

FOLKHÖG- SKOLAN I FRAMTIDS- PERSPEKTIV

*Betänkande från
Folkhögskolekommittén*

SOU 1990:65

Ref KB
Oc

Statens offentliga utredningar

1990:65

Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan i framtidsperspektiv

Betänkande från folkhögskolekommittén
Stockholm 1990

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmtorsgatan 5, Stockholm.

Till statsrådet Göran Persson

Den 24 april 1988 bemyndigade regeringen chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en kommitté (U 1988:09) för att utreda vissa frågor som rör folkhögskoleverksamheten. Samtidigt fastställdes direktiv för utredningen (Dir. 1988:16). Den 21 juni 1989 gav regeringen vissa tilläggsdirektiv (Dir. 1989:36).

Som ledamöter tillkallades dåvarande förbundsdirektören Sten-Sture Landström, ordförande, landstingsrådet Stig Gustafsson (s), riksdagsledamoten Helge Hagberg (s), folkhögskolerektorn Lars Hjertén (m), riksdagsledamoten Berit Oscarsson (s), riksdagsledamoten Elisabeth Persson (vpk), riksdagsledamoten Karin Starrin (c) samt riksdagsledamoten Carl-Johan Wilson (fp).

Genom beslut den 7 juni 1989 entledigades Landström och ersattes av f. statssekreteraren Gunnar Svensson.

Sekretariatet har bestått av bitr. skoldirektören Olof Wennås och departementssekreteraren Agneta Charpentier. Sakkunniga och experter framgår av den förteckning som följer omedelbart efter detta missiv.

Utredningen har arbetat under namnet Folkhögskolekommittén.

För att stimulera debatten i de frågor som utredningen enligt direktiven skulle behandla, publicerade kommittén hösten 1989 en fakta- och debattbok med titeln Vad händer med folkhögskolan? (SOU 1989:97). Närmare 175 yttranden över boken inkom under våren 1990, och vad som i dem anförts har beaktats vid kommitténs överväganden.

Kommittén betraktar nämnda fakta- och debattbok som en första del av sitt betänkande och hänvisar generellt till den för närmare uppgifter om folkhögskolans utveckling och nuvarande förhållanden i relevanta avseenden.

På uppdrag av kommittén har docenten Harald Eklund färdigställt en översikt av forskningsrapporter och avhandlingar om folkhögskolan. För kommitténs räkning har statskontoret analyserat folkhögskolans statsbidragssystem och publicerat resultatet i sin skriftserie under titeln Statsbidrag till folkhögskolan (1990:3).

Kommittén har besvarat remisser om en idrottshögskola i Stockholm, om studiemedel för vissa studerande vid Östra Grevies folkhögskolas konstlinjer. Den har också avlämnat en skrivelse till utredaren av vuxnas möjligheter att finansiera studier och en till socialdepartementet om folkhögskolekurser för långtidssjuk-skrivna.

Kommittén har slutligen anordnat ett symposium om folkhögskolan och amatörverksamheten och ett om folkhögskolan och folkbildningen i framtiden. Material från dessa båda symposier publiceras tillsammans med ett antal nyskrivna uppsatser som en bilaga till detta betänkande men i en särskild volym.

Folkhögskolekommittén får efter avslutat arbete härmed avlämna sitt betänkande.

Stockholm den 14 augusti 1990

Gunnar Svensson

Stig Gustafsson

Helge Hagberg

Lars Hjertén

Berit Oscarsson

Elisabeth Persson

Karin Starrin

Carl-Johan Wilson

Agneta Charpentier

Olof Wennås

Förteckning över sakkunniga och experter

Sakkunniga:

Departementssekreterare Ewa Arenbro, departementssekreterare Anki Dahlin (t.o.m 1989-01-31), hovrättsassessor Magnus Eriksson, skolrådet Anders Franzén, departementssekreterare Anita Johansson (fr.o.m. 1989-02-01), sekreterare Paul Jönsson, avdelningschef Urban Karlsson samt kanslichef Lasse Magnusson.

Experter:

Ombudsman Bo Carlsson, ombudsman Bo Jonzon Ardström, förbundsordföranden Kerstin Mustel, utredningschef Sven Salin och förhandlingsdirektör Sven-Erik Wallin.

För kortare eller längre perioder har som experter för särskilda uppgifter medverkat avdelningsdirektör Gunnar Häggmark, avdelningsdirektör Egon Lundquist, folkhögskolerektor Bo Löwkrantz samt 1:e byråsekreterare Kristina Yetkin.

Sekretariatets assistenter har varit Jill Yxvall (t.o.m. 1989-04-03), Stina Fogelström (t.o.m. 1989-07-31) och Renée Ahlbom (fr.o.m. 1989-08-01).

Innehåll

Sammanfattning	11
1 Vuxenutbildningen och folkhögskolan i ett framtids- perspektiv	31
1.1 Folkhögskolan i ständig förändring	31
1.2 Utbildningsväsendet i dag	32
1.3 Den förväntade samhällsutvecklingen	34
1.4 Utbildningsbehov i kunskapssamhället	35
1.5 Kraven på framtidens vuxenutbildning	36
1.6 Olika slag av vuxenutbildning	40
1.7 Vad är folkbildning?	42
1.8 Det fria bildningsarbetet i framtiden	44
1.9 Folkhögskolans uppgifter i framtiden	47
2 Ett brett kursutbud med tydlig folkhögskole- profil	51
2.1 Kursutbudets allmänna karaktär	51
2.1.1 Inledning	51
2.1.2 Allmän medborgerlig bildning	52
2.1.3 Ett nytt synsätt på kursutbudets indelning	55
2.1.4 Överväganden och förslag	55
2.2 Allmänna kurser	57
2.2.1 Inledning	57
2.2.2 Folkhögskolestudier för erhållande av grundskole- kunskaper	58
2.2.3 Den nuvarande allmänna kursens problem och svårigheter	60
2.2.4 Behovet av allmänna kurser	63
2.2.5 Överväganden, bedömningar och förslag	65
2.3 Specialkurser	68
2.3.1 Inledning	68
2.3.2 Nuvarande kursutbud	69
2.3.3 Framtidsinriktade förslag i yttrandena över kom- mitténs fakta- och debattbok	72

2.3.4	Institutioner och organisationer med folkbildnings- ansvar	73
2.3.5	Allmänna överväganden och bedömningar	75
2.3.6	Estetiska kurser i dagsläget	77
2.3.7	Enkäter om de estetiska utbildningarna	79
2.3.8	Gymnasieskolans estetiska utbildningar	81
2.3.9	Folkhögskolornas reaktioner på direktiv och de- battskrift	82
2.3.10	Amatörkulturens roll i kulturpolitiken	83
2.3.11	Överväganden, bedömningar och förslag om este- tiska utbildningar	84
2.4	Yrkesinriktade kurser	86
2.4.1	Bakgrund	86
2.4.2	Vad är yrkesinriktad utbildning?	87
2.4.3	Folkhögskolornas yrkesinriktade utbildningsut- bud	88
2.4.4	Yrkesinriktad utbildning genom andra utbildnings- anordnare	91
2.4.5	Överväganden, bedömningar och förslag	96
2.5	Fritidsledarutbildningen	98
2.5.1	Utredningsuppdraget	98
2.5.2	Utbildningar för ledaruppgifter inom fritidssek- torn	98
2.5.3	Fritidsledarnas arbetsmarknad	100
2.5.4	Fritidsledarutbildningens problem	101
2.5.5	Framtidsbedömning	107
2.5.6	Överväganden och förslag	107
2.6	Handikappades möjligheter till folkhögskolestudier	114
2.6.1	Utvecklingen efter 1977 och nuläget	114
2.6.2	Överväganden, bedömningar och förslag	116
2.7	Korta kurser och samverkanskurser	118
2.7.1	Definitioner och gällande bestämmelser	118
2.7.2	Kortkursernas omfattning och fördelning på hu- vudmän	119
2.7.3	Samverkansparter	121
2.7.4	Kortkursernas andel av skolornas hela verksamhet och deras geografiska förläggning	122
2.7.5	Ämnesområden	123
2.7.6	Kortkursernas betydelse för skolornas ekono- mi	123
2.7.7	Vad betyder samverkanskurserna för de samver- kande organisationerna?	124
2.7.8	Överväganden, bedömningar och förslag	124
2.8	Uppdragsutbildning inom folkhögskolan	127
2.8.1	Kursernas omfattning, karaktär och beställa- re	127
2.8.2	Kursernas längd, antal deltagare, lokaler och lärar- medverkan m.m.	129

2.8.3	Kostnadstäckning	130
2.8.4	Uppdragsutbildningarnas konsekvenser för folk- högskoleverksamheten	130
2.8.5	Överväganden och bedömningar	131
2.9	Studieomdömet och dess normering m.m.	132
2.9.1	Studieomdömet	132
2.9.2	Studieomdömesgivningen i praktiken	134
2.9.3	Folkhögskolan som väg till högskolan	135
2.9.4	Nuvarande normeringsinstrument	137
2.9.5	De nya reglerna för tillträde till högskoleutbild- ning	138
2.9.6	Överväganden och synpunkter beträffande studie- omdömet och dess normering	141
2.9.7	Allmän och särskild behörighet för högskolestudier samt behörighet för gymnasiestudier	143
3	Huvudmannaskapsfrågor	147
3.1	Intresset för skifte av huvudman	147
3.2	Konsekvenser av förändrat huvudmannaskap	148
3.3	Övertagande av befintligt statsbidrag	149
3.4	Överväganden, bedömningar och förslag	149
4	Internat - externat. Utlokalisering av kurser m.m.	151
4.1	Internatplatser och internatboende	151
4.1.1	Utveckling och nuläge	151
4.1.2	Överväganden och bedömningar	152
4.2	Utlokalisering av kurser	153
4.2.1	Utveckling och nuläge	153
4.2.2	Överväganden, bedömningar och förslag	154
5	Studiefinansieringsproblem	157
6	Ett förenklat statsbidragssystem	159
6.1	Inledning	159
6.2	Nuvarande statsbidrag	160
6.3	Finansieringen av folkhögskolornas verksamhet	162
6.4	Överväganden och förslag	164
6.4.1	Folkhögskolornas ekonomiska situation	164
6.4.2	Differentierade bidrag	165
6.4.3	Principer för det nya statsbidragssystemet	166
6.4.4	Allmänt bidrag	168
6.4.5	Förstärkningsbidrag	171
6.4.6	Särskilda statsbidrag	171
6.4.7	Bidrag under andra anslag	174
7	Personalfrågor	177
7.1	Ett samlat personaladministrativt ansvar	177

7.1.1	Nuläge	177
7.1.2	Förhandlingsorganisation om den statliga tjänsteregleringen upphör	178
7.1.3	Överväganden och förslag	182
7.2	En mer flexibel arbetstidsreglering	183
7.2.1	Nuläge och problem	183
7.2.2	Överväganden och förslag	184
7.3	En förbättrad lärarutbildning och lärarfortbildning	184
7.3.1	Nuläget	184
7.3.2	Överväganden, bedömningar och förslag	185
8	Den centrala statliga förvaltnings- och tillsynsfunktionen	187
8.1	SÖ:s förvaltnings- och tillsynsuppgifter	187
8.2	Överväganden och förslag	190
9	En förbättrad uppföljning och utvärdering	193
9.1	Uppföljning och utvärdering – förutsättningar för målstyrning och decentralisering	193
9.2	Överväganden, bedömningar och förslag	195
9.2.1	Ansaret för utvärderingen	195
9.2.2	Utvärderingens former och metoder	196
10	En ny folkhögskoleförordning	199
10.1	Folkhögskolorna – fristående folkbildnings- och utbildningsinstitutioner	199
10.2	En mer utpräglad mål- och resultatstyrning	200
10.3	Folkhögskolornas samhällsroll – att främja demokrati, jämlikhet och välfärd	201
10.4	Folkhögskolornas ändamål och uppgifter	202
10.5	Verksamhetens inriktning m.m.	202
10.6	Förslag till ny folkhögskoleförordning	204

Bilagor

<i>Bilaga 1</i>	Reservationer	213
<i>Bilaga 2</i>	Särskilda yttranden	217
<i>Bilaga 3</i>	Direktiv och tilläggsdirektiv	229

Sammanfattning

Vuxenutbildningen och folkhögskolan i ett framtidsperspektiv

Samhällsutvecklingen och framtidens utbildningsbehov

Den svenska folkhögskolan är en uppskattad och framgångsrik skolform med djup folklig förankring. Den är en mötesplats för människor med många skilda bakgrunder och studieambitioner. Kursutbudet är mångsidigt och färgstarkt och omfattar både korta kurser i samverkan med organisationer och långa målinriktade ämnesstudier, ofta med inslag av yrkesutbildning.

Det råder i dag stor enighet om att folkhögskolan behövs också i framtiden. Samtidigt är det ett faktum att uppgifter, som länge varit centrala för folkhögskolorna, nu har övertagits av det allmänna utbildningsväsendet. Ungdomsutbildningen i grundskolan och gymnasieskolan har förstärkts. Vuxenutbildningen har förnyats genom tillkomsten av grundvux, komvux och sårvux. Den yrkesinriktade undervisningen i anslutning till arbetslivet, i form av arbetsmarknadsutbildning och personalutbildning, har fått allt större omfattning och betydelse. Högskoleutbildningen har byggts ut kvantitativt och geografiskt.

Denna utveckling har gjort det nödvändigt att nu diskutera folkhögskolornas framtida roll och uppgifter och att därvid peka på bildnings- och utbildningsbehov som folkhögskolorna är särskilt väl skickade att fylla.

Ett sådant behov blir för överskådlig tid framöver att medverka till utjämning av utbildningsskillnader. Utbyggnaden av utbildningsväsendet har minskat rådande utbildningsklyftor. Men samtidigt uppstår risker för nya kultur- och utbildningsklyftor genom att de aktivaste och bäst förberedda tar för sig det mesta av de nya möjligheter som skapas.

I det framtida samhället får kunskaper allt större betydelse. Men de blir i många fall snabbt föråldrade och måste regelbundet förnyas. Den som har god grundutbildning skaffar sig lätt nya kunskaper. Den däremot som har brister i sin grundutbildning,

upplever bristerna som ett allt allvarligare handikapp som kan leda till utslagning ur arbetslivet. Vuxenutbildningens uppgift att överbrygga utbildningsklyftor blir därför allt viktigare i framtiden. Samtidigt blir vuxenutbildning allt viktigare som förnyande kraft i arbets- och samhällslivet.

De olika vuxenutbildningsalternativen kan med hänsyn till inriktningen av och avsikten med studierna indelas i studier, som ger formell kompetens, personalutbildning samt folkbildning (fritt bildningsarbete).

Enligt kommitténs bedömning måste i framtiden en mycket stor del av de vuxnas studier bedrivas inom folkbildningens ram. Det fria bildningsarbetets specifika uppgifter blir att ta initiativ till studier som växer fram ur deltagarnas intressen och behov och som uppmuntrar till ställningstagande och beslutsfattande, studier av ideologier och livsåskådningar, studier som kan bidra till en förnyelse inom folkrörelserna samt studier som breddar kulturintresset och skapar förutsättningar för en folklig kultur.

Folkhögskolans uppgifter i framtiden

Även under de närmaste decennierna har folkhögskolorna viktiga uppgifter när det gäller att ge grundutbildning i allmänna ämnen och därigenom bidra till att överbrygga utbildningsklyftor i samhället. Folkhögskolorna bör därutöver och i högre grad än hittills kunna fullgöra viktiga funktioner som kraftcentra i det fria bildningsarbetet. Detsamma gäller utbildning för folkrörelsernas behov och för olika mer eller mindre yrkesbetonade roller i det fria bildningsarbetet. Men skolorna måste anses ha begränsade förutsättningar att bedriva annan yrkesutbildning.

Utvecklingen under de senaste årtiondena har inneburit att folkhögskolorna i ökande utsträckning har profilerat sin verksamhet. Denna utveckling bör fortsätta.

Skolorna kommer i framtiden mer än hittills att själva behöva motivera sin existens genom att göra verksamheten angelägen och efterfrågad. De måste därför koncentrera sina krafter på det som är eller kan bli skolans särart och styrka.

De måste också mer än tidigare eftersträva förankring i den kringliggande bygden eller i den organisation som är dess huvudman. De kan därigenom få en växande betydelse för den regionala utvecklingen.

För att lättare klara de uppgifter som väntar i framtiden bör huvudmännen, skolornas styrelser och personal ges större frihet att utforma verksamheten och anförtros ett större självständigt ansvar. Den nuvarande regelstyrningen bör minska och ersättas av en mer utpräglad målstyrning.

Varje skola bör, under medverkan av huvudman och styrelse, utarbeta ett verksamhetsprogram, i vilket målet med verksamheten kommer till klart uttryck.

Ett brett kursutbud med tydlig folkhögskoleprofil

Ett nytt synsätt på kursutbudet

En grundläggande förutsättning för att folkhögskolorna skall kunna hävda sig i framtiden är att de behåller och vidareutvecklar sin traditionella särart och att de utgör klart urskiljbara alternativ till det övriga skol- och utbildningsväsendet. De måste med andra ord framträda med en mycket tydlig folkhögskoleprofil.

Traditionellt har folkhögskolorna alltid haft till huvuduppgift att ge *allmän medborgerlig bildning*. Därutöver har de fått ge viss yrkesinriktad utbildning. Sett i ett utbildningspolitiskt perspektiv bör alltså förmedlande av allmän medborgerlig bildning vara en huvuduppgift för folkhögskolorna.

Men ett nytt synsätt bör tillämpas på kursutbudet och dess indelning. Den nuvarande indelningen i allmän kurs, allmän kurs med särskild inriktning och särskild linje utgår från ett ganska strikt linje- och kursindelningstänkande och tar inte tillräcklig hänsyn till utbildningens syften eller till behovet av utbildning hos olika målgrupper.

I stället bör folkhögskolans kursutbud principiellt ses som i grunden ett enda med en kärna av allmänna ämnen eller studieområden. Denna kärna avser att ge kunskaper och färdigheter som numera bör ingå i en allmän medborgerlig bildning. Genom fördjupning av olika ämnen, ämnesområden eller studieområden kan specialinriktade kurser utvecklas. Genom tillförande av yrkesinriktade ämnen kan yrkesinriktade kurser skapas.

Indelningen av kursutbudet bör sedan ske efter två principer. Den ena tar hänsyn till kursernas syfte, och den andra beaktar olika målgrupper.

Utifrån denna indelningsgrund bör kursutbudet för framtiden indelas på följande sätt:

1. *Allmänna kurser* för i första hand dem som saknar grundskole- eller gymnasieutbildning.
2. *Specialkurser* av fördjupningskaraktär.
3. *Yrkesinriktade kurser* inklusive kurser för ledar- och funktionärsuppgifter inom organisations-, kultur- och fritidssektorn.

För folkhögskolornas kurser bör inte finnas några centralt fastställda regler beträffande innehållet och studiegången utom i de fall kurserna avses ge bestämda kompetenser eller behörigheter.

De allmänna kurserna och specialkurserna av fördjupningskaraktär bör i allt väsentligt få utvecklas och genomföras på det fria

bildningsarbetets villkor. För de yrkesinriktade kurserna måste dock vissa villkor gälla enligt vad som nedan föreslås i avsnittet om dem.

Alla kurser skall i annonser, prospekt, broschyrer och intyg kallas folkhögskolekurser. Deras längd skall anges i dagar eller veckor och inte t.ex. i poäng, som är en kurslängdangivelse inom högskolan. Skolornas och verksamhetens ideologiska eller innehållsmässiga profil skall alltid klart deklarerats liksom kursernas art och karaktär.

Beträffande kursernas längd generellt bör endast gälla att egentliga folkhögskolekurser skall ha en minsta längd om två dagar och en största om tre läsår.

Allmänna kurser

Under senare år har ett ökande antal skolor fått svårigheter att rekrytera deltagare till den allmänna kursen.

Detta betyder emellertid inte att behovet av allmänna kurser – och därmed insatser för korttidsutbildade – har bortfallit.

Vid 1990-talets ingång finns ett gott stycke över en miljon vuxna svenskar och invandrare som saknar grundskoleutbildning och minst det dubbla antalet som saknar gymnasieutbildning. Nya former för allmän kompetenshöjande utbildning för korttidsutbildade diskuteras visserligen för närvarande. Men för överskådlig tid torde folkhögskolorna och komvux vara de mest lättillgängliga alternativen.

Allmänna kurser, främst avsedda för dem som saknar grundskole- eller gymnasieutbildning, bör därför alltså finnas vid folkhögskolorna. Dessa kurser skall ge kunskaper och färdigheter av orienterande natur i allmänna ämnen. De får inte anordnas enbart för sådana, som redan har allmän eller särskild behörighet för högskoleutbildning.

Många korttidsutbildade motiveras bättre för studier i allmänna ämnen om de samtidigt får utveckla något specialintresse. Det kan gälla musik, konst eller idrott. En allmän kurs bör därför få ges viss ämnesmässig specialinriktning eller inriktning mot speciella målgrupper såsom invandrare, flyktingar eller etniska minoriteter. Det väsentliga är att kursen vänder sig till och rekryterar korttidsutbildade.

Ämnen eller ämnesområden, som ger allmän kurs en särskild profil, bör för de studerande få uppgå till högst en tredjedel av kursinnehållet.

Skolorna bör bättre än nu tillvarata möjligheterna att göra studiegången i olika delar av allmän kurs mer flexibel. Det är vidare nödvändigt att skolornas rekryteringsverksamhet kraftigt och målmedvetet intensifieras och att alla slags informations-, kontakt- och uppsökande aktiviteter provas.

På varje statsbidragsberättigad folkhögskola skall årligen ges minst en allmän kurs om minst 30 veckors längd. Kursen skall ha minst 20 deltagare närvarande vid kursstarten.

Kursen får vara årskursintegrerad och nivågrupperad, vilket betyder att den får innehålla deltagare som reellt tillhör olika kunskapsnivåer eller årskurser i en flerårig studiegång. Den bör vara pedagogiskt differentierad därefter. Kursen bör anordnas i första hand på moderskolan. Deltagare i olika grupper förlagda till olika platser får inte räknas samman till en kurs.

Skolor som under en treårsperiod inte uppfyllt dessa krav, bör få sitt statsbidrag omprövat av regeringen efter anmälan av tillsynsmyndigheten. Vid den omprövningen bör särskild hänsyn kunna tas till den mindre grupp skolor i avfolkningsbygder, som på grund av befolkningsmässiga och kommunikationstekniska förhållanden har betydande svårigheter att rekrytera korttidsutbildade inom sitt naturliga rekryteringsområde men ändå kan ha central betydelse för bygdens utveckling. Hänsyn bör också kunna tas till skolans övriga verksamhet – den kan vara så värdefull av t.ex. kulturpolitiska eller regionalpolitiska skäl eller för en ideell rörelse, att staten anser att skolan bör vara bidragsberättigad även om den inte uppfyller kraven på allmän kurs.

Vid en omprövning av statsbidraget kan det vara lämpligt att genom omdisponering och omstrukturering förlägga mer av allmän utbildning för korttidsutbildade till områden och regioner, där behovet av sådan utbildning är särskilt stort, t.ex. i storstädernas ytterområden.

Specialkurser

Den typ av kurser som kommittén fortsättningsvis kallar specialkurser har hittills betecknats som allmänna kurser med särskild inriktning eller särskilda linjer.

Folkhögskolorna bör genom sina specialkurser kunna spela en central roll i det fria bildningsarbetet. I några avseenden har skolorna goda förutsättningar att därvid göra en unik insats. Detta gäller den kontaktskapande och samordnande verksamheten, men också utbildning inom kulturområdet. Många skolor fungerar som kulturcentra i sin bygd och verkar aktivt för att berika det lokala kulturlivet. Ett tredje område där folkhögskolan har central betydelse gäller utbildning för att stärka demokratin och folkrörelserna.

I framtidens specialkurser bör specialiseringen variera efter skolornas egna bedömningar. Minst en fjärdedel av tiden måste dock ägnas åt allmänna ämnen. Kurserna kan också ha mycket varierande längd. Också gruppstorlek, lärartäthet och arbetssätt kan variera. Specialkurserna kan därigenom tillgodose många skiftande utbildningsbehov.

En utveckling av verksamheten med specialkurser kommer att aktualisera ett allt närmare samarbete med högskolan. I det samarbetet är det viktigt att folkhögskolans och högskolans olika roll och uppgifter hålls isär.

Den *estetiskt inriktade kursverksamheten* har uppmärksammats särskilt i direktiven till folkhögskolekommittén.

Enligt kommitténs mening finns det goda skäl för folkhögskolorna att erbjuda förberedande konstnärlig utbildning. Denna bör nämligen vara väl spridd över landet om utbildningschanserna för alla skall bli någorlunda likvärdiga.

Däremot finns det ingen anledning att nu öka kapaciteten. Om gymnasieskolan kommer att reformeras i enlighet med de utredningsförslag som är under beredning, kommer ytterligare treåriga estetiska linjer att inrättas där. Mycket talar för att en stor del av de ungdomar, som kommer att välja dessa linjer, siktar på en yrkeskarriär inom det konstnärliga området.

Folkhögskolorna bör också kunna fullgöra viktiga uppgifter för att stimulera det folkliga kulturarbetet. Vissa linjer och kurser skulle kunna ges en tydligare pedagogisk profil och förbereda för såväl fritidsengagemang som yrkesmässig verksamhet inom studieförbunden.

Det bör för övrigt övervägas om inte vissa folkhögskolor i framtiden skulle kunna anförtros nationella uppgifter när det gäller att utveckla kvalitet och arbetsformer i amatörverksamheten och ges stöd för detta över kulturbudgeten. Ett folkmusikinstitut eller ett körcentrum t.ex. skulle med fördel kunna förläggas till någon folkhögskola.

Varje folkhögskola som startar en ny yrkesinriktad eller studieförberedande estetisk utbildning bör kontinuerligt undersöka hur utbildningen tillgodoser arbetsmarknadens behov och i vilken utsträckning de studerande får arbete eller kommer in på vidareutbildning.

Yrkesinriktade kurser

För de yrkesinriktade kurserna finns omständigheter och villkor som gör det problematiskt att också för dem förordas samma ökade frihet och ökade flexibilitet i kursutbudet som för de allmänna kurserna och specialkurserna. Kommittén föreslår därför vissa begränsningar av den yrkesinriktade utbildningen.

Utgångspunkterna för förslaget har varit att folkhögskolorna bör ha stor frihet att erbjuda yrkesinriktade utbildningar på områden där de har unika förutsättningar att göra goda insatser och särskilt på de områden där ingen liknande utbildning finns, samt att folkhögskolorna själva bör ta ett mycket stort ansvar för att utbildningen är arbetsmarknadsanpassad och leder till anställning.

Med dessa utgångspunkter som grund anser kommittén att folkhögskolorna alltjämt bör få ge yrkesinriktad utbildning för folkbildningsverksamhetens, folkrörelsernas och de ideella och fackliga organisationernas behov av ledare och funktionärer, samt utbildning för ledaruppgifter främst inom kultur- och fritidssektorn. Inriktningen och dimensioneringen av detta kursutbud bör huvudmännen och skolornas styrelser själva ta ansvar för.

Skolorna bör också få anordna annan yrkesinriktad utbildning. I första hand bör det gälla sådan yrkesinriktad utbildning som inte anordnas av andra, t.ex. inom små yrkesområden dit riksrekrytering sker och där internatformen är lämplig. Av hänsyn till behovet av arbetsmarknadsanpassning och samhällsekonomisk resurshushållning bör emellertid tillsynsmyndighetens medgivande därvid erfordras.

Alla yrkesinriktade kurser skall bjudas ut just som folkhögskolekurser och deras syfte och innehåll skall mycket klart deklarerat, så att inga missförstånd behöver uppstå om deras behörighets- eller kompetensvärde. De yrkesinriktade kurserna får varken totalt eller på varje skola till omfattningen dominera över de allmänna kurserna och specialkurserna. Kursernas innehåll skall, såsom nu är fallet, till lägst en fjärdedel bestå av allmänna ämnen.

Med det anförda som grund följer att vissa nuvarande yrkesinriktade utbildningar på folkhögskolorna bör begränsas. Som exempel på sådana kurser kan nämnas kurser inom turismområdet. Viss utbildning bör bedrivas som uppdragsutbildning, t.ex. tolkutbildning.

Reduceringen av yrkesinriktade kurser bör ske under en kommande treårsperiod. Omstruktureringen bör initieras av skolorna själva eller av tillsynsmyndigheten i de fall skolorna inte tar egna initiativ.

Folkhögskolornas yrkesinriktade kurser bör för övrigt på lämpligt sätt kontinuerligt beaktas i utbildningsplaneringen på riks-, region- och lokalnivå.

Fritidsledarutbildningen

Folkhögskolekommittén har under arbetets gång uppmärksammat på ett antal problem i fråga om fritidsledarutbildningen. De gäller bl.a. utbildningens dimensionering och rekrytering, frågan om bredd eller specialisering, jämställdhet med högskoleutbildning, samt brister beträffande fortbildning, läromedel, forskningsanknytning och forskning. Kommittén lägger fram en rad förslag som syftar till kvalitetsförbättringar och till ett klarläggande beträffande fritidsledarutbildningens ställning inom utbildningsväsendet.

En utgångspunkt har varit att fritidsledarskolorna i högre grad än hittills bör stimulera utveckling och förnyelse på fältet. Det

kan innebära att utbildningen på vissa skolor får en starkare inriktning mot vissa målgrupper, t.ex. arbetarrörelsens grupper, frikyrkornas medlemmar, storstädernas förortsbefolkning eller befolkningen i mellanstora industristäder. Det kan också innebära att en fritidsledarlinje knyter an till den profil som finns på den egna folkhögskolan och samarbetar mer t.ex. med skolans musiklinje, teaterlinje eller konsthantverksutbildning.

För relativt smala utbildningar som fritidsledarutbildningen, där en marknadsmässig lönsamhet sällan kan erhållas i fråga om läremedelsproduktion, är det viktigt att stöd kan lämnas för utveckling och produktion av läromedel. Kommittén föreslår förstärkta insatser genom Statens institut för läromedelsinformation.

Enligt kommitténs mening behövs en påbyggnadsutbildning för fritidsledare och fritidspedagoger. Påbyggnadsutbildningen bör knytas till ett universitet eller en högskola, men den bör planeras och genomföras i samarbete mellan högskolan och en eller flera folkhögskolor med fritidsledarlinje.

Universitets- och högskoleämbetet bör få i uppdrag att i samråd med tillsynsmyndigheten och olika intressenter utforma en sådan påbyggnadsutbildning.

Fritidsledarutbildningen bör kunna tillgodoräknas då det gäller krav på allmän behörighet vid antagande till forskarutbildning.

För att få till stånd forskning med primär inriktning mot fritidssektorn fordras i ett uppbyggnadsskede forskningsmedel som är öronmärkta för denna sektor. Kommittén föreslår därför att en tillfällig delegation för fritidsforskning upprättas. Den kan organisatoriskt knytas till forskningsrådsnämnden. Finansieringen av forskningsmedlen kan ske genom bidrag från intressenterna, dvs. staten, kommunerna och föreningslivet.

Handikappades möjligheter till folkhögskolestudier

Kommittén har funnit att mycket redan gjorts och görs för att underlätta för handikappade att bedriva folkhögskolestudier.

Här åsyftas också de som har andra handikapp än fysiska, psykiska och medicinska, nämligen de som har sociala problem eller läs- och skrivsvårigheter eller språksvårigheter därför att de är invandrare eller flyktingar.

Ett riktmärke för kommande strävanden bör enligt kommitténs åsikt vara att alla skolor om möjligt blir fullt tillgängliga för deltagare med olika handikapp så att alla kan välja skola efter intresse och behov och inte efter skolornas olika slag och grad av handikappanpassning.

Åtgärder behövs också för att förbättra själva undervisningssituationen. Enligt nuvarande regler kan skolorna anställa speciallärare och anpassningslärare för handikappade. Skolorna får vidare via SÖ och Nämnden för vårdartjänst bidrag till assistenter. För

att möta det ökade behovet av här nämnd personal bör skolorna i högre grad än nu anställa sådan personal.

Kontinuerlig fortbildning av lärare och övrig personal i handikappfrågor är en nödvändig förutsättning för att undervisningen och studiesituationen i övrigt skall kunna utvecklas efter tidens växlande krav.

Skolorna bör även i fortsättningen ges resurser som täcker deras merkostnader när de tar emot handikappade.

Korta kurser och samverkanskurser

Kommittén har funnit att verksamheten med korta kurser i samverkan med organisationer och studieförbund i allt väsentligt har utvecklats i linje med riksdagsbeslutet 1977. Verksamheten bör därför få fortsätta och dessutom expandera på de skolor där den nu förekommer endast mycket sparsamt.

Det finns emellertid skäl för en uppmjukning av nuvarande tämligen strikta regler om lärarmedverkan m.m. För att en samverkanskurs verkligen skall bli en folkhögskolekurs och inte en kurs vilken som helst, och för att den skola som anordnar kursen verkligen skall kunna ha ansvaret för den, bör dock alltjämt gälla att rektor eller fast anställd lärare på den anordnande skolan tillsammans med samverkanspartnern skall planera, administrera och utvärdera kursen. Vidare bör så långt möjligt och till lägst femton procent lärare på den anordnande skolan svara för undervisningen.

Vidare bör samverkanskurser alltid ingå i ett större aktivitets-sammanhang än själva kursen, t.ex. vara ett led i den samverkande organisationens fortlöpande utbildning eller fortbildning. De bör normalt ansluta till den anordnande skolans vanliga verksamhetsmässiga profil.

Beträffande samverkanskursernas omfång på varje skola bör andelen sådana kurser av två till fem dagars längd normalt uppgå till högst en tredjedel av en skolas deltagarveckor men ej få överstiga hälften. Den högre gränsen avses gälla för skolor tillhörande rörelser och organisationer som har få skolor att anlita för sin kursverksamhet.

De skolor som nu har en större andel kurser av två till fem dagars längd än den ovan nämnda, bör under kommande treårsperiod omstrukturera sin verksamhet.

Samtidigt bör skolor, som nu har mycket få samverkanskurser, söka få till stånd fler sådana i samarbete med bl.a. studieförbund och organisationer och med kulturinstitutioner som bibliotek, muséer och teatrar etc.

Med lärartjänstgöringen på korta kurser förbundna problem bör lösas i ett nytt arbetstidsavtal.

Uppdragsutbildning inom folkhögskolan

Sedan 1986 har folkhögskolorna haft möjlighet att genomföra s.k. uppdragsutbildning.

Kommittén har funnit att uppdragsutbildningen hitintills utvecklats enligt givna förutsättningar. Utbildningen har fungerat väl och har dessutom medfört för folkhögskolornas vanliga verksamhet positiva effekter.

Omfattningen har varit måttlig – utbildningen har engagerat ett 60-tal skolor och har i regel begränsat sig till några, eller högst en handfull, kurser på varje skola. Vid några skolor har den emellertid fått så stor omfattning att en begränsning behöver diskuteras mellan skolorna i fråga och tillsynsmyndigheten.

På grund av det som här anförts anser kommittén att folkhögskolorna även fortsättningsvis bör få åta sig uppdragsutbildning under vissa förutsättningar.

En sådan förutsättning är att utbildningen i fråga ansluter till skolans vanliga utbud och till dess profil och särart. En annan är att utbildningen till omfattningen är så begränsad att den inte i något avseende menligt påverkar skolans ordinarie statsunderstödda verksamhet. En tredje förutsättning är att den ekonomiska ersättningen för uppdragsutbildningen ger full kostnadstäckning så att förutsättningarna för statsbidraget till skolans reguljära utbildning inte ändras.

Kommittén vill i detta sammanhang väcka frågan om inte många korta samverkanskurser med ringa anknytning till skolans verksamhetsinriktning skulle kunna ges som uppdragsutbildning. Frågan bör prövas under kommande treårsperiod t.ex. genom uppdrag därom till tillsynsmyndigheten.

Studieomdömet och dess normering m.m.

Studieomdömet är ett urvalsinstrument för sökande till högskolan inom folkhögskolekvoten. Som normeringsinstrument för studieomdömet har sedan ett tiotal år använts en specialkonstruerad version av högskoleprovet, det s.k. "folkhögskoleprovet". Kostnaderna för rättningen av provet har uppgått till ca 250 000 kronor per år.

Under det senaste året har SÖ begärt men inte erhållit medel för att använda detta normeringsinstrument, och saknar också medel därtill för kommande budgetår. Den av SÖ ombesörjda normeringen har därmed upphört åtminstone temporärt.

Eftersom det hittills användas frågebatteriet, byggt på samma slags frågor som ges i högskoleprovet, nu är uttömt, är det nödvändigt att nykonstruera det om provet alltfjämt skall finnas kvar. Kostnaden för en nykonstruktion har av SÖ bedömts uppgå till

600 000–700 000 kronor. En sådan nykonstruktion torde behöva göras vart fjärde eller femte år.

Med giltighet från och med antagningen till hösten 1991 gäller nya regler för tillträde till högskoleutbildning. Generellt sett innebär de nya reglerna att tillträdet förenklas och att sökande får fler möjligheter än nu till antagning. De nya reglerna väntas få den effekten att 40 000 eller fler sökande årligen kommer att genomgå högskoleprovet mot nu ca 10 000.

Efter analys av frågan om behovet av ett normeringsinstrument har kommittén konstaterat att nuvarande system för normering har mist en stor del av sitt värde därigenom att mer än hälften av skolorna regelbundet inte deltar i folkhögskoleprovet och därigenom att många elever även på deltagande skolor bojkottar det. Ett mindre antal skolor utdelar inte några omdömen.

Enligt kommitténs mening kan det ifrågasättas om något instrument för normering av detta slag över huvud taget behövs med tanke på hur den grupp som deltar i proven numera är sammansatt.

Kommittén anser att lärarkollektivens bedömningar i nuvarande situation förefaller fullt tillräckliga. Detta förutsätter dock att nuvarande rekommendation om fördelningen av omdömesgrader följs på skolorna och att tillsynsmyndigheten uppmärksammar och påtalar flagranta avsteg från den rekommendationen. Rektor bör självklart också ha ett ansvar att tillse att sådana inte förekommer.

Det kan för övrigt diskuteras om studieomdömet alls behövs om högskoleprovet blir så allmänt som det förväntas bli. Om erfarenheterna av de nya reglerna för tillträde till högskolan visar att det inte längre finns samma anledning som hittills att ge graderade studieomdömen och att ha en särskild kvotgrupp för folkhögskolesökande, bör en förändring övervägas.

När det gäller folkhögskolestudiers behörighetsvärde, avgörs detta av UHÄ i tillämpningsföreskrifter till högskoleförordningen.

Under förutsättning att av UHÄ föreskrivna villkor för allmän behörighet i övrigt uppfyllts, bör såväl allmänna kurser som specialkurser och yrkesutbildningskurser inom folkhögskolan kunna ge *allmän behörighet*.

Vad beträffar folkhögskolornas rätt att utfärda intyg om *särskild behörighet* i ett eller flera ämnen med vissa krav på lägsta betyg eller lägsta medelbetyg, så bör villkoren härför skärpas. Innehållet måste i allt väsentligt motsvara vad som gäller för ämnet eller ämnena i fråga i gymnasieskolan eller komvux. Lärarna bör i princip ha utbildning och behörighet som är likvärdig den som lärarna på gymnasiet eller i komvux har i ämnet eller ämnena och de bör ha god kännedom om fordringarna för olika betygsgrader. Undervisningens omfattning i tid bör motsvara åtminstone vad som gäller i komvux.

Obligatoriska centrala prov i åsystade ämnen bör införas också för folkhögskolor som önskar ge särskild behörighet i något eller några av dessa ämnen.

När det slutligen gäller folkhögskolornas rätt att utfärda intyg som styrker att kursdeltagare på grundskolenivå har uppnått *behörighet för gymnasiestudier*, bör sådant intyg få utfärdas till den som med godkänt resultat genomgått en allmän kurs vilken i allt väsentligt givit sådana kunskaper och färdigheter som motsvarar fullständig studiekurs i årskurs 9 på grundskolans högstadium.

Huvudmannaskapsfrågor

I vissa landsting har diskussioner förts om omfattningen av landstingens folkhögskoleverksamhet och om ett överförande av landstingsfolkhögskolor till olika slag av folkrörelser.

Ett resultat av hittills förda diskussioner är att huvudmannaskapet för Gripsholms folkhögskola fr.o.m. 1 juli 1990 övergått från Södermanlands läns landsting till Röda korset. Konkreta diskussioner om eventuella överlåtelse pågår i Stockholms kommun och i Kalmar län.

Genom svar på en enkät har ett femtontal organisationer anmält preliminärt intresse av att överta landstingsfolkhögskola.

I kommitténs direktiv sägs att profileringen av folkhögskolans verksamhet bör bli tydligare i framtiden med tanke på att det övriga utbildningsväsendet numera är så väl utbyggt. Om landstingsfolkhögskolor överläts till folkrörelser och ideella organisationer, underlättas onekligen möjligheterna att både ideologiskt och innehållsmässigt profilera verksamheten. Kommittén anser därför att sådana huvudmannaskapsskiftet bör främjas.

Med någorlunda god framförhållning inför ett övertagande och med smidiga övergångsbestämmelser torde säkerligen de flesta eventuellt uppkommande personalproblem kunna lösas.

Kommittén anser vidare att organisation eller rörelse, som önskar överta landstingsfolkhögskola, bör få tillgodoräkna sig hela eller större delen av vid överlåtelse tillfället till skolan i fråga utgående statsbidrag. Hur stor del av statsbidraget i form av elevveckor (deltagarveckor) som får övertas bör avgöras från fall till fall.

Internat-externat. Utlokalisering av kurser m.m.

Internatplatser och internatboende

Folkhögskolornas mest påtagliga särart har varit möjligheten att kunna erbjuda utbildning och studier i internatmiljö.

Under de senaste femton åren har andelen internatboende sjunkit. Till minskningen har verksamt bidragit de allmänna kommunikationernas och privatbilismens utveckling liksom förändringar av levnadsförhållanden och levnadsvanor.

Internatet och internatmiljön erbjuder mycket goda förutsättningar för skapandet av en personlighetsutvecklande social gemenskap och en engagerande och inspirerande social och pedagogisk miljö.

Även externatskolorna och externatkurserna kan utgöra goda personlighetsutvecklande och socialt utvecklande pedagogiska miljöer. Men kommittén anser att internatformen har så stora fördelar att det alltså är angeläget att så många skolor som möjligt erbjuder internatboende och att de fullt ut tillvaratar de möjligheter internatformen medger.

Det är allmänt omvittnat att kostnaderna för att driva ett internat tenderar att öka och att internatkursverksamhet är dyrare än externatkursverksamhet. Många efterfrågar därför någon form av förstärkning av statsbidraget till skolor eller kurser med internatboende. Kommittén har övervägt frågan men har inte funnit tillräcklig anledning att föreslå någon förstärkning.

Utlokalisering av kurser

Sedan 1977 har en folkhögskola rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten. Sådan verksamhet skall dock bedrivas i god kontakt med moderskolan och får inte ha karaktären av enbart förmedling av statsbidrag till kursverksamhet på annan ort.

Genom att förlägga kurser utanför skolan och skolorten har många folkhögskolor nått målgrupper, som de annars inte hade nått. Möjligheterna att utlokalisera kurser underlättar också för folkrörelser och organisationer att tillgodose utbildningsbehov i regionala och lokala organ, avdelningar och församlingar.

Men när utlokaliseringen av kurser sker på längre avstånd, kan med skäl sättas i fråga om en nära kontakt mellan elever, kursdeltagare och skola kan upprätthållas. I några fall kan också ifrågasättas om moderskolan i förhållande till de utlokaliserade långa kurserna verkligen är en "huvudskola" i den meningen att huvuddelen av verksamheten bedrivs där.

Det finns uppenbara risker med en alltför långtgående utlokalisering. En sådan är den att folkhögskolorna i allt för hög grad blir instrument för bidragsförmedling till organisationers kurser på olika orter i stället för verkliga skolenheter. En annan risk är att reella filialskolor åter uppstår, ett system som riksdagen 1977 uttryckligen ansåg borde upphöra.

Kommittén anser därför att den pågående utvecklingen mot reella filialer på betydligt längre avstånd än dagligt pendelavstånd från moderskolan bör brytas. Det bör ankomma på tillsynsmynd-

digheten att härvidlag ta erforderliga initiativ. Möjligheterna att flytta "moderskolan" till ort där i praktiken verksamhetens tyngdpunkt ligger, kan vara ett alternativ.

För någon eller några av de i detta sammanhang aktuella skolorna är en uppdelning i flera skolenheter det bästa alternativet. Om en sådan delning sker helt inom ramarna för både den totala verksamhetsvolymen i riket och för huvudmannens tilldelning av bidragsveckor, uppstår så vitt kommittén kan se inga negativa effekter. Sådana förändringar tillstyrks därför.

Enligt kommitténs mening bör det i framtiden bli möjligt för en huvudman, som ansvarar för flera skolor, att i viss omfattning och inom ramen för en långsiktig planering själv bestämma fördelningen av den bidragsberättigade verksamhetsvolymen mellan sina skolor. Att införa en sådan möjlighet skulle ligga i linje med det ökade ansvar för folkhögskoleverksamheten som kommittén anser att huvudmännen bör ha.

Pingstförsamlingarnas skol- och kursverksamhet, som är huvudman för pingströrelsens skolor, har i skrivelse till kommittén önskat få genomföra en sådan uppdelning av Mariannelunds folkhögskola, att denna skolas kursverksamhet i Norrland får bilda en egen skolenhet med centrum i Dalkarlså, Robertsfors kommun. Kommittén föreslår att en sådan uppdelning får göras per den 1 juli 1991.

Studiefinansieringsproblem

Det ingår inte i folkhögskolekommitténs uppgifter att behandla studiefinansieringsproblem. Till kommittén har dock från folkhögskolorna med stort eftertryck framhållits att studiefinansieringen är ett av de allra svåraste hindren för att rekrytera deltagare bland dem som har det största behovet av folkhögskolestudier.

En särskild utredare har nyligen fått i uppdrag att se över det nuvarande systemet för vuxnas möjligheter att finansiera studier. Kommittén har i en skrivelse till utredaren närmare beskrivit de folkhögskolestuderandes studiefinansieringsproblem.

Ett förenklat statsbidragssystem

Till folkhögskolorna bör i framtiden liksom nu utges *allmänt bidrag*, *förstärkningsbidrag* och *särskilda bidrag*. Statsbidragssystemet bör förenklas och schablonieras mer än nu och specialdestinerade bidrag slås samman till färre poster.

Allmänt bidrag

Det *allmänna bidraget* skall utges efter det antal bidragsberättigade deltagarveckor en folkhögskola har genomfört.

Det totala antalet deltagarveckor för vilka statsbidrag utges, bestäms för vart och ett av läsåren under perioden 1991/92–1993/94 till en volym som i stort sett motsvarar den som skolorna disponerade under 1989/90. Varje enskild folkhögskola garanteras i princip för varje år i treårsperioden ett antal deltagarveckor, som beräknas till genomsnittet av de tre senast redovisade årens volymer för vilka skolan erhöll statsbidrag.

För att ge de minsta skolorna möjlighet att växa bör de under treårsperioden successivt kunna öka sitt bidragsunderlag till 4 000 deltagarveckor. Denna ökning bör finansieras genom att bidragsunderlaget till övriga skolor begränsas till högst 7 500 deltagarveckor per skola. Denna begränsning är motiverad enbart av de begränsade ekonomiska resurserna. Kommittén anser inte att stora skolor av t.ex. pedagogiska skäl bör minska sin verksamhet. För att markera detta ställningstagande föreslås att tio procent av deltagarveckans värde bör ges som bidrag för överskjutande veckor upp till 11 000.

För treårsperioden 1994/95–1996/97 bestäms antalet statsbidragsberättigade deltagarveckor för respektive skola efter en mer kvalitativ bedömning, som föregåtts av en uppföljning och utvärdering av verksamheten under den föregående perioden.

Det allmänna bidraget bör vid övergången till ett nytt bidragssystem justeras för samtliga skolor. För det första året i treårsperioden justeras bidraget med hälften av den förändring som inträffat till följd av det nya systemet och för det andra året med 25 procent. Därefter utges statsbidrag utan justeringar.

En viss mängd undervisning per deltagarvecka bör alltså förskrivas. Kravet på lärartäthet bör sättas till det antal timmar som motsvarar 2,0 undervisningstimmar. En förändring från nu 2,1 undervisningstimmar per deltagarvecka till 2,0 innebär att ca fem procent av statsbidraget kan användas till andra ändamål än undervisning, utöver de resurser som i dag inte är bundna till undervisning. Denna resurs bör betraktas som en fri resurs, dvs. den skall kunna användas till insatser som skolorna själva bedömer bäst för verksamheten.

Fem procent av det allmänna bidraget bör dock bindas för att finansiera rekrytering, uppsökande verksamhet och åtgärder som motiverar vuxna korttidsutbildade för studier samt utvecklingsarbete och personalfortbildning.

Förstärkningsbidrag

Det allmänna bidraget bör även i fortsättningen kompletteras med ett förstärkningsbidrag till skolornas merkostnader för handikappades studier och kvalificerad musikundervisning.

Bidraget till skolornas merkostnader för *handikappades studier* bör bibehållas i nuvarande former, dvs. kursdeltagare som är i behov av särskilt stöd i undervisningen till följd av ett handikapp får schablonmässigt räknas som 1,5 deltagare.

Även bidraget till ökad lärartäthet i vissa kurser med *kvalificerad musikundervisning* bör kvarstå i nuvarande former och omfattning. Kommittén anser dock att bidragsgivningen bör koncentreras mer än idag till de skolor som har särskilt stora kostnader för sin musikundervisning därför att utbildningen ifråga kräver hög lärartäthet.

Särskilda bidrag bör ges för att finansiera särskilt kostnadskrävande verksamhet. Antalet sådana bör dock så långt möjligt begränsas.

Personalfrågor

Ett samlat personaladministrativt ansvar

Folkhögskolornas samlade personalstyrka kan uppskattas till ett stycke över femtusen personer. Den består dels av pedagogisk personal, främst rektorer och lärare, vars löne- och anställningsvillkor är statligt reglerade, dels av annan personal för vilka huvudmännen och folkhögskolestyrelserna bär hela det personaladministrativa ansvaret.

Kommittén har sett betydande fördelar med ett enhetligt personalansvar. En fördel är att huvudmännen och folkhögskolestyrelserna då lättare kan disponera den samlade personalstyrkan efter från tid till annan skiftande behov och enligt på varje skola vid varje tidpunkt rådande förutsättningar. En annan fördel är att en samordning av lärartjänstgöring på folkhögskola och i det fria bildningsarbetet underlättas; inom det senare finns inga statliga personalregler.

Ett starkt skäl för en förändring av nuvarande dubbla personalansvar är att riksdagen på regeringens förslag hösten 1989 beslutat att den statliga regleringen av skolledar- och lärartjänsterna inom hela det allmänna skolväsendet skall upphöra. I propositionen i frågan (prop. 1989/90:41) sades att förslaget borde få konsekvenser även för folkhögskolorna.

Kommittén föreslår att den statliga regleringen av folkhögskolornas rektors- och lärartjänster upphör med utgången av juni månad 1991 med anförda skäl som grund.

Beträffande frågan om förhandlingsorganisation på arbetsgivar- sidan visar uttalanden från Landstingsförbundet och RIO att dessa båda huvudmannaorganisationer har goda möjligheter att samverka för att få till stånd ett avtal, som kan tillämpas för såväl de landstingskommunala som de rörelse-, organisations- och stödföreningsägda folkhögskolorna. Kommittén anser det önskvärt att ett sådant avtal kommer till stånd.

En mer flexibel arbetstidsreglering

Den tyngdpunktsförskjutning mot det fria bildningsarbetet som kommittén förordar för folkhögskoleverksamheten, förutsätter motsvarande förskjutning av innehållet i lärarrollen. Läraren måste bl.a. ägna mer tid och uppmärksamhet åt personlig vägledning och studiehandledning och ibland också åt kurativ och studievägledande verksamhet. Mer tid måste ägnas åt pedagogisk planering, utveckling och utvärdering.

Detta leder till slutsatsen att en översyn av lärarnas och rektorernas arbetstidsreglering behövs. Ett av syftena med en sådan översyn bör vara att underlätta en mer flexibel disponering av lärarnas årsarbetstid. En sådan kan bli till stor fördel både för verksamheten och för lärarna.

Ett annat syfte med översynen bör vara att underlätta en samordning av lärartjänstgöring på folkhögskola med tjänstgöring vid andra skolformer och inom det fria bildningsarbetet.

Om den statliga regleringen av rektors- och lärartjänsterna upphör, bör den rekommenderade översynen göras av de blivande avtalsslutande parterna under samråd med statens arbetsgivarverk.

En förbättrad lärarutbildning och lärarfortbildning

Kommittén vill framhålla, att både grundutbildningen och fortbildningen av lärare måste rättas efter den tyngdpunktsförskjutning i verksamheten mot det fria bildningsarbetets innehåll, pedagogik och metoder som kommittén förordar.

Med det ökade ansvar för verksamheten som huvudmännen och folkhögskolestyrelserna får enligt kommitténs förslag, blir det naturligt att dessa får ett större inflytande än nu på lärarutbildningen och ökat ansvar också för fortbildningen.

Med upphörandet av den statliga regleringen av lärartjänsterna, upphör också för folkhögskolorna det nuvarande systemet med B-avdragsledighet för studier. I stället förordar kommittén, som framgår av kapitlet om statsbidragsgivningen, att bidrag till fortbildning och lokalt utvecklingsarbete läggs in i schablonbidraget till skolorna. Det blir därmed folkhögskolestyrelserna som får ansvaret för hur medlen till fortbildning skall användas.

Med det nu anförda som grund bedömer kommittén det angeläget med en översyn av lärarutbildningen och lärarfortbildningen. Möjligheterna att förlägga lärarutbildningen till mer än en högskola bör därvid diskuteras.

Den centrala statliga förvaltnings- och tillsynsfunktionen

Det är en erkänd uppfattning att SÖ har fungerat väl som central förvaltnings- och tillsynsmyndighet för folkhögskolorna. Men med tanke på den översyn av SÖ:s uppgifter och organisation som förestår kan det finnas skäl att överväga alternativ. Översynen kommer nämligen sannolikt att innebära att SÖ får en helt ny struktur.

Ett annat skäl är att en väntad förändring av statsbidragsgivningen till studieförbunden säkerligen kommer att medföra att ett ökat ansvar för verksamheten läggs på studieförbunden. Också det statsbidragssystem som kommittén föreslår kommer att ge huvudmännen och folkhögskolestyrelserna ett ökat självständigt ansvar för verksamheten.

Nu nämnda skäl talar för att man vid en översyn av SÖ:s uppgifter och organisation bör överväga att överföra det centrala förvaltnings- och tillsynsansvaret för all folkbildningsverksamhet inom utbildnings- och kultursektorn från SÖ och statens kulturråd till ett statens folkbildningsråd. Detta råd skulle överta förvaltnings- och tillsynsansvaret för folkhögskolorna samt för studieförbunden och den kulturverksamhet som studieförbunden får anslag till via statens kulturråd.

Efter att ha vägt skäl för och emot en sådan förändring, förordar kommittén att frågan om central statlig förvaltnings- och tillsynsmyndighet för folkhögskolorna förutsättningslöst prövas vid översynen av SÖ:s framtida uppgifter och organisation.

En förbättrad uppföljning och utvärdering

Kommittén föreslår riktlinjer för uppföljning och utvärdering av folkhögskolornas verksamhet.

Huvudansvaret för utvärderingen av verksamheten måste vila på de verksamhetsansvariga på varje skola (rektor, lärare, övrig personal och kursdeltagare) samt på skolstyrelserna och huvudmännen.

Vad riksdagen och regeringen har anledning att låta utvärdera är om verksamhetens resultat överensstämmer med de övergripande syften, mål och uppgifter som staten satt upp som villkor för sitt bidrag och som författningsreglerats i folkhögskoleförordningen.

Utvärderingen bör redovisas i samband med vart tredje års fördjupade anslagsframställning. Inget hindrar att riksdagen och/eller regeringen inför varje sådan framställning uttrycker önskemål om bestämda utvärderingsinsatser.

Stat, landsting, kommun, huvudmän och folkhögskolestyrelser bör därför i samverkan utforma och utpröva nya former och metoder för resultatredovisning och utvärdering. Särskild vikt bör därvid läggas vid behovet av kvalitativt inriktad utvärdering. Tillsynsmyndigheten bör ges i uppdrag att initiera och leda detta utvecklingsarbete.

En ny folkhögskoleförordning

Kommitténs förslag till ny folkhögskoleförordning bygger på uppfattningen att endast de föreskrifter skall finnas som staten anser oundgängliga för att syftet med statsbidragsgivningen skall nås och att tillämpningsföreskrifter, utfärdade av tillsynsmyndigheten, skall behövas endast i undantagsfall. Därför har ett antal bestämmelser i nu gällande förordning uteslutits. Det sistnämnda gäller framför allt bestämmelser i fråga om tjänsteregleringen för lärare och rektorer; kommittén förutsätter att den nuvarande statliga regleringen upphör.

Med hänsyn till det ökade ansvar för verksamheten som huvudmännen och folkhögskolestyrelserna föreslås få, har bestämmelserna i nuvarande förordning om tillsynsmyndighetens fastställande av reglemente och om lärarråd och kursråd m.m. utgått liksom detaljföreskrifter om verksamheten. Varje styrelse bör själv få avgöra vilka samrådsorgan som bör finnas och vilka befogenheter som dessa bör ha. Med tanke på folkhögskolornas betydelse som demokratifrämjande institutioner har dock en bestämmelse medtagits om medinflytande vid styrelsesammanträden för kursdeltagare, lärare och övrig personal.

Skyldigheten att erbjuda avgiftsfri hälsovård föreslås upphöra – någon sådan skyldighet föreligger inte inom andra vuxenutbildningsformer.

1 Vuxenutbildningen och folkhögskolan i ett framtidsperspektiv

1.1 Folkhögskolan i ständig förändring

Folkhögskolan är en skolform i ständig utveckling och förändring. Dagens folkhögskola har inte mycket gemensamt med t.ex. efterkrigsårens. Den är mötesplats för människor med många skilda bakgrunder och studieambitioner. Kursutbudet är mångsidigt och färgstarkt och omfattar både korta kurser i samverkan med organisationer och långa målinriktade ämnesstudier, ofta med inslag av yrkesutbildning. Den traditionella långa folkhögskolekursen i allmänna ämnen är inte så dominerande som förr.

I början av 50-talet däremot var den kursen – ofta kallad vinterkursen – nära nog den enda som fanns vid folkhögskolorna. Den lockade stora grupper av de ungdomar som inte fick chans att komma till realskola. 50-talets folkhögskoleelever blev lärare, sjuksköterskor, poliser, socialarbetare och kommunalkamrerare eller uppfångades av facket, politiken eller frikyrkorörelsen redan innan de hunnit komma in på vidare utbildning. De var med om att bygga upp den offentliga sektorn och befästa folkrörelsernas ställning i samhället. Folkhögskolorna med sin utvecklingsoptimism och rörelseförankring gav dem en utmärkt bakgrund för detta.

50-talets folkhögskola var på många sätt folkhemmets skola. Går vi ytterligare fyra decennier bakåt i tiden, var det fosterländska och konservativt religiösa ideal som gällde. De skolor, som ville bana väg för religiösa eller politiskt radikala tänkesätt, som senare kom att prägla verksamheten mycket starkt, möttes på den tiden av hårt motstånd och tvingades ta strid för sin existens.

Trots omvälvande förändringar kan folkhögskolan ändå uppfattas som ständigt densamma. Gamla elever känner igen sig också när de kommer tillbaka till dagens utbyggda och moderniserade skolor. Genom årtiondena finns en kärna bevarad i folkhögskoleverksamheten – den ovanligt stora respekten för människor och tilltron till varje människas förmåga. Detta gör folkhögskolan till

något ganska unikt inom utbildningsväsendet och är kanske hemligheten bakom skolformens slitstyrka och överlevnadsförmåga.

Folkhögskolans roll varierar från tid till annan och måste med jämna mellanrum omprövas. Folkhögskolekommitténs huvuduppgift är att granska dagens verksamhet och att för de närmaste decennierna ange folkhögskolornas roll och uppgift i förhållande till andra utbildningsanordnare. Av vikt är då att göra sig en föreställning om hur det allmänna utbildningsväsendet kommer att utvecklas.

1.2 Utbildningsväsendet i dag

Under de senaste decennierna har det skett en mycket kraftig expansion av det svenska utbildningsväsendet. Ungdomsutbildningen i grundskolan och gymnasieskolan har förstärkts. Vuxenutbildningen har förnyats genom tillkomsten av grundvux, komvux och sårvux. Den yrkesinriktade undervisningen i anslutning till arbetslivet, i form av arbetsmarknadsutbildning och personalutbildning, har fått allt större omfattning och betydelse. Högskoleutbildningen har byggts ut kvantitativt och geografiskt.

I stort sett är expansionsperioden nu avslutad när det gäller det allmänna skolväsendet, men omfattande arbete pågår i olika avseenden för att förnya och förbättra organisation och arbetsformer.

Den nioåriga obligatoriska grundskolan var genomförd i hela landet i början av 1970-talet. De svenska medborgare som har kortare utbildning än grundskola är för närvarande inemot 1,5 milj., motsvarande något under 20 procent av befolkningen. De är i regel 40 år och äldre. Andelen beräknas fram till år 2010 ha gått ner till 3–4 procent. Gruppen kommer då att huvudsakligen utgöras av pensionärer och invandrare.

Målet är att grundskolan skall vara en skola för alla. Undervisningen skall anpassas efter vars och ens förutsättningar och behov. Ingen skall behöva lämna skolan utan nödvändiga grundkunskaper. För närvarande lämnar dock årligen en halv procent av en årskull – ca 450 ungdomar – grundskolan helt utan betyg. Upp till fyra procent saknar betyg i ett eller flera ämnen, någon procent har anmärkningsvärt svaga betyg. Dessa ungdomar har brister i kunskaper och färdigheter som i framtiden kan komma att utgöra ett större handikapp än i dag beroende på den allmänna höjningen av utbildningsnivån. Skolväsendets uppmärksamhet på detta problem har skärpts på senare år och en rad åtgärder har satts in för att avhjälpa de brister som grundskolan fortfarande har. Den viktigaste av dessa är en ny och förbättrad lärarutbildning.

Under 80-talet har gymnasieskolan utvecklats till en skolform som – trots att den är frivillig – utnyttjas av i stort sett hela årskullen ungdomar. Inför höstterminen 1989 sökte inte mindre än

98 procent av eleverna i grundskolans nionde årskurs till gymnasieskolan. Alla kom inte in på önskade utbildningar, men andelen som gick över till gymnasieskolan blev ändå nittio procent. Många av de övriga återkommer erfarenhetsmässigt efter något eller några år med förnyad ansökan. Även om avbrottsfrekvensen på ca 10–12 procent beaktas, kan man påstå att praktiskt taget alla ungdomar nu skaffar sig en gymnasieutbildning. Ännu på 1970-talet fortsatte endast 70 procent av grundskolans elever till gymnasieskolan. Detta innebär att de utbildningsskillnader som ännu uppstår, ligger på en högre nivå än tidigare.

Ungefär tre fjärdedelar av ungdomarna går till yrkesinriktad utbildning, resten till studieförberedande. Den yrkesinriktade utbildningen är i regel tvåårig medan den studieförberedande är treårig. Planer föreligger emellertid på en förlängning av yrkesutbildningen med ett år. Denna förlängning skulle bland annat medföra att undervisningen i allmänna ämnen blir mer omfattande, vilket ökar utbildningens värde vid en övergång till högskolestudier. Samtidigt med förlängningen av utbildningen på yrkesinriktade linjer väntas förändringar ske också av övriga gymnasie-linjer. Dessa skall få enhetligare struktur och ge större utrymme för individuella tillval. Bland annat skall möjligheterna att välja estetiska linjer ökas. Förslag till förändring av gymnasieskolan i denna riktning väntas bli förelagda riksdagen våren 1991.

Kommunal vuxenutbildning – i form av grundvux, komvux och särvux – ordnas numera av så gott som varje kommun i landet. Undervisningen följer en egen läroplan som föreskriver att arbetet skall anpassas efter vuxnas behov. Ämnesinnehållet motsvaras dock av det som ingår i läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan även om timtalet är snävare. Avsikten med den kommunala vuxenutbildningen är att kompensera dem som gått miste om grundskole- och gymnasieutbildning. Arbetssättet kan vara mycket flexibelt och variera med hänsyn till deltagarnas individuella bakgrund och erfarenheter. De korttidsutbildade skall ges prioritet, och en övervägande del av den totala undervisningsresursen ägnas också denna grupp. Komvux utnyttjas därutöver av en ganska stor studerandegrupp som kompletterar tidigare studier i gymnasieskolan.

Antalet högskoleutbildade inom den svenska befolkningen ökar i rask takt. Andelen med minst treårig eftergymnasial utbildning har stigit från ca fem procent av arbetskraften år 1971 till ca åtta procent 1988. Högskoleutbildningen har byggts ut på allt fler platser i landet och finns nu i alla län. Högskolornas linje- och kursutbud blir alltmer mångfasetterat och rymmer en lång rad kortare och längre utbildningar av både allmän och yrkesinriktad karaktär. Varje universitet och högskola har frihet att själv anordna s.k. fristående kurser. I den mån dessa avser att täcka regionala behov blir högskolan en allt starkare drivkraft i den regionala utvecklingen.

Den sociala rekryteringen till högskoleutbildningen är fortfarande sned. Social bakgrund och studietraditioner i hemmet påverkar alltså mycket starkt valet av studieväg och yrkesbana. I de regionala högskolorna är dock andelen nybörjare från arbetarhem betydligt större än genomsnittet.

Arbetsmarknadsutbildningen har tillkommit för att underlätta de strukturförändringar som sker på arbetsmarknaden genom att ge en "skräddarsydd" utbildning åt dem som blivit arbetslösa eller riskerar arbetslöshet till följd av utvecklingen inom yrket. Sedan 1986 ordnas all arbetsmarknadsutbildning som uppdragsutbildning. Utbildningen köps huvudsakligen från AMU men också från annat håll. På många håll svarar komvux på uppdragsbasis för en ganska omfattande arbetsmarknadsutbildning. Uppdragsutbildningen har ökat mycket starkt under de senaste decennierna och kommer sannolikt att bli en allt vanligare form för att organisera studier.

Mellan en och två miljoner förvärvsarbetande beräknas årligen delta i någon form av personalutbildning och en kraftig expansion förväntas. Uppgifterna är fortfarande osäkra beträffande personalutbildningens volym och karaktär. Regeringen har nyligen tillsatt en utredning med uppdrag att kartlägga personalutbildningens omfattning och inriktning. Utredningen skall också lägga fram förslag som kan stimulera kompetensutvecklingen i företag och förvaltningar. Den skall i det sammanhanget särskilt uppmärksamma de grupper som riskerar att missgynnas av arbetsgivarnas sätt att fördela personalutbildningsresurserna bland de anställda. Undersökningar visar att anställda med lång utbildning oftare deltar i personalutbildning än de som har kort skolutbildning. Både från LO och TCO liksom från AMS har föreslagits att också undervisning i allmänna ämnen, en allmän kompetenshöjning, skall kunna ingå i ett personalutbildningsprogram.

1.3 Den förväntade samhällsutvecklingen

Sedan slutet av 70-talet har intresset för framtidsstudier ökat. Samhällsdebatten har tagit fasta på framtidsforskarnas rön och bedömningar. Ett genomgående tema i diskussionen har varit att kunskaper får ökad betydelse i framtiden och att ökade kunskaper behövs i många nya sammanhang. Forskning och utbildning blir en allt viktigare förutsättning för regional utveckling och industriell förnyelse.

Enligt folkhögskolekommitténs mening är det framför allt följande tendenser i den väntade utvecklingen som det finns anledning att ta fasta på när det gäller att bedöma vuxenutbildningens och därmed också folkhögskolans framtid.

Vårt land blir allmer beroende av utvecklingen i andra länder och kommer i allt närmre kontakt med andra länders kulturer. Vå-

ra internationella kontakter kommer att öka genom den europeiska ekonomiska integrationen och genom den ökade politiska öppenheten i Östeuropa. Att arbeta i ett annat land kommer att bli vanligt för alltfler svenskar och alltfler kommer att ha dagliga utlandskontakter i sitt arbete här hemma.

Invandringen till Sverige kommer med all sannolikhet att fortsätta och invandrargrupperna kommer att allt tydligare sätta sin prägel på samhällslivet. Sverige kommer att bli ett mer mångkulturellt land.

Beslutanderätt och ansvar decentraliseras såväl inom offentlig förvaltning som i företagen. Redan nu pågår ett målmedvetet arbete på att flytta ned besluten inom stora administrationer och låta allt fler dela ansvaret. Denna strävan kommer att intensifieras framöver. Målet är att åstadkomma bättre styrning av verksamheten, bättre kvalitet på besluten och större engagemang för arbetsuppgifterna.

En förnyelse av arbetslivet sker. Stora förändringar håller på att genomföras av arbetsprocesserna i tillverkningsindustrin. En självklar strävan är att få bort de farliga och hälsovådliga arbetsplatserna. En annan är att minska det rutinbetonade arbetet, göra arbetsinnehållet mer omväxlande och öka det personliga ansvaret i arbetet.

Människors strävan att själva forma sina liv blir mer medveten. Utvecklingen mot ett välfärdssamhälle brukar oftast beskrivas som en ökning av social och ekonomisk trygghet. Den kan också karakteriseras som en fortlöpande frigörelseprocess. Människors möjligheter att själva bestämma över sina liv har ökat och kommer att öka successivt.

Detta sker genom ett friare val av yrke, samt bättre möjligheter till självständigt ansvar i arbetslivet och till personligt engagemang ideellt, fackligt och politiskt. Det sker också genom sättet att bruka den längre fritiden. Intresset ökar för att skaffa nya kunskaper, tillägna sig nya färdigheter och vidga de egna uttrycksmöjligheterna.

Det ökade utrymmet för självförverkligande skapar samtidigt risker för nya kultur- och utbildningsklyftor genom att de aktiva och bäst förberedda tar för sig det mesta av de nya möjligheter som skapas. Många kan fångas helt av det ökade medieutbudet och den kommersiella underhållningskulturen och lockas till att förneka sin egen uttrycksförmåga. Det behövs en motvikt till medieutbudet i form av en folkligt förankrad studie- och kulturverksamhet.

1.4 Utbildningsbehov i kunskapssamhället

Denna skissartade framtidsprognos är inte särskilt originell. Samma förutsägelser görs av många och kan vara präglade av en all-

deles för stor optimism. Det eftersträfvansvärda ur folkhögskolekommitténs synvinkel är heller inte originaliteten. Det viktiga är slutsatsen att de samhällsförändringar som kommittén talar om ovan alla ställer krav på ökade kunskaper.

Det är vanligt att beskriva det framtida samhället som ett kunskapssamhälle. Ett motiv för att använda den benämningen är att allt fler människor i framtiden kommer att arbeta med att sprida kunskap och information, att utveckla ny teknik för kommunikation och kunskapsspridning och att genom forskningsarbete skaffa fram ny kunskap. Ett annat motiv för benämningen är att allt fler verksamheter blir beroende av nya kunskaper. Kunskapen blir viktig som en utvecklande kraft inom allt fler områden. Mängden tillgänglig kunskap ökar också ständigt.

I kunskapssamhället ökar människors lust och behov att skaffa sig nya kunskaper. Kunskaper blir i många fall föråldrade genom den snabba utvecklingen och måste regelbundet förnyas. Människor med en gedigen utbildningsgrund och vana att studera har också fått ett naturligt intresse av att fortlöpande förkovra sig. Utvecklingen i arbetsliv och samhälle stimulerar deras lust att lära nytt.

Den som har brister i sin grundutbildning upplever däremot bristerna som ett allt allvarigare handikapp, vilket förstärker behovet att skaffa sig bättre kunskaper. Tillgodoses inte det behovet kan följden bli utslagning ur arbetslivet.

Vuxenstudier behövs därför i framtiden för att tillgodose många och vitt skilda utbildningsbehov.

I yrkeslivet kan det bli fråga om fortbildning, vidareutbildning eller omskolning. I organisationslivet och i folkrörelserna blir det aktuellt med ideologiska studier och probleminriktade samhällsstudier. De mer individuellt motiverade studierna tar sikte på grundkunskaper som öppnar väg till nytt arbete eller fortsatta studier, eller innebär rent personlighetsutvecklande studier som utvecklar talanger och intressen.

1.5 Kraven på framtidens vuxenutbildning

Den traditionella synen på vuxenutbildning är den att det behövs en särskild utbildningsinsats för dem som i ungdomsåren missade utbildningschanser därför att skolväsendet var otillräckligt utbyggt. Med den synen blir vuxenutbildningen rimligtvis ett övergående fenomen, eftersom utbildningsväsendet byggts ut successivt och ungdomar nu för tiden som regel har skaffat sig både grundskole- och gymnasieutbildning innan de börjar arbeta.

Detta är självklart ett alldeles för snävt sätt att se på vuxenutbildning. Utbildning behövs fortlöpande som stimulans både i arbets- och samhällslivet. Den är nödvändig för att vi skall kunna

växa som människor. Utbildning behövs vid återkommande tillfällen livet igenom som ett livslångt lärande.

Därigenom blir vuxenutbildningen ett permanent inslag i utbildningsväsendet och återkommande utbildning en allt viktigare princip för att organisera utbildning.

En vuxenutbildning som skall kunna tillgodose de skiftande utbildningsbehov som nyss beskrivits måste ha möjlighet att variera till inriktning och form. En sådan variation finns i dagens vuxenutbildning, men behovet av variation blir sannolikt mer påtagligt i framtiden när nya utbildningsbehov skall tillgodoses. Därför finns det skäl att uppmärksamma behovet av mångfald.

Inom vuxenutbildningen finns behov av både större bredd och större specialisering än vad som är vanligt i grundutbildningen. De specialiserade kurserna har sedan länge en framträdande plats i utbudet av vuxenutbildning. Fortbildning och vidareutbildning i yrkeslivet gäller som regel mycket specialiserade funktioner. Denna typ av utbildning har redan en mycket stor volym och denna kommer med all säkerhet att öka i framtiden.

Men också den breda utbildningen har en uppgift i ett fortbildningssammanhang, och i det fria bildningsarbetet har den självfallet en framträdande plats.

Det är mycket som talar för ett ökande behov av *allmänorienterande studier*. Specialiseringen har gått långt både i yrkeslivet och samhällslivet. Den behöver kunna balanseras med kunskaper inom bredare områden så att sammanhangen inte går förlorade. När man skall medverka i en beslutsprocess, är det en stor fördel att ha inte bara specialistkompetens utan också att vara orienterad inom angränsande kunskapsområden. Samråd och medbestämmande ökar i många sammanhang: på arbetsplatsen, i det fackliga arbetet och i politiska församlingar. Det är lätt att se att många just nu kontroversiella frågor är svåra att komma tillrätta med därför att de kräver en mångsidig kunskap. Miljöproblemen, energiförsörjningen, gentekniken och europafrågan är exempel på detta.

Helhetssyn och sammanhang är för övrigt inte bara hjälpmedel vid ställningstaganden. De är behov i sig. Vi lever i en värld med ett överväldigande utbud av fragmentariserad information. Detta skapar behov av att bearbeta det som möter oss, fördjupa kunskaperna och skapa helhetsbilder.

Inom vuxenutbildningen behövs *studier som leder fram till ställningstaganden*. Sådana är nödvändiga både inom företagen och i organisationslivet. En bred allmänorientering kan vara den första hjälpen när det gäller att komma fram till en självständig ståndpunkt. Därutöver behövs också kunskap och diskussioner i rent ideologiska frågor. Denna typ av ideologiska studier får mycket litet utrymme i det vanliga skolväsendet och inget alls i personalutbildningen. Den är folkbildningen i stort sett ensam om.

När det gäller studier som kan resultera i egna ställningstaganden spelar naturligtvis arbetssättet en viktig roll. Problemorienterade studier i folkbildningens tradition är en lämpligare studieform än högskolestudier enligt en kursplanebunden studiegång.

I vuxenutbildarens uppgift ingår att *motivera människor för studier*. Vuxenstudier bygger nästan alltid på frivillighet och de blir aldrig riktigt framgångsrika om det inte hos deltagarna själva finns en inre drivkraft. För vuxenutbildaren gäller det ofta att väcka intresse för nya ämnen och problem eller att övertyga föräldringar- eller arbetskamrater om att de skall engagera sig för något nytt. I första hand gäller det då att skapa motivation. Den del av vuxenutbildningen som har till mål att utjämna utbildningsklyftor måste ofta inriktas på att väcka ett slumrande studieintresse. Dagens korttidsutbildade har inte sällan negativa erfarenheter från ungdomsårens skolgång. För att nå denna grupp är det viktigt att kunna skapa studiemotivation och att arbeta så att denna successivt förstärks.

En vuxenutbildning som måste ha skiftande inriktning och form kräver särskilda organisatoriska förutsättningar.

Den eftersträlvade mångfalden i utbildningsutbudet förutsätter *många olika utbildningsanordnare*. En enda myndighet eller organisation kan inte ensam klara den variationsrikedom som behövs inom vuxenutbildningen. Många måste vara aktiva på området. Detta är nödvändigt av praktiska skäl men också från principiella utgångspunkter. Med den karaktär som vuxenstudierna har är det viktigt att en balans skapas mellan olika studieinriktningar och intressen. Den personalutbildning som det ligger i arbetsgivarnas intresse att genomföra måste få en motvikt i form av samhällsfinansierade kompetenshöjande studier så att den enskilde oberoende av arbetsgivarens prioriteringar kan staka ut en egen studieväg. Vuxenutbildningen har en viktig fördelningspolitisk roll som kan behöva förstärkas när personalutbildningen expanderar. Ideologiska studier av det slag som bedrivs inom vuxenutbildningen måste kunna förankras hos utbildningsanordnare med sinsemellan olika ideologisk inriktning. Dessutom är det viktigt med stort utrymme för deltagarstyrning så att studiearbetet tar upp de frågor som människor känner mest angelägna.

Det är vidare väsentligt med *ett nära samspel mellan alla som medverkar i vuxenutbildningen*. Detta bör underlättas genom att det görs en rationell rollfördelning aktörerna emellan. Viktiga samarbetspartner kan sökas också utanför själva vuxenutbildningsområdet, t.ex. kulturinstitutioner som museer och bibliotek, utbildningsradion och högskolan.

Den framtida vuxenutbildningen behöver i ännu större utsträckning än i dag *utnyttja forskarnas specialistkunskaper* för att ge svar på de frågor som ställs i studiearbetet. Det gäller både i fördjupningsstudier och i probleminriktade allmänorienterande kurser. Att sprida aktuell forskningsinformation är en gammal

ambition i folkbildningsarbetet som säkerligen kommer att visa sig alltmer angelägen i framtiden.

En stor del av vuxenstudierna riktar sig till människor som redan har en gedigen grundutbildning. Detta får betydelse inte bara för inriktningen utan också för sättet att organisera studierna. *Självstudier* måste i framtiden kunna användas i betydligt större utsträckning som en del i ett utbildningsprogram. Distansstudier (eller korrespondensstudier), som för några decennier sedan var en mycket vanlig studieform, börjar komma tillbaka. Med den nya teknikens hjälp blir de både roligare och effektivare.

Återkommande utbildning eller livslångt lärande är sedan länge en allmänt accepterad princip för att organisera vuxenstudier. Den utgår från en progressiv syn på utbildning som en utvecklande kraft livet igenom. Den präglas samtidigt av ett rationellt utbildningsekonomiskt tänkande. I stället för att koncentrera all utbildning till en enda allt längre period i ungdomsåren, fördelas utbildningen över längre tid genom att perioder av utbildning varvas med perioder av yrkesarbete. Studierna kan då lättare anpassas till den enskildes intresse och yrkeslivets krav och blir därigenom kortare, bättre och effektivare. Livserfarenheterna skapar motivation och ökar intresset.

Med den väl utbyggda vuxenutbildning som vi har i vårt land har vi kommit långt när det gäller att skapa förutsättningar för återkommande utbildning. Däremot har det inte förts någon särskilt ingående diskussion om hur ett långsiktigt och varvat utbildningsprogram bäst kan gestaltas.

Den helt dominerande modellen för planering av en längre studieperiod innebär att först läggs en grund av breda allmänbildande studier och därefter sker steg för steg en allt hårdare specialisering. Det finns enligt kommitténs mening skäl att allvarligt pröva alternativ till denna modell, särskilt när det gäller studieprogram inom ramen för återkommande utbildning. En växling mellan breda allmänna studier och specialisering skulle i många sammanhang vara ett bättre alternativ. Den specialiserade yrkeskunskapen behöver t.ex. under en period av integration sättas in i sitt större sammanhang i natur och samhälle så att verkningar och konsekvenser kan bli belysta från olika utgångspunkter. Den specialutbildade behöver orientera sig inom ett ganska vitt område för att kunna delta aktivt i samarbete och medbestämmande på arbetsplatsen. På samma sätt krävs mångsidiga kunskaper i kombination med fördjupning för den som aktivt vill utöva sin medborgarroll.

1.6 Olika slag av vuxenutbildning

Olika slag av utbildningar har i grunden vitt skilda förutsättningar och syften, något som inte alltid uppmärksammas i utbildningsdebatten. Detta gäller inte minst vuxenutbildningen.

Vuxenutbildning är ett samlat begrepp för många olika typer av studieaktiviteter. För kommitténs fortsatta resonemang är det nödvändigt att precisera begreppets innebörd och något karaktärisera verksamheterna i fråga.

Vuxenutbildningen har på några årtionden byggts ut mycket kraftigt, både när det gäller volym och alternativ.

Utbildningen inom *grundvux*, *komvux*, *särvux* och *statens skolor för vuxna* har stat, landsting eller kommun som huvudman. Den finansieras helt med offentliga medel och följer centralt fastställda kursplaner.

Också det fria bildningsarbetet inom *studieförbund* och *folkhögskolor* finansieras huvudsakligen av stat, landsting och kommuner. Studieförbund och folkhögskolor har dock mycket stor frihet att själva bestämma studieverksamhetens innehåll.

Arbetsmarknadsutbildningen finansieras över ett särskilt anslag i arbetsmarknadsbudgeten och omfattar kurser som är arbetsmarknadspolitiskt motiverade. Den genomförs som uppdragsutbildning av bl.a. gymnasieskolan, komvux och den statliga AMU-gruppen, som bedriver en självbärande verksamhet genom att sälja utbildningstjänster främst till länsarbetsnämnderna.

Personalutbildningen inom företagen har fått allt större proportioner och kan i framtiden tänkas få allt större betydelse för den enskildes karriär- och utvecklingsmöjligheter. Personalutbildningen sker i särskilda former inom företagen och ofta genom anlitan- de av privata institutioner och utbildningskonsulter. Men också det allmänna skolväsendets och högskolornas resurser utnyttjas på uppdragsbasis.

Högskolan börjar få en allt mer utpräglad vuxenutbildningsfunktion genom de vidgade möjligheterna att ordna korta kurser som kan anpassas både till individuella önskemål och företags eller organisationers behov.

Dessa olika utbildningsalternativ kan med hänsyn till inriktningen av och avsikten med studierna indelas i tre olika kategorier.

- *Kompetensgivande studier* som öppnar vägar till nytt yrke eller vidare utbildning. Sådana bedrivs i grundvux, komvux, AMU, högskolan och på folkhögskolor.

- *Personalutbildning* som tillgodoser aktuella behov i arbetslivet. De följer studieprogram som arbetsgivaren utformar i regel efter samråd med facket. Personalutbildningen genomförs i viss utsträckning av AMU men för det mesta i privat regi utanför det allmänna utbildningsväsendet.

- *Eu fritt bildningsarbete* som växer fram ur medborgarnas individuella och kollektiva intressen. Studieförbunden och folkhögskolorna svarar för detta.

Dessa tre typer av vuxenutbildning är representanter för olika utbildningstraditioner som utvecklats sida vid sida.

Dessa traditioner kan kallas grundutbildningstraditionen, yrkesutbildningstraditionen och det fria bildningsarbetets tradition.

Grundutbildningen - inom vuxenutbildningen den kompetensgivande utbildningen - är en betydelsefull rättighet för den enskilde. Den bidrar till att forma de grundläggande villkoren för samhällslivet. Hur grundutbildningen skall se ut är således ett viktigt samhällsintresse. Därför bestäms dess utformning och omfattning ytterst genom riksdagsbeslut och dess arbetsvillkor blir ständigt föremål för allmän debatt.

Yrkesutbildningen i sin moderna form är i stort sett en efterkrigsföreteelse. Personalutbildningen är ännu yngre. Ursprungligen stod arbetsgivaren för yrkesutbildningen genom ett lärlings-system. Ännu i dag har arbetsmarknadens parter stort inflytande på hur yrkesutbildningen skall se ut, vilket av många skäl ligger i den enskildes intresse. Yrkesutbildning skall kunna resultera i lön och anställning och personalutbildning leda till nya uppgifter inom företaget. Det ligger i både arbetsgivarens och de anställdas intresse att yrkesutbildningen är enhetlig över hela landet och att den dokumenteras genom betyg eller certifikat. Detta ökar rörligheten på arbetsmarknaden.

Det fria bildningsarbetet växte fram för att tillgodose behov som ett bristfälligt skolsystem inte förmådde täcka och för att öppna nya och samhällsförändrande perspektiv. Vad föreläsningar och studiecirklar skulle ta upp till behandling bestämde arrangörer och deltagare själva. Bildningsarbetet karakteriserades av frihet och frivillighet och gör så än i dag. Folkbildarna behöver inte ta uppdrag av vare sig arbetsgivare eller samhälle. De formulerar sina uppdrag själva.

Den indelning som gjorts här kan tas till hjälp bland annat när det gäller att bedöma vilken vuxenutbildning som behövs i framtiden. Behovet bestäms av vitt skilda faktorer beroende på vilken typ av utbildning det gäller.

Behovet av kompetensgivande utbildning är beroende av hur stor andel i aktuella årskullar som skaffade sig fullständig grundskole- och gymnasieutbildning redan i ungdomsåren. Förändringstakten i arbetslivet har också betydelse. Snabbt ökande kvalifikationskrav skapar behov av en förbättring av grundutbildningen. Behovet av personalutbildning beror på företagets intresse och på arbetsmarknadssituationen. Hur behovet av verksamhet inom det fria bildningsarbetets ram skall uppskattas är till stor del en fråga om politisk vilja. Ställningstagandet beror på hur ett fritt och frivilligt studiearbete värderas rent principiellt. Avgörande är

naturligtvis också vad folkbildningen gör för att skapa intresse och engagemang.

Folkhögskolekommittén har inte till uppgift att diskutera hur hela den framtida vuxenutbildningen skall dimensioneras. Uppdraget gäller enbart folkhögskolan och en väsentlig förutsättning är att verksamheten i framtiden skall ha samma volym som i dag. Inom denna resursram är det dock fråga om en fördelning mellan kompetensgivande kurser – allmänna och yrkesinriktade – och mer renodlade folkbildningsinsatser. I det sammanhanget blir det aktuellt att diskutera vilken roll folkhögskolan kan och bör spela i det fria bildningsarbetet och vad som skall menas med folkbildning i framtiden. En sådan diskussion är angelägen också därför att en proposition om hela vuxenutbildningen, inkluderande ställningstaganden till folkhögskolekommitténs förslag, är aviserad till våren 1991.

1.7 Vad är folkbildning?

Folkbildningsarbetet har en färgstark historia. När begreppet folkbildning först började användas i mitten av 1800-talet, betecknade det all utbildning som var avsedd för folket, dvs. både den framväxande folkskolan och de sparsamt förekommande bildningssträvandena bland vuxna i de breda lagren. Vid sidan av denna utbildning för folket fanns sedan länge läroverk och universitet främst för de bildade och burgna klasserna.

När folkskoleväsendet hade byggts ut, begränsades innehållet i begreppet folkbildning till bildningsarbete för vuxna. Det tog ordentlig fart kring sekelskiftet, först i den liberala arbetarrörelsen och därefter i de framväxande folkrörelserna.

Folkbildningsarbetet var på många sätt en förutsättning för demokratins genombrott i vårt samhälle och samtidigt en konsekvens av demokratiseringen. De första folkbildningsinsatserna drevs fram av samma krafter som verkade för ständsriksdagens avskaffande och de stora folkrörelsernas framväxt.

Genombrottet för ett på folklig grund organiserat bildningsarbete skedde samtidigt med den allmänna rösträttens genomförande. Den stora expansionen av verksamheten är dock av betydligt senare datum. Den ägde rum parallellt med den övriga utbildningsexpansionen från 50-talet och framåt. Då hade folkbildningsorganisationerna fått en erkänd plats i utbildningssamhället och anförtröddes både viktiga samhällsuppdrag och betydande statsbidrag.

Studieförbund, föreläsningssällskap, folkbibliotek och folkhögskolor bar länge så gott som ensamma upp hela vuxenutbildningsansvaret i samhället. Det var först sedan grundskolereformen genomförts som vuxenutbildningsmöjligheterna byggdes ut också på andra sätt. Under sextiotalet startades komvux, under 70-talet

tillkom grundvux, och högskolorna började öppnas också för människor i arbetslivet genom vidgat tillträde och korta målinriktade kurser.

Folkbildningen har därigenom blivit en aktivitet bland många andra inom vuxenutbildningen. Den har i gengäld vidgat sitt arbetsfält, framför allt inom kulturområdet. 70-talets kulturreformer förutsatte folkbildningsorganisationernas insatser för att bredda kulturintresset. På motsvarande sätt hade 60- och 70-talens vuxenutbildningsreformer förutsatt deras medverkan för att utjämna utbildningsklyftor. I dag är studieförbundens och folkhögskolornas kulturverksamhet av betydande omfattning och folkbildningsarbetet har därmed två naturliga grenar: kultur och utbildning.

Den aktivering som skett under de senaste decennierna reser krav på definierade roller och motiverade gränser mellan olika typer av verksamhet. Varje verksamhet måste ha sin egen tydliga identitet om samspelet skall fungera bra. Behovet av identitet gäller inte minst folkbildningen som verkar mycket fritt och med stor initiativrätt och därigenom kan utvecklas i många olika riktningar.

Folkbildningsbegreppet behöver med andra ord definieras och det måste ske med utgångspunkt från dagens verklighet. Det färgas fortfarande alltför mycket av sin händelserika historia.

Å andra sidan är folkbildningsbegreppet till sin karaktär så allmänt att det är mycket svårt att exakt bestämma dess innebörd. Fortfarande är det naturligtvis rätt att påstå att allt som görs för att höja kunskapsnivån hos stora grupper medborgare är en folkbildningsinsats. Den nu snart tolvåriga ungdomsutbildningen är en folkbildningsinsats – en programledare som lyckats intressera många TV-tittare för en seriös programserie kan med rätta kalla sig folkbildare.

Vad som däremot går att definiera är vilka uppgifter som är specifika för folkbildningen, dvs. vad folkbildningen tack vare bakgrund, organisation och erfarenheter har bättre förutsättningar att uträtta än andra aktörer på utbildningsområdet.

Det finns många olika tillvägagångssätt när det gäller att söka beskriva vad som är folkbildningens särmerke. Ett vanligt sätt har varit att ange *målgruppen*. Folkbildning skulle i så fall vara liktydigt med utbildningsinsatser för dem som har en kort och bristfällig grundutbildning. Utbildning för dessa grupper har under lång tid tillhört det mest centrala i folkbildningsarbetet och kommer att göra så också i framtiden. Men den utgör långtifrån hela folkbildningen. En avgränsning till målgrupp blir alltför snäv. En stor del av de klassiska folkbildningsträvandena i anslutning till folkrörelsernas samhällsstudier och idédebatt skulle till exempel falla utanför med sådana gränser.

Lika svårt är det att definiera folkbildning enbart med hjälp av *arbetssättet*. Studiecirkeln har länge fått tjäna som symbolen för

folkbildning eftersom den är folkbildningens egen arbetsform. Den är däremot långtifrån den enda arbetsformen i dagens folkbildningsarbete.

Mer rättvisande blir avgränsningen genom en *begreppsdefinition*.

Man kan till exempel påstå att *med folkbildning menas en fri, ivillig, deltagarstyrd studieverksamhet som syftar till att ge allmänna kunskaper och färdigheter, som anordnas utanför den av stat och kommuner organiserade utbildningen och som ger utrymme för ideologisk profilering*.

Denna definition rymmer det mesta, men den saknar konkretion. Den ger ingen föreställning om vad folkbildningen kan uträtta och vilket värde den kan ha.

I och för sig är det inte statsmaktens eller kommunernas sak att tilldela den fria folkbildningen uppgifter. Men när resurser för folkbildning skall motiveras, är det ändå nödvändigt att ge en föreställning om vari insatserna kan bestå. Begreppsdefinitionen ovan behöver därför kompletteras med en beskrivning av den *roll* som bildningsarbetet kan spela i utbildningssamhället.

I kommitténs fortsatta resonemang används begreppet "det fria bildningsarbetet" parallellt med begreppet "folkbildning". Ordet folkbildning började, som nyss visats, att användas tidigt och associeras lätt med det katederföreläsande som var vanligt i folkbildningens barndom. Det fria bildningsarbetet betecknar på ett bättre sätt vad det faktiskt är fråga om i dag, nämligen en i stor utsträckning deltagarstyrd studieverksamhet i fria former. Det fria bildningsarbetet kan också ses som en parallell till "den fria kulturverksamheten" i teater-, dans- och musikgrupper, en verksamhet som också den utvecklas fritt och utanför kulturlivets institutioner.

1.8 Det fria bildningsarbetet i framtiden

Utgångspunkten för en diskussion om vad folkbildningsuppgiften innebär för framtiden måste vara kunskapssamhällets många skiftande behov som de beskrivits inledningsvis. Många av dessa kan inte tillgodoses utan folkbildningens fria arbetssätt, ideella engagemang och organisatoriska kraft. Enligt kommitténs bedömning behövs folkbildningsinsatser i framtiden framför allt inom följande områden.

Studier som växer fram ur deltagarnas intressen och behov

Utbudet av vuxenutbildning måste, som förut sagts, kännetecknas av mångfald. Det är då av principiell betydelse vilka som har inflytande över inriktningen. Det behövs ett deltagarinflytande i

vuxenutbildningen både när det gäller arbetsformer och innehåll för att studierna skall få en inriktning som svarar mot medborgarnas behov.

Inflytandet kan i folkbildningsarbetet ske på ett renodlat sätt genom att grupper av deltagare tar egna initiativ till att starta kurser. Detta är vanligt inom studieförbunden och på folkhögskolorna. Initiativ av detta slag har många gånger verkat som förnyande kraft. Ett aktuellt exempel är gräv-där-du-står-cirklarna som öppnade ett viktigt nytt verksamhetsfält i bildningsarbetet och ledde till att många människor engagerade sig varaktigt inom helt nya intresseområden.

Deltagarinflytandet kan också ta sig uttryck på ett mera marknadsmässigt sätt genom att intresserade anmäler sig till kurser och cirklar som arrangörerna bjuder ut. Denna metod är inte folkbildningen ensam om. Den är gemensam för alla typer av vuxenutbildning. Folkbildningen har dock större frihet än andra när det gäller att utforma utbudet. Den kompetensgivande vuxenutbildningen – med undantag för folkhögskolan – är kursplanestyrd och personalutbildningen måste anpassas efter arbetslivets och produktionens krav. Folkbildningen är vuxenutbildningens fria sektor. Den kan vara snabbast ute när det gäller att knyta an till aktuella händelser och fånga upp nya intressen.

Studier som uppmuntrar till ställningstagande och beslutsfattande

Kommittén har tidigare talat om behovet av allmänorienterande studier som en motvikt mot den specialisering som skett och sker både i arbets- och samhällslivet. Specialiseringen föder behov av helhetsbilder och sammanhang. Specialisterna – och till dem hör allt fler i det moderna samhället – behöver vidga sitt synfält och lyssna på dem som har erfarenheter från andra områden.

Den som vill utnyttja sin medbestämmanderätt i arbetslivet och sin rätt att påverka utvecklingen i samhället måste idag ha goda kunskaper. Dagens problem är inte enkla och endimensionella. De måste belysas från många olika håll. Ställningstagande kräver mångsidig kunskap. Specialistkunskaper skall utnyttjas, men de måste kompletteras med gränsöverskridande och problemorienterade studier. Denna typ av studiearbete har sedan länge utvecklats just inom folkbildningen.

Studier av ideologier och livsåskådningar

Det är inte bara kunskaper som påverkar beslutsfattandet och utvecklingen i samhället. Idéer och ideologier spelar också en viktig roll.

Folkbildningen har alltid ägnat stort intresse åt ideologier och livsåskådningar. Det har sin förklaring i att den till mycket stor del har varit folkrörelseförankrad.

Folkrörelserna har länge, till stor del med hjälp av folkbildningsarbetet, präglat svenskt demokratiskt liv. De har medverkat till att viktiga samhällsfrågor har kunnat diskuteras i vida kretsar och att många människor har fått vara med att skapa opinion och påverka beslut.

Undersökningar har på sistone visat hur medlemsaktiviteterna i så gott som alla ideella folkrörelser minskar. Orsaken till detta är ännu så länge föga analyserad. Den kan vara bristande intresse och engagemang men också missnöje över att arbetsformer inte förändrats i takt med tidens krav.

En försvagning av aktiviteten i de ideella folkrörelserna – inkluderande de politiska partierna – skulle innebära en allvarlig försvagning av demokratin. Något sådant kommer säkert inte att ske utan allvarliga ansträngningar att förnya och vitalisera. Det är visserligen nödvändigt att acceptera att intressen förskjuts mot nya idéer och organisationer och att arbetssätten förändras radikalt. Folkrörelse-Sverige kan inte se likadant ut decennium efter decennium. Men det är svårare att acceptera att det ideella engagemanget allmänt sett försvagas och att den breda folkliga förankringen upphör.

Det fria bildningsarbetet har en viktig roll att spela i en förnyelseprocess inom folkrörelserna. Det har resurser att genomlysna grundfrågorna och pröva nytt. Under lång tid var folkrörelserna rekryteringsbas och uppdragsgivare åt folkbildningen. Det är inte otänkbart att vi går mot en tid med omvända roller, då bildningsarbetet blir kraftkällan i ett organisationsarbete som söker sig nya vägar.

Kunskaper har alltid spelat en viktig roll i folkrörelser som vill påverka samhällsutvecklingen. Nya rörelser som miljörörelsen och kvinnorörelsen arbetar med ny kunskap som vapen. Det egna kunskapssökandet har en central funktion i folkrörelsearbetet.

Studier som breddar kulturintresset och skapar förutsättningar för en folklig kultur

Kulturfrågor har alltid spelat en central roll i det fria bildningsarbetet. Under 70- och 80-talen har kulturens roll förstärkts och studieförbund och folkhögskolor är i dag viktiga aktörer i det svenska kulturlivet.

Inom utbildningsområdet får kulturfrågorna ingenstans så stort utrymme som inom bildningsarbetet. Kulturaktiviteterna har visserligen på sistone fått allt större uppmärksamhet i grundskolan och gymnasieskolan och en utveckling i denna riktning kommer förhoppningsvis att fortsätta. Men ungdomsutbildningens huvud-

uppgift måste ändå vara att ge baskunskaper och grundlägga ett intresse. Fördjupningen och vidareutvecklingen av intressena måste ske på andra sätt och i form av frivilliga aktiviteter.

Kulturintresset växer och utvecklas successivt under påverkan av livserfarenhet och mognad. Studier inom konst och kultur är därför mer än mycket annat en livslång process. Med utbildningspolitiska termer beskrivs denna studieverksamhet som ett inslag i personlighetsutvecklingen. I realiteten har den dock mycket sällan bara med det strikt personliga att göra. Studier som utvecklar talanger och färdigheter stärker självkänsla, identitet och kreativitet och påverkar därför också yrkesinsats och samhällsengagemang. Studier av konst och kultur försvarar sin plats i en återkommande utbildning även om studiernas inriktning för övrigt skulle vara teknisk eller ekonomisk.

Kulturverksamheten inom folkbildningen har många olika former. Den kan gälla att lära människor att använda konstnärliga uttrycksmedel i eget skapande, att sprida kunskap om konst och kultur eller att förmedla kulturarrangemang.

På senare tid har en omfattande amatörverksamhet vuxit fram i vårt land, till stor del tack vare folkbildningen. Förhoppningsvis skall verksamheten kunna växa och utveckla en modern tradition av folklig kultur. Härigenom skapas en motkraft till den tilltagande kommersialiseringen och teknokratiseringen av kultur- och samhällsliv.

Sammanfattningsvis kan sägas att det fria bildningsarbetet behövs inom framtidens vuxenutbildning *för att* garantera en mångfald i utbildningsutbudet med utrymme för ideologiskt profilerade studier, *för att* skapa utrymme för problemorienterade och gränsöverskridande studier, *för att* stärka det ideella engagemanget i utbildning och kulturliv, *för att* bredda kulturintresset och utveckla en folklig kultur och *för att* stärka folkrörelserna och demokratin. Det fria bildningsarbetets tradition skall utvecklas och förnyas genom nya verksamhetsformer och nya åtaganden.

1.9 Folkhögskolans uppgifter i framtiden

Folkhögskolekommitténs huvuduppgift är att granska folkhögskolornas verksamhet i förhållande till den verksamhet som bedrivs på annat håll inom det alltmer välutvecklade allmänna utbildningsväsendet. En utgångspunkt har varit att ett system med parallella utbildningar skall undvikas. Kommitténs uppgift har därmed blivit att försöka beskriva folkhögskolans speciella roll inför framtiden.

För att finna denna roll har kommittén fört en diskussion om utbildningsväsendets framtid och om den förväntade samhällsutvecklingen. Kommittén har försökt göra en uppskattning av vilka nya kunskapsbehov som kommer att uppstå och inom vilka områ-

den dessa i första hand blir märkbara. I det sammanhanget har det funnits anledning att mot varandra väga behoven av kompetensgivande utbildning, personalutbildning och ett fritt bildningsarbete. Detta är tre utbildningsformer som till inriktning skiljer sig så mycket från varandra att det finns skäl att påstå att de bygger på skilda utbildningstraditioner. Med tanke på att folkhögskolan länge haft en viktig roll inom det fria bildningsarbetet har det varit särskilt angeläget att konkretisera framtidsuppgifterna inom detta verksamhetsfält.

Den svenska folkhögskolan är en uppskattad och framgångsrik skolf orm med djup folklig förankring. Många har kunnat skaffa sig en grundutbildning och ett utvecklande arbete tack vare att folkhögskolan funnits. På senare år har en växande skara människor kommit i kontakt med folkhögskolan genom de korta kurser som skolorna haft möjlighet att bedriva. Det har inneburit att nya grupper fått tillfälle att lära känna folkhögskolan.

Det råder i dag en stor enighet om att folkhögskolan med sin pedagogiska öppenhet och mänskliga generositet behövs också i framtiden. Samtidigt är det ett faktum att uppgifter som länge varit centrala för folkhögskolorna nu har övertagits av det allmänna skolväsendet. Merparten av dagens ungdomar får redan i grundskolan och gymnasieskolan den grundutbildning som det länge var folkhögskolans stora uppgift att förmedla.

Folkhögskolan har emellertid visat stor förmåga att förnya sig. Sin pedagogiska frihet har den brukat till att göra sig nyttig på nya områden. Under 70- och 80-talen har det vuxit fram en ny typ av skola som lyckats förnya folkhögskoletraditionen utan att förlora kontakten med det bästa i det som varit. Folkhögskolan är på väg att spela en helt ny roll i utbildningssamhället.

Kommittén har tidigare beskrivit de tre utbildningstraditioner som utvecklats parallellt med varandra inom det svenska utbildningsväsendet, grundutbildningens, yrkesutbildningens och det fria bildningsarbetets traditioner. Den oberoende ställning som folkhögskolan har, gör att den i princip hör hemma inom det fria bildningsarbetet. Folkhögskolan har dock alltid spelat en viktig roll när det gällt att ge grundutbildning och kompetensgivande kurser. I realiteten bestod folkhögskolans insats länge huvudsakligen i att förstärka grundutbildningen i samhället.

Även under de närmaste decennierna har folkhögskolan enligt folkhögskolekommitténs mening viktiga uppgifter när det gäller att förmedla grundläggande utbildning i allmänna ämnen. Det finns fortfarande stora grupper i vårt land som saknar grundskoleutbildning och naturligtvis ännu fler som saknar den numera allt vanligare gymnasieutbildningen. Det handikapp som en svag utbildningsgrund alltid varit, kommer att bli än mer märkbart i framtiden när den språkliga kommunikationen blir allt viktigare och deltagandet i beslutsprocesser kräver allt bättre allmänorientering. Folkhögskolans möjligheter att anpassa studierna efter del-

tagarnas intresse och erfarenheter liksom deras förmåga att skapa studiemotivation är ovärderliga tillgångar när det gäller att utjämna utbildningsklyftor.

Insatsen för att ge grundutbildning och kompetensgivande kurser är dock inte längre den dominerande inom folkhögskolan och kan ännu mindre vara så i framtiden.

Många folkhögskolor har under den senaste tioårsperioden tagit på sig allt fler yrkesutbildande uppgifter utöver fritidsledarutbildningen, som de haft ett uttalat uppdrag att bedriva.

Enligt folkhögskolekommittens mening måste folkhögskolan anses ha begränsade förutsättningar att bedriva det slag av yrkesutbildning som, om den skall bli tillfredsställande, måste utformas enligt arbetsmarknadens krav och vara så gott som likformig över hela landet. Sådana utbildningar skulle inskränka folkhögskolornas frihet och på sikt omvandla skolformen. De skulle i de flesta fall behöva genomföras med hjälp av utifrån kommande experter och i alltför hög grad ge skolan en roll av administrativ utbildningsanordnare.

Däremot är sådan yrkesutbildning mer lämpad för folkhögskolan som tillvaratar skolornas kunnande och erfarenheter och som inte begränsar skolornas frihet. Detta gäller i högsta grad utbildning för folkrörelsernas behov men också för olika mer eller mindre yrkesbetonade roller i det fria bildningsarbetet.

Kommittén har inledningsvis försökt att beskriva krav och förväntningar på vuxenutbildningsinsatser i framtiden. Bland dessa finns gamla krav som i framtiden kommer att resas med förnyad styrka men också nya uppgifter. Det behövs mer studier som ger allmänorientering och syftar till att skapa helhetssyn och sammanhang. Det behövs problemorienterade kurser och ideologiska studier som led i personliga ställningstaganden. Aktuella händelser och problem behöver kunna belysas med hjälp av nya kunskaper och forskningsrön. Demokratins arbetsformer behöver förstärkas. Folkrörelsernas idé- och ledarutveckling behöver stödjas. Det växande intresset för konst- och kulturfrågor skapar nya utbildningsbehov.

Dessa utbildningsbehov kan i viss mån tillgodoses genom komvux- och gymnasieskolekurser eller inom ramen för den allt friare och initiativrikare högskolan. Men det är ändå inom det fria bildningsarbetet som denna typ av studier närmast hör hemma. Endast där finns den frihet, den vittförgrenade organisation och den folkliga och ideologiska förankring som behövs.

Folkhögskolorna bör i framtiden kunna ha viktiga funktioner som kraftcentra i det fria bildningsarbetet. Folkhögskolorna har säregna resurser för insatser på detta område – en stimulerande miljö, en kunnig och fast lärarstab och en i detta sammanhang mycket värdefull pedagogisk tradition.

De arbetsuppgifter som här avses är inte på något sätt nya för folkhögskolan. De har introducerats successivt under 70- och 80-

talen. Profilerade ämneskurser har givit folkhögskolan en mer re-
nodlad folkbildarroll. En omfattande praktiskt-estetisk verksam-
het har under denna tid blivit ett nytt särmerke. En bred kort-
kursverksamhet har resulterat i värdefulla kontakter i organisa-
tionsvärlden. Det är på dessa nyvunna erfarenheter som framtiden
folkhögskola bör bygga.

Sammanfattningsvis har folkhögskolorna även i framtiden viktiga
uppgifter när det gäller att ge en grundutbildning åt dem som
saknar grundskole- eller gymnasieutbildning. De bör utveckla sina
ämnesinriktade specialkurser och vara beredda att ta på sig
nya uppgifter i det fria bildningsarbetet. Insatserna på yrkesut-
bildningens område bör koncentreras till utbildning för folkrörel-
sernas behov och för olika yrkesroller inom det fria bildningsar-
betet.

Utvecklingen under de senast årtiondena har inneburit att folk-
högskolorna i ökande utsträckning har profilerat sin verksamhet.
Denna utveckling bör fortsätta. I framtiden när uppgiften att ge
grundutbildning – i stort sett likadan landet över – blir mindre
dominerande och folkbildningsinsatsen mer framträdande, är det
naturligt och nödvändigt med arbetsfördelning och ökad variation
skolorna emellan.

Skolorna kommer i framtiden mer än hittills att själva behöva
motivera sin existens genom att göra verksamheten angelägen och
efterfrågad. De måste koncentrera sina krafter på det som kan bli
deras särart och styrka. Varje skola bör, under medverkan av hu-
vudman och styrelse, utarbeta ett eget verksamhetsprogram, i vil-
ket målet med verksamheten kommer till klart uttryck. Kurser av
olika karaktär och längd bör kunna ge impulser åt varandra och
förenas till en pedagogisk helhet.

Folkhögskolorna måste också mer än tidigare eftersträva för-
ankring i den kringliggande bygden eller inom den organisation
som är dess huvudman. Skolorna kan därigenom utvecklas till
kraftcentra i folkrörelser och bildningsarbete och få en växande
betydelse för den regionala utvecklingen.

För att lättare klara de uppgifter som väntar i framtiden bör
huvudmännen och skolornas styrelser och personal ges större fri-
het att utforma verksamheten och anförtros ett större självstän-
digt ansvar.

I det följande behandlas mer utförligt frågorna om folkhögsko-
lornas framtida uppgift, ansvar och ställning.

2 Ett brett kursutbud med tydlig folkhögskoleprofil

2.1 Kursutbudets allmänna karaktär

2.1.1 Inledning

Kommitténs huvuduppgift har varit att överväga folkhögskolornas framtida roll och uppgifter i förhållande till andra utbildningsanordnare. De slutsatser som övervägandena lett fram till har översiktligt redovisats i det föregående.

Folkhögskolorna behövs också i framtiden och särskilt som dynamiska delar av det fria bildningsarbetet – det är den allra viktigaste av dessa slutsatser. De behövs som instrument vid sidan av övrig vuxenutbildning för överbryggande av allmänna utbildningsklyftor och utbildningsskillnader. De behövs för folkrörelsernas, föreningslivets och kulturlivets utbildning av ledare och funktionärer. De behövs också för viss yrkesutbildning.

En grundläggande förutsättning för att folkhögskolorna skall kunna hävda sig i framtiden såsom utbildningsinstitutioner, vilka huvudsakligen tillhör den fria bildningsverksamheten men också den kompetensgivande vuxenutbildningen, är enligt kommitténs mening att de behåller och vidareutvecklar sin traditionella särart och att de utgör klart urskiljbara alternativ till det övriga skol- och utbildningsväsendet. De måste med andra ord framträda med en mycket tydlig folkhögskoleprofil.

Av det som utgör folkhögskolornas särart (se kommitténs fakta- och debattbok SOU 1989:97 sid. 25-28) vill kommittén här särskilt framhålla skolornas möjligheter att snabbt anpassa sitt kursutbud efter samhällsutvecklingens krav och efter kursdeltagarnas skiftande behov och önskemål samt att mycket flexibelt organisera och genomföra sin verksamhet.

Kommittén vill också särskilt framhålla skolornas rätt till ideologisk profilering, deras frihet från centralt fastställda läroplaner, studieplaner och kursplaner samt den hänsyn till kursdeltagarnas individuella förutsättningar och behov och till deras vilja att påverka studieplaneringen som är mer utpräglad på folkhögskolorna än i det allmänna utbildningsväsendet.

Nämnda sårarter gör det lättare för folkhögskolorna än för andra skolor att samarbeta med studieförbund och andra grenar av de fria bildningsarbetet liksom med olika kulturinstitutioner.

2.1.2 Allmän medborgerlig bildning

Den framtida inriktning av folkhögskolornas verksamhet som kommittén här ovan och i inledningskapitlet pekat på som både önskvärd och möjlig, ligger väl i linje med direktivens ord om att kärnan i verksamheten även i fortsättningen skall vara att ge allmän medborgerlig bildning.

Innan kommittén i det följande närmare konkretiserar vad den förordade inriktningen kommer att betyda för folkhögskolornas kursutbud, vill den emellertid först beröra innebörden av begreppet allmän medborgerlig bildning och i samband därmed dess relevans för vår tid.

Det finns så mycket större anledning att göra detta som den närmast föregående folkhögskoleutredningen utan någon närmare analys och diskussion föreslog att begreppet borde utgå som övergripande bestämning av folkhögskolornas syfte. Formuleringen kunde upplevas som föråldrad, den var alltför oklar när det gällde att ange den uppgift som folkhögskolan skulle ha i kulturliv och utbildningssamhälle, och den lånade sig i alltför hög grad till subjektiva tolkningar (SOU 1976:16 sid. 120 f).

Tunga remissinstanser såsom SÖ, SFHL, SFEF, RIO och folkbildningsutredningen ville emellertid behålla den gamla formuleringen. I den proposition som utredningens arbete utmynnade i, delade regeringen deras mening. Föredraganden fann inte formuleringen vare sig föråldrad eller oklar. Dessutom kunde det vara viktigt att framhålla kontinuiteten i folkhögskolans utveckling (prop. 1976/77:55). Riksdagen hade samma mening.

Den kontinuitet som föredraganden syftade på var den att folkhögskolan ända sedan en mer representativ ändamålsbestämning första gången formulerades – det var på ett riksmöte med folkhögskollära rföreningen 1906 – har haft till huvuduppgift att meddela allmän medborgerlig bildning. Därmed avsågs främst humanistiska och naturvetenskapliga ämnen med stor vikt vid landets historia och samhällsförhållanden.

Denna ändamålsbestämning infördes så gott som ograverad i den första förordningen för folkhögskolan, utfärdad 1919. Men där tillkom ett tillägg: *utöver* allmän medborgerlig bildning kunde folkhögskolan ge sådana praktiska kunskaper och färdigheter som kan ge eleverna ökad duglighet i deras levnadsyrke.

Uttrycket *allmän medborgerlig bildning* var vid den här tiden ingalunda någon nyhet i svenska skolförfattningar. Det hade stått som övergripande ändamål och syfte för de allmänna läroverken och realskolorna i alla läroverksstadgor från och med 1820. Det

stod kvar ännu i 1933 års läroverksstadga, som gällde fram till 1954.

Också den obligatoriska folkskolan hade, alltsedan sin tillkomst 1842, haft meddelande av allmän medborgerlig bildning som huvuduppgift även om det inte uttryckligen angivits i författningstext.

Även för den folkbildningsverksamhet genom bl.a. studiecirklar som växte fram inom folkrörelserna, hade allt från början spridandet av allmän medborgerlig bildning varit en huvuduppgift.

Innebörden av begreppet allmän medborgerlig bildning var mycket entydig. Med *allmän* avsågs sådan bildning som var generell till sin karaktär och inte specialinriktad. Allmän bildning förmedlades av folkskolorna och de allmänna läroverken. I de allmänna läroverkens gymnasiedel och vid universiteten meddelades därutöver en mer vetenskapligt inriktad bildning samt sådan bildning som erfordrades för vissa statsämber. Vid yrkesskolor och fackhögskolor, såsom verkstadsskolor, handelsgymnasier, tekniska skolor och högskolor, gavs specialutbildning av olika slag, och däribland yrkesutbildning.

Med *medborgerlig* avsågs en sådan inriktning av undervisningen att en god medborgaranda skulle utvecklas. De studerande skulle ges sådana kunskaper och färdigheter som fordrades för att de som vuxna medborgare på ett tillfredsställande sätt skulle kunna fullgöra sina skyldigheter och ta tillvara sina rättigheter. Men undervisningen skulle också väcka och utveckla en samhällelig ansvarsanda och en vilja att slå vakt om de medborgerliga fri- och rättigheterna, att påta sig förtroendeuppdrag och att göra andra insatser för allmänt väl.

Ämnesmässigt sett omfattade folkskolans och de allmänna läroverkens allmänna och medborgerliga bildning förutom språk (åtminstone svenska) och matematik huvudsakligen humanistiska, samhällsorienterande och naturorienterande ämnen. De samhällsorienterande ämnena – främst historia med samhällslära eller medborgarkunskap samt geografi – hade en framträdande plats.

För folkhögskolornas del har även i förordningarna efter 1919 ändamålet och huvuduppgiften sagts vara att meddela allmän medborgerlig bildning. Som en konkretisering av innebörden i uttrycket angavs i förordningarna fr.o.m 1919 till 1958 vilka ämnen som obligatoriskt skulle ingå. Det var modersmålet och dess litteratur, historia, samhällskunskap, geografi, matematik och naturkunnsighet med hälsolära, sång samt gymnastik- och idrottsövningar. I andra årskursen kunde andra ämnen få förekomma beroende på skolans särskilda syfte, bl.a. hushållsgöromål. I 1958 års förordning tillkom psykologi och musik (i stället för sång), och ämnet naturkunnsighet specificerades i fysik, kemi och biologi med hälsolära.

I efterkrigstidens skolreformarbete fastslog regeringen och riksdagen vid flera tillfällen att folkhögskolorna alltför ofta borde ha till

huvuduppgift att meddela allmän medborgerlig bildning och inte att ge yrkesutbildning (se t.ex. propositionen 1967:85 om en reformering av gymnasieskolan). I den proposition, som efter riksdagsbehandling blev grundvalen för 1958 års förordning, förklarade föredraganden att folkhögskolan kunde *i allmänna ämnen*, dvs. i ej yrkesspecifika ämnen, ge sådana kunskaper som behövdes för inträde till vissa yrkesutbildningar (prop. 1957:146).

Formuleringen av ändamålsparagrafen blev i den nya folkhögskoleförordningen 1977 något annorlunda och mindre bestämd än tidigare. Folkhögskolan skulle ha till uppgift att *främja allmän medborgerlig bildning*, hette det. Därutöver kunde den i begränsad omfattning ge även yrkesinriktad utbildning under förutsättning att det skedde i överensstämmelse med det som föreskrivits i fråga om verksamhetens innehåll och form.

Folkhögskolornas främsta ändamål och uppgift har alltså hittills i stadgor och förordningar varit att ge *allmän medborgerlig bildning*. Därutöver har de fått ge viss yrkesinriktad utbildning.

Det är självklart att innehållet i den allmänna medborgerliga bildningen ständigt förändras och volymmässigt ökar med tidens gång.

Således ingår numera naturligtvis de viktigaste resultaten på den vetenskapliga forskningens allt vidare fält liksom kännedom om teknikens många nya landvinningar. Men där ingår också orienterande kunskaper om energifrågor, om miljöproblem, om världs- och samhällsekonomin, om internationella förhållanden, om religion och tro hos andra folk, om etiska frågor etc. Detsamma gäller allmän mediakunskap och allmän datakunskap.

Med just den allmänna datakunskapen som exempel kan sägas att sådana fördjupade och specialiserade kunskaper och färdigheter som programmering och systemering däremot inte kan sägas tillhöra den allmänna medborgerliga bildningen. De får föras till yrkesutbildningen.

I vårt nuvarande utbildningssystem svarar grundskolan för huvuduppgiften att ge alla en grundläggande allmän medborgerlig bildning i betydelsen vad alla medborgare i vårt land behöver ha av kunskaper och färdigheter för att kunna fullgöra sina skyldigheter och tillvarata sin rättigheter och för att kunna påverka samhällsutvecklingen. Där ges numera ingen specialinriktad utbildning och ingen yrkesutbildning.

Denna grundläggande allmänna medborgerliga bildning breddas och fördjupas i gymnasieskolan som *dessutom* ger specialinriktad utbildning, t.ex. yrkesutbildning eller utbildning som förbereder för inträde vid olika fack- eller specialhögskolor såsom musikhögskolor, tekniska högskolor etc.

På grund av att samhällsfrågorna blivit så komplexa och mångfasetterade kan emellertid med fog påstås att den, som aktivt vill påverka samhällsförhållandena, i allmänhet behöver kunskaper

och färdigheter i allmänna ämnen utöver dem som som grundskolan ger.

2.1.3 En nytt synsätt på kursutbudets indelning

Som en följd av inledningskapitlets rekommendationer beträffande folkhögskolornas framtida roll och uppgifter och av vad som här ovan sags om folkhögskolans huvuduppgift att ge allmän medborgerlig bildning har kommittén kommit till uppfattningen att ett nytt synsätt bör tillämpas på kursutbudet och dess indelning i olika slag av ämnen.

Den nuvarande indelningen i allmän kurs, allmän kurs med särskild inriktning och särskild linje utgår från ett mera strikt linje- och kursindelningstänkande efter kursernas innehåll och karaktär och tar inte tillräcklig hänsyn till utbildningens syften eller till behovet av utbildning hos olika målgrupper. (Definitioner, kriterier, regler och villkor för dessa olika slag av kurser och linjer har föreskrivits av SÖ. De återges i SOU 1989:97 sid. 21-22.)

I stället bör folkhögskolans kursutbud principiellt ses som i grunden ett enda med en kärna av allmänna ämnen eller studieområden. Denna kärna avser att ge kunskaper och färdigheter som numera bör ingå i en allmän medborgerlig bildning. Genom fördjupning av olika ämnen, ämnesområden eller studieområden kan specialinriktade kurser utvecklas för att tillgodose kursdeltagares önskemål om att skaffa sig nya kunskaper och att utveckla sina personliga färdigheter. Genom tillförande av yrkesinriktade ämnen, ämnesområden eller studieområden kan yrkesförberedande, eller för yrkesutbildning förberedande kurser skapas.

Indelningen av kursutbudet bör sedan ske efter två principer. Den ena tar hänsyn till kursernas syfte, t.ex. att ge kompetensgivande allmän utbildning, att ge fördjupning inom något specialområde eller att ge yrkesinriktad utbildning. Den andra principen beaktar olika målgrupper, t.ex. korttidsutbildade, ledare och funktionärer inom rörelser och organisationer eller yrkesutövare inom fritids- och kultursektorn.

Denna syn på kursutbudet och dess indelning överensstämmer nära med de resonemang som förts i inledningskapitlet om olika slag av vuxenutbildningar.

2.1.4 Överväganden och förslag

Utifrån här förda resonemang och angivna principer bör kursutbudet för framtiden indelas på följande sätt:

1. *Allmänna kurser* för i första hand dem som saknar grundskole- eller gymnasieutbildning.
2. *Specialkurser* av fördjupningskaraktär.

3. *Yrkesinriktade kurser* inklusive kurser för ledar- och funktionärsuppgifter inom organisations-, kultur- och fritidssektorn.

För folkhögskolornas kurser bör inte några centralt fastställda läroplaner eller studieplaner finnas. Inte heller några centralt fastställda regler beträffande innehållet och studiegången bör finnas utom i de fall kurserna avses ge bestämda kompetenser eller behörigheter. De villkor beträffande längd och innehåll, som då måste gälla, behandlas i avsnitt 9 i detta kapitel.

Vid reformeringen av folkhögskolorna 1977 föreskrevs att varje skola för att vara statsbidragsberättigad årligen skall genomföra minst en kurs om 30 veckors längd eller minst två till varandra anslutande kurser om vardera minst 15 veckors längd. Kurserna skall ha minst 20 deltagare och skall kännetecknas av ett brett ämnesurval.

Kommittén anser att denna bestämmelse till sin principiella innebörd bör stå kvar både av hänsyn till många korttidsutbildades behov av en längre sammanhållen utbildning och till verksamhetens behov av organisatorisk stadga. Av skäl, som närmare utvecklas i avsnitt 2.2, bör denna obligatoriska kurs vara en allmän kurs.

I linje med den förut redovisade uppfattningen om folkhögskolornas huvuduppgift bör i övrigt alla kurser utöver fem dagars längd innehålla minst en fjärdedel allmänna ämnen. De bör ha den medborgerliga inriktning och prägel som de alltid haft och som bedöms bli allt viktigare i ett samhälle där demokratins synsätt och arbetsformer alltmer ifrågasätts. Folkhögskolorna kan därigenom bli viktiga motkrafter till den elitism och bristande vilja att ta aktivt samhällsansvar genom demokratiska organ som gör sig alltmer gällande.

De allmänna kurserna och specialkurserna av fördjupningskaraktär bör i allt väsentligt få utvecklas och genomföras på det fria bildningsarbetets villkor. För de yrkesinriktade kurserna bör dock vissa villkor gälla; dessa villkor behandlas i avsnitt 2.4 nedan.

Under hänvisning till den friare ställning och till den mer utpräglade målstyrning som rekommenderats i inledningskapitlet, anser kommittén vidare att skolorna bör få organisera och genomföra sin verksamhet friare än nu.

Uppfattningen gäller även själva kursutbudet. Några få ramar och regler torde ändå av olika skäl behövas för detta, och likaså några bestämda rekommendationer.

För ett bevarande av folkhögskolornas särart och identitet skall således alla kurser i annonser, prospekt, broschyrer och intyg kallas folkhögskolekurser. Deras längd skall anges i dagar eller veckor och inte t.ex. i poäng, som är en kurslängdangivelse inom högskolan. Skolornas och verksamhetens ideologiska eller innehållsmässiga profil skall alltid klart deklarerats liksom kursernas art och karaktär.

Beträffande kursernas längd bör endast ett par regler gälla. En är det ovan föreslagna villkoret för att en skola skall få statsbidrag. En annan är att egentliga folkhögskolekurser skall ha en minsta längd om två dagar och en största om tre läsår. Därutöver bör folkhögskolorna, såsom varit fallet under de senaste åren, i rekryteringssyfte få anordna endagars särskilda informations- och introduktionskurser.

Någon föreskrift om indelning i kurserna efter längd i övrigt behövs inte enligt kommitténs mening.

Om tillsynsmyndighet, regering eller riksdag för något särskilt syfte önskar uppgifter om kursernas olika längd på skolorna, får erforderliga indelningsgrunder då anges. Detsamma gäller den löpande statistik som tillsynsmyndigheten och huvudmännen anser angelägen.

Av praktiska skäl bör emellertid kurser om två till fem dagars längd kallas korta kurser.

2.2 Allmänna kurser

2.2.1 Inledning

Folkhögskolornas huvuduppgift har, som förut framhållits, alltifrån början varit att främja allmän medborgerlig bildning. Som en följd härav har skolorna alltid årligen anordnat en längre kurs av allmän karaktär. Kursen var ursprungligen ettårig men blev så småningom både tvåårig och treårig. (Vid ett tiotal skolor anordnas numera t.o.m. ett fjärde år, ofta kallat college-år, för sådana som redan har fullständig 3-4-årig gymnasieutbildning eller tre år på folkhögskola.)

Förekomsten av denna allmänna kurs har av riksdag och regering setts som ett utbildningspolitiskt huvudmotiv för att bevilja folkhögskolorna statsbidrag. Eftersom kursen har haft till syfte att överbrygga kunskaps- och utbildningsklyftor, har skolorna genom att anordna den betraktats som, och naturligtvis också fungerat som, medaktörer i den jämlikhetssträvan, vilken sedan länge präglat politiken i allmänhet och kultur- och utbildningspolitiken i synnerhet.

Detta kom till klart uttryck också vid folkhögskolereformen 1977. Innebörden i den kan, i fråga om kursutbudet, sägas vara att folkhögskolorna tämligen fritt får anordna olika slag av specialkurser och även yrkesinriktade kurser *under den bestämda försäutningen* att de varje år anordnar minst en allmän kurs utan någon särskild inriktning vare sig beträffande innehåll eller målgrupp. Som nämnts i föregående avsnitt skall kursen ha en längd om minst 30 veckor. Den kan också bestå av två till varandra i tiden anslutande kurser om minst 15 veckor vardera, vilket alltså i praktiken betyder en längd av minst 30 veckor. Kursen respektive

kurserna skall ha lägst 20 deltagare. De skall kännetecknas av ett brett ämnesurval.

Även om det inte varit utsagt i förordningstexten, har målgruppen för den allmänna kursen främst varit korttidsutbildade.

2.2.2 Folkhögskolestudier för erhållande av grundskolekunskaper

I alla efterkrigstidens utbildningspolitiska uttalanden och reformbeslut har personer utan realskolekunskaper eller fullständiga grundskolekunskaper betraktats som högprioriterade för vuxenutbildningen. Ofta har man i den allmänna debatten syftat på just dem när man talat om korttidsutbildade. Till för några årtionden sedan utgjorde dessa också folkhögskolornas främsta målgrupp.

Enligt sina direktiv skall kommittén utifrån tillgänglig statistik närmare analysera den nuvarande sammansättningen av denna målgrupp. För att få en bättre uppfattning därom än vad tillgänglig statistik kunnat ge, har kommittén bett ett tjugotal skolor med relativt sett många studerande utan grundskolekompetens att närmare beskriva gruppen.

Innan målgruppens sammansättning behandlas, skall dock en uppskattning av dess storlek göras.

Kommittén har antagit att gruppen återfinns i första hand i den allmänna kursen och i den allmänna kursen med särskild inriktning samt i flykting- och invandrarkurser. Antagandet styrks av en genomgång av de till SÖ insända kursrapporterna för 1988/89. (Här bör dock påpekas att invandrar- och flyktingkurser, som anordnats som uppdragsutbildning, inte ingår i SÖ:s material.)

Totalantalet deltagare i de båda slagen av allmänna kurser var 1988/89 ca 13 000. Antalet har varit tämligen konstant de senaste tre åren. Av dessa ca 13 000 kursdeltagare hade ca 1 800 kortare utbildning än nio år. (I kursrapporteringen till SÖ och i SÖ:s statistik anges deltagarnas utbildningsbakgrund endast i antal år, men här antas att deltagare med kortare utbildning än nio år betyder deltagare som inte har fullständiga grundskolekunskaper.) Antalet har minskat något under de senaste tre åren. Andelen kvinnor har varit större än andelen män.

Ur SÖ:s fördjupade anslagsframställning för 1991/1993 återges här de mer precisa sifferuppgifterna:

Utbildningsbakgrund kortare än 9 år 1988/89

	Deltagare		Andel	
	M	K	M	K
Allmän kurs	454	1 002	7%	15%
Allmän kurs med särskild inriktning	142	214	3%	4%

På de särskilda linjerna hade endast 220 deltagare kortare utbildning än nio år.

Ett visst samband finns naturligen mellan den nu aktuella gruppens storlek och antalet utfärdade behörigheter. Enligt till SÖ insända årsredovisningar för 1988/89 utfärdades då 715 intyg för s.k. grundskolekompetens. Det var något färre än under de närmast tidigare åren. Vid nästan 50 skolor utfärdades inget enda intyg om grundskolekompetens och vid ytterligare ett 15-tal skolor endast något eller några enstaka. Det bör emellertid påpekas att kursdeltagare, som studerar vidare för allmän behörighet till högstskolestudier, inte alltid begär intyg om grundskolekompetens.

En god uppfattning om målgruppens storlek på olika skolor kan erhållas genom ett studium av skolornas till SÖ insända kursrapporter för 1988/89. Ett sådant studium visar att inemot 40 skolor då hade ingen eller endast en eller två deltagare med kortare förutbildning än nio år i sin allmänna kurs. Av dessa skolor ligger alla utom tre på landsbygden eller i storstädernas periferi. Tre fjärdedelar av skolorna var rörelse- och stödföreningsskolor.

Tretton skolor redovisade fler än 20 deltagare utan fullständiga grundskolekunskaper i allmän kurs. Tio av dessa skolor låg i större och medelstora städer eller hade aktuell allmän kurs förlagd till stad eller tätort.

Vid endast två skolor hade nästan alla den allmänna kursens deltagare kortare förutbildning än nio år, nämligen vid Arbetarrörelsens skola i Stockholm och vid PRO:s skola i Gysinge-Stockholm-Malmö.

Om den aktuella studerandegruppens sammansättning har tillfrågade skolor givit en tämligen entydig bild. De flesta i gruppen är i åldern 35-45 år. Merparten är svenskfödda. Ungefär två tredjedelar är kvinnor. Många har arbetsskador, ofta förslitningsskador. Några är förtidspensionärer. Andra har psykiska besvär eller sociala problem.

Merparten av de studerande har särskilt vuxenstudiestöd, somliga har utbildningsbidrag och några har sjukbidrag.

De allra flesta kommer från låglöneyrken - de har varit vårdbiträden, affärsbiträden, lokalvårdare och industriarbetare och önskar få ett bättre och mindre slitsamt yrke. Av kvinnorna har många gift sig som relativt unga och skött hem och barn och önskar nu komma ut på arbetsmarknaden sedan barnen växt upp.

Det allra vanligaste syftet med folkhögskolestudierna är att få grundskolekunskaper eller grundskolekompetens för att kunna läsa vidare eller för att få ett bättre arbete. Många saknar emellertid vid studiernas början klara framtids- eller studieplaner.

Inte så få av de yngre i gruppen har låga grundskolebetyg eller saknar betyg i ett eller flera ämnen. Somliga har varit "skoltrötta", men har funnit att de nu måste ta igen vad de gått miste om i grundskolan.

Många visar vid kursstarten en stark misstänksamhet mot skola, lärare och studier. De har ofta blivit intresserade av folkhögskola genom fackliga studieorganisatörer på sina arbetsplatser. Efter en tid i kursen vågar de tala om sitt dåliga självförtroende. Efter kursens slut framhåller de inte sällan den stora betydelse studierna har haft för att stärka den egna förmågan och höja självförtroendet.

2.2.3 Den nuvarande allmänna kursens problem och svårigheter

Kursdeltagare utan fullständiga grundskolekunskaper återfinns såsom ovan visats främst i skolornas allmänna kurser. Men de utgör där endast en utpräglad minoritet.

Den mycket stora majoriteten utgörs av kursdeltagare som redan har grundskolekunskaper men avbrutna gymnasiestudier och av deltagare som har fullföljda gymnasiestudier med låga betyg eller på en linje som inte befunnits vara den rätta för dem.

SÖ redovisar utbildningsbakgrunden 1988/89 för dessa kategorier deltagare sålunda:

Förutbildning	9 år	10 år	11 år	12 år	13 år
Antal	1 819	1 067	1 172	556	291

Av totalantalet deltagare i den allmänna kursen, ca 7 000, hade ca 4 600 eller ca 66 procent minst grundskola, påbörjad eller fullföljd gymnasieskola eller motsvarande utbildning. (Här antas att 11 års tidigare studier i regel betyder två års gymnasiestudier, att 12 års studier betyder genomgången 3-årigt gymnasium samt 13 år eller mer någon utbildning efter gymnasieskolan.)

Gruppen med nioårig utbildning har stadigt minskat under de senaste åren, medan gruppen med påbörjad eller fullföljd gymnasieutbildning ökat. En orsak till att den sistnämnda gruppen ökat kan vara att alltfler ser folkhögskolestudier som ett alternativ till en komplettering av sina gymnasiestudier och som ytterligare en möjlighet att vinna inträde till högskolestudier.

Under senare år har ett ökande antal skolor fått svårigheter att rekrytera deltagare till den allmänna kursen. Resultatet av en enkät till skolorna i september 1989 visar att tjugo skolor då hade färre än 20 deltagare i kursen och att sju hade färre än 15. Om dessa skolor alls skall få vara statsbidragsberättigade, måste SÖ enligt förordningen bevilja dem dispens av särskilda eller synnerliga skäl. SÖ:s praxis har dock hitintills varit mycket generös.

Det kan för övrigt nämnas att sammanlagt 35 skolor inte kom över 25 deltagare. (Det bör påpekas att uppgifterna avser totalantalet elever i den i regel treåriga kursen. Det bör också observeras att kursen på en tredjedel av skolorna inte är årskursindelad. Alla

elever i de olika årskurserna räknas alltså in i den allmänna kurs som gör skolorna statsbidragsberättigade.)

Den geografiska spridningen av rekryteringen till den allmänna kursen stämmer väl överens med den som förut beskrivits för rekryteringen av deltagare utan grundskolekunskaper. Av nyss nämnda 35 skolor med mycket låg rekrytering ligger således de allra flesta i landsorten eller i glesbygd. Men några av dem ligger också i storstadsområdenas periferi. Och bland de skolor, som har en mycket god rekrytering, återfinns även några landsbygdsskolor.

Relativt många landsbygdsskolor har utlokaliserat hela eller delar av sin allmänna kurs till närbelägen stad eller tätort, där det går lättare att rekrytera korttidsutbildade vuxna. I regel ordnas kursen då som externat och benämns ofta dagfolkhögskola. Kvar på moderskolan blir ibland endast allmänna kurser med särskild inriktning och särskilda linjer, vars deltagare vanligen har betydligt bättre grundutbildning än deltagarna i externatet eller dagfolkhögskolan.

Häri genom reduceras möjligheterna till social gemenskap och erfarenhetsutbyte mellan kursdeltagare med olika livserfarenheter och utbildningsnivå, möjligheter som setts som en viktig del av folkhögskolans särart.

Varför har det blivit allt svårare att rekrytera deltagare till den allmänna kursen? Orsakerna är olika för olika skolor, men några gemensamma faktorer framträder tydligt.

En sådan faktor är den att andelen korttidsutbildade kontinuerligt sjunkit efter grundskolans genomförande och att genomsnittsåldern hos kvarvarande korttidsutbildade naturligen höjts. En annan faktor är gymnasieutbildningens och vuxenutbildningens kraftiga utbyggnad.

Det har vidare under en längre period varit ganska lätt att få ett arbete även för korttidsutbildade.

Här bör också pekas på svårigheten för många vuxna, och särskilt för dem som har familj, att kunna studera ett, två eller tre år på folkhögskola. Svårigheten förvärras om inte finansieringen av studierna kan lösas på ett tillfredsställande sätt. Det problemet betraktas av många som det allra främsta rekryteringshindret.

En bidragande orsak till rekryteringsproblemen kan i somliga fall vara den att möjligheterna att få särskilt studiestöd för vuxna eller utbildningsbidrag varierar mycket mellan olika län och regioner. Det gör också vuxenutbildningsnämndernas och arbetsmarknadsmyndigheternas bedömningar av folkhögskolestudiers värde i jämförelse med andra utbildningsalternativ. Detta skapar osäkerhet hos dem som i står i begrepp att påbörja relativt långa studier.

Andra orsaker till rekryteringssvårigheterna står att finna i folkhögskolornas lokalisering. De som ligger i utpräglad glesbygd har ofta ett mycket begränsat antal korttidsutbildade i sina naturliga upptagningsområden. I några fall konkurrerar fyra eller fem

folkhögskolor med varandra om länets eller regionens korttidsutbildade.

Folkhögskolor i områden eller regioner med väl utbyggd vuxenutbildning (grundvux och komvux) har ofta större rekryteringsvärigheter än andra. I Storstockholmsområdet har flera skolor som kommunikationstekniskt sett ligger i periferin uppenbara svårigheter att rekrytera korttidsutbildade till kurser på själva skolan.

I detta sammanhang kan pekas på det faktum att de flesta folkhögskolor – ett 90-tal – ligger på landsbygden. Det var en lämplig lokalisering för 100 år sedan då mer än 75 procent av befolkningen bodde på landsbygden. Men det är inte den allra bästa lokaliseringen i dag då endast ca 15 procent av befolkningen bor på landsbygden och 85 procent i städer och tätorter. Här kan för övrigt erinras om att nu mer än 33 procent av befolkningen bor i de tre storstadsområdena.

Att en del av folkrörelseskolorna har svårt att rekrytera korttidsutbildade ur sina egna led beror sannolikt helt enkelt på att rörelsens eller organisationens medlemmar allmänt sett redan är tämligen välutbildade.

Ofta omvittnas att folkhögskolorna och deras allmänna kurser inte är tillräckligt kända av syo-funktionärer och arbetsförmedlare. Kursernas innehåll anses ibland oklart, och det händer att syo-funktionärer därför förordar komvux framför folkhögskola. En bidragande orsak till oklarheten kan vara att många skolor anger kursens längd med den vaga beskrivningen "maximalt tre år" eller liknande och att ingen årskursindelning eller etappindelning förekommer eller anges.

Det kan slutligen inte helt uteslutas att rekryteringssvårigheterna beror på brister i rekryteringsiver och rekryteringsinsatser. Antagandet styrks av det faktum att de flesta av de skolor, som har en tillfredsställande rekrytering, också bedriver ett påfallande aktivt rekryteringsarbete. Direktkontakter upprätthålls kontinuerligt med syo-funktionärer, arbetsförmedlare, grundvuxlärare och ungdomscentra och med fackliga organisationer och deras studieorganisationer. Elever och lärare ägnar mycken tid åt information och uppsökande verksamhet – eleverna är ofta de bästa rekryterarna. Deltagare i kortkurser och studiecirklar inspireras att gå en längre kurs. Rektor och lärare besöker industrier och företag eller inbjuder till information på skolan. "Känn-dig-för"-kurser och informationsdagar anordnas. Somliga skolor samverkar mycket intensivt med fackliga organisationer, studieförbund och folkrörelser eller använder sig av närradion.

2.2.4 Behovet av allmänna kurser

Att ett antal folkhögskolor har svårigheter att rekrytera till allmänna kursen betyder inte att behovet av allmänna kurser – och därmed insatser för de korttidsutbildade – har bortfallit.

Vid konferenser och möten med folkhögskolefolk under de senaste två åren och i kommitténs fakta- och debattbok har frågan om behovet av allmänna kurser aktualiserats. Flera enstämmigt har svaren inneburit att sådana kurser behövs.

Kommittén har i svaren också fått stöd för sin uppfattning att allmänna kurser behövs för i första hand de korttidsutbildade. Med det uttrycket avser kommittén här främst sådana, som inte har vare sig fullständiga grundskolekunskaper eller kunskaper som ger allmän behörighet för högskolestudier.

Beträffande behovet av allmänna kurser för sådana som inte har fullständiga grundskolekunskaper grundar kommittén sin uppfattning på följande fakta och förhållanden.

Enligt SCB (Bakgrundsmaterial om högskolan 1988:12, med AKU grundtabeller 1:a kvartalet 1988 som källa) fanns våren 1988 ca 825 000 personer i åldern 16–64 år med kortare förgymnasial utbildning än 9 år. Naturligt nog med tanke på att den nioåriga obligatoriska grundskolan var genomförd över hela landet vid 1970-talets början, var de allra flesta i åldrarna 35–64 år. Flertalet i de yngre generationerna var invandrare.

Enligt SCB fördelade sig ålders- och antalsmässigt första kvartalet 1988 de personer i arbetskraften som hade kortare förgymnasial utbildning än nio år sålunda:

<i>Ålder</i>	<i>Antal</i>
16–17 år	9 000
18–19 år	2 000
20–24 år	8 000
25–34 år	29 000
35–44 år	183 000
45–54 år	306 000
55–64 år	288 000
	825 000

För varje år framöver kommer visserligen den här aktuella andelen av befolkningen att bli mindre i den takt som de äldre årskurserna lämnar arbetsmarknaden. Men det kommer under de närmaste 10–15 åren att finnas så många hundratusen korttidsutbildade utan fullständiga grundskolekunskaper, att ökade insatser för att tillgodose deras utbildningsbehov är starkt motiverade.

Denna grupp av korttidsutbildade måste alltså betraktas som högprioriterad. De som inte fått ordentliga grundläggande färdigheter i att läsa, skriva och räkna har ett handikapp som ofta medför allvarliga negativa konsekvenser. Brister i dessa basfärdigheter kan leda till stress både i arbetslivet och i privatlivet och till bristande självförtroende. De som saknar en god allmänbildning får också

ofta sämre betalda arbeten i sämre arbetsmiljöer. Och korttidsutbildade får erfarenhetsmässigt mera sällan personautbildning eftersom deras arbetsuppgifter sällan kräver det. De får därmed färre tillfällen att förkovra sig i arbetslivet och att utveckla sina anlag och intressen.

Under senare år har några företag och förvaltningar börjat ge korttidsutbildad personal s.k. kompetenshöjande allmän utbildning. Möjligen kan i en framtid också av samhället understödd sådan utbildning komma till stånd som ett resultat av det betänkande, som den nyligen tillsatta utredningen om kompetensutveckling i arbetslivet (Dir. 1990:20) skall lämna våren 1991.

Men för överskådlig tid torde folkhögskolorna och komvux vara de mest lättillgängliga alternativen. Av dem torde folkhögskolorna vara det bästa alternativet för sådana, som önskar en mer stimulerande studiemiljö och som är mycket studieovana eller som behöver särskild stimulans för att stärka sitt självförtroende. De komvuxenheter, som erbjuder liknande möjligheter, är ännu få och är dessutom koncentrerade huvudsakligen till storstadsområdena.

Så långt om behovet av allmänna kurser för dem som saknar fullständiga grundskolekunskaper. Vad sedan beträffar behovet av sådana kurser för dem, som inte har fått eller kunnat skaffa sig de kunskaper och färdigheter som gymnasieskolan ger och i första hand de kunskaper och färdigheter som fordras för allmän behörighet för högskolestudier, så är det behovet fortfarande stort.

Visserligen erbjuder komvux även för denna målgrupp lättillgängliga kurser över hela landet. Men det torde ändå under de närmaste 10-15 åren finnas åtskilliga vuxna såväl svenskar som invandrare och flyktingar för vilka en folkhögskoleutbildning kan vara lämpligare. Det kan, liksom i fråga om gruppen utan grundskolekunskaper, gälla vuxna som önskar just den studiemiljö och de studieformer som folkhögskolorna erbjuder. Det kan gälla vuxna som har stor ovana vid studier eller som behöver en långsammare studietakt och mycket av personlig handledning. Och det kan gälla vuxna som på grund av långtidssjukskrivning eller funktionsnedsättning behöver en lugnare och för dem bättre anpassad studiemiljö än vad komvux i allmänhet kan erbjuda.

Med tanke på att det nu vid 1990-talets ingång finns ett gott stycke över en miljon vuxna svenskar och invandrare som saknar grundskoleutbildning och minst det dubbla antalet som saknar gymnasieutbildning, så torde för övrigt *både* folkhögskolorna och komvux väl behövas under 1990-talet som två av flera samhällsstödda instrument för överbryggande av kunskaps- och utbildningsklyftor.

En förutsättning för att folkhögskolorna skall kunna vara ett alternativ till gymnasieskola och komvux är naturligtvis att de alltjämt tillämpar den pedagogik och den individanpassade metodik som varit en avgörande del av deras särart. Till den särarten

hör att deltagarnas erfarenheter, behov och önsknings i stor utsträckning beaktas vid undervisningens planering, utformning och genomförande.

I detta sammanhang förtjänar nämnas att en av SÖ:s samråds-kretsar 1989 genomförde en enkät till skolornas lärarråd om den allmänna kursen. (En samråds-krets är en av SÖ utsedd arbets-grupp för utveckling av olika delar av folkhögskoleverksamheten.) Det visade sig därvid att de flesta lärarråd som yttrat sig slår vakt om den allmänna kursen som den ser ut i dag samt om bestämmelsen att den allmänt skall vara ett krav för att en skola skall vara statsbidragsberättigad. Svaren visade också att folkhögskolorna sannolikt skulle bli mindre attraktiva för de korttidsutbildade och för invandrare, handikappade och andra grupper med särskilda behov om de allmänna ämnena minskade alltför mycket i den allmänna kursen.

I skriften *Utan allmän kurs ingen folkhögskola* har samråds-kretsen, delvis med enkäten som grund, framfört en rad andra argument för ett bevarande av den allmänna kursen och dess ställning på folkhögskolorna.

I skriften erinrar författarna om att folkhögskolorna tidigare helt enkelt i stort var lika med den allmänna kursen. De menar att det fortfarande bör kunna sägas att en folkhögskola utan allmän kurs inte är en folkhögskola – den allmänna kursen är skolformens kärna och nerv.

Den allmänna kursen är helt enkelt den angelägnaste av alla kurser, hävdar författarna och skriver så:

Hur värdefulla alla våra andra kurser än må vara, hur väsentliga behov de än fyller, så är ingen angelägnare än den allmänna kursen – den som ger bredden, mer av helheten. Utredning, regering och riksdag slog också fast detta i samband med folkhögskolereformen 1977. Varje skola måste ha sin allmänna kurs.

Utan tvekan har specialkurserna verkat berikande när de införts på en folkhögskola i de fall de inte isolerat sig, varit sig själva nog. De har stimulerat de övriga kurserna och hela skollivet. Men den allmänna kursen garanterar bredden och ger specialkurserna impulser att vidga sig. Tack vare den allmänna kursen kan utbytet eleverna emellan ske på flera fält. Lärarkåren garanteras den bredd som är en förutsättning för att också specialkurserna innehållsmässigt skall bli vad utredning och riksdag kallar för folkhögskolemässiga, dvs uppfylla målparagrafens krav.

2.2.5 Överväganden, bedömningar och förslag

Kommittén anser det mer än väl styrkt att allmänna kurser allmänt behövs främst för målgruppen korttidsutbildade enligt förut

given definition. Kurserna kan och bör emellertid utformas på ett mer flexibelt sätt än nu.

Beträffande innehållet bör kurserna ge kunskaper och färdigheter av orienterande natur i allmänna ämnen. Den beskrivning av den nuvarande allmänna kursens innehåll som givits av SÖ i tillämpningsföreskrifterna till folkhögskoleförordningens ord om "ett brett ämnesurval" kan i princip fortfarande gälla.

Där sägs "ett brett ämnesurval" betyda att de studerande erbjuds studiemöjligheter i varje fall inom områdena språklig kommunikation, samhällsfrågor, naturvetenskaplig orientering, betendevetenskaplig orientering, kulturorientering och praktisk-estetisk verksamhet. Det förutsätts att de studerande också deltar i studier inom flertalet av dessa områden.

Inom ramen för dessa ämnesområden bör utrymme ges för sådana nya stoffområden som allmän datakunskap, allmän media-kunskap samt orientering i miljö- och energifrågor, i internationella frågor och i freds- och konfliktfrågor m.m.

De allmänna kurserna kan utformas på olika sätt. De kan ges i en fast 1-3-årig studiegång med eller utan årskursindelning. Delkurser kan utformas för olika nivåer och skilda målgrupper, t.ex. för sådana som inte har grundskolekunskaper, för invandrare och för flyktingar. Delkursernas nivå, längd och karaktär bör anges i prospekt och intyg.

Om allmänna kurser avses ge allmän eller särskild behörighet för högskoleutbildning, bör de självfallet i allt väsentligt ge kunskaper och färdigheter som är likvärdiga dem som gymnasieskolan ger. (Se vidare härom i avsnitt 2.9.7 nedan.) Men ämnena eller studieområdena behöver naturligtvis inte till *benämningen* vara identiska med vad som gäller för gymnasieskolan och komvux. Inte heller behöver arbetssätt och studiegång vara identiska. Det är tvärtom önskvärt att folkhögskolorna utvecklar och tillämpar alternativa former för stoffgruppering och metoder. Huvudsaken är att kursdeltagarna får de kunskaper och färdigheter som erfordras för vidare studier.

Många korttidsutbildade motiveras bättre för studier i allmänna ämnen om de samtidigt får utveckla något specialintresse. Det kan gälla musik, konst, idrott eller något annat. En allmän kurs bör därför i rimlig omfattning få ges en viss specialinriktning. Det sagda kan också gälla inriktning på speciella målgrupper såsom invandrare, flyktingar eller etniska minoriteter. Det väsentliga är att kursen vänder sig till och rekryterar korttidsutbildade.

Ämnen eller ämnesområden, som ger en sådan profil, bör för de studerande få uppgå till högst en tredjedel av kursinnehållet. Motiveringen härför är hänsynstagande till kursens möjligheter att ge behörighet för vidare studier samt omsorg om kursens allmänna karaktär - den karaktären går förlorad om specialämnena eller profilämnena får större utrymme.

Inget hindrar dock att delkurser, eller om man så önskar alla delkurser, på olika nivåer inom ramen för den allmänna kursen innehåller enbart allmänna ämnen. Sådana kurser kan vara lämpliga för t.ex. invandrare och flyktingar eller för andra särskilda målgrupper.

Med tanke på de allmänna kursernas utbildningspolitiska huvuduppgift, skall kurserna uttryckligen i första hand erbjudas korttidsutbildade. De skall inte få anordnas enbart för sådana, som redan har allmän eller särskild behörighet för högskoleutbildning. Detta innebär att s.k. college-kurser eller motsvarande kurser inte längre får anordnas eftersom målgruppen där är sådana som redan har 3-4-årig gymnasieskola eller motsvarande kunskaper.

Med hänsyn till förekommande svårigheter för korttidsutbildade, och särskilt sådana med familj, att avsätta tid och resurser för folkhögskolestudier, bör skolorna bättre än nu tillvarata möjligheterna att göra studiegången i olika delar av allmän kurs mer flexibel.

Det är vidare nödvändigt att skolornas rekryteringsverksamhet kraftigt och målmedvetet intensifieras och att alla slags informations-, kontakt- och uppsökande aktiviteter prövas. Sådant verksamhet måste ingå som en naturlig och väl integrerad del av verksamheten.

Det är också nödvändigt att allmänna kurser tilldelas lämpligast möjliga lärarkrafter. Eftersom många korttidsutbildade haft betydande svårigheter i tidigare skolgång, t.ex. läs- och skrivsvårigheter, och ibland har olika slag av funktionsnedsättningar, bör behovet av specialpedagogiska insatser särskilt uppmärksammas.

I fråga om korttidsutbildade, som inte har fullständiga grundskolekunskaper, anser kommittén det angeläget att möjligheterna till folkhögskolestudier ökar i städer och områden där de korttidsutbildade är många. Det kan bl.a. ske genom att folkhögskolor i storstadsområden förlägger lämpliga delar av den allmänna kursen till stadsdelar, där erfarenhetsmässigt många utan fullständig grundskola finns. Resurserna härför kan erhållas bl.a. genom reducering av vissa yrkesinriktade kurser och av s.k. college-kurser för dem som redan har allmän och särskild behörighet för högskolestudier.

Vid sådana utlokaliseringar är det viktigt att kontakterna mellan utlokaliserade kurser och moderskolan blir så täta, att kursernas deltagare i allt väsentligt blir delaktiga av skolans pedagogiska och sociala liv i övrigt.

Det är också viktigt att samråd sker mellan folkhögskola och andra vuxenutbildningsanordnare innan nya dagfolkhögskolor etableras.

Det är vidare angeläget att folkhögskolorna, inte minst i storstadsområdena, intensifierar sina insatser för att nå den aktuella målgruppen. Ett nära samarbete med fackliga organisationer, stu-

dieförbund och komvux liksom med arbetsförmedling, syo-konsulenter och vuxenutbildningsnämnd kan därvid vara mycket effektivt. Det är också angeläget att kursorganisationen och undervisningen anpassas väl efter deltagarnas behov och förutsättningar.

Slutligen är det synnerligen angeläget att de studiesociala villkoren för korttidsutbildade förbättras. Kommittén har framhållit detta i en särskild skrivelse till utredningen av vuxnas möjligheter att finansiera studier.

Allt som hittills här har framförts om behovet av kurser för korttidsutbildade talar för att det alltjämt på varje statsbidragsberättigad folkhögskola årligen skall ges minst en allmän kurs om minst 30 veckors längd. Kursen skall ha minst 20 deltagare närvarande vid kursstarten. Den får till högst en tredjedel av innehållet vara specialinriktad eller vara på annat sätt profilerad. Dispens från dessa krav bör inte ges.

Kursen får vara årskursintegrerad och nivågrupperad, vilket betyder att den får innehålla deltagare som reellt tillhör olika kunskapsnivåer eller årskurser i en flerårig studiegång. Den bör då vara pedagogiskt differentierad därefter.

Kursen skall vidare anordnas i första hand på moderskolan eller på dagligt pendlingsavstånd från denna. Deltagare i olika grupper förlagda till olika platser bör inte få räknas samman till en kurs.

Skolor som under en treårsperiod inte uppfyllt dessa krav, bör få sitt statsbidrag omprövat av regeringen efter anmälan av tillsynsmyndigheten. Vid den omprövningen bör särskild hänsyn tas till den mindre grupp skolor i avfolkningsbygder som på grund av befolkningsmässiga och kommunikationstekniska förhållanden har betydande svårigheter att rekrytera korttidsutbildade inom sitt naturliga rekryteringsområde. Hänsyn bör också tas till skolans övriga verksamhet – den kan vara så värdefull av t.ex. kulturpolitiska eller regionalpolitiska skäl eller för en ideell rörelse, att staten anser att skolan bör vara bidragsberättigad även om den inte uppfyller kraven på allmän kurs.

Vid en omprövning av statsbidraget till en skola kan det vara lämpligt att genom omdisponeringar och omstruktureringar förlägga mer av allmän utbildning för korttidsutbildade till områden och regioner, där behovet av sådan utbildning är särskilt stort.

2.3 Specialkurser

2.3.1 Inledning

Folkhögskolekommittén har i kap. 2.1 föreslagit att folkhögskolekurserna i framtiden skall utvecklas i tre olika former: *allmänna kurser* som ger grundutbildning på grundskolans och gymnasieskolans nivå, *specialkurser* med fördjupning i något eller några

ämnen samt *yrkesinriktade kurser* med ett betydande utrymme för yrkesförberedelser.

Med specialkurser avser kommittén den typ av profilerade ämneskurser utan yrkesinriktning som folkhögskolorna anordnat i stigande utsträckning sedan slutet av 60-talet. Med dessa kurser kan skolorna spela en central roll i det fria bildningsarbetet.

Kommittén har i kap. 1.8 försökt att beskriva det fria bildningsarbetets uppgifter i framtiden. Där talas bl.a. om behovet av allmänorienterande kurser som hämtar stoff från många olika ämnesområden, problemorienterande kurser, studier om ideologier och livsåskådningar samt studier som breddar kulturintresset och skapar förutsättningar för en folklig kultur.

Detta är arbetsuppgifter för vilka folkhögskolorna har mycket goda förutsättningar. De flesta har också långvariga erfarenheter av verksamhet med denna inriktning.

Specialkurser har hittills bedrivits som allmänna kurser med särskild inriktning och som särskilda linjer.

Den allmänna kursen med särskild inriktning kom till 1977 för att kurser med specialinriktning och kurser för bestämda målgrupper skulle bli behörighetsgivande för gymnasie- eller högskolestudier och för att de studerande skulle bli berättigade till studieomdöme. Förutsättningen är att kursen till minst 50 procent har ett allmänt innehåll.

Särskilda linjer har starkare ämnesspecialisering. De kan ägna upp till 75 procent av tiden åt profilämnena.

Läsåret 1988/89 anordnades 31 procent av det totala antalet elevveckor i folkhögskolornas långa kurser som allmän kurs med särskild inriktning och 28 procent som särskild linje.

I den framtida specialkursen bör, enligt kommitténs mening, specialiseringen få variera efter skolornas egna bedömningar. Minst 25 procent av tiden måste dock ägnas åt allmänna ämnen. Kurserna kan också ha mycket varierande längd. Också gruppstorlekar, lärartäthet och arbetssätt kan variera. Specialkurserna kan därigenom tillgodose många skiftande utbildningsbehov.

2.3.2 Nuvarande kursuthud

Av nedanstående tabell framgår ämnesinriktningen i nuvarande allmänna kurser med särskild inriktning samt på särskilda linjer 1987/88 och 1988/89. På allmän kurs med särskild inriktning var beteendevetenskap och humaniora de vanligaste ämnesinriktningarna med ca en tredjedel av elevveckorna.

På de särskilda linjerna var estetiska ämnen den vanligaste inriktningen. Dessa kursers andel av elevveckorna utgjorde 1988/89 nästan 60 procent.

Ämnesinriktning i allmän kurs med särskild inriktning och på särskild linje; procent (tabellen läses vertikalt). Källa: SÖ.

Ämnesområde	1987/88		1988/89	
	Allmän kurs med särskild inriktning	Särskild linje	Allmän kurs med särskild inriktning	Särskild linje
beteendevetenskap och humaniora	31	17	32	14
estetiska ämnen	16	53	14	59
företagsekonomi, handel, kontor	2	-	2	-
matematik och naturvetenskap	3	1	2	1
medicin, hälso- och sjukvård	-	1	1	2
samhällskunskap och information	12	10	12	11
språk	11	9	12	7
teknik	2	1	2	1
övriga ämnesområden	23	7	23	6

Syftet med studierna växlar hos de studerande i allmänna kurser med särskild inriktning och särskild linje. Ämnesfördjupning och personlighetsutveckling är ett vanligt syfte, men kurserna ger också ideologisk skolning. Många kurser är studieförberedande eller yrkesinriktade och några är rent yrkesutbildande.

Kurserna riktar sig i princip till människor i alla åldrar och med varierande bakgrund. Antalet deltagare i allmän kurs med särskild inriktning var 1988/89 nästan 6 000. På särskild linje fanns samma år 5 200 studerande. De flesta kursdeltagarna var under 25 år, men ca en tredjedel var över 30 år. Nästan hälften hade mer än elva års skolgång bakom sig. Mindre än en femtedel hade högst nio års skola.

Utvecklingen av allmänna kurser med särskild inriktning och särskilda linjer har följt några huvudlinjer, som har intresse med tanke på framtiden.

Specialiseringen av kurserna har skett bl.a. genom att en rad *nya ämnesområden* förts in i kurserna. Ofta gäller det ämnen som har litet utrymme i det allmänna skolväsendet, t.ex. miljövård, ekologi, internationella frågor, u-landskunskap, medie- och informationsfrågor och bibelkunskap.

Folkhögskolorna har goda förutsättningar att snabbt fånga upp nya intressen. De kan tillmötesgå behov som uppstår både genom snabba förändringar i samhällsutvecklingen och genom kulturella förändringar som sker långsammare. Ett exempel på detta är de kurser om Östeuropa, som introducerats på flera folkhögskolor.

En förändring inom vårt eget land, som har påverkat folkhögskolorna i hög grad, är den ökade invandringen. Många folkhögskolor har kurser för invandrare som har grundkunskaper i svenska, men behöver fördjupa dessa samtidigt som de orienterar sig om svenskt samhällssystem och svensk kultur. Dessa folkhögskolor får ofta goda kunskaper om kulturell mångfald och kollisioner mellan olika kulturer. De har därigenom rustat sig väl också för ett bildningsarbete bland dem som vill skaffa sig en djupare insikt i invandrarnas situation och om de konflikter som lätt uppstår i ett mångkulturellt samhälle.

Andra exempel på nya ämnesområden kan hämtas från studier i ekologi. Ofta har ekologiundervisningen en praktisk inriktning. Bland annat görs experiment i vattenvård inom miljövårdskurser på ett par folkhögskolor. Naturvetenskap och teknik har i övrigt varit små ämnesområden på folkhögskolorna. De stod 1988/89 för bara ca tre procent av elevveckorna i allmän kurs med särskild inriktning och särskild linje.

Många skolor har utvecklats till *lokala och regionala kulturcentra*. Folkhögskolan har sedan länge gjort en betydande kulturinsats i vårt land genom en omfattande verksamhet med långa kurser inom främst musik-, bildkonst- och teaterområdena. De kortkurser som vuxit fram under det senaste decenniet har därutöver kommit att omfatta viktiga pedagogiska fortbildningsinsatser bl.a. för ledare i amatörverksamheten. Den estetiska kursverksamheten har stor betydelse när det gäller att sprida utbildningsmöjligheterna på detta område över landet.

Det är vanligt att t.ex. musiklinjerna på folkhögskolorna har ett livligt utbyte med musikintresserade människor och grupper i den omkringliggande bygden. Det innebär att det lokala utbudet och den lokala aktiviteten på musikområdet på dessa orter blir betydligt rikare än de skulle ha varit utan folkhögskolan. I de långa amatörteaterkurserna ingår ofta praktik som teaterledare t.ex. i barngrupper i traktens skolor eller i lokala amatörteatergrupper.

På de folkhögskolor som fungerar som lokala kulturcentra är det vanligt att kulturaktiviteter för kommuninvånarna förläggs till folkhögskolan. Ibland utnyttjas också skolans personal och resurser i aktiviteter utanför skolan. Ett fast samarbete äger ofta rum med institutioner som länsteatern och länsmuseum. På vissa håll bedriver man ambitiösa projektarbeten, t.ex. miljöundersökning, fotodokumentation och inventering av folkmusik.

På många ställen bedrivs verksamhet i nära samarbete med institutioner och organisationer i den kringliggande bygden. Många folkhögskolor bedriver i Skattungbyn en helårskurs i resursbevarande försörjning, där sakkunniga ur ortsbefolkningen anlitas som timlärare och kursdeltagarna deltar aktivt i det lokala livet. Vid Grimslövs folkhögskola får lokalpolitiker en särskild utbildning. Dalslands folkhögskola anordnar kurser i kooperativt företagande

för arbetslösa som vill starta eget i hembygden. Detta är endast några av flera intressanta exempel.

På senare tid har ett allt livligare samarbete utvecklats med högskolan. I samarbete med Uppsala universitet och andra mellansvenska högskolor anordnas således på Skinnskattehergs folkhögskola kurser på högskolenivå.

Genom besluten med anledning av förslagen i 1977 års proposition om folkhögskolan ökades möjligheterna till *ideologiskt profilerat bildningsarbete*. Många folkhögskolor som har anknytning till en folkrörelse anordnar kurser som direkt eller indirekt tar upp den egna ideologiska och ämnesmässiga profilen. Vanliga exempel är bibelkurser och mediakurser för arbete inom den egna rörelsen.

Gränsen är ofta oskarp mellan folkbildningsinriktning och yrkesinriktning, dels därför att folkrörelserna alltmer anställer personer som utför det arbete som tidigare utfördes av frivilliga, dels därför att de studerande kan söka och få anställning även utanför den egna rörelsen. Exempel på det första förhållandet är utbildning av frivilligmedarbetare i samfund, folkbildningslinjer samt utbildning av amatörteaterledare. Exempel på det andra är de allt vanligare hälsopedagog- och friskvårdsutbildningarna.

En folkhögskola som är knuten till en folkrörelse har stora möjligheter att bli ett kraftcentrum inom denna rörelse. Skolan blir mötesplats för många och ger möjligheter till kontakt mellan generationerna. Rörelsens idéer och verksamhet kan utvecklas i ett fritt meningsutbyte.

Anknytning till en folkrörelse innebär för folkhögskolans del att bildningsarbetet får en konkret inriktning. Deltagarna får lära sig att samarbeta i demokratisk ordning och att tillsammans utveckla idéer som kan leda till samhällsförändring.

Folkrörelserna bör ta tillvara denna möjlighet till utveckling och profilering av de egna idéerna. Samtidigt är det viktigt att folkhögskolans tradition av mångfald och allsidig belysning av de behandlade ämnena bevaras, även när det gäller ideologiska studier. Den ideologiska debatten stimuleras om deltagarna får möta människor med annan uppfattning. Idéerna måste få brytas mot varandra på folkhögskolorna.

Även landstingens folkhögskolor anordnar kurser med tydlig folkrörelseinriktning. Alla folkrörelser har nämligen inte tillgång till egna folkhögskolor. Landstingsskolorna blir ofta en fristad för sådana rörelser.

2.3.3 Framtidsinriktade förslag i yttrandena över kommitténs fakta- och debattbok

I yttrandena över folkhögskolekommitténs fakta- och debattbok (SOU 1989:97) finns många förslag till angelägna framtida bild-

ningsaktiviteter för folkhögskolorna. Där framhåller man behovet av att folkhögskolorna fungerar som motvikt mot gymnasieskolans, komvux och högskolans snäva yrkesinriktning och kompetensgivning. Folkhögskolan bör utbilda för humanism, medmänsklighet och moraliska värderingar, sägs det bl.a.

I ett yttrande anförs att en viktig folkbildningsuppgift i framtiden är att låta naturkunskap bli en lika naturlig del i allmänbildningen som svenska och räkning, eftersom vi annars kommer att få svårt att förstå och bemästra de växande miljöproblemen. Folkhögskolorna borde ha särskilt goda möjligheter att arbeta med denna uppgift, som bl.a. innebär att man vidgar perspektivet från de enskilda naturvetenskapliga disciplinerna till ett naturvetenskapligt synsätt utan att förbise samhällsvetenskapliga och humanistiska aspekter.

En hårt engagerad yrkeskategori som riskerar att bli utbränd är vårdpersonalen. Den föreslås i några yttranden få både fortbildning av ett brett, övergripande slag och sådan kultur- och personlighetsutveckling som bl.a. de humanistiska och estetiska kurserna kan ge. Även för andra yrkesgrupper, t.ex. lärare och fritidspedagoger, kan folkhögskolekurser utnyttjas i ett fortbildningssammanhang.

En landstingsskola ser folkhögskolorna som regionala kultur- och utbildningscentra med möjligheter att nå alla grupper i samhället. Som exempel på sådana verksamheter nämns i detta yttrande ungdomskooperativ, bred datautbildning, musikverksamhet, studier i samband med arbetarspel, regionala kurser i samarbete med högskolor m.m.

Hyresgästernas riksförbund framhåller att en viktig uppgift är att stärka det lokala medborgarinflytandet. Det kan göras genom att skolorna sprider praktisk och teoretisk mediakunskap och medverkar i lokala media samt genom utbildning av förtroendevalda och andra som är aktiva i den kommunala närdemokratin och i boendeflytandet. En förutsättning för detta är, enligt förbundet, att folkhögskoleverksamheten blir en rörlig resurs även när det gäller förläggning av kurser och kombination av cirkelverksamhet och heldagsstudier.

2.3.4 Institutioner och organisationer med folkbildningsansvar

Folkbildningsorganisationerna och folkhögskolorna bär en gång hela ansvaret för utbildning och bildningsarbete bland vuxna. Efter hand har stat och kommuner övertagit allt större del av utbildningsansvaret, såsom framhållits i inledningsavsnittet, och studieförbund och folkhögskolor arbetar nu vid sidan av flera andra utbildningsanordnare.

En motsvarande utveckling har skett också på andra områden. De första folkbiblioteken startades av folkrörelserna inom ramen för deras verksamhet med cirkelbibliotek. Efter hand tog kommunerna över ansvaret och biblioteken svarar nu för den dominerande delen av kulturverksamheten i varje kommun. Kommunala museer och läns museer har ofta vuxit fram inom hembygdsrörelsen. Fortfarande har denna rörelse huvudmannansvar på sina håll, men stat, kommuner och landsting svarar i allt väsentligt för finansieringen och bär det kulturpolitiska ansvaret.

Den kulturpolitik som utvecklats i vårt land från slutet av 60-talet präglas av samma ambitioner som folkbildningsarbetet. Strävan är att garantera en mångfald av kulturyttringar och att sprida kulturintresset till allt fler människor. Intentionerna att nå "nya grupper" har präglat kulturpolitiska beslut på samma sätt som det sedan länge präglat bildningsarbetet. Folkbildningen har följdriktigt anförtratts viktiga uppgifter när det gäller att förverkliga kulturpolitiken.

Flera av de kulturpolitiska initiativ som tagits under de senaste decennierna har avsett skapande av nya institutioner som anförtratts ett utpräglat folkbildningsansvar. Det gäller t.ex. Riksteatern, Rikskonserter och Riksutställningar. Organisationsdriven kulturverksamhet inom det fria bildningsarbetet har också fått stöd. Det gäller t.ex. de s.k. främjandeorganisationerna (t.ex. Konstfrämjandet och Litteraturfrämjandet) och konstnärsgruppernas centrumbildningar.

Några av de allra första folkbildarna i vårt land var universitetslärare och forskare och i deras ambitioner ingick att sprida forskningsinformation. Inom universiteten har det alltid funnits entusiaster som vårdat detta arv och engagerat sig ideellt för att information om de forskningsresultat som görs skall nå ut till en betydligt vidare krets än universitetsvärlden, låt vara att de inte överallt varit så vanligt förekommande.

Också forskningsinformationen har med tiden blivit ett tydligare samhällsansvar. Enligt högskolelagen åläggs numera varje universitet och högskola att bedriva forskningsinformation. Information är en tredje uppgift vid sidan av undervisning och forskning. Även forskningsråden har ålagts informationsuppgifter och forskningsrådsnämnden har särskilda resurser för informationsinsatser, som ofta görs i samarbete med andra, t.ex. högskolor, museer och kulturinstitutioner.

Det finns i vårt land med andra ord ett vittförgrenat nätverk av institutioner med folkbildningsansvar och därmed många intressanta samarbetspartner för folkhögskolorna.

2.3.5 Allmänna överväganden och bedömningar

De folkhögskolekurser som enligt kommitténs förslag i framtiden bör kallas specialkurser bör utvecklas med utgångspunkt från de erfarenheter som vunnits i allmänna kurser med särskild inriktning och i särskilda linjer. De regler som i framtiden föreslås gälla för specialkurserna skiljer sig inte nämnvärt från dem som gäller för de två nuvarande kurstyperna. Förändringen innebär en regel-förenkling och ökade möjligheter till fördjupning i ett profilämne. Detta gör det lättare att anpassa kurserna till varierande krav. Den ökade fördjupningen är motiverad också med tanke på att kursdeltagarna i specialkurser i regel redan har en god utbildningsbakgrund.

Det är främst genom specialkurserna som folkhögskolorna gör sin insats i det fria bildningsarbetet. Vilken inriktning detta arbete kan tänkas få i framtiden har kommittén sökt beskriva i avsnitt 1.8.

Det fria bildningsarbetets innehåll – och därmed specialkursernas – skall inte styras av några anvisningar från centralt håll. Stor frihet måste finnas för att uppmuntra snabbhet och upplifningsrikedom och ge verksamheten en egen profil.

Folkhögskolorna bör i framtiden enligt kommitténs mening kunna spela en ännu mer central roll i det fria bildningsarbetet. I några avseenden har skolorna förutsättningar att göra en unik insats.

Detta gäller för det första den kontaktskapande och samordnande verksamheten. Folkhögskolan är en av många aktörer inom det fria bildningsarbetet. I detta svarar studieförbunden sedan länge för den mest omfattande insatsen. Bibliotek och museer har i grunden folkbildande uppgifter, och den förstärkning av biblioteks- och museiorganisationerna som skett genom de senaste decenniernas kulturpolitik har ökat möjligheterna till utåtriktade insatser. Den breda föreningsverksamheten är i sig en folkbildningsinsats. I mångfalden av föreningar finns organisationer vars syfte uttryckligen är att bedriva bildningsarbete. Forskningsinformation och populärvetenskap är också en del i bildningssträvandena. Forskningsrådsnämnden ger stöd åt viktiga initiativ på detta område, och universitet och högskolor har stora möjligheter att ägna kraft också åt dessa slag av uppgifter.

Många inom det fria bildningsarbetet arbetar isolerat från varandra utan att ta vara på de samarbetsmöjligheter som finns mellan institutioner eller organisationer med likartade intressen och ambitioner. Folkhögskolorna har genom sina pedagogiska och lokalmässiga resurser unika förutsättningar att bedriva ett kontaktskapande arbete mellan folkbildare av olika slag och fungera som mötesplats och kraftcentrum. Skolor med förankring i en folkrörelse har viktiga uppgifter i att stärka och berika rörelsens verksamhet.

Även när det gäller utbildning inom kulturområdet har folkhögskolan enligt kommitténs mening förutsättningar att spela en central och unik roll. Ett mål för kulturpolitiken är att bredda kulturintresset och att ge allt fler människor möjligheter att uttrycka sig med hjälp av musik, teater, dans, bild och eget skrivande. Folkhögskolan har genom sina estetiska utbildningar, sin kort- och långvarig verksamhet och sitt goda samarbete med studieförbund och amatörorganisationer spelat en mycket viktig roll när det gäller att förverkliga dessa ambitioner. Många skolor fungerar som kulturcentra i sin bygd och verkar aktivt för att berika det lokala kulturlivet. Det är lätt att se att folkhögskolan inom detta område har växande uppgifter i framtiden och att ingen annan institution i detta avseende kan ikläda sig folkhögskolans roll. (I följande avsnitt behandlas de estetiska kurserna mer i detalj.)

Ett tredje område där folkhögskolan har central betydelse gäller utbildning för att stärka demokratin. Den demokratiska utvecklingen i vårt land hade knappast varit möjlig utan ett omfattande folkbildningsarbete. Strävan att utvidga demokratin kan aldrig avslutas. Just nu genomförs en omfattande decentralisering inom den offentliga sektorn som syftar till att öka människors inflytande både i yrkesarbetet och som lokala opinionsbildare och politiker. Inom företagen pågår arbete för att stärka det personliga ansvaret.

Ställningstagande och beslutsfattande kräver ökade kunskaper. Utbildning spelar dessutom en stor roll för självkänslan och säkerheten och därmed för förmågan att ta på sig nya uppgifter. Undersökningar visar att de som har den bästa utbildningsbakgrunden effektivast utnyttjar sina demokratiska rättigheter. Därför är det viktigt att arbeta för att utjämna utbildningsskillnader. Folkhögskolans insats för att stärka demokratin måste omfatta både en höjning av den allmänna grundutbildningen och studier som stimulerar viljan till engagemang och ansvarstagande.

En utveckling av verksamheten med specialkurser kommer att aktualisera ett allt närmre *samarbete med högskolan*. Många av de fördjupningskurser som ordnas inom ramen för specialkurser kommer att gälla tämligen avancerade studier. Högskolans kunskande och förankring i vetenskapen kommer att behövas i många sammanhang för att ge studierna ett fullödigt innehåll. Folkhögskolans pedagogiska erfarenhet blir nödvändig när det gäller att på rätt sätt ta emot och bearbeta experternas information och sätta den i relation till annan kunskap.

I samarbetet mellan folkhögskola och högskola är det viktigt att de som samverkar uppträder i sina egna roller. Högskolestudierna är styrda av kursplaner och skall kunna avslutas med examination, vilket påverkar inriktning och arbetssätt. Folkhögskolan har större frihet att i samspel med deltagarna utveckla kursinnehåll och arbetsprocess. Det är principiellt sett fråga om två vitt

skilda sätt att studera. Valet av studieform bör bestämmas utifrån syftet med studierna.

Valet mellan högskola och folkhögskola blir aktuellt bl.a. med anledning av expansionen av utlokaliserade högskolekurser. Högskolestudierna har av tradition högre status och väljs därför gärna i första hand. För många slag av studier är dock folkhögskolekursen den naturliga studieformen. Det gäller de olika typer av studier som enligt kommitténs inledande resonemang genom sin karaktär hör hemma i det fria bildningsarbetet.

Till många korta högskolekurser rekryteras i dag deltagare med mycket varierande studiebakgrund. Arbetsformerna blir allt friare och deltagandet i slutprovet är ofta frivilligt. Högskolan närmar sig i många fall folkhögskolans sätt att arbeta.

Detta kan leda till att högskolan och folkhögskolan på de håll där samarbete sker i hög grad blir integrerade verksamheter, svåra att skilja åt. Enligt kommitténs bedömning kan det ligga en risk i detta för båda studieformerna. En renodling av rollerna bör eftersträvas. Den kommer att underlätta det framtida samarbetet.

2.3.6 Estetiska kurser i dagsläget

Den estetiskt inriktade kursverksamheten har uppmärksamrats särskilt i direktiven till folkhögskolekommittén. Där konstateras att verksamheten expanderat mycket snabbt och att därigenom ett stort antal studieförberedande kurser har tillkommit. Kommittén får i uppdrag att diskutera hur avvägningen skall göras mellan utbildning för den breda amatörverksamheten på kulturområdet och kurser som utgör en förberedelse för fortsatt konstnärlig utbildning. De estetiska kurserna kräver därför en särskild belysning.

Om man definierar kurser med estetisk inriktning som kurser i musik, teater och drama, dans, bild, färg och form, konsthantverk, slöjd och textil samt media- och skrivarlinjer av olika slag, finns det ungefär 150 linjer med sådan inriktning på 88 folkhögskolor. Verksamheten har expanderat kraftigt under 60- och 70-talen.

De största ämnesområdena är dels musik på 38 folkhögskolor, dels bild, färg och form samt konsthantverk och slöjd på vardera ca 30 folkhögskolor. Estetisk inriktning med flera tekniker finns på drygt 30 folkhögskolor, teater och drama på 20, varav fyra har en ren yrkesutbildning för dramapedagoger, samt danslinjer på fyra folkhögskolor. Skrivarkurser av olika slag anordnas på åtta folkhögskolor, medialinjer på sju och fotolinjer på tre skolor.

Omfattningen av den estetiskt inriktade undervisningen varierar alltifrån tre-femåriga konstlinjer med mer än 20 timmars estetiskt innehåll varje vecka till allmänna kurser med en inriktning mot estetiska ämnen några timmar i veckan. En kvantitativ be-

skrivning ger därför en ofullständig bild av det estetiska utbudet på folkhögskolorna. Några skolor har konstnärliga linjer med flera olika inriktningar, många skolor har endast en konstnärlig inriktning, och några skolor har enbart en allmän kurs med möjlighet till specialisering inom en eller flera estetiska varianter.

Musiklinjer med systematisk undervisning i musik är en relativt modern företeelse. Före 1960 fanns endast fyra musikfolkhögskolor: Ingesund, Geijerskolan, Framnäs och Lunnevad. Före 1972 fanns bara 12 folkhögskolor med vad skolan betecknade som musiklinje. Sedan dess har 26 tillkommit.

De flesta av folkhögskolorna med musikutbildning får en tilläggsresurs för hela eller en del av musikundervisningen i form av ett statsbidrag motsvarande en halv elevvecka. Tilläggsresursen, som skall användas för ökad lärartäthet, fördelas av SÖ mellan folkhögskolor med musikutbildning.

Folkhögskolor med musiklinjer finns inom alla län utom fyra. Två tredjedelar av dem har rörelse eller organisation som huvudman.

Syftet med musikutbildningarna varierar, liksom i de flesta fördjupningskurserna, mellan grundutbildning och färdighetsträning för den enskilde studerande och folkbildningssyftet som är att inspirera till insatser i musiklivet, inte bara som sångare och musikanter utan också som cirkelledare och ensembleledare.

Folkhögskolorna har under de senaste decennierna erbjudit det förberedande stadium i färdighetsträning i musik, som på många håll saknats i det reguljära skolsystemet. Fortfarande råder en stor efterfrågan på platser i de linjer som svarar för kvalificerad högskoleförberedelse, trots att allt fler musikgymnasier tillkommit. Folkhögskolorna, med sina internat och i många fall välutrustade lokaler samt goda möjligheter till ensemblespel och till att anpassa undervisningen till varje elevs behov, tycks fortfarande erbjuda lockande alternativ för många musikstuderande.

Ren yrkesutbildning ges vid några musiklinjer. Kantorer utbildas vid sex och församlingsmusiker vid fyra folkhögskolor. Riksdagen har i december 1988 anslutit sig till ett utrednings- och regeringförslag om att utbildning av kantorer för svenska kyrkans behov även fortsättningsvis skall äga rum bl.a. inom folkhögskolans ram. Denna utbildning är betydligt fastare reglerad än vad som annars gäller för folkhögskolornas kurser.

En yrkesutbildning av ett helt annat slag anordnas för s.k. musikhandledare, som främst skall verka bland sådana som hittills stått utanför musiksamhället – alltifrån förskolebarn till fysiskt och psykiskt handikappade. Det finns också en liknande utbildning som har musikterapeutiska inslag.

När det gäller *konst* eller *bild och form* är det svårt att precisera antalet sådana linjer på folkhögskolorna, eftersom många linjer kallas estetiska utan att man anger innehållet mer exakt. Somliga linjer har också olika innehåll i första och andra årskursen.

Konst- eller bild- och formkurser finns på ungefär 30 folkhögskolor fördelade på alla län utom tre. Slöjd- eller konsthantverkskurser finns på ca 24 folkhögskolor i tio län. De flesta bild- och formlinjerna är tvååriga. Det finns några få treåriga och en femårig konstskola. Antalet sökande är i allmänhet flera gånger större än antalet platser. Konsthantverkskurserna är ett- eller tvååriga och har i allmänhet dubbelt så många sökande som antalet platser.

På fyra folkhögskolor i landet anordnas undervisning i *dans*. På två skolor anordnas allmän kurs med dansinriktning. På en folkhögskola anordnas danshandledarutbildning för dem som är intresserade av att leda danskurser för amatörer och på en annan anordnas en folkdansledarkurs. Antalet sökande överstiger betydligt platsantalet i utbildningarna.

Teater- och dramakurser av olika slag erbjuds på 20 folkhögskolor läsåret 1990/91. Av dem är 13 allmänna teater- och dramakurser av olika slag, ibland med en speciell inriktning såsom teater i lokalsamhället, teater och film, pedagogiskt drama eller dans och drama. Tre linjer är amatörteaterlinjer, varav en med inriktning mot utbildning av amatörteaterledare. De flesta teaterlinjerna är ettåriga, men några ingår som en del i en allmän kurs och kan då vara två eller treåriga.

På fyra folkhögskolor finns en tvåårig eftergymnasial yrkesutbildning för dramapedagoger, som skall arbeta med drama i barn- och amatörteatergrupper, inom kommunal kultur- och fritidsverksamhet etc.

2.3.7 Enkäter om de estetiska utbildningarna

Hösten 1989 sände SÖ efter önskemål från konstnärsutredningen (Dir. 1989:30) och folkhögskolekommittén ut en enkät om de estetiska utbildningarna till de folkhögskolor som anordnar kurser med estetisk inriktning. Syftet med enkäten var att få en bild av omfattningen och inriktningen av denna utbildning. En huvudfråga gällde hur stor andel som brukar söka till en folkhögskolekurs med syfte att huvudsakligen försörja sig inom ett konstnärligt yrke (inkl. lärarutbildning inom det estetiska området). Här kommer endast denna fråga att behandlas.

På 24 av de 31 folkhögskolor med *musiklinjer* som besvarade enkäten angav mer än 50 procent av eleverna ett sådant syfte med studierna. På varje musiklinje hade åtminstone några elever sådant syfte.

Ungefär hälften av skolorna med musiklinje uppgav att mer än 50 procent av de tidigare eleverna brukar kunna försörja sig som yrkesmusiker resp. musikpedagoger efter fullbordade studier. En tredjedel av skolorna svarade att högst 25 procent av eleverna brukar kunna försörja sig med yrkesverksamhet inom musikområ-

det. De vanligaste anledningarna till att de inte kan försörja sig är att de inte blivit antagna till högre utbildning, ändrat sina planer eller själva kommit till insikt beträffande sina yrkesmässiga förutsättningar. Tre skolor angav att kursen inte är yrkesutbildande eller behörighetsgivande.

35 folkhögskolor med *bild- och formlinjer* har besvarat SÖ:s enkät. Det är färre elever, som har som syfte att försörja sig med konstnärlig verksamhet på bild- och formlinjerna än på musiklinjerna, men ändå förhållandevis många. Nästan hälften av skolorna uppgav att högst 49 procent av eleverna hade sådant syfte. En tredjedel av skolorna uppgav att minst 50 procent av eleverna hade sådant syfte.

Mer än hälften av skolorna uppgav att högst 25 procent av eleverna brukar ha möjlighet att försörja sig med konstnärligt arbete. Anledningen till att somliga inte genomför sina yrkesplaner är främst självinsikt beträffande de yrkesmässiga förutsättningarna, arbetsmarknadsskäl, dåliga ekonomiska villkor, samt att de inte blir antagna till högre utbildning.

21 folkhögskolor med *konsthandverkslinjer* besvarade SÖ:s enkät. Yrkesplanerna tycks vara mindre dominerande på dessa linjer än på musiklinjer och på rena bild- och formlinjer. På nästan hälften av skolorna hade högst 25 procent konstnärliga yrkesplaner. På de övriga hade högst 49 procent sådana planer.

På mer än hälften av skolorna uppgav man att högst 25 procent av eleverna i praktiken brukar kunna försörja sig yrkesmässigt som konsthandverkare eller som pedagog inom detta område. Anledningarna till att inte alla, som tänkt sig en framtid inom dessa yrken, genomför planerna är främst att de inte blir antagna till högre utbildning, att den ekonomiska framtiden är osäker, samt att kursen inte är yrkesutbildande.

Förhållandevis stor andel av eleverna använder kurserna i konsthandverk som fortbildning i sitt yrke. De yrkeskategorier som förekommer är framför allt barnomsorgspersonal och arbetsterapeuter.

Alla folkhögskolor som anordnade långa *danskurser* hösten 1989 besvarade SÖ:s enkätfrågor. Kurserna är alla ettåriga och har mindre än tio elever.

På två av folkhögskolorna uppgav man att ingen av eleverna söker utbildningen i syfte att försörja sig som dansare eller danspedagog. På de två andra uppgav man att högst 25 procent av eleverna söker i detta syfte och att lika många brukar kunna försörja sig med sådan verksamhet. Ekonomiska svårigheter och kursdeltagarnas fysiska förutsättningar uppgavs vara skälen till att inte alla genomför sina yrkesplaner.

För att få en uppfattning om de långa estetiska kursernas värde för *inträde vid de konstnärliga högskolorna* har folkhögskolekommittén inhämtat uppgifter från alla högskolor med musiker- resp. musiklärarlinje om hur stor andel av de till hösten 1989 antagna

eleverna som tidigare gått på musiklinje på folkhögskola. Uppgifterna är osäkra eftersom eleverna i allmänhet har betyg från gymnasieskolan och inte behöver uppge vilka skolor och kurser de därutöver har genomgått.

På musikerlinjerna i Stockholm, Göteborg och Malmö har ungefär tio procent uppgivit att de har genomgått folkhögskolekurs i musik. Musiklärarlinje finns på sex orter. Av de 200 elever som antogs hösten 1989 uppgav 42 procent att de hade gått på musiklinje på folkhögskola.

På samma sätt undersökte kommittén hur många av de elever, som till hösten 1989 antagits till landets fem konst- och konsthantverkshögskolor, som hade förberett sig genom konstnärlig utbildning på folkhögskola. Svaren visar att de är förhållandevis många. Dessa elever, liksom musikhögskolornas elever, kan dessutom ha gått på någon annan förberedande konstnärlig utbildning.

Till konsthögskolan i Stockholm sökte 750 personer, 28 togs in och av dem hade åtta en konstnärlig utbildning vid folkhögskola som grund. Till konsthögskolan Valand i Göteborg antogs tolv, av vilka samtliga hade sådana förberedelser, och till konsthögskolan i Umeå antogs också tolv, av vilka sju hade förberett sig på folkhögskola.

Till konstfackskolan i Stockholm antogs 95 studerande, varav 31 hade folkhögskolebakgrund, och till design- och konsthantverksskolan i Göteborg 51, varav 17 med sådan bakgrund.

2.3.8 Gymnasieskolans estetiska utbildningar

I ett förra året framlagt betänkande (SOU 1989:10) föreslog en särskild utredning en utbyggnad av de estetiska linjerna i gymnasieskolan. I folkhögskolekommitténs direktiv ingår att försöka bedöma vilka konsekvenser denna utbyggnad skulle få för folkhögskolan.

De estetiska studievägarna i gymnasieskolan består huvudsakligen av en musiklinje och en försöksverksamhet med estetisk-praktisk linje. Båda linjerna är tvååriga, men till dem är knutna ettåriga påbyggnadslinjer i musik och slöjd. För läsåret 1988/89 fanns på dessa linjer sammanlagt 1 140 intagningsplatser. De sökande är betydligt fler än antalet platser. Intagningsförfarandet bygger på betyg och antagningsprov.

I det nämnda betänkandet föreslås att det i gymnasieskolan inrättas en treårig estetisk linje som ersätter de nuvarande tvååriga linjerna och de ettåriga påbyggnadsutbildningarna i musik och slöjd. Den föreslagna linjen skall omfatta grenarna bild, dans, musik, textilslöjd, trä- och metallslöjd, teater samt ge möjligheter till lokala varianter eller specialiseringar. Förslaget behandlas f.n. i regeringskansliet.

Inriktningen av och innehållet i den nya linjen överensstämmer i stort med vad som gäller den nuvarande musik- resp. estetisk-praktiska linjen. Linjen är studieförberedande och yrkesutbildningen förutsätts ske i högskolan. Inför årskurs tre skall eleverna enligt utredningens förslag kunna välja att fortsätta sina estetiska studier inom linjen eller att övergå exempelvis till folkhögskola.

Vid sidan av musiklinjen och försöksverksamheten med estetisk-praktisk linje finns ett antal estetiska utbildningar i gymnasieskolan på olika orter. Utredningen har inte tagit ställning till om och i så fall hur innehållet i dessa utbildningar skall knytas till den estetiska linjen.

2.3.9 Folkhögskolornas reaktioner på direktiv och debattskrift

Med anledning av den uppmärksamhet som den praktisk-estetiska kursverksamheten fått i kommitténs direktiv tar flera folkhögskolor i sina yttranden över folkhögskolekommitténs fakta- och debattbok upp frågan om inriktningen av de långa estetiska kurserna.

I ett yttrande från en folkhögskola anförs att musiklinjer vid folkhögskolor vänder sig till dem, som är "musikaliskt lågutbildade" eller alltför smala i sitt musikaliska kunnande för att nå de mål som man har samt att den sociala miljön på folkhögskolan, den utåtriktade verksamheten och folkhögskolans samlade kunskapsresurser på många områden bättre än någon annan studieform kan ge den mognad och bredd som behövs. Musiklinjerna är därför betydelsefulla för ett rikt amatörmusicerande. Att de elever, som antages till exempelvis till musikhögskolorna, är något äldre än de som kommer direkt från gymnasiet är enligt detta yttrande enbart positivt.

En folkhögskola framhåller att det råder en utbredd missuppfattning om antagningsproven till estetiska linjer. Dessa mäter inte bara prestationer och eleverna antas inte uteslutande efter uppövad förmåga. Vid denna folkhögskolas musiklinje sker antagningen vid introduktionskurser 2-3 dagar under pågående långkurs. De sökande får då tillfälle att bekanta sig med skolan och skolan med de sökande. Vid antagningen bedöms i första hand utvecklingsbarheten hos den sökande.

Flera folkhögskolor framhåller att det är en viktig uppgift för folkhögskolan att värna om amatörismen, men att detta inte kan ske om man inte samtidigt betonar det yrkesinriktade. Det folkhögskolemässiga ligger i att varje studerande får den undervisning som han eller hon behöver, det må sedan röra sig om nybörjare eller t.ex. driven musiker, om bredd eller specialisering.

I ett yttrande hävdas, beträffande förhållandet mellan professionell verksamhet och amatörverksamhet, att hotet mot t.ex. den

seriösa litteraturen inte kommer från amatörskrivarna utan från den kommersiella kulturmarknaden. Här är folkhögskolan en motkraft genom att på alla områden – litteratur, bild, foto, film, radio, TV – aktivera många människor i motproduktion. Denna alternativa kulturproduktion riskerar att bli uddlös om den ska styras av den fiktiva motsättningen mellan en allemanskultur och en elitkultur. Folkhögskolan som kulturinstitution är tvärtom enligt detta yttrande den mötesplats, där deras grundläggande samhörighet blir synlig.

I flera yttranden framhåller man att folkhögskolorna skall vara en motkraft mot kommersiella avarter och mot skräpkultur, både genom att kursdeltagarna blir medskapande och genom att de blir kritiska konsumenter.

2.3.10 Amatörkulturens roll i kulturpolitiken

En av de nya intentionerna i den kulturpolitik som riksdagen beslöt om 1974 var erkännandet av den folkliga kulturen. Ett av de mål som angavs för kulturpolitiken var att ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och att främja kontakt mellan människor. Amatörkulturen fick ökat ekonomiskt stöd, om än till en början i blygsam omfattning.

I stora drag har amatörkulturen utvecklats positivt under de senaste 10–20 åren. Detta har till stor del berott på studieförbundens, amatörorganisationernas och folkhögskolornas insatser. En växande andel av studieförbundens och folkhögskolornas resurser har tagits i anspråk för ett estetiskt studiearbete som berikat amatörkulturen.

Amatörkulturens villkor har i flera sammanhang belysts i anslutning till presentationen av kulturbudgeten i budgetpropositionen, och studieförbundens och folkhögskolornas betydelse för att utveckla amatörkulturen har då alltid betonats. Med anledning av ett uttalande i budgetpropositionen 1988 fick kulturrådet i uppdrag att föreslå förbättrade villkor för konstbildningsarbetet. Ett förslag presenterades i september 1989 och övervägs nu i regeringskansliet.

I budgetpropositionen 1989 uttalade regeringen att det statliga kulturstödet skulle förstärkas med 300 milj. kronor under den kommande treårsperioden. Ett av de fyra områden som skulle prioriteras vid fördelningen av resurserna var "insatser för att ge amatörverksamheten större bredd och bättre kvalitet". I budgetpropositionen 1990 föreslogs ett kraftigt ökat stöd till de centrala amatörorganisationerna. Riksdagen har beslutat i enlighet med dessa förslag.

2.3.11 Överväganden, bedömningar och förslag om estetiska utbildningar

De estetiska kurserna vid folkhögskolorna har som framgått mycket stor omfattning. En kraftig expansion har skett under de senaste 10–15 åren. Drygt två tredjedelar av skolorna har i dag någon estetisk kurs.

Intresset för utbildning inom detta område är också mycket stort. Till så gott som alla konstnärliga utbildningar inom utbildningsväsendet finns betydligt fler sökande än utbildningsplatser, och folkhögskolan utgör inget undantag. Unga människor har behov att på allvar pröva sin förmåga att använda konstnärliga uttrycksmedel. I grundskolan och gymnasieskolan har de som regel fått små möjligheter att göra detta. Många vuxna har först genom folkhögskolan fått en chans att utveckla ett konstnärligt intresse. Det finns en begåvningsreserv inom det praktiskt-estetiska området som inte fått tillräckligt utrymme i vårt nyttoinriktade skolsystem.

Folkhögskolornas estetiska utbildningar har olika syften. De skall utveckla den personliga uttrycksförmågan, förbereda för inträde till konstnärlig eller pedagogisk utbildning vid högskola och kanske också ge yrkesinriktad pedagogisk utbildning. Inte sällan skall dessa syften tillgodoses inom ramen för samma kurs.

Uppgiften att förbereda för vidare studier är dock den mest påtagliga av de tre nämnda inriktningarna och kan lätt påverka hela utbildningens karaktär liksom omgivningens uppfattning om var-till studierna syftar.

Den studieförberedande konstnärliga utbildningen i landet har ökat kraftigt genom folkhögskolekursernas expansion. Samtidigt har inom bildkonstområdet ett flertal fristående skolor tillkommit av vilka många har fått statsbidrag. Däremot har dimensioneringen av de utbildningar för vilka de studerande förbereder sig inte ökat nämnvärt. Resultatet har blivit att konkurrensen om platserna till högre konstnärlig utbildning har hårdnat och att tiden för förberedelser har förlängts. Det tillhör det vanliga att de som kommer in på en konstnärlig högskola har ägnat 4–5 år åt förberedande studier efter att ha gått igenom gymnasieskolan.

I viss mån har det alltid varit på detta sätt. Det tar tid att lära sig behärska konstnärliga uttrycksmedel. Dock är förberedelsetiden längre nu än tidigare och antalet sökanden betydligt större.

Det är en naturlig utbildningspolitisk ambition att försöka åstadkomma rimliga tidsmässiga proportioner mellan studieförberedelserna och högskoleutbildningen ifråga. Att från centralt håll dimensionera – dvs. i nuläget begränsa – den förberedande utbildningen är dock ingen bra lösning. Konkurrensen skulle hårdna också om platserna i förberedande kurser och en ny typ av utbildningar skulle ta till uppgift att förbereda elever inför en intagning till dessa.

Däremot finns det enligt kommitténs mening anledning att ställa frågan om inte högskoleutbildningens inriktning och omfattning rimligtvis borde påverkas av det förhållandet att allt fler som börjar vid högskolorna redan har fått gedigna grundkunskaper genom de förberedande studierna. Studietidens längd kan i högre konstnärlig utbildning redan i dag bli föremål för individuell prövning. Också studieprogrammet skulle kunna anpassas mer individuellt och ge större utrymme för specialiseringar.

Dessa frågor bör enligt folkhögskolekommitténs mening tas upp i den, enligt regeringens besked i den senaste budgetpropositionen, förestående översynen av den högre konstnärliga utbildningen.

Enligt kommitténs mening finns det goda skäl för folkhögskolorna att erbjuda förberedande konstnärlig utbildning. Denna bör nämligen vara väl spridd över landet om utbildningschanserna skall bli någorlunda likvärdiga. Om inte folkhögskolorna engagerat sig på detta område, skulle både den högre utbildningen och förberedelserna för denna varit koncentrerade till storstadsområdena.

Däremot finns det ingen anledning att nu öka kapaciteten i den studieförberedande utbildningen inom de estetiska kurserna. Om gymnasieskolan kommer att reformeras i enlighet med de utredningsförslag som är under beredning kommer ytterligare treåriga estetiska linjer att startas inom gymnasieskolan. Mycket talar för att en stor del av de ungdomar som kommer att välja dessa linjer siktar på en yrkeskarriär inom det konstnärliga området.

Som tidigare sagts har inte alla estetiska utbildningar på folkhögskolorna till syfte att förbereda för vidare konstnärliga studier. Några kurser syftar enbart till att utveckla det egna kunnandet, andra har inriktning mot pedagogisk verksamhet. Det är omöjligt att dra skarpa gränser mellan olika inriktningar av utbildningen även om syftena lätt går att avgränsa. Många grundelement är gemensamma, och en utveckling av den konstnärliga uttrycksförmågan är en genomgående ambition. Deltagarnas syften med studierna kan också förändras under studietiden och rentav påverka utbildningens inriktning.

Folkhögskolor som vill tona ner kursernas studieförberedande karaktär och ge andra ambitioner större utrymme möter alltså inga större svårigheter.

Också inom studieförbundens verksamhet har de estetiska kurserna fått en alltmer framträdande plats. Studieförbund och folkhögskolor har spelat en viktig roll för att ge amatörkulturen större bredd och bättre kvalitet. Det lokala kulturlivet har berikats genom en ökande aktivitet i sångkörer, rockgrupper, teatergrupper och bland slöjdare, folkmusiker, folkdansare och amatörskrivare. Av allt att döma har vi bara sett början av en intressant förnyelse av den folkliga kulturen. Enligt kommitténs mening har folkhögskolan viktiga uppgifter i framtiden för att stimulera det

folkliga kulturarbetet genom insatser för att öka såväl det individuella kunnandet som de pedagogiska färdigheterna.

En fråga som det är angeläget att diskutera mer seriöst inför framtiden är hur de studerande som fått gedigna kunskaper vid folkhögskola skall kunna ges arbetsuppgifter inom studieförbund, kulturföreningar och amatörorganisationer. Enligt kommitténs mening är det i första hand motiverat att folkhögskolorna tillsammans med studieförbunden diskuterar hur folkhögskoleelever som fullgjort en lång estetisk utbildning skall kunna erbjudas pedagogiska uppgifter inom studieförbundens verksamhet. Vissa linjer skulle kunna ges en tydligare pedagogisk profil och förbereda för såväl fritidsengagemang som yrkesmässig verksamhet inom studieförbunden.

Den folkhögskola som startar en ny yrkesinriktad utbildning bär givetvis ansvar för att följa upp hur utbildningen tillgodoser arbetsmarknadens behov och i vilken utsträckning de studerande får arbete efter fullbordade studier. På samma sätt är det viktigt för de skolor, som bedriver studieförberedande estetisk utbildning, att ta reda på hur eleverna lyckas med sina föresatser och att under studiernas gång ge en realistisk bild av arbetsmöjligheterna på den konstnärliga arbetsmarknaden.

Folkhögskolorna spelar redan i dag en central roll för att utveckla den folkliga kulturen, och många folkhögskolor har erfarenheter och kunnande som förtjänar att spridas utanför den egna regionen. Detta sker genom att de flesta av de estetiska kurserna är riksrekryterande. Ett antal folkhögskolor skulle därutöver kunna ta på sig också andra uppgifter för hela landet.

Inom amatörorganisationerna på musikområdet har sedan en tid diskuterats åtgärder för att stimulera den pedagogiska och konstnärliga utvecklingen. Förslag har väckts om dels ett folkmusikinstitut, dels ett körcentrum med bland annat dessa uppgifter. Förslagen övervägs sedan en tid inom utbildningsdepartementet. Enligt kommitténs mening är det naturligt att pröva om inte vissa folkhögskolor i framtiden skulle kunna anförtros nationella uppgifter när det gäller att utveckla kvalitet och arbetsformer i amatörverksamheten och ges stöd för detta över kulturbudgeten. Det finns många angelägna arbetsuppgifter inte bara på musikområdet utan också när det gäller bildkonst, teater och dans.

2.4 Yrkesinriktade kurser

2.4.1 Bakgrund

Kommittén skall enligt sina direktiv kritiskt granska omfattningen av den folkhögskoleverksamhet som i princip utgör ett parallellsystem till gymnasieskola och högskola. Den skall vidare noggrant värdera folkhögskolans yrkesutbildning på områden som samti-

digt tillgodoses av andra utbildningsanordnare, belysa frågan om den utbildningen är förenlig med folkbildningsmålen samt föreslå gränser för folkhögskolans framtida yrkesutbildning.

Först skall då erinras om vad som sades i denna fråga i propositionen 1977 om folkhögskolornas reformering, och som riksdagen inte hade någon invändning emot (prop. 1976/77:55 s. 123 f). Folkhögskolan kan, hette det, användas för viss yrkesutbildning såsom ledarutbildning inom fritidssektorn, utbildning för kulturförmedlande uppgifter och för ledaruppgifter inom amatörverksamhet samt utbildning för förtroendevalda och anställda inom kommuner och folkrörelser. Folkhögskolan borde dock inte erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortbildning på områden, där andra utbildningsanordnare fått uppgifter och resurser av samhället. Av hänsyn till det angelägna i att folkhögskolorna bevarar sin grundkaraktär borde de visa återhållsamhet vid utbudet av yrkesutbildning. Den utbildningen borde f.ö. så långt som möjligt integreras i skolornas övriga verksamhet.

I folkhögskoleförordningen formulerades villkoren så att folkhögskolorna kan i begränsad omfattning ge yrkesinriktad utbildning under förutsättning att det sker inom ramen för förordningens föreskrift om folkhögskoleverksamhetens innehåll och form (se ovan sid. 54). Det innebär bl.a. att utbildningen inte får vara enbart yrkesspecifik; den måste också innehålla en del allmänna ämnen (enligt SÖ:s föreskrift minst en fjärdedel).

Någon närmare bestämmning av begreppet "i begränsad omfattning" har inte gjorts i förordningen eller i tillämpningsföreskrifter från SÖ. Det har inte heller klargjorts om begreppet avser folkhögskoleverksamheten totalt eller verksamheten vid varje enskild skola. Här antas att begreppet gäller i båda fallen.

2.4.2 Vad är yrkesinriktad utbildning?

Att formulera en heltäckande och helt entydig definition av begreppet yrkesutbildning är inte lätt. I högskoleförordningen t.ex. betraktas all grundutbildning på högskolan som yrkesförberedande; hela utbildningsutbudet fördelas på utbildningar som förbereder för yrkesverksamhet inom fem olika sektorer (teknik och naturvetenskap, administration, ekonomi och socialt arbete, vård, undervisning, kultur och information).

En utbildning på t.ex. gymnasienivå kan ju också på sikt för somliga vara yrkesförberedande även om den benämns studieförberedande.

Alltsedan 1800-talets senare hälft har emellertid begreppet yrkesinriktad utbildning använts för att beteckna sådan utveckling av fackteoretiska och arbetstekniska (yrkestekniska) kunskaper och färdigheter som går utöver den allmänna medborgerliga bild-

ningen och som behövs för någon bestämd yrkesutövning eller profession.

Här bör erinras om att den fackteoretiska och arbetstekniska utbildningen i svensk yrkesutbildningstradition alltid har kombinerats med ett visst mått av allmän utbildning. Detta har varit särskilt markant under efterkrigstiden. Erinras bör också om att det utbildningspolitiska huvudmotivet för den kraftiga expansion av den samhällsstödda yrkesutbildningen, som ägt rum under de senaste trettio-fyrtio åren, har varit av klar jämlikhetsnatur: *alla* har ansetts ha rätt till en god yrkesutbildning.

Kommittén ansluter sig till den traditionella uppfattningen om vad yrkesinriktad utbildning är och definierar den här som *utbildning som till sin huvudsakliga del består av sådan fackteori (yrkest teori) och arbetsteknik (yrkesteknik), som behövs för någon bestämd yrkesutövning eller profession.*

2.4.3 Folkhögskolornas yrkesinriktade utbildningsutbud

Har skolorna nu efter 1977 visat återhållsamhet i utbudet av yrkesinriktad utbildning? I vilken grad ger de yrkesutbildning och fortbildning som andra utbildningsanordnare fått resurser till och uppdrag att ordna?

De yrkesinriktade utbildningarna återfinns inom kategorien särskilda linjer med undantag av fritidsledarutbildningen, som av SÖ räknas till kategorin allmän kurs med särskild inriktning fastän den är en utpräglad yrkesutbildning.

Som visats i fakta- och debattboken *Vad händer med folkhögskolan?* har de allmänna kurserna med särskild inriktning och de särskilda linjerna ökat både relativt och absolut sett sedan 1977 (se SOU 1989:97 s. 23). För läsåret 1988/89 har SÖ lämnat följande uppgifter om förhållandet mellan de olika slagen av långa kurser:

	<i>Kurser</i>	<i>Elevveckor</i>	<i>Deltagare</i>
Allmän kurs utan särsk. inr.	280	214 679	7 114
Allmän kurs med särsk. inr.	371	167 075	5 817
Särskilda linjer	317	149 294	5 212
	968	531 048	18 143

Fritidsledarutbildningen är nu den mest omfattande yrkesutbildningen inom folkhögskolan. Tvåårig fritidsledarutbildning enligt av SÖ fastställd vägledande studieplan anordnades 1988/89 vid 36 skolor med sammanlagt 1 224 deltagare. Utbildningen tog i anspråk 43 339 elevveckor. (Se vidare avsnitt 2.5 nedan.)

Utöver denna fritidsledarutbildning anordnades nämnda läsår vid tretton skolor ett- och tvååriga kurser för idrotts-, fjäll-, friluft-, ungdoms- och friskvårdsledare/hälsopedagoger med till-

sammans 230 deltagare. De kurserna följer av skolorna själva eller i samverkan med varandra upprättade studieplaner.

Inom turismsektorn anordnades ett- och tvååriga kurser för olika slag av reseplanerare, resebyråjänstemän, guider etc. vid tio skolor med ca 230 deltagare.

Andra mer omfattande yrkesutbildningar gällde mediaområdet inkluderande journalism, radioproduktion och TV-video-produktion – de förekom på 15 skolor och räknade ca 300 deltagare.

Yrkesinriktade inslag förekom vidare på många skolor inom ramen för den allmänna kursen med särskild inriktning.

Med bortseende från sistnämnda inslag förtecknas här nedan yrkesinriktade utbildningar 1988/89 enligt på sid. 88 given definition efter till SÖ insända kursrapporter:

<i>Utbildning till, eller i</i>	<i>Längd</i>	<i>Antal skolor</i>	<i>Del- tagare</i>	<i>Elevveckor</i>
Fritidsledare	2-årig	36	1 224	43 339
Idrotts-, ungdoms-, fjäll-, friluftsledare	1-årig	5	77	2 268
Friskvårdsled/hälsopedag	1-årig	8	151	5 735
Turism (turistsport/ guide/reseledare/service	1-årig	2	59	1 922
	1/2-1-årig	9	170	5 310
Data med företagsekonomi och administration	2-årig	4	70	1 772
	1-årig	4	65	2 230
Koop. företagande	2-årig	1	24	792
Företagsekonomi/små- företagande	1-2-årig	2	39	1 326
Tolk (kontaktolk)	1/2-1-årig	2	20	482
Tolk (dövblinda)	1/2-årig	1	8	120
Tolk (teckenspråk)	2-årig	1	20	680
Tolk (teckenspråk)	1-årig	1	16	544
Tolk (teckenspråk, förb.)	1/2-årig	1	57	881
Behandlingsassistent	1-2-årig	4	78	2 130
Media/information	2-årig	2	46	1 563
Media/information	1-årig	13	206	10 882
Journalist	2-årig	2	45	1 519
Journalist	1-årig	5	100	3 036
TV/video-produktion	1-årig	3	53	1 289
Radioproduktion	1/2-1-årig	3	27	806
Fotograf	3-årig	1	43	1 668
Dokumentärfilmare	1-årig	1	9	308
Fotodokumentation	1/2-årig	1	15	258
Bildpedagog	1-årig	1	12	468
Dramapedagog	2-årig	3	60	2 018
Folkdanspedagog	1-årig	1	18	648
Amatörteaterledare	1-årig	1	23	805
Musikteaterledare	1-årig	1	12	480
Musikterapeut	2-årig	1	16	547
Barnmusiklärare	1-årig	1	9	297
Musiklärare	3-årig	1	28	807
Kantor/kyrkomusiker	2-3-årig	6	198	6 639
Musikhandledare	2-årig	1	11	440
Diakon/diakonissa	1-årig	3	33	955
Församlingspedagog	1-årig	1	7	238
Konstgrafiker	2-årig	1	15	534
Sameslöjdare	2-årig	1	22	770
Renskötare	1-årig	1	4	108
Ekolog/naturguide	1-årig	1	10	350
Båthyggeri	2-årig	1	20	680

Ridlärare	1-årig	1	11	440
Folkbildningsarbetare	1-årig	1	7	266
Bokbindare	1-årig	1	12	408
Fiolhyggare	1-årig	1	12	408
Tillskärare	1/2-årig	1	32	512

De här förtecknade kurserna hade sammanlagt ca 3 200 deltagare och omfattade ca 110 000 elevveckor.

Till detta bör läggas ett antal kurser som i praktiken utbildar både för frivilligtjänst och betald anställning inom kyrkor och samfund, som t.ex. församlingsmusiker (organist och körledare), evangelister och pastorer, missionärer, u-landsarbetare, församlingsassistenter och andra församlingsarbetare. Med undantag av musikerutbildningarna går dessa utbildningar i regel under den något oegentliga benämningen bibelkurser eller bibellinjer.

Till den yrkesinriktade utbildning som förbereder för vidare färdigutbildning inom främst högskolans ram kan räknas över ett hundratal musik-, konst-, konsthantverks-, teater- och danskurser. De kan leda till direkt yrkesverksamhet även om de i de flesta fall förbereder för högskoleutbildning. Resultatet av en enkät, företagen hösten 1989 av SÖ, visar f.ö. att en mycket stor del av eleverna avser att söka till högskoleutbildning och/eller att bli yrkesverksamma inom valt område även om de sedan inte alltid fullföljer sin avsikt. (Se härom avsnitt 2.3 ovan om de praktiskt-estetiska utbildningarna.)

Den yrkesinriktade utbildningen expanderar fortfarande. I folkhögskolekatalogen för 1990/91 bjuds således ut ytterligare ett tiotal yrkesinriktade kurser för bl.a. danshandledare, dramapedagoger, fjälledare, friskvårdsledare, ridinstruktörer, miljövårdare, kulturarbetare samt för yrkesverksamma inom turism, media, journalistik och information.

Kurser av det mer utpräglat yrkesinriktade slag som förtecknats på sid. 88-90 ovan erbjuds i nämnda katalog vid sammanlagt över ett hundra skolor. (Praktiskt-estetiska kurser av förberedande yrkesutbildningskaraktär har ej inräknats, men däremot kantorsutbildning och musikhandledarutbildning.) Vid tjugo skolor uppgår det yrkesinriktade utbudet till ungefär hälften av totalutbudet. Vid en handfull skolor dominerar de yrkesinriktade kurserna.

För att tydliggöra expansionen sedan 1978/79 skall här erinras om att det yrkesinriktade kursutbudet då verkligen var begränsat. Det inskränkte sig enligt katalogen Folkhögskolor 1978/79 till följande:

Yrkesinriktad utbildning på folkhögskolor 1978/79 Skolor

Fritidsledarutbildning	33
Ungdomsledareutbildning	3
Friskvårdsledare	1
Ledare för behandlingskollektiv	1
Media inkl. radio/TV/information	3
Journalistutbildning	3
Dramapedagog	2

Kontakttolk (finska)	2
Kantorsutbildning	3
Församlingsassistent	2
Musikhandledare	1
Turism/reseplanerare	1
Studiekonsulent	1
Sameslöjdare	1

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att det yrkesinriktade utbildningsutbudet expanderat och expanderar betydligt utöver vad som enligt vanligt språkbruk kan betecknas som "begränsad omfattning" och utöver vad som bjöds ut 1978/79.

2.4.4 Yrkesinriktad utbildning genom andra utbildningsanordnare

Som nämndes i inledningen skulle folkhögskolorna enligt propositionen och riksdagsbeslutet 1977 inte erbjuda sådan yrkesutbildning och yrkesfortbildning som andra utbildningsanordnare fått resurser till och uppdrag att anordna.

En genomgång av gymnasieskolans, den kommunala vuxenutbildningens och högskolans utbud av yrkesinriktad utbildning om minst ett års längd ger vid handen att det stora flertalet av folkhögskolornas yrkesinriktade kurser och linjer av detta slag har motsvarigheter där, även om innehåll, uppläggning och arbetsformer inte i allt motsvarar folkhögskolornas. Utbildningen är väl spridd över landet.

Inom *gymnasieskolan* erbjuds sålunda för 1990/91 enligt rapporten *Förteckning över dimensionering och lokalisering av gymnasieskolans studievägar 1990/91*, SÖ 89:48, bl.a. följande utbildningsvägar som mer eller mindre motsvarar kurser på folkhögskolorna:

Linjer och kurser på gymnasieskolan 1990/91

<i>Linjer</i>	<i>Kurslängd</i>	<i>Delningstal</i>	<i>Intagn. platser</i>	<i>Orter</i>
Hantverksteknik	2 år	16	32	1
Naturbruks-gren	3 år	16	640	19
Fiske- och vattenbruksgren	3 år	16	1	
Båtbyggaren	2 år	16	32	2

Specialkurser och påbyggnadsutbildningar

Musik, påbyggnad	1 år	16	272	15
Musik, specialutb.	2 år	70	30	1
Konstnärl.grundutb.	1 år	16	32	2
Bild och form	1 år	30	60	2
Hantverksteknik	2 år	16	144	9
Hantverksteknik,påbyggn.	1 år	16	32	2
Dansare	1 år	16	16	1
Handvävning	1 år	16	16	1
Textilkunskap, väv	1/2 år	16	112	6
Textil kompl, väv/sömnad	1/2 år	16	544	14

ADB och terminalarbete	1/2 år	16	912	25
Adm. ADB	1 år	30	60	2
Datakommunikation	1 år	16	32	2
Media och kommunikation	1 år	16	300	10
Fotopersonal	2 år	16	16	1
Bokbinderi	2 år	16	40	3
Båtbyggeri, påbyggn.	1 år	16	16	1
Turism och reseliv	1 år	30	240	8
Turistservice	1 år	16	112	6
Skidturism	1 år	16	32	2
Turisthotellutb.	2 år	16	208	8
Vattenbruk/fiskodl.	1 år	16	32	2
Vattenbruk/fiskodl.	2 år	16	100	7

*Regionalt arbetsmarknadsanknutna påbyggnadsutbildningar
(RA-kurser)*

ADB, data m. specialinr.	1/2-1 år	16	108	6
Media, kommunikation, info	1 år	16-30	62	3
Språk för näringslivet	1 år	30	30	1
Bild	1 år	16	16	1
Förbered. konstn. utb.	1 år	16	32	1
Friskvård	1 år	16-30	62	2
Småföretagarutb.	1 år	30	30	1
Turism, turismservice	1 år	16	48	3
Turisthotellutb.	1 år	16	16	1

Härtill kommer ett stort antal lokalt arbetsmarknadsanpassade kurser (LA-kurser) över vilka någon samlad förteckning ej kunnat erhållas.

Även inom *komvux* förekommer - särskilt i de större städerna - en omfattande yrkesutbildning av ungefär samma slag som inom gymnasieskolan.

Sedan 1977 har *högskolans* yrkesinriktade utbildningsutbud expanderat mycket kraftigt. (Formellt betraktas, som förut nämnts, alla högskoleutbildningar som yrkesförberedande.) Yrkesinriktad utbildning ges såväl på de *allmänna linjerna* som på många *lokala linjer* och *fristående kurser*.

Enligt UHÄ:s förteckning över allmänna och lokala linjer 1990/91 utbjuds följande kurser som mer eller mindre motsvarar befintliga folkhögskolekurser:

<i>Linje</i>	<i>Poäng</i>	<i>Orter</i>	<i>Antal platser</i>
<i>Teknik och naturvetenskap</i>			
Fiskevårdslinjen	80	1	-
Miljö- och hälsoskyddslinjen	120	1	31
Miljö- och naturresurslinjen	120	1	24
<i>Administration, ekonomi, socialt arbete</i>			
ADB-linjen	60	7	250
Turism-linjen	80	2	90
Administrativ ADB (lokal)	80	3	90
Administrativ ADB "-	60	1	30
Dataekonomisk linje "-	80	1	30
Datalinjen "-	80	1	30
Ekonomi med ADB	80	1	-
Friskvårdspedagogisk linje (lokal)	80	1	30

Idrottspedagoglinjen "	100	2	60
Småföretagsekonomi "	40	1	?
Turism, påbyggn. "	40	1	30
<i>Vård</i>			
Folkhälsoarbete (lokal)	80	1	30
Hälsopedagogisk linje (lokal)	60	2	30
<i>Undervisning</i>			
Körpedagogisk linje (lokal)	20	1	30
<i>Kultur och information</i>			
Allmänpraktiska medielinjen	40	1	16
Danspedagoglinjen	40-120	1	4
Fotografilinjen	120	1	20
Grafiska linjen	40-80	2	55
Informationslinjen	120	5	125
Journalistlinjen	40-120	3	70
Kulturvetarlinjen	120	9	415
Medielinjen för film/TV			
radio och teater	120	1	24
Religionsvetenskapliga linjen	140	4	245
Tolkutbildning	10-40	3	20
Fotografi, påb. (lokal)	80	1	8
Kulturarbetarlinjen (lokal)	160	1	20
Kulturpedag linjen (lokal)	60	1	15
Medietekniklinjen (lokal)	80	1	20
Orgelspel (lokal)	80	1	?
Språk och information (lokal)	60	1	30
Teatertekniklinjen (lokal)	60	1	6
Tolklinjen i teckenspråk (lokal)	60	1	20

Bland de 250-talet *fristående kurser* som överensstämmer med eller liknar folkhögskolekurser finns ett femtiotal yrkesinriktade kurser om 10-40 poäng i bl.a. ADB, kommunikation, information, media, småföretagsekonomi, idrottspedagogik, hälsopedagogik, kulturpedagogik, pedagogik för studiecirkelledare, konstgrafik och turism.

Som svar på en av direktivens frågeställningar ger sammanfattningsvis det nu redovisade onekligen det intrycket att folkhögskolornas yrkesinriktade kursutbud i tämligen stor utsträckning är ett parallellutbud till vad som ges i det övriga utbildningsväsendet. I den mån det är fråga om nära motsvarigheter, innebär förhållandet ett mindre effektivt utnyttjande av tillgängliga samhällsresurser.

Folkhögskolorna gav till en början yrkesinriktad utbildning i form av lantmanna- och lantushållskurser. Men den utbildningen skildes under 1900-talets första decennier från folkhögskolorna och förlades till särskilda lantmanna- och lantushållsskolor.

Däremot har folkhögskolorna alltid givit sådana kunskaper och färdigheter i allmänna ämnen som erfordras för inträde vid olika slag av yrkesutbildningar som t.ex. lärarutbildning, sjuksköterskeutbildning, polisutbildning. Det skedde oftast för att ge tillträde till sådana utbildningar för ungdomar, som inte fått tillfälle att genomgå realskola eller gymnasium.

Under 1970-talet och framåt har folkhögskolorna återigen och i ökande omfattning börjat anordna yrkesinriktad utbildning. Det tillhör visserligen i sig god folkhögskoletradition att folkhögskolorna utvecklar nya kurser även av yrkesinriktad karaktär alltefter tidens krav. I några fall har statens företrädare också bett skolorna ta på sig sådana utbildningsuppdrag, t.ex. på handikappområdet. I andra fall har den tekniska utvecklingen medfört behov av nya mer eller mindre yrkesinriktade kurser för rörelsernas och organisationernas behov, t.ex. inom mediaområdet.

Men just för de yrkesinriktade kurserna finns omständigheter och villkor som gör det problematiskt att också för dem förorda samma ökade frihet och ökade flexibilitet i kursutbudet som för de allmänna kurserna och specialkurserna. Hänsyn måste således av arbetsmarknadsskäl tas till deras dimensionering och av samhällskostnadsskäl till motsvarande utbildningar inom det övriga utbildningsväsendet. Också frågor om utbildningarnas kompetensvärde och de krav som avnämare ställer måste beaktas.

Några av dessa problem skall här något diskuteras. Beträffande de på folkhögskolorna mycket vanliga yrkesinriktade kurserna inom informations- och kultursektorn kan sålunda ifrågasättas om inte skolorna medverkar till att utöka en utbildning som redan ges av andra utbildningsanordnare och som av arbetsmarknadsskäl snarare behöver minska. Det gäller bl.a. utbildning till journalist, fotograf och reseledare. Enligt arbetsmarknadsmyndigheternas bedömningar blir det allt svårare att få arbete inom dessa yrken under 1990-talet.

En del av den yrkesinriktade utbildning som ges på rörelsefolkhögskolorna och som avser funktionärs- och ledarutbildning, bl.a. utbildningen inom mediaområdet inklusive journalistik, radio, TV och video, är för övrigt uppenbart kraftigt överdimensionerad sett i relation till rörelsernas behov. De rörelseanslutna kursdeltagarna utgör nämligen på många rörelsefolkhögskolor endast en liten minoritet. Men sett i ett vidare samhällsperspektiv är det givetvis en fördel om fritidsledare, journalister och informatörer i sin yrkesutbildning får del av för demokratin och samhällsutvecklingen viktiga folkrörelse- och folkbildningsperspektiv.

Det kan också sägas, för att återknyta till direktiven (ovan sid. 87), att somliga slag av kurser knappast är särskilt nära förbundna med folkhögskolans och folkbildningens arbetssätt och frihet från av andra än skolorna själva bestämt innehåll. Särskilda behörighets- och tillträdesregler såsom antagningsprov och arbetsprov samt examination förekommer främst inom praktiskt-estetiska ämnesområden. Innehållet rättas mer eller mindre efter avnämarnas behov och önskemål, och lärarnas och kursdeltagarnas traditionellt mycket fria val av stoff och uppläggning ersätts av vägleddande studieplaner som gjorts upp av andra. Risker finns för att sådan folkhögskoleutbildning övergår till huvudsakligen admini-

stration och finansiering av en yrkesutbildning som ganska detaljerat utformats av avnämarna.

I det här sammanhanget kan erinras om att folkhögskolornas kursutbud inte samplaneras vare sig på riksnivå eller länsnivå med övriga utbildningsanordnares utbud. En sådan planering är emellertid av olika skäl angelägen. Angelägenheten därav blir större om föreslagna förändringar av gymnasieskolan genomförs. (Här åsyftas bl.a. förslagen att de nu tvååriga yrkesinriktade utbildningsvägarna förlängs till treåriga och att treåriga praktisk-estetiska linjer inrättas för bl.a. bild och form, musik, dans och teater.)

Som ett exempel på ett område där samplanering förefaller nödvändig kan nämnas den expanderande turismutbildningen på folkhögskolorna. En nyligen av Sveriges Turistråd företagen enkät visar att inte bara högskole- och gymnasieutbudet är mycket stort på detta område utan också komvux- och AMU-utbudet (se vidare häftet *Turismutbildningar i Sverige läsåret 89/90*).

Således erbjuds för närvarande vid ett tiotal *högskolor* utbildningar från 10 till 140 poäng med tillsammans 360 studieplatser med rubriker som allmän turismlinje, hotell- och restaurangekonomilinj, turismproducentutbildning, naturguidning, kultur- och miljötolkning, internationell turismkunskap samt kulturgeografi med inriktning mot turism och lokal utveckling.

Vid 33 gymnasieskolor spridda över hela landet ges över femtiotalet ett- eller tvååriga grundkurser och kortare specialkurser för turismsektorn med beteckningar som turism och reseliv, turistservice, receptionistutbildning, turisthotellutbildning, hotell- och restaurangadministration, friluftsteknik, hotell- och konferensservice samt skidturism. Vid 30 komvux-enheter och vid de två statliga skolorna för vuxna ges också femtiotalet kurser med samma eller liknande beteckningar och omfattningar som i gymnasieskolan.

Inom AMU bedrivs kortare turismutbildningar på 12-40 veckor på sju orter. Förutom kurser av det slag som gymnasieskolan erbjuder ges kurser med rubrikerna resesäljare, tyska för färjepersonal, landsbygdsturism, fiskeguide, reseledare och lokalguide.

Från turistbranschens företrädare har i flera sammanhang påpekats att denna mångfald av turismutbildningar behöver ses över och samordnas så att den får en mer ändamålsenlig struktur och en bättre kvalitet.

Ett annat problem berörande folkhögskolornas yrkesinriktade utbildningar gäller den högskolekaraktär som alltfler av dessa utbildningar uppges ha. För några yrkesinriktade kurser gäller nämligen att allmän behörighet för högskolestudier fordras för tillträde. Ibland sägs att kurserna ligger på "högskolenivå", "motsvarar" eller "är jämförbara med högskoleutbildning" och att de ger ett visst antal "poäng".

Huruvida dessa kurser i samtliga fall motsvarar vad som krävs för att en kurs skall klassificeras som "högskolemässig" e.dyl. är oklart. (Med "högskolemässig" avses vanligen att studierna kräver allmän eller särskild behörighet, att de anknyter till eller bygger på vetenskaplig forskning, att de till stor del bedrivs som självstudier, att lärarna har vetenskaplig utbildning samt att examination krävs för intyg om godkänt resultat på genomgången kurs.)

2.4.5 Överväganden, bedömningar och förslag

Vid sina överväganden om folkhögskolornas yrkesinriktade utbildningsutbud i framtiden har kommittén funnit att regeringens och riksdagens intentioner från 1977 är väl värda att fortfarande följa. Men mera precisa avgränsningar behövs i vissa avseenden av hänsyn till den faktiska utvecklingen såväl på folkhögskolorna som inom utbildningsväsendet i övrigt liksom till de nya behov som samhällsutvecklingen kan komma att medföra.

En av utgångspunkterna för bedömningen av behovet av avgränsningar är att folkhögskolorna bör ha stor frihet att erbjuda yrkesinriktade utbildningar på områden där de har unika förutsättningar att göra goda insatser och särskilt på de områden där ingen liknande utbildning finns. En annan utgångspunkt är att folkhögskolorna själva bör ta ett mycket stort ansvar för att utbildningen är arbetsmarknadsanpassad och verkligen leder till anställningar.

Med dessa utgångspunkter som grund anser kommittén att följande bör gälla för framtiden. Folkhögskolorna bör alltså få ge yrkesinriktad utbildning för folkbildningsverksamhetens, folkrörelsernas och de ideella och fackliga organisationernas behov av ledare och funktionärer, samt för ledaruppgifter främst inom kultur- och fritidssektorn. Inriktningen och dimensioneringen av detta kursutbud bör huvudmännen och skolornas styrelser själva ta ansvar för.

Skolorna bör också få anordna annan yrkesinriktad utbildning. I första hand bör det gälla sådan yrkesinriktad utbildning som inte anordnas av andra, t.ex. inom små yrkesområden dit riksrekrytering sker och där internatformen är lämplig. Av hänsyn till behovet av arbetsmarknadsanpassning och samhällsekonomisk resurshushållning bör emellertid tillsynsmyndighetens medgivande därvid erfordras.

Några av kriterierna för tillsynsmyndighetens medgivande bör vara att folkhögskolornas yrkesinriktade kurser i väsentliga avseenden erbjuder från annan yrkesutbildning klart urskiljbara alternativ och att de har hög kvalitet beträffande bl.a. innehåll, lärar-kompetens, lokaler och utrustning. Kursernas innehåll skall, såsom nu är fallet, till lägst en fjärdedel bestå av allmänna ämnen.

Skolorna bör slutligen också få anordna s.k. uppdragsutbildning under vissa förutsättningar. (Se vidare härom avsnitt 2.8.)

Alla yrkesinriktade kurser skall bjudas ut just som folkhögskolekurser och deras syfte och innehåll skall mycket klart deklarerar, så att inga missförstånd behöver uppstå om deras behörighets- eller kompetensvärde. De yrkesinriktade kurserna får varken totalt eller på varje skola till omfattningen dominera över de allmänna kurserna och specialkurserna.

Den yrkesinriktade utbildningen bör alltså även i framtiden bedrivas i begränsad omfattning. Att så sker är viktigt för bevarandet av folkhögskolornas identitet och egenart. Om en balans inte upprätthålls, riskerar folkhögskolorna att bli ett slags yrkesskolor.

Med det anförda som grund följer att vissa nuvarande yrkesinriktade utbildningar på folkhögskolorna bör begränsas. Som exempel på sådana kurser kan nämnas kurser inom turismområdet. Utbildningen på bl.a. medieområdet och det praktiskt-estetiska området bör dimensioneras både efter huvudmännens och arbetsmarknadens behov och efter behovet av nya insatser bl.a. för att stimulera amatörverksamheten.

Viss utbildning bör bedrivas som uppdragsutbildning, t.ex. tolkutbildning. Förslag härom ges i kap. 6 nedan sid. 175.

Kantorsutbildning för svenska kyrkans behov skulle också kunna genomföras som uppdragsutbildning till den del utbildningen är rent inriktad mot svenska kyrkans behov.

Den reducering av yrkesinriktade kurser som här föreslagits, bör ske under en kommande treårsperiod. Den bör genomföras i dialog mellan skolorna, central tillsynsmyndighet och länsstyrelsernas utbildningsenheter. Omstruktureringen bör initieras av skolorna själva eller av tillsynsmyndigheten i de fall skolorna inte tar egna initiativ.

Resurser, som frigörs genom reduceringen, bör användas för utveckling av nya studieformer och studiegångar för korttidsutbildade, gärna i samarbete med studieförbund och fackliga organisationer. De bör också användas för utveckling av nya specialkurser av fördjupningskaraktär med den inriktning som förordats i avsnitt 2.3.

Det förefaller till sist naturligt att folkhögskolornas yrkesinriktade kurser på lämpligt sätt kontinuerligt beaktas i den totala utbildningsplaneringen. Det är givetvis till fördel även för folkhögskolorna om en sådan samplanering äger rum – deras särart och möjligheter blir bättre kända och erkända och deras resurser därmed bättre tillvaratagna.

2.5 Fritidsledarutbildningen

2.5.1 Utredningsuppdraget

Som nämndes i inledningen till föregående avsnitt skall kommittén vid sina överväganden särskilt uppmärksamma fritidsledarutbildningen.

Kommittén skall vidare i sina diskussioner om denna utbildning ta hänsyn till vad som sägs i regeringens skrivelse till riksdagen 1988/89 (skr. 1988/89:70) om ungdomsfrågor och därvid beakta det som har betydelse för folkhögskolan.

I skrivelsen föreslår det föredragande statsrådet att en översyn av fritidsledarutbildningen skall göras. Hon pekar på den betydelsefulla insats som tiotusentals fritidsledare och ideella ledare inom föreningslivet varje dag gör för ungdomar runt om i landet och framhåller att samhället aktivt måste stimulera, uppmuntra och underlätta deras viktiga arbete. Hon framhåller också att utbildningsfrågorna i detta sammanhang är av stor betydelse, och att utbildningen behöver studeras mot bakgrund av en bedömning av det framtida behovet av utbildad personal för ledaruppgifter i föreningsdriven och kommunal fritidsverksamhet. Särskild uppmärksamhet bör därvid ägnas åt utbildningens längd och innehåll, fortbildningen, samordningen mellan olika skolor, anknytningen till olika huvudmän samt kopplingen till forskning inom fritidssektorn och därmed relationen till högskolan.

Med anledning härav har kommittén funnit det lämpligt att diskutera fritidsledarutbildningen i ett särskilt avsnitt.

2.5.2 Utbildningar för ledaruppgifter inom fritidssektorn

Tvåårig fritidsledarutbildning

I början av 1970-talet fanns fritids-, ungdoms- och idrottsledarutbildning dels på folkhögskolor, dels i gymnasieskolor, dels i form av en kombinationsutbildning, bestående av en grundkurs vid gymnasieskola/yrkesskola samt 20-poängskurser i sociologi och pedagogik vid högskola.

SÖ:s ungdomsledarutredning (SULU) förordade 1971 en i huvudsak enhetlig grundutbildning för fritidsledare. Den borde förläggas till de folkhögskolor och gymnasieskolor/yrkesskolor som redan anordnade sådan utbildning. Gemensamma läroplaner borde tjäna som riktmärken.

1973 års folkhögskoleutredning föreslog 1974 att fritidsledarutbildning skulle bedrivas enbart på folkhögskolorna. Det skulle vara en tvåårig yrkesutbildning som skulle bygga på tvåårig gymnasieskola. Utbildningen skulle dels ha ett visst för alla skolor gemensamt innehåll som tillgodosåg behovet av utbildning för verk-

samhet inom såväl organisationer som kommuner, dels ha viss profilering med utgångspunkt i huvudmannens ideologi, elevens önskemål och arbetsmarknadens behov m.m. Centralt utarbetade och fastställda studieplaner skulle gälla som riktmärken utan att vara bindande vare sig till innehåll eller timtal. Den årliga intagningen skulle – med hänsyn till beräknad efterfrågan – begränsas till 560 elever.

Utredningens motivering till att ge folkhögskolorna ensamrätt på fritidsledarutbildningen var att den hade nära anknytning till vad som av hävd legat inom folkhögskolans område, och att folkrörelsernas organisationer hade brukat förlägga en viktig del av sin ledarutbildning till folkhögskolor.

Regeringen förde år 1975 fram folkhögskoleutredningens förslag nästan ograverat i en proposition. Enligt riksdagsbeslutet, som i stort sett överensstämde med propositionen, fick folkhögskolorna tilläggsresurser för kostnader för praktiken om 700 kr. per elev och år för maximalt 500 elever. Varje skola med tvåårig fritidsledarutbildning skulle enligt beslutet ha lägst 20 elever i vardera årskursen. Detta tilläggsbidrag har emellertid senare upphört.

I folkhögskoleutredningens förslag och riksdagens beslut förut-sattes att fritidsledarutbildningen skulle ha någon form av högskolestatus. Bl.a. skulle allmän behörighet för högskolestudier krävas för tillträde till utbildningen. I budgetpropositionen 1979 uttalade föredraganden att fritidsledarutbildningen "är av sådan karaktär att den skall anses jämställd med högskoleutbildning".

Läsåret 1989/90 anordnades fritidsledarutbildning på 37 folkhögskolor i landet. Hösten 1989 började ca 600 studerande i sådan utbildning. Elevantalet är våren 1990 sammanlagt på de två årskurserna ca 1 200. På knappt tio folkhögskolor kommer man upp till 20 elever i den första årskursen. I den andra årskursen är deltagarantalet ännu lägre. Läsåret 1990/91 erbjuds ca 760 intagningsplatser på 38 folkhögskolor. Utbildningen har, på så gott som alla skolor, en bred inriktning mot såväl kommunal fritidsverksamhet som verksamhet i organisationer och samfund.

Annan ledarutbildning för fritidssektorn

Förutom fritidsledarutbildningen finns på ett antal folkhögskolor ett- eller tvååriga utbildningar för gymnastik-, idrotts-, friluftsoch fjälledare.

Inom högskolans sektor för undervisningsyrken anordnas på fritidspedagoglinjen en utbildning om 80-100 poäng som i första hand är avsedd för arbete inom skolbarnsomsorg och annan fritidsverksamhet för barn i åldern 7-12 år. Utbildningen har något under 1 000 intagningsplatser fördelade över hela landet.

Vid högskolorna i Halmstad och Umeå anordnas på idrottspedagoglinjen en utbildning om 2 $\frac{1}{2}$ år (100 poäng) för administratörer inom idrottsverksamhet. Vid högskolan i Gävle anordnas en friskvårdslinje om 80 poäng.

Fortbildnings- och påbyggnadsutbildningar för utbildade fritidsledare, fritidspedagoger och andra som har erfarenhet av arbete inom fritidssektorn anordnas eller planeras av ett antal folkhögskolor i samarbete med flera universitet och högskolor. De enda fortbildningskurser som har genomförts under de senaste åren har anordnats dels av Mullsjö folkhögskola i samarbete med högskolan i Jönköping, dels av Mellansjö folkhögskola i samarbete med institutionerna för pedagogik, socialt arbete och religionsvetenskap vid Umeå universitet. Det är fråga om fempoängskurser i utrednings- och forskningsmetodik, ungdomskultur, områdesarbete, invandrarkunskap, organisation och ledarskap samt etik och livsfrågor.

2.5.3 Fritidsledarnas arbetsmarknad

Fritidsledare organiserar och leder fritidsverksamhet inom kommuner, landsting, föreningar, organisationer och företag. De arbetar exempelvis på fritidsgårdar, hemgårdar, skolor, fritidsförvaltningar och föreningskanslier eller på dagcentra inom äldreomsorgen, på hem eller centra för fysiskt eller psykiskt handikappade och inom folkhögskolor med handikappundervisning. De kan också arbeta på ungdomsvårdsskolor, nykterhetsvårdsanstalter och kriminalvårdsanstalter. De kan i sin anställning ha såväl pedagogiska som administrativa och sociala uppgifter.

I kommunerna är det oftast fritidsnämnden resp. fritidsförvaltningen som ansvarar för fritidsverksamheten. Inom fritidsförvaltningarna arbetar fritidschefer, -intendenter, -konsulenter och -assistenter. Ibland kallas de också verksamhetsansvariga. Motsvarande befattningar inom organisationerna är t.ex. konsulent och instruktör.

Fritids- och kvartersgårdar leds av fritidsgårdsföreståndare, som har hel- eller deltidsanställda fritidsledare som medhjälpare. I storstäder arbetar fritidsledare även med utåtriktat, områdesbaserat arbete som fältassistenter främst bland ungdomar. Hemgårdarnas verksamhet vänder sig däremot till alla åldrar i omgivande bostadsområden. I skolorna arbetar fritidsassistenter med planering och genomförande av rastverksamhet och annan aktivitet som inte är lektionsbunden.

Fritidsledare inom landstingen planerar och genomför fritidsverksamhet på vårdinstitutioner och i öppen verksamhet. De kan även delta i utformningen och genomförande av behandlingsprogram.

Församlingsassistenter, ungdomsinstruktörer och fritidsledare arbetar bland barn och ungdomar inom svenska kyrkan och fria samfund, samt inom scoutrörelsen och i andra organisationer för barn och ungdomar. I arbetsuppgifterna ingår ibland även viss fritidsverksamhet bland vuxna, samt administration av verksamheten.

Det finns en stor och stabil arbetsmarknad för de nyutbildade fritidsledarna. Det visar bl.a. den uppföljning som gjorts i början av 1990 på uppdrag av SÖ beträffande de studerande som slutade sin utbildning våren 1989. Efter ca nio månader hade 78 procent arbete inom fritidssektorn. Bara två procent var fortfarande arbetssökande.

I undersökningen deltog 596 studerande från 36 skolor. Deras sysselsättning fördelade sig på följande sätt: 72 procent arbetade heltid och sex procent deltid inom fritidssektorn, nio procent arbetade inom annan verksamhet, medan de övriga studerade vidare, fullgjorde värnplikt eller sökte arbete.

Av de 467 nyutbildade fritidsledare som i början av 1990 arbetade hel- eller deltid inom fritidssektorn hade 59 procent arbete i primärkommunal verksamhet, 10 procent inom omsorgsvård eller annan landstingskommunal verksamhet och 23 procent i en organisation eller en församling. De övriga arbetade inom företag, turism och kriminalvård.

Fördelningen av arbetstillfällen såväl mellan fritidsverksamhet och annan typ av arbete som mellan fritidsverksamhet med olika huvudmän, har hållit sig konstant under de senaste fem åren.

2.5.4 Fritidsledarutbildningens problem

Tillvaron för barn och ungdomar har under de senaste två decennierna undergått stora förändringar i vårt land. Det har medfört att fritiden och fritidsverksamheterna har kommit i fokus på ett helt annat sätt än tidigare. Fritidsledarnas arbete och deras utbildning påverkas naturligtvis i hög grad av dessa förändringar. Samtidigt med dessa förändringar har utbildningsnivån i landet höjts och högskolornas utbildningar byggts ut avsevärt. Fritidsledarutbildningarna har på många sätt påverkats av och anpassat sig till dessa förändringar.

Folkhögskolekommittén och dess sekretariat har under arbetets gång uppmärksammat på ett antal problem, som delvis har att göra med att fritidsledarutbildningen är förlagd till folkhögskolor. De flesta problemen hänger ihop med den större frågan om yrkesutbildningarnas berättigande och ställning på folkhögskolorna. Andra har att göra med den ringa förekomsten av forskning inom fritidssektorn.

Dimensionering och rekrytering

Fritidsledarutbildningen är en yrkesutbildning med en bred och heterogen arbetsmarknad. Ett av skälen till att utbildningen med ensamrätt har förlagts till folkhögskolor är att många fritidsledare förväntas fullgöra funktioner inom organisationslivet. Det är naturligt att organisationerna förlägger sin funktionärsutbildning till sina egna folkhögskolor. I praktiken arbetar dock som nyss nämnts mindre än en tredjedel av de utbildade fritidsledarna i organisationer eller församlingar.

För närvarande bestäms inte centralt vilka folkhögskolor som skall anordna fritidsledarutbildning eller hur många deltagare utbildningen totalt skall omfatta. Tidigare fick, som förut nämnts, folkhögskolorna tilläggsresurser för elevplatserna i fritidsledarutbildningen. Dessa resurser har dock dragits in och därmed även den möjligheten att påverka utbildningens dimensionering.

Enligt de arbetsmarknadsundersökningar som gjorts, bl.a. av SÖ, är behovet av fritidsledare större än det antal som lämnar utbildningen varje år. Särskilt i storstäderna är behovet av utbildade fritidsledare betydligt större än tillgången. Stockholm behöver, enligt uppgift från fritidsförvaltningen, nyrekrytera 100 fritidsledare varje år till den öppna fritidsverksamheten. Många folkhögskolor har dock, trots bristen på utbildade fritidsledare, svårt att fylla platserna på fritidsledarutbildningen.

Orsakerna till att rekryteringen till fritidsledarlinjen inte motsvarar efterfrågan på arbetskraft är flera. Fasta tjänster inom fritidssektorn har i större utsträckning tillkommit först under senare år. Lönerna ligger förhållandevis lågt. Verksamhet inom fritidssektorn ses fortfarande ofta som ett deltidsarbete eller som något som skall utföras på fritid. Utbildning är i allmänhet inte en förutsättning för att få fast tjänst inom denna sektor. På en överhettad arbetsmarknad är dessutom konkurrensen stor från bättre betalda arbeten.

Bredd eller specialisering?

Fritidsledarutbildningens karaktär av yrkesutbildning medför, som ovan sagts, att avnämarnas intresse måste beaktas, såväl när det gäller utbildningens innehåll och nivå som dess dimensionering. Avnämarna utgör emellertid en heterogen skara: primärkommuner, omsorgsvård och annan landstingskommunal verksamhet, samt organisationer och kyrkliga församlingar. Det är knappast troligt att de har helt samstämmiga krav på en yrkesutbildning, även om stora delar kan vara gemensamma.

Folkhögskolornas utbildningar är inte och bör heller inte vara precis likadana. Fritidsledarutbildningarna skall inte vara bundna till centralt fastställda kursplaner, men SÖ har i nära samråd med

de berörda skolorna och deras huvudmän, i enlighet med förut nämnt riksdagsbeslut, utarbetat vägledande studieplaner, som fritidsledarlinjerna i allmänhet följer.

De flesta utbildade fritidsledare går som tidigare nämnts till en primärkommunal arbetsmarknad. Förtroget med organisationslivet är emellertid en fördel och ibland t.o.m. en förutsättning för att utföra ett bra arbete inom det kommunala fritidslivet. Detta erkänner man från kommunalt håll men samtidigt framförs önskemål – i första hand från Svenska kommunförbundet och företrädare från storstadskommunerna – om att utbildningen i högre grad än nu skall på den kommunala fritidsverksamhetens behov och att fritidsledarskolornas kontakter med kommunal fritidsverksamhet skall öka.

Den öppna fritidsverksamheten i storstadsområden och i andra tätorter har en karaktär som ibland skiljer sig från de aktiviteter som organiseras inom föreningar och församlingar. Inom förenings- och församlingslivet arbetar man i större utsträckning med ungdomar och vuxna som rekryteras p.g.a. sitt intresse för verksamheten. I den öppna verksamheten rör det sig ofta om ett förebyggande socialpedagogiskt arbete och ett aktiverande områdesarbete bland människor, som är relativt nyinflyttade och därför inte alltid har någon fast förankring i städernas bostadsområden. Andelen invandrare är ibland hög i dessa områden.

Fritidsledarnas heterogena arbetsmarknad innebär att kraven på bredd respektive specialisering i deras utbildning kan bli motstridiga. Problemen kommer då man ställer krav på att fritidsledarutbildningen skall vara jämförbar med annan mer specialiserad högskoleutbildning. Det blir också svårt att åstadkomma fortbildning och påbyggnadsutbildning, som har tillräckligt hög kvalitet för att intressera yrkesverksamma fritidsledare, som går vidare t.ex. till administrativa chefsbefattningar.

Jämställd med högskoleutbildning

Fritidsledarutbildningen skall enligt riksdagsbeslut 1979 anses "jämställd med högskoleutbildning". Styrelsen för fritidsledarskolornas samarbetsorganisation har i skrivelse till kommittén pekat på angelägenheten av att innebörden i detta begrepp klargörs.

Utbildningen omfattar enligt kataloger och prospekt 80 poäng. Detta föranleder många studerande att tro att det handlar om ett kvalitativt mått, medan poängangivelsen egentligen bara anger utbildningens längd, dvs. 80 veckor.

För att komma in på fritidsledarlinje skall de studerande ha erhållit allmän behörighet för högskolestudier genom att de genomgått tvåårig gymnasieskola eller motsvarande. Lärarnas kvalifikationer och undervisningsskyldighet är jämförbara med vad som gäller för lärare på gymnasieskolan. Fritidsledarutbildningens

innehåll och kurslitteratur kan inte i alla delar sägas ligga på högskolenivå.

Möjligheten att tillgodoräkna någon del av fritidsledarutbildningen i en längre högskoleutbildning avgörs från fall till fall av den högskoleinstitution dit den studerande söker sig. Det förekommer att 10-20 poäng kan få räknas in från vissa folkhögskolor, där man lagt upp utbildningen så att den motsvarar högskolans kurs i ett visst ämne. En förutsättning är då också att folkhögskolans lärare i detta ämne anses tillräckligt kvalificerade.

Enbart genomgången fritidsledarutbildning ger i allmänhet inte möjlighet att gå vidare till forskarutbildning, eftersom det enligt högskoleförordningen (SFS 1988:1060, §§ 18-21) krävs att man då har genomgått grundutbildning vid högskola om minst 80 poäng, eller på annat sätt har förvärvat i huvudsak motsvarande kunskaper.

Man kan inte utesluta att fritidsledarutbildningens oklara status i utbildningssamhället är en bidragande orsak till rekryteringssvårigheterna. Fritidsledarutbildningen kan på många sätt jämföras med fritidspedagogutbildningen. Det är en allmän utbildningslinje om 80-100 poäng inom sektorn för utbildning för undervisningsyrken. Syftet är att de studerande skall förvärva kunskaper, färdigheter och kritisk skolning för att i sin kommande yrkesutövning aktivt kunna medverka till att förverkliga målen för barnomsorg och fritidsverksamheter för barn, ungdomar och vuxna, så att dessa verksamheter får ett utvecklande och meningsfullt innehåll. I praktiken förbereder denna utbildning i första hand för pedagogiska ledarfunktioner inom barnomsorg och fritidsverksamhet för barn och ungdomar mellan sju och tolv år.

Såväl fritidsledar- som fritidspedagogutbildningen är avsedd för blivande arbetsledare. Fritidsledarutbildningen syftar som tidigare nämnts till att ge kunskaper och färdigheter som fordras för att leda, planera, administrera, analysera och utveckla fritidsverksamhet inom kommuner, organisationer, församlingar, institutioner och företag. Den skall ge grundläggande kunskaper för arbete som exempelvis fritidsgårdsföreståndare, fritidsassistent, fritidskonsulent, föreningsinstruktör, församlingsassistent och studiekonsulent. Det innebär att man bl.a. skall kunna ta ansvar för en ganska omfattande administration och leda arbetsgrupper i utåtriktad verksamhet.

I många kommuner bedrivs också ett framgångsrikt samarbete mellan fritidspedagoger och fritidsledare, samt ibland även låg- och mellanstadie lärare, med omsorg och fritidsverksamhet för t.ex. mellanstadiebarn. Personer med båda typerna av utbildning söker och får tjänster inom såväl öppen fritidsverksamhet som på fritidshem.

Det är mot denna bakgrund inte självklart att fritidspedagogutbildningen skall ligga inom högskolan och fritidsledarutbildningen på folkhögskola. Men det finns heller ingen anledning att överbe-

tona värdet av enhetliga organisatoriska lösningar, särskilt inte när det gäller utbildning för ett verksamhetsområde som kännetecknas av stor mångfald. Det kan också vara en stor fördel att människor som arbetar inom samma arbetsfält och ibland tillsammans i ett arbetslag har skolats i olika bildningstraditioner.

Brist på fortbildning

Det är svårt både för utbildade fritidsledare och för lärare på fritidsledarlinjer att få fortbildning i sina yrken. Folkhögskolorna har små möjligheter att erbjuda utbildning ovanför den nivå där fritidsledarutbildningen befinner sig. Högskolorna känner oftast inte något ansvar för fort- och vidareutbildning inom ett område där de inte anordnar någon grundutbildning. Fritidsverksamheten har hittills inte varit så "professionaliserad" att kommunerna som arbetsgivare tagit ett ansvar för fritidsledarnas fortbildning. Den situationen håller nu på att förändras när det gäller de större kommunerna.

Ovan har i korthet nämnts ett antal försök att anordna fort- och påbyggnadsutbildningar i samarbete mellan folkhögskolor och högskolor. Endast ett par av dessa försök har hittills lett till konkreta resultat i form av genomförda kurser. Initiativtagarna kan vittna om svårigheter inte minst när det gäller att samarbeta mellan folkhögskolor och högskolor.

Bristen på fortbildning medför att både fritidsledarutbildningen och fritidsverksamheten riskerar att stagnera och att rekryteringen till dessa verksamhetsområden försvåras. Svenska kommunförbundet, fritidsdirektörerna i Stockholm, Göteborg, Malmö m.fl. större orter, Kommunala fritidstjänstemäns riksförbund samt Föreningen Sveriges fritidschefer har i en skrivelse till utbildnings- och civildepartementen 1989-11-10 hemställt att medel anslås till en forskningsanknuten fortbildning av anställda inom fritidssektorn.

Fortbildningsinsatserna skulle i ett första steg bestå av fem- och tiopoängskurser i socialpsykologi med fritidsinriktning, fritidssociologi samt fritidspolitik. De skulle med hänsyn till förekomsten av forskarkompetenta lärare med denna inriktning förläggas till universiteten i Göteborg, Lund och Stockholm. Med tanke på rekryteringsunderlaget och de studerandes ekonomi skulle fortbildningen bedrivas som distansundervisning. I ett andra steg skulle 20- och 40-poängskurser ges i de föreslagna ämnena.

Brist på forskningsanknytning

F.n. finns inte några särskilda medel avsatta för forskning om fritidsverksamhet och fritidsvanor. Under årens lopp har ett antal personer disputerat på avhandlingar som hör hemma inom området fritidsforskning. I hela landet finns dock bara en tjänst som omfattar skyldighet att bedriva forskning inom fritidsområdet. I tjänsten, som finansieras av Stockholms fritidsförvaltning, ingår även undervisning vid Årstadgårdens folkhögskola.

Folkrorelsekommittén föreslog i sitt slutbetänkande (SOU 1988:39, Mål och resultat) att fyra milj.kr. skulle avsättas för fritidsforskning och ytterligare 4,5 milj.kr. för organisationsforskning och "kontinuerligt utredningsarbete" på detta område. I den forskningsproposition som regeringen lade fram våren 1990 (prop. 1989/90:90) eller i riksdagens beslut med anledning härav är dock inte några medel öronmärkta för fritidsforskning eller de övriga ändamål, som beskrivits ovan.

Fritidsledarutbildningens förläggning till folkhögskola medför större svårigheter när det gäller anknytningen till forskning och utvecklingsarbete, än om utbildningen vore organisatoriskt knuten till högskolan. Lärarna på fritidsledarutbildningen har större undervisningsskyldighet än högskolelärare, vilket minskar deras möjligheter att följa med i och bidra till forsknings- och utvecklingsverksamhet.

Det samarbete som inletts mellan vissa folkhögskolor och högskolor för att få till stånd fortbildning och påbyggnadsutbildning för fritidsledare, kan i ett längre perspektiv även leda till en utveckling av fritidsvetenskapen och folkhögskolornas forskningsanknytning.

I en plan för upphygandet av svensk fritidsvetenskap, som utarbetats av Forum för fritidsforskning vid Stockholms universitet, finns förslag om dels en grundläggande fritidsledarutbildning på gymnasienivå, dels en fritidsvetarlinje förlagd till högskola. Ett argument för en sådan uppdelning är att problemet med forskningsanknytning därmed får en naturlig lösning.

Brist på läromedel

Fritidsledarutbildningens bredd och praktiska inriktning, samt bristen på fritidsforskning är förmodligen en av orsakerna till att det fortfarande föreligger en brist på lämpliga läromedel. Bristen på fort- och påbyggnadsutbildningar medför också att fritidsledarna inte har fått vidareutveckla sin förmåga att systematisera erfarenheter från fritidsverksamheten och formulera dem skriftligt.

2.5.5 Framtidsbedömning

Det är inte möjligt att göra någon säker prognos av fritidsverksamhetens framtid. Verksamheten är dels ett helt fritt kommunalt åtagande, dels resultatet av ideellt engagemang och frivilliga insatser. Fritidsverksamheten, som huvudsakligen ryms inom det kommunala ansvarsområdet, har försvarat sin ställning någorlunda väl under 80-talets kärva år med åtskilliga kommunala nedskärningar. Det har dock inte skett någon större utveckling av området, om man bortser från vissa kommuners satsningar på stora idrottsanläggningar. Förskolan och äldreomsorgen har tagit den mesta uppmärksamheten och kommer säkert att göra så under avsevärd tid framöver.

Som en följd av barnstugeutbyggnaden ökar behovet av skolbarnsomsorg. Denna sköts i dag för det mesta av fritidshemmen, men alternativ börjar växa fram. Bland annat tas skolornas resurser i anspråk i ökad utsträckning. En särskild statlig kommitté har tillkallats för att främja ett närmande mellan skola och skolbarnsomsorg.

En del av dem som fått fritidsledarutbildning på folkhögskolor arbetar i dag i skolbarnsomsorgen. Det finns kommunala arbetsgivare som föredrar fritidsledare framför fritidspedagoger beroende på den mer praktiska och övergripande inriktning som folkhögskolornas utbildning har. Det är rimligt att anta att skolbarnsomsorgen i en framtid i ännu högre grad än i dag blir en gemensam arbetsmarknad för fritidsledare och fritidspedagoger och att detta förhållande så småningom kommer att leda till att fritidspedagogutbildningen och fritidsledarutbildningen får allt fler gemensamma drag.

2.5.6 Överväganden och förslag

Enligt folkhögskolekommitténs mening har två frågor särskilt stor betydelse för övervägandena om fritidsledarutbildningens framtid. Den ena gäller hur fritidsledarutbildningen på ett bättre sätt kan stimulera utveckling och förnyelse av fritidsverksamheten, den andra hur fritidsledarutbildningens i dag något oklara roll i förhållande till högskoleutbildning skall kunna bli tydligare.

Folkhögskolekommittén har inte haft möjlighet att göra någon ingående granskning av hur fritidsverksamheten – den kommunala och den organisationsdrivna – har utvecklats på senare tid, men vågar ändå göra den bedömningen att utvecklingen inte i alla avseenden är den man har anledning att önska. Fritidsverksamheten behöver i dag stimuleras och utvecklas.

Detta gäller inte minst föreningsarbetet. Många av de organisationer som tidigare gick i spetsen när det gäller att utveckla nya arbetsformer och rekryteringsmetoder visar i dag vikande med-

lemssiffror. En naturlig åtgärd i denna situation är att satsa på bättre utbildade ledare, som kan medverka till en förnyelse. Folkhögskolorna skulle i ett sådant sammanhang kunna spela en större roll för utvecklingen av såväl det ideella föreningslivet som av kommunernas öppna och institutionella verksamhet.

I framtiden bör det i högre grad än hittills bli en uppgift för fritidsledarskolorna att genom sin undervisning stimulera arbete och metodutveckling på fältet. Detta kan ske genom att större ansträngningar görs för att utveckla den verksamhet som är speciell för varje skola och som har en mer utpräglad praktisk-pedagogisk inriktning. Det kan gälla t.ex. friluftsliv, öppen kommunal verksamhet, områdesarbete, musik och teater eller debatt i livsåskådnings- och samhällsfrågor. Folkhögskolorna skulle på detta sätt kunna utvecklas till kraftcentra inom organisationer och kommunal verksamhet.

Enligt kommitténs mening är det angeläget att arbeta för en större mångfald inom fritidsledarskolorna. Detta kan innebära att ett antal skolor i kontakt med en organisation eller en kommunal förvaltning utvecklar intressanta och efterfrågade profiler. Inom ramen för mångfalden blir det lättare att tillgodose det från kommunalt håll påtalade behovet av tydligare inriktning mot kommunernas behov. Däremot minskar enhetligheten. Men enligt kommitténs bedömning är fritidsverksamheten i dag mer betjänt av många olika alternativ med skiftande lokal och ideell förankring än av en mer enhetlig och därmed allmänt inriktad utbildning.

För att klara dessa uppgifter behöver också fritidsledarutbildningen en stimulans. Många av de förslag som från fritidsledarskolorna har framförts till kommittén gäller kvalitetshöjningar. Krav har ställts på mer forskning inom fritidsområdet, bättre forskningsanknytning av fritidsledarutbildningen, bättre fortbildningsmöjligheter samt större möjligheter för lärarna att ta del av forskningsresultat och att arbeta fram läromedel som kan användas i undervisningen.

Flera av dessa krav skulle organisatoriskt sett vara lätta att tillgodose om fritidsledarutbildningen förlades till högskolan. Folkhögskolekommittén har allvarligt övervägt en sådan förändring, därtill stimulerad av många propåer från företrädare för fritidsledarutbildningen som pekat på hur folkhögskolan kommer till korta i olika avseenden i jämförelse med högskolan. Kommittén har ändå inte valt den lösningen därför att så mycket skulle gå förlorat om folkhögskolans fria och verklighetsnära pedagogik skulle ersättas av högskoleundervisning som med nödvändighet måste få en mer teoretisk och allmän karaktär.

Folkhögskolornas arbetssätt och närhet till folkrörelserna gör dem särskilt lämpade för att svara mot fritidsverksamhetens inriktning, såväl i kommunal som i föreningsdriven verksamhet. Folkhögskolornas människosyn och kunskapstradition, som bl.a. förutsätter ett aktivt deltagande från de studerande vid utbild-

ningens planering och genomförande, ger en god förberedelse för arbetet som fritidsledare.

När folkhögskolekommittén förordar att fritidsledarutbildningen även i framtiden skall utvecklas inom folkhögskolan är utgångspunkten att de krav på förbättringar som framförts från utbildningarna och från verksamhetsfältet kommer att kunna tillgodoses inom ramen för nuvarande organisation. I det följande presenteras konkreta förslag till angelägna förstärkningar. Dessa skulle ge fritidsledarutbildningen i allt väsentligt samma förutsättningar som högskoleutbildningarna har. Möjligheterna att bygga upp påbyggnads- och forskarutbildning belyses också. Därmed anser kommittén att det från många håll uttalade behovet tillgodosetts att få klarlagt vad riksdagens uttalande om utbildningens jämställdhet med högskoleutbildning betyder i praktiken.

Utveckling av grundutbildningen

Folkhögskolekommittén drar av det tidigare sagda slutsatsen att grundutbildningen för fritidsledare även i fortsättningen bör ske på folkhögskolor, samt att en tydligare profilering bör eftersträvas för att tillgodose behoven inom skilda delar av fritidsverksamheten.

Det innebär att utbildningen på vissa skolor får en starkare inriktning mot vissa målgrupper, t.ex. arbetarrörelsens grupper, frikyrkornas medlemmar, storstädernas förortsbefolkning eller befolkningen i mellanstora industristäder. Det kan också innebära att en fritidsledarlinje knyter an till den profil som finns på den egna folkhögskolan och samarbetar mer t.ex. med skolans musikinje, levande verkstad, teater- eller konsthantverksutbildning.

Folkhögskolekommittén anser att centralt utarbetade studieplaner som gäller som riktmärken för fritidsledarutbildningen är svåra att förena med den profilering av utbildningen som kommittén förordar. De har spelat en viktig roll för fritidsledarutbildningen under ett uppbyggnadsskede. För framtiden bör den samordning, som behövs, ske i nya och friare former, t.ex. genom att företrädare för avnämare, yrkesverksamma fritidsledare och för utbildningarna bildar en central referensgrupp, knuten till tillsynsmyndigheten, med uppgift att formulera mål för fritidsledarutbildningarna samt att följa verksamheten och diskutera metoder att utveckla och stimulera den.

En huvuduppgift för en sådan grupp är att förbättra folkhögskolornas kontakter med avnämarna, dvs. i första hand med kommunerna, men även med landstingskommuner och med organisationer.

Styrningen av folkhögskolornas verksamhet bör i framtiden i högre grad ske genom målangivelse, uppföljning och utvärdering. Det blir en viktig uppgift för den centrala referensgruppen att

följa fritidsledarutbildningarna och bedöma de utvärderingar som görs av tillsynsmyndigheten, huvudmännen och folkhögskolorna, samt att därefter föreslå åtgärder som kan leda till en bättre måluppfyllelse.

Fritidsledarutbildningen är en eftergymnasial utbildning som förutsätter att de studerande har allmän behörighet och att de är minst 20 år. Kommittén anser mot denna bakgrund att det är möjligt och önskvärt att studerandegruppernas storlek och antalet undervisningstimmar i högre grad än nu varierar efter behovet och att ett ökande ansvar läggs på de studerande under utbildningens gång.

På så sätt kan lärarresurser, inom ramen för de bestämmelser som kommer att gälla för tjänstgöringen, frigöras för utvecklingsarbete, kontaktarbete med folkrörelser och kommuner, fortbildning, inläsning av relevanta forsknings- och utvecklingsrapporter, samarbete med andra utbildningar på den egna folkhögskolan och annan verksamhet som är nödvändig för att fritidsledarutbildningen skall utvecklas och svara mot behoven.

Läromedel

Läromedlen för fritidsledarutbildningen bör förbättras och utvecklas. I synnerhet saknas det sammanställningar och översikter över forskning och utvecklingsarbete som berör fritidsledarnas arbetsområde.

De lärare som delvis frigörs från undervisning kommer att kunna ägna sig åt utvecklingsarbete som indirekt kommer läromedelsproduktionen till godo. Folkhögskolorna bör vidare använda de resurser för produktion av läromedel för små målgrupper som finns hos Statens institut för läromedelsinformation (SIL). SIL:s produktionsstöd kan f.n. endast användas för tryckning och övriga framställningskostnader för läromedel, inte för att ta fram manus till läromedel.

SIL:s styrelse har i anslagsframställning begärt att bestämmelserna för produktionsstödet skall ändras, så att SIL kan tillsätta speciella arbetsgrupper med uppgift att ta fram manus till läromedel inom bristområden. Folkhögskolekommittén anser att det för relativt smala utbildningar som fritidsledarutbildningen, där en marknadsmässig lönsamhet inte alltid kan erhållas, är viktigt att ett stöd kan lämnas även för den arbetsinsats som erfordras för att utarbeta manus.

Påbyggnadsutbildning

I tidigare avsnitt har påtalats behovet av en påbyggnadsutbildning för dem som arbetat några år framför allt i kommunal fritidsverk-

samhet och som har genomgått fritidsledarutbildning, fritidspedagogutbildning eller annan motsvarande utbildning. De som vill gå vidare till administrativa, samordnande uppgifter eller till utvecklingsarbete inom fritidssektorn behöver ofta fördjupa sina teoretiska kunskaper. Det saknas f.n. en utbildning med fritidsinriktning, som ger administrativ och teoretisk fördjupning. Avsikten är att en påbyggnadsutbildning skall kunna medverka till att fylla detta tomrum.

Runt om i landet pågår en omfattande decentralisering av kommunal verksamhet. I de mer självstyrda kommundelarna är ambitionen att integrera bland annat skolan, den sociala verksamheten och fritidsverksamheten för att tillvarata tillgängliga resurser på ett bättre sätt och samarbeta mot gemensamma mål. Ofta spelar fritidsverksamheten en central roll i det samspel som då uppstår. Den är till alla delar en kommunal resurs och kan därför lättast nyttjas för att tillgodose lokala behov.

Personal från fritidssektorn har ofta både vilja och kapacitet för ledande funktioner i kommundelsarbetet. När det gäller att tillsätta chefsbefattningar blir fritidssektorns tjänstemän emellertid lätt förbigångna av socialtjänstemän och skolledare med bättre utbildningsbakgrund. Det är ett starkt skäl till att det behövs en påbyggnadsutbildning för fritidsledare och fritidspedagoger som är aktiva inom fritidssektorn. Fördjupade kunskaper har givetvis betydelse också när det gäller att utnyttja och utveckla de betydande resurser som i dag satsas på fritiden i kommunerna.

Påbyggnadsutbildningen bör knytas till ett universitet eller en högskola, men den bör planeras och genomföras i samarbete mellan högskolan och en eller flera folkhögskolor med fritidsledarlinje. Därigenom stimulerar man den anknytning till forskning och utvecklingsarbete som bör finnas vid varje utbildning på högskolenivå. Samarbetet med en högskola ger också lärarna vid fritidsledarlinjen en möjlighet till fortbildning som bidrar till att utveckla grundutbildningen.

En påbyggnadsutbildning som är knuten till en högskola ger vidare möjlighet till en överbryggnings utbildning till fortsatta ämnesstudier på högskolan.

Vid vissa fritidsledarskolor pågår, som förut nämnts, försök att i samarbete med mindre och mellanstora högskolor utforma och få till stånd fortbildning eller påbyggnadsutbildningar av det slag som avses här. Hos såväl fritidsledarskolorna som hos berörda högskolor tycks föreliggande intresse för ett samarbete, men det har hittills varit svårt att få fram erforderliga medel. Folkhögskolekommittén anser, i likhet med Svenska kommunförbundet samt fritidschefernas och fritidstjänstemännens organisationer (se ovan sid. 105), att det är ytterst väsentligt för fritidsledarutbildningens utveckling och därmed för fritidsverksamhetens kvalitet att en påbyggnadsutbildning kommer till stånd.

Det är enligt kommitténs mening rimligt att i inledningsskedet räkna med ett relativt begränsat antal utbildningsplatser och att genomföra utbildningen endast på ett ställe i landet, för att koncentrera resurserna och i ett utbyggnadsskede utnyttja den kapacitet som finns bland forskare och pedagoger.

Påbyggnadsutbildningen bör behandla fritidsverksamheten i ett helhetsperspektiv och dess samverkan med t.ex. annan kommunal verksamhet. Den bör omfatta ungefär ett och ett halvt år eller 60 poäng, men uppläggningsen bör vara så flexibel att det är möjligt att genomgå utbildningen med endast korta tjänstledighetsperioder.

Strävan bör vara att till påbyggnadsutbildningen knyta den expertis inom fritidsområdet som finns inom landet, såväl inom verksamheten som vid högskolor och universitet. En samverkan bör eftersträvas med många olika akademiska miljöer och med fritidsledarskolorna. Påbyggnadsutbildningen bör betraktas som ett av flera instrument att utveckla fritidsverksamheten och ge den en starkare ställning.

Kommittén föreslår därför att universitets- och högskoleämberget får i uppdrag att i samråd med tillsynsmyndigheten för folkhögskolan, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, RIO, de fackliga organisationerna samt övriga intressenter utforma en påbyggnadsutbildning för personal inom den kommunala och föreningsdrivna fritidsverksamheten, inklusive den öppna skolbarnsomsorgen. De nämnda myndigheterna bör också avge förslag till organisation och finansiering av påbyggnadsutbildningen. Vid utformningen bör man dra nytta av de erfarenheter och den kunskap som finns på de folkhögskolor och högskolor, som planerat och delvis genomfört fortbildning och påbyggnadsutbildning för fritidsledare.

Utbildningen bör utformas för såväl fritidsledare som fritidspedagoger med erfarenhet av arbete inom fritidssektorn, samt för personal med annan utbildning som har inhämtat motsvarande kunskaper genom långvarig erfarenhet av arbete inom fritidssektorn. Syftet skall vara att ge de studerande en gedigen pedagogisk, social och administrativ utbildning med fritidsinriktning.

Jämställd med högskoleutbildning

Konsekvenserna av att fritidsledarutbildningen enligt riksdagsbeslut skall anses jämställd med högskoleutbildning har berörts ovan. Vad som kan sägas med säkerhet är att utbildningen är eftergymnasial och omfattar 80 veckor. Möjligheterna att tillgodoräkna hela eller delar av utbildningen vid fortsatta högskolestudier måste bedömas från fall till fall av berörd högskoleinstitution.

Det ankommer på de folkhögskolor som har fritidsledarlinje att ta ställning till om någon del av utbildningen skall anpassas till

krav som ställs av en högskoleinstitution, så att de studerande får möjlighet att tentera av 10 eller 20 poäng i ett högskoleämne.

Den som vill gå vidare till forskarutbildning skall ha förvärvat *allmän behörighet* genom att genomgå "allmän, lokal eller individuell utbildningslinje inom grundläggande högskoleutbildning om minst 80 poäng". Detta krav skall anses vara uppfyllt även av den som i annan ordning har förvärvat i huvudsak motsvarande kunskaper (SFS 1988:1060 kap. 8 §§ 19 och 21). Vidare krävs *särskild behörighet*, som regel 60 poäng i forskarutbildningsämnet.

Behörighetsreglerna är avsedda som en garanti för att den forskarstuderande har dels en vidare akademisk överblick som ger insyn i mer än ett forskningsområde, dels en bredd av kunskaper inom det område som forskningen avser.

Fritidsledarutbildningen har en annan karaktär än högskoleutbildningen och är utformad på skiftande sätt vid olika skolor. Fritidsledarutbildningen måste ändå anses ha ett stort värde för den som vill gå vidare till forskarutbildning, eftersom den är ensam inom sitt utbildningsområde om att ge kunskap om fritidsverksamhet och fritidsledarskap. Enligt folkhögskolekommitténs mening bör den därför i många fall kunna tillgodoräknas då det gäller krav på allmän behörighet.

Forskning inom fritidssektorn

I ett tidigare avsnitt hänvisas till folkrörelsekommitténs förslag (SOU 1988:39) att fyra milj.kr. skall avsättas för forskning om fritidsverksamhet och fritidsvanor. Svenska kommunförbundet, fritidscheferna i Stockholm, Göteborg m.fl. större orter, samt Föreningen Sveriges fritidschefer och Kommunala fritidstjänstemäns riksförbund m.fl. har i en skrivelse till civil- och utbildningsdepartementen 1990-04-10 understrukt vikten av att folkrörelseutredningens förslag förverkligas, med hänvisning bl.a. till de stora resurser som satsas på fritidsverksamhet samt till fritidens växande betydelse för människorna.

Ett kännetecken för en utbildning på högskolenivå är att den skall ha någon form av anknytning till forskning inom det område som utbildningen avser. Bristen på forskning inom fritidssektorn och behovet att utveckla såväl fritidsledarutbildningen som fritidsledarnas arbetsmarknad föranleder folkhögskolekommittén att lägga fram förslag till åtgärder för att få sådan forskning tillstånd.

Den föreslagna påbyggnadsutbildningen kommer att underlätta uppbyggnaden, eftersom den ger en organisatorisk bas inom högskolan med bl.a. tjänster för forskarkompetenta lärare. Forskning som bedrivs inom andra sektorer, främst de sociala och pedago-

giska sektorerna, kommer att lyftas fram och utnyttjas i påbyggnadsutbildningen.

För att få till stånd forskning med primär inriktning mot fritidssektorn fordras emellertid i ett uppbyggnadsskede forskningsmedel som är öronmärkta för denna sektor. Folkhögskolekommittén föreslår därför att en tillfällig delegation för fritidsforskning upprättas, som knyts organisatoriskt till Forskningsrådets nämnden. Finansieringen av forskningsmedlen skulle kunna ske genom bidrag från intressenterna, dvs. staten, kommunerna och föreningslivet.

Den tillfälliga delegationen skulle verka under en period om fem-sex år. Därefter får forskare inom fritidssektorn konkurrera om medel med andra forskare. Då har förhoppningsvis en utvecklingsbar forskning byggts upp inom denna sektor, samtidigt som påbyggnadsutbildningen kommit i gång och stabiliserats och fritidsledarskolornas samarbete med regionala högskolor utvecklats.

2.6 Handikappades möjligheter till folkhögskolestudier

2.6.1 Utvecklingen efter 1977 och nuläget

Kommittén skall enligt direktiven analysera frågan om i vilken utsträckning handikappades behov av utbildning i dag tillgodoses genom folkhögskolan samt klargöra förutsättningarna för en fortsatt utveckling av sådan folkhögskoleverksamhet som svarar mot handikappades behov.

De handikappgrupper som närmare behandlas i detta avsnitt är följande, med deras ungefärliga storlek i totalbefolkningen:

Slag av handikapp	Antal
Nedsatt rörelseförmåga	ca 930 000
Rörelsehinder	ca 220 000
Nedsatt syn	ca 100 000
Nedsatt hörsel	ca 680 000
därav barndomsdöva	ca 8 000
Dövblindhet	ca 1 200
Psykiskt utvecklingsstörda	ca 40 000
Medicinska handikapp	ca 600 000
(diabetes, epilepsi, psoriasis m.m.)	

Utöver dessa grupper av handikappade med fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar, har till de handikappade i nuvarande statsbidragssystem för folkhögskolorna räknats också kursdeltagare med sociala problem eller med läs- och skrivsvårigheter samt invandrare med språksvårigheter. Dessa grupper behöver också särskilt stöd för att klara sina studier.

Sedan 1977 har åtskilligt gjorts för att förbättra handikappades möjligheter att delta i folkhögskolestudier. Allt fler skolor har,

delvis med statsbidrag, anpassats så att de blivit mer tillgängliga för kursdeltagare med funktionshinder.

Det sagda gäller främst anpassning för rörelsehindrade. Anpassning för synskadade finns ännu endast vid ett fåtal skolor. De sex skolor som regelbundet anordnar anpassningskurser för synskadade är dock fullt tillgängliga för gruppen ifråga.

För hörselskadade och döva har inte någon större anpassning skett under senare år. Västansviks folkhögskola har dock en helt teckenspråkig miljö, och ytterligare sex skolor har helt anpassats för vuxendöva.

Totalt sett är numera fjorton skolor anpassade för olika typer av funktionsnedsättningar, medan sjutton inte har någon anpassning till några slag av handikapp. Övriga 97 skolor är i begränsad omfattning anpassade till något eller några slag av funktionshinder.

För kursdeltagare med funktionsnedsättningar utgår sedan 1977 ett extra statsbidrag. Också bidrag till handikappanpassning av lokaler utgår.

Förekomsten av dessa bidrag har varit en förutsättning för att skolorna skulle kunna anpassas för handikappade. Bidragen har medverkat till att antalet studerande med funktionsnedsättningar ökat något under tiden efter 1977. Andelen utgör nu ca 6 procent på långa kurser. Frånräknat speciella kurser för handikappade i samverkan med handikapporganisationerna utgör andelen i korta kurser endast någon procent, allt enligt uppgifter från SÖ.

För att ge folkhögskolornas lärare och övriga personal ökad kunskap och förståelse för handikappades behov och problem, har sedan 1984 ett antal fortbildningskurser genomförts i samarbete med Göteborgs universitet under temat En folkhögskola för alla. Intresset för kurserna har varit stort.

Fortbildningsnämnden i Linköping har i samarbete med folkhögskollärlinjen där årligen erbjudit riksrekryterande kurser för folkhögskolepersonal i handikappfrågor om 1-2 poäng. Kurserna har dock ofta måst ställas in på grund av brist på sökande.

På folkhögskollärlinjen finns för närvarande inget teoretiskt block som behandlar handikappfrågor. En "handikappvecka" är dock inlagd under den andra terminen i form av praktik. Linjens lärare har också deltagit i kurser som anordnats av SÖ för folkhögskolans personal.

Insatserna inom forskning och utvecklingsarbete är fortfarande mycket begränsade. Någon egentlig forskning på området har inte bedrivits, men ett av SÖ initierat utvecklingsarbete har pågått sedan 1977.

I förbigående nämndes nyss anpassningskurser. Sådana kurser är främst till för personer som fått en funktionsnedsättning vid vuxen ålder och som behöver hjälp med att anpassa sitt dagliga liv till sitt handikapp. I kurserna deltar också anhöriga till de handikappade. En eller ett par veckor långa kurser av detta slag ge-

nomförs numera regelbundet för synskadade (vid sex skolor), för dövblinda (vid sex skolor), för gravt hörselskadade och vuxendöva (vid sju skolor) samt för medicinskt handikappade (vid fem skolor). Utvärderingar visar att dessa kurser fyller ett mycket stort behov.

Slutligen skall nämnas att utbildning av tolkar för döva, dövblinda och hörselskadade enligt av SÖ antagen studieplan bedrivs vid fyra folkhögskolor. Sedan 1989 följer denna utbildning två olika inriktningar som båda ger specifik yrkeskompetens som tolk. Den ena utbildningen leder fram till kompetens att tolka åt döva eller dövblinda. Den andra ger kompetens att tolka åt vuxendöva och vuxendöva med synskada vilka har svenska språket som basspråk.

2.6.2 Överväganden, bedömningar och förslag

I ett demokratiskt samhälle är eller bör det vara en självklarhet att även de som har funktionsnedsättningar får goda möjligheter att genom studier utvecklas till fria och självständiga människor och medborgare.

Detta synsätt har varit en naturlig utgångspunkt för kommitténs överväganden.

En annan utgångspunkt har varit uppfattningen att handikappbegreppet är ett omgivningsrelaterat begrepp. Enligt detta begrepp blir en funktionsnedsättning ett handikapp på grund av brister i omgivningen och samhället. Handikapp uppstår m.a.o. när någon på grund av en funktionsnedsättning inte kan delta i olika verksamheter, inte kan genomgå önskad utbildning, inte kan läsa böcker och tidningar, inte får arbete, inte har tillgång till tolk, inte kan åka tåg eller buss etc. därför att omgivningen inte utformats med tanke på dem som har funktionsnedsättningar.

Utifrån dessa utgångspunkter och med förut lämnade fakta som grund konstaterar kommittén att mycket redan gjorts och görs för att underlätta för handikappade att bedriva folkhögskolestudier.

Om folkhögskolorna strävar efter att kunna ta emot fler handikappade, leder det till viktiga positiva erfarenheter för verksamheten. Kursdeltagare med funktionsnedsättning kan berika skolornas sociala och pedagogiska miljö i flera avseenden och kan medverka till ökad förståelse hos andra för sin situation.

Det är därför av hänsyn till både handikappades behov och till folkhögskolornas bästa som kommittén anser det angeläget att alla folkhögskolor strävar efter att så långt möjligt bereda plats för deltagare med funktionshinder i sina kurser.

Här åsyftas också de som har andra handikapp än fysiska, psykiska och medicinska, nämligen de som har sociala problem eller

läs- och skrivsvårigheter eller språksvårigheter därför att de är invandrare eller flyktingar.

Om folkhögskolan verkligen skall kunna bli en folkhögskola för alla, så måste betydande ansträngningar göras att förbättra både undervisningssituationen och skolornas fysiska tillgänglighet för handikappade.

I det sistnämnda avseendet finns ännu stora brister. Enligt en undersökning som SÖ nyligen företagit och som 119 skolor besvarade, måste 74 skolor hösten 1989 avvisa sökande med funktionshinder bl.a. därför att skolorna inte var tillräckligt handikappanpassade.

Ett riktmärke för kommande strävanden bör enligt kommitténs åsikt vara att alla skolor på sikt om möjligt blir fullt tillgängliga för deltagare med olika handikapp så att alla kan välja skola efter intresse och behov och inte efter skolornas olika slag och grad av handikappanpassning. Detta är viktigt inte minst för den växande grupp av äldre som söker sig till folkhögskola.

För att förbättra handikappades möjligheter till folkhögskolestudier behövs också en bättre information.

Den främsta informationskanalen om kurser och skolor som är handikappanpassade är nu den årligen utgivna folkhögskolekatalogen samt de specialbroschyrer som SÖ och skolorna själva ger ut.

Några skolor har efter förfrågan från SÖ våren 1990 uppgett att de har nära kontakter med handikapporganisationerna, med syo-konsulenter, landsting m fl. Flertalet skolor genomför dock inga särskilda informationsinsatser.

Eftersom en god information i kombination med uppsökande verksamhet är en viktig förutsättning för att människor med funktionsnedsättningar skall få kännedom om folkhögskolornas möjligheter att erbjuda dem utbildning, anser kommittén det önskvärt att informationen härom intensifieras.

Andra åtgärder behövs för att förbättra själva undervisningssituationen. Enligt nuvarande regler kan skolorna anställa *speciallärare och anpassningslärare* för handikappade. Skolorna får vidare via SÖ och Nämnden för vårdartjänst bidrag till *assistenter*. För att möta det ökade behovet av här nämnd personal bör skolorna i högre grad än nu anställa sådan personal. Skolorna bör i fortsättningen liksom hittills ha det personaladministrativa ansvaret för assistenterna inkluderande ansvaret för fortbildning och handledning.

Kontinuerlig *fortbildning* av lärare och övrig personal i handikappfrågor är en nödvändig förutsättning för att undervisningen och studiesituationen i övrigt skall kunna utvecklas efter tidens växlande krav. Detta gäller inte minst datatekniken, som öppnar nya möjligheter och nya arbetsområden för människor med funktionshinder.

Lärare och övrig personal måste därför få förbättrade möjligheter att fortbilda sig bl a på detta område såväl som på det specialpedagogiska området i övrigt. Lärare som arbetar tillsammans med assistenter måste också genom ökad fortbildning få bättre kunskaper om vad detta samarbete innebär och fordrar.

Vad beträffar behovet av ytterligare *forskning* inom det nu aktuella området synes det behovet kunna tillgodoses inom ramen för den forskning och det centralt initierade utvecklingsarbete som gäller vuxenutbildningen i allmänhet. På områden, där anledningen kan finnas att särskilt analysera handikappades möjligheter att bedriva folkhögskolestudier, bör naturligtvis särskilda forskningsprojekt genomföras.

Kommittén anser sammanfattningsvis att skolorna liksom i dag måste ges resurser som motsvarar deras merkostnader när de tar emot handikappade.

I statsbidragskapitlet föreslår därför kommittén att vissa bidrag fortfarande skall utgå för att täcka denna merkostnad. (Kap. 6.4.5 och 6.4.6 nedan sid. 171-172.)

2.7 Korta kurser och samverkanskurser

2.7.1 Definitioner och gällande bestämmelser

Enligt direktiven skall kommittén redovisa kortkursverksamheten med ledning av vad riksdagen uttalade 1982. Den begärde då en redogörelse för kursernas längd, fördelning på ämnesområden, andel av skolornas totala verksamhet, fördelning på externat- och internatkurser, samverkan med andra kursanordnare samt för kursernas betydelse för skolornas ekonomi.

Kommittén skall också göra en bedömning av i vilken mån verksamheten ligger i linje med riksdagsbeslutet om folkhögskolan 1977. Enligt detta skulle kurslängden avgöras efter målgruppernas behov och förutsättningar. Kurserna skulle ingå i ett större aktivitetssammanhang, de skulle gälla utbildning och fortbildning av förtroendevalda och anställda i folkrörelser och organisationer, och de skulle röra sig om folkrörelsernas bärande idéer och aktuella situation.

Benämningen korta kurser återfinns inte i folkhögskoleförordningen. Där sägs endast att annan kurs än den för varje skola obligatoriska allmänna kursen om 30 (eller 2x15) veckor skall pågå minst två dagar, med tillägget att endagskurser får anordnas i syfte att informera och motivera korttidsutbildade för folkhögskolestudier (§ 20).

Beträffande villkoren för kurser som anordnas tillsammans med andra föreskriver förordningen (§ 23) följande:

I planering av kurs, som folkhögskola anordnar tillsammans med studieförbund, annan organisation eller institution,

skall medverka rektor eller en lärare med minst 40 procent av heltidstjänstgöring vid folkhögskolan. Denne skall dessutom följa kursen och svara för dess genomförande.

Minst en fjärdedel av undervisningen i kurs, som avses i första stycket, skall meddelas av rektor eller av sådan lärare med minst 40 procent av heltidstjänstgöring vid folkhögskola som fortlöpande fullgör en del av sin undervisning vid skolans kurser om minst 15 veckor. Om det finns särskilda skäl får undervisningen meddelas av timplärare som regelbundet tjänstgör vid folkhögskolas kurser om minst 15 veckor.

Liksom för alla kurser skall en studieplan finnas för varje kort kurs. Den skall i den mån SÖ bestämmer ges in till överstyrelsen för godkännande (§ 24).

Vad gäller omfattningen i timmar per vecka eller dag säger förordningen (§ 21) så:

Kurs som pågår minst en vecka skall omfatta, för heltidsstuderande minst 25 studietimmar per vecka och för deltidsstuderande minst 10 studietimmar per vecka. Kurs som är kortare än en vecka skall omfatta minst fyra studietimmar per dag. Kurs skall alltid omfatta minst 14 studietimmar.

I anslutning till förordningen har SÖ utfärdat närmare föreskrifter och anvisningar. SÖ har därvid delat in de kurser, som är mindre än 15 veckor långa, i veckokurser (1-14 veckor) och kortkurser (1-6 dagar). I detta avsnitt används beteckningen korta kurser för båda kategorierna.

2.7.2 Kortkursernas omfattning och fördelning på huvudmän

Under de fyra-fem första åren efter 1977 ökade kortkurserna både i fråga om antal deltagare och antal elevveckor. Deltagarantalet ökade således från 190 000 år 1978 till ca 250 000 fyra år senare. Antalet har sedan sjunkit något och var 1988/89 ca 214 000. Mätt i elevveckor omfattade kurserna 1977/78 ca 160 000 och 1988/89 ca 173 000 veckor.

Andelen elevveckor för kortkurser i förhållande till totalantalet elevveckor har legat på ungefär 25 procent med undantag för några år vid 1980-talets mitt då den nådde 28 procent. På ett tiotal skolor har den vissa år uppgått till 50 procent och i några fall till betydligt mer. Totalantalet korta kurser har under senare hälften av 1980-talet hållit sig omkring 11 000 per år men har under de senaste åren sjunkit till ca 10 000.

Av de korta kurserna har de som är av 2-3 dagars längd dominerat mycket kraftigt.

Som man kan vänta sig med tanke på kortkursernas allmänna syfte genomförs de flesta av dem - omkring 85 procent - som samverkanskurser. Rörelsefolkhögskolorna svarar för merparten.

Fördelat efter slag av huvudman har utvecklingen i fråga om antalet elevveckor under åren 1986/87–1988/89 varit denna enligt SÖ:

**Kortkurser efter huvudman 1986/87–1988/89.
Elevveckor (jämnad)**

	Landsting/stödförening		Rörelseskolor		Totalt
	1–15 v	1–6 dagar	1–15 v	1–6 dagar	
1986/87	25 000	46 700	38 700	71 900	182 200
%	14	26	21	39	100
1987/88	24 000	43 400	41 300	68 500	177 200
%	14	24	23	39	100
1988/89	21 500	42 000	44 200	65 300	173 000
%	12	24	26	38	100

En närmare genomgång av skolornas rapporter till SÖ om kortkursverksamheten avseende antal kurser, elevveckor och deltagare uppdelade på skilda kategorier av huvudmän ger följande bild:

Skolor efter huvudman	Kurser	Elevveckor	Deltagare
Landstings- och kommunskolor (52)	3 657	58 870	77 184
Stödföreningsskolor (7)	342	4 731	7 109
Arbetarrörelseskolor (12)	2 287	32 749	47 150
Nykterhetsorg.-skolor (4)	341	6 332	7 844
Sv. Kyrkans skolor (12)	465	11 710	11 209
Ev. Fosterlandsst:s skolor(8)	470	13 370	11 990
Övr. skolor m. kyrkl. el. frikyrkl. huvudman (14)	910	20 170	21 149
Skolor m. annan org. eller rörelse som huvudman (19)	1 520	25 130	29 835
	9 992	173 062	213 470

I förhållande till totalantalet rörelseskolor dominerar starkt de äldre folkrörelsernas skolor, främst arbetarrörelsens och trossamfundens skolor. Deras andel 1988/89 av rörelsefolkhögskolornas korta kurser framgår av följande sammanställning i fråga om antal kurser, elevveckor och deltagare:

Slag av folkhögskola	Kurser	Elevveckor	Deltagare
Totalt f. rör.skolor	5 993	109 761	129 177
Arbetarrörelsens skolor	38 %	30 %	37 %
Nykterhetsorg:s skolor	6 %	6 %	9 %
Sv. Kyrkans skolor	8 %	11 %	9 %
EFS-skolor och frikyrkl. skolor	23 %	31 %	26 %
Andra org:s skolor	25 %	23 %	23 %
	100 %	100 %	100 %

Alla skolor är långt ifrån lika intresserade av att ordna korta kurser i egen regi eller i samverkan med andra. Spännvidden är härvidlag mycket stor. Nitton skolor anordnade 1988/89 mindre än 10 korta kurser var. Å andra sidan genomförde tio skolor över 200 kurser var, och av dem stod en skola för 305, en för 372 och en för 442 kurser.

Närmare bestämt fördelade sig frekvensen sålunda 1988/89:

Antal kurser	Antal skolor
1-99	102
100-199	16
200-299	7
300-399	2
400-499	1

Den helt övervägande delen av skolorna genomförde alltså mindre än 100 kortkurser var. Av de tio som anordnade mer än 200 kurser tillhörde fem arbetarrörelsen och en nykterhetsrörelsen medan fyra var landstingsskolor som dock i mycket stor utsträckning nära samverkar med fackliga organisationer. Det kan därför sägas att arbetarrörelsen, och då särskilt fackföreningsrörelsen, varit den ivrigaste av folkrörelserna att använda folkhögskolornas kortkurser som utbildningsinstrument.

2.7.3 Samverkansparter

Studieförbundet ABF och fackliga organisationer är också de vanligaste samverkansparterna för *landstings- och kommunskolorna*. Det framgår av SÖ:s uppgifter om medarrangörer 1988/89:

Samverkansparter i kortkursverksamheten 1988/89 vid landstings- och kommunskolor.

Medarrangör	Antal kurser
Studieförbund (varav ABF 892 och TBV 296 kurser)	1 179
Länsbildningsförbund	70
Kyrkl. organisationer	3
Idrottsorganisationer	182
Handikapporganisationer	123
Pensionärsorganisationer (PRO)	74
Fackliga organisationer (därav LO 647, TCO 137)	793
Politiska organisationer	14
Landsting och kommun	65
Övriga	954
	3 657

Också vid *stödförningsskolorna* var fackliga organisationer den vanligaste samverkanspartnern:

Medarrangör	Antal kurser
Studieförbund	103
Länsbildningsförbund	-
Idrottsorganisationer	13
Handikapporganisationer	9
Pensionärsorganisation (PRO)	3
Fackliga organisationer (varav LO 83, TCO 68)	153
Övriga	60
S:a	342

Rörelsefolkhögskolornas samverkansparter är naturligen organisationer och studieförbund som är huvudmän eller som står huvudmännen nära. Fördelningen 1988/89 var denna:

Medarrangör	Antal kurser
Studieförbund	1 285
(varav ABF 745, TBV 166, SV 162)	
Länsbildningsförbund	24
Kyrkliga organisationer	
(varav Sv. Kyrkan 98, EFS och frikyrkosamfunden 174)	423
Idrottsorganisationer	324
Handikapporganisationer	164
Pensionärsorganisationer (PRO)	72
Fackliga organisationer	1 482
(varav LO 1 313, TCO 164)	
Politiska organisationer	82
Landsting och kommuner	57
Övriga organisationer	2 080
(varav nykterhetsorg:r 116, musik-teaterorg:r 78, ungdomsorg:r 330, högskolor 15, sjukhus o. vårdinrättningar 23)	
	5 993

2.7.4 Kortkursernas andel av skolornas hela verksamhet och deras geografiska förläggning

Genomsnittligt för hela landet utgör de korta kursernas volym en fjärdedel av totalantalet ianspråkta elevveckor. Vid merparten av skolorna uppgick andelen 1988/89 till mellan en fjärdedel och hälften. Vid ett tiotal var den hälften eller större, vid tre skolor var den över 60 procent och vid en skola över 70 procent; nästan alla dessa skolor tillhör arbetarrörelsen eller samverkar med den om fackliga kurser.

Korta kurser i egen regi förlägger skolorna i regel till den egna skolan eller skolorten. Av samverkanskurserna förläggs mer än hälften, särskilt de som är av 2-3 dagars längd, utanför skolan eller skolorten. Detta medför att lärarna på dessa kurser ofta får resa mer eller mindre långt varje dag eller ett par gånger i veckan.

2.7.5 Ämnesområden

En genomgång av till SÖ insända kursrapporter visar att ämnesinnehållet och ämnesinriktningen i de korta kurserna i regel tämligen nära ansluter till de anordnande skolornas ämnesprofilering. Vid skolor närstående eller nära samverkande med arbetarrörelsen dominerar således fackliga kurser, och vid de kyrkliga och frikyrkliga skolorna kurser och konferenser för olika slag av ledare och funktionärer inom trossamfunden.

Den procentuella fördelningen mellan olika ämnesområden enligt SÖ:s kategorisering var 1988/89 följande:

Ämnesinriktning korta kurser 1988/89

Ämnesområde	Procentandel
Beteendevetenskap och humaniora	21 %
Estetiska ämnen	14 %
Företagsekonomi, handel, kontor	1 %
Matematik och naturvetenskap	2 %
Medicin, hälso- och sjukvård	1 %
Samhällskunskap och information	46 %
Språk	6 %
Teknik, övriga ämnesområden	5 %
	100 %

Ojämförligt flest var alltså kurserna med inriktning mot samhällskunskap och information – de utgjorde inemot hälften av alla kurser. Ämnesområdet har emellertid under senare år minskat något relativt sett, samtidigt som beteendevetenskap, humaniora och språk ökat. I övrigt har ämnesfördelningen under 1980-talet i stort sett varit densamma som 1989/90.

Inom området samhällskunskap och information dominerar kurser i samverkan med de fackliga organisationerna. De kurserna har bl.a. öppnat en viktig kontaktyta mot de korttidsutbildade.

2.7.6 Kortkursernas betydelse för skolornas ekonomi

Att kortkurserna har stor positiv betydelse för skolornas ekonomi råder det inga tvivel om. Hur stor betydelse de har hänger självfallet samman med hur stor andel av det totala antalet elevveckor de korta kurserna utgör på den enskilda skolan. Dessutom beror det på i vilken omfattning kurserna är förlagda till skolans egna lokaler och internat. Skolan får ju intäkter för kost och logi, men får å andra sidan rese- och traktamentskostnader för lärare då kurserna är utlokaliserade.

I en enkät till ett 50-tal representativt utvalda skolor har kommittén ställt vissa frågor rörande intäkter och kostnader för de korta kurserna. Av svaren framgår klart att skolorna satsat mycket på byggandet av elevhem, renovering av rum och inköp av AV-utrustning just för att kunna ta emot korta kurser. Dessutom

har många utökat personalstyrkan för att kunna tillgodose kortkursdeltagarnas krav på service och komfort.

I somliga fall har det dock varit svårt att få något svar på vilken reell betydelse kortkurserna har för skolans ekonomi, beroende på att kostnader och intäkter från de långa och korta kurserna inte särredovisats.

Allmänt råder emellertid uppfattningen att kortkurserna ger ett överskott som kan användas för att subventionera annan verksamhet. Särskilt gäller detta de kortkurser som förläggs till skolornas internat.

2.7.7 Vad betyder samverkanskurserna för de samverkande organisationerna?

Genom svaren på en förfrågan till företrädare för några av de största medarrangörerna av samverkanskurser har kommittén funnit att kurserna har en mycket stor betydelse inte minst för rörelsernas idéutveckling och medlemsskolning.

Kombinationen studiecirkel/kortkurs på folkhögskola anses vara en särskilt god form för medlemsskolning och personlighetsutveckling.

I några svar betonas det behov som många rörelser och organisationer har av att utbilda ledare och funktionärer.

Som något mycket positivt framhålls möjligheten att som lärare till kortkurserna engagera ledare och funktionärer inom folkrörelserna och organisationerna. Omvänt understryks värdet av att organisationerna och rörelserna får del av det kunnande och den pedagogik som folkhögskolans lärare har.

Från några håll betonas att folkhögskolorna med sina i regel välutrustade lokaler och sina internat med jämförelsevis låga avgifter utgör väsentliga förutsättningar för den utbildning och fortbildning som rörelser och organisationer behöver ha tillgång till.

2.7.8 Överväganden, bedömningar och förslag

Den analys av kortkursverksamheten som kommittén genomfört och i det föregående redovisat, har lett till bedömningen att verksamheten i allt väsentligt har utvecklats i linje med riksdagsbeslutet 1977. Längden på kurserna har bestämts av målgruppernas behov och förutsättningar. Kurserna har gällt utbildning och fortbildning av förtroendevalda och anställda i folkrörelser och organisationer, och de har berört folkrörelsernas bärande idéer och aktuella situation. De har närmat folkhögskolorna och organisationerna till varandra, och folkhögskolorna har i en helt annan utsträckning än tidigare genom dem ställts i folkrörelsernas och

organisationernas tjänst. De har också verkat rekryteringsfrämjande till de långa kurserna.

De till andelen helt dominerande kurserna om 2-3 dagars längd förefaller dock inte alltid ha ingått i ett större aktivitetssammanhang. Det kan f.ö. diskuteras om de inte i många fall kunde ha anordnats som uppdragsutbildning.

Ett av de problem som noterats gäller svårigheterna att göra en rättvis fördelning av lärarnas tjänstgöring med lagom blandning av undervisning på långa respektive korta kurser och på skolans egna kurser respektive samverkanskurserna. Vidare har man pekat på att kurserna ofta är förenade med resor och på att det är mödosammare att planera och genomföra ett större antal kortkurser än ett mindre antal långa kurser.

Ett annat problem gäller det faktum att kurserna ibland ställs in på grund av för få anmälningar. För lärarna kan detta innebära att deras förberedelsearbete har varit förgäves och ibland fått ske helt utan ersättning. För skolan kan inställda kurser resultera i avsevärda förluster i fråga om både statsbidrag och inkomster från elevhushållet.

Från några rörelser och organisationers företrädare har framförts önskemål om en ändring av nuvarande bestämmelser så att bl.a. det kravet slopas att lärare från den anordnande skolan med minst 40 procents heltidstjänstgöring vid skolan skall till lägst 25 procent svara för undervisningsinsatsen i varje enskild kurs. I stället kan man se till helheten när man bedömer den totala verksamhetens kvalitet och "folkhögskolemässighet". Ett annat önskemål är att lärare från andra folkhögskolor än anordnaren, eller andra kompetenta personer, skall få anlitas för att följa en utlokaliserad kurs och svara för undervisningen.

Kommittén anser att det finns skäl för en uppmjukning av nuvarande regler. För att en samverkanskurs verkligen skall bli en folkhögskolekurs och inte en kurs vilken som helst, och för att den skola som anordnar kursen verkligen skall kunna ha ansvaret för den, bör dock alltså gälla att rektor eller lärare på den anordnande skolan tillsammans med samverkanspartnern skall planera, administrera och utvärdera kursen. Med lärare avses här fast anställd lärare och inte en person, som förordnats som lärare enbart för en eller flera bestämda samverkanskurser.

Vidare bör så långt möjligt lärare på den anordnande skolan svara för undervisningen. Detta innebär att lärare från den anordnande skolan till i varje fall någon del medverkar i kursen, förslagsvis svarar för lägst 15 procent av undervisningsinsatsen. Om undervisningen helt och hållet ombesörjs av annan skolas lärare, innebär det i praktiken bara att en statsbidragsresurs överförs från en skola till en annan. Det betyder då också att en skola planerar en kurs, medan en annan skola genomför den, något som förefaller föga ändamålsenligt.

Samverkanskurser bör ingå i ett större aktivitetssammanhang än själva kursen, t.ex. vara ett led i den samverkande organisationens fortlöpande utbildning eller fortbildning. De bör normalt ansluta till den anordnande skolans vanliga verksamhetsmässiga profil.

Beträffande samverkanskursernas omfång på varje skola bör andelen sådana kurser av två till fem dagars längd normalt uppgå till högst en tredjedel av skolans deltagarveckor men ej överskrida hälften. Om andelen blir större, förlorar skolan alltför mycket av sin folkhögskolekaraktär och blir mer av kurs- och konferensadministratör. En begränsningsregel är också angelägen med tanke på den uppmjukning av reglerna för folkhögskollärares medverkan som nyss rekommenderats.

Den högre gränsen avses gälla för skolor tillhörande rörelser och organisationer som har få skolor att anlita för sin kursverksamhet.

De skolor som nu har en större andel kurser av två till fem dagars längd än den ovan nämnda, bör under kommande treårsperiod omstrukturera sin verksamhet.

Samtidigt bör skolor, som nu har mycket få samverkanskurser, söka få till stånd fler sådana i samarbete med bl.a. studieförbund och organisationer och med kulturinstitutioner som bibliotek, museer och teatrar etc. Därigenom får de lättare att fylla uppgiften som en viktig del i det fria bildningsarbetet.

Det är också, som framhållits i flera av remissyttrandena över kommitténs fakta- och debattbok, av stort värde för skolorna att få breddade kontakter med folkrörelserna, det fria bildningsarbetet och kulturinstitutionerna. De får därigenom bl.a. många tillfällen att i rekryteringssyfte informera om sin verksamhet. De får också direktinblickar i den aktuella utvecklingen inom föreningslivet och kulturlivet, vilka kan befrukta deras egen verksamhet.

Kommittén har, sammanfattningsvis, efter sina överväganden och bedömningar kommit fram till följande rekommendationer och förslag:

1. Kurs som folkhögskola anordnar tillsammans med studieförbund, folkrörelse, organisation eller institution, bör innehållsmässigt ansluta till skolans vanliga verksamhetsområde.
2. Alla samverkanskurser skall i samråd med samverkanspartnern planeras, administreras och utvärderas av rektor eller fast anställd lärare på den anordnande skolan. Så långt möjligt och lägst till femton procent av undervisningsinsatsen skall lärare från den anordnande skolan också svara för undervisningen och utvärderingen.
3. Korta kurser av två till fem dagars längd bör uppgå till högst en tredjedel av en skolas totala antal deltagarveckor men får inte överskrida hälften. Inom kommande treårsperiod bör skolor, som överskridit denna andel omstrukturera

sin verksamhet. En strävan bör därvid vara att fler skolor än nu engageras i verksamheten med korta samverkanskurser.

4. Med lärartjänstgöringen på korta kurser förbundna problem bör lösas i ett nytt arbetstidsavtal.

2.8 Uppdragsutbildning inom folkhögskolan

2.8.1 Kursernas omfattning, karaktär och beställare

Sedan den 1 januari 1986 har folkhögskolorna haft möjlighet att genomföra s.k. uppdragsutbildning (SFS 1986:117). Kommittén bör nu, sägs det i direktiven, belysa vad uppdragsutbildningen har kommit att innebära för folkhögskoleverksamheten i stort.

För att få underlag till denna belysning har kommittén genomfört två enkäter till samtliga folkhögskolor, den ena vintern 1989 och den andra våren 1990.

Av svaren framgår att 58 skolor hade anordnat uppdragsutbildning under läsåren 1987/88 och 1988/89 och 64 skolor under 1989/90. Det betyder att ungefär hälften av skolorna inte anordnat någon uppdragsutbildning.

Majoriteten av de skolor som engagerat sig i uppdragsutbildning har rörelser, organisationer eller stödföreningar som huvudman. Geografiskt sett ligger den helt övervägande delen av dem i Götalands- och Svealands-länen.

Den avgjort största delen av uppdragsutbildningen har bestått av kurser för invandrare och flyktingar. Således genomfördes 1987-1989 inemot ett trettiotal kurser i svenska för invandrare med kommuner och också statens invandrarverk som uppdragsgivare. Ett 15-tal kurser för flyktingar anordnades för invandrarverkets räkning. För arbetslösa ungdomar organiserades ett 15-tal kurser med länsarbetsnämnd som beställare. För landsting, länsarbetsnämnd och företag gavs ett tiotal kurser i datateknik och mediateknik.

Som exempel på kurser härutöver – i regel endast en av varje slag – kan nämnas kurser för musiklärare och utövande konstnärer, för AMU-lärare, för handledare i arbetsmiljöfrågor, för kvinnor i administrativ tjänst, för testledare, för barnomsorgspersonal, för vårdpersonal, för lärarutbildare i u-länder, för invandrare med teknisk bakgrund, för personer verksamma i turistnäringen samt för teckenspråkshandledare. Också ett par industritekniska orienteringskurser för kvinnor har anordnats liksom kurser i datoriserade handikapphjälpmedel, lärarfortutbildning i desk-top-publishing samt kurser för lokalvårdare och vaktmästare m.fl.

Kurserna hade beställts av landsting, länsarbetsnämnd, kommun, AMU, SIDA, skolstyrelse, Handikappinstitutet, kriminalvårdsstyrelsen och enskilda företag.

Läsåret 1989/90 har enligt förut nämnd enkät genomförts ca 165 kurser med sammanlagt ca 2 300 deltagare. De allra flesta skolorna har anordnat endast en eller ett par tre kurser. Som framgår av följande sammanställning har en handfull skolor stått för 5-7 kurser, en för 11 och två för 16 respektive 17 kurser:

Uppdragsutbildning 1989/90

<i>Antal kurser</i>	<i>Antal skolor</i>
1-3	55
4-6	6
7-9	1
10-12	1
13-15	-
16-18	2

Också detta sista läsår har kurserna för invandrare och flyktingar helt dominerat - ett 65-tal sådana kurser har genomförts, i regel på uppdrag av kommuner och statens invandrarverk. Därefter i storleksordning följer ett 20-tal kurser i datakunskap samt ett 15-tal kurser, beställda av länsarbetsnämnder, för olika grupper av arbetslösa (ungdomar, kvinnor, utbildad vårdpersonal, socialhjälpstagare, korttidsutbildade m.fl.).

Här kan för övrigt tillfogas att enligt en enkätredovisning från RIO hösten 1989 femton skolor då genomförde kurser i grundläggande svenska med tillsammans 386 deltagare och 22 skolor flyktingkurser med sammanlagt 453 deltagare.

En god bild av ämnesbredden, omfånget och beställarna inom uppdragsutbildningen i övrigt ger följande översikt som är nära nog heltäckande:

Uppdragsutbildning 1989/90, enstaka kurser

<i>Kurs</i>	<i>Beställare</i>	<i>Längd</i>	<i>Deltagare</i>
ADB i folkhögskoleadm.	Norddata AB	2 dgr	?
Pedagogik för AMU-lärare	AMU	1 v	15
Preparandkurs för vårdlinjen	Landstinget	12 v	12
Musiklärarutbildning	Länsarbetsnämnder	34 v	1
Startkurs för fysiskt handikapp.	Folkuniversitetet	34 v	5
Kommunik.träning för handikappade	Frösunda Rehabcenter	40 v	10
Teckenspråkskurs för döv-lärare	RSID-RSII	1 v	12
Teckenspråkskurs f. arb.bitr. åt döva	Länsarbetsnämnden	2 v	15
Finsk rättsterminologi	Tingsrätten	7 v	15
Adm. av kont. arb.markn.stödd	Länsarbetsnämnden	6 v	6
Ullhantering, stickning	Länsarbetsnämnden	4 v	8
Instruktörer i sameslöjd	Finsk sameorganisation	5 v	12
Fortbildning av brandmän	Komm. brandväsen	2 dgr	29
Fortbildning av daghems-personal	Kommunen	4 dgr	15
Fortbildning av textillärare	Kommunen	2 dgr	6

Turism och marknadsföring	Länsarbetsnämnden	7 v	28
Organisationsutv. för förtroendev.	Kommunen	2 dgr	20
Organisationsutveckling	Linjeflyg	1 dag	24
Våga tala	SKTF	2 dgr	20
Informationsteknik	Försäkringskassan	1 dag	10
Förb.-kurs för kvinnor	Länsarbetsnämnden	10 v	20
Kurs för kvinnor	Länsarbetsnämnden	30 v	15
Logopeden och datorn	Landstinget	4 dgr	20
Arbetslösa musiker	Länsarbetsnämnden	24 v	13
Levande verkstad	Socialdistrikt	2 dgr	20
Fotodokumentation	Länsarbetsnämnden	1 v	10
Vita Bergens behandl.hem	Landstinget	5 v	5
Bliv. pensionärer	Volvo	1 v	15
Grundlägg. ADB	Landstinget	1 v	18
Pedag.utb. för Volvo-lärare	Volvo	1 dag	30
Informationskunskap	Kommunen	11 dgr	12
Radioproduktion	Gävleborgs mediacentrum	3 dgr	10
Informationsuth.	Gävleborgs mediacentrum	3 dgr	15
Socialt behandl.arb.	Landstinget	10 v	15
Datoranvändning	Tandvårdsförv.	3 dgr	16
Informationsteknik	Musik Gävleborg	2 dgr	15
Massmedia-kontakt	Banverket	3 dgr	10
HIV-information	Sjukvårdsförvaltn.	1 v	12
Studiedag för kvinnor	Länsstyrelsen	2 dgr	25
Kommunikationstekn.	Skolförvaltning	2 dgr	25
"Egen regi" (flera kurser)	Landstinget (flera kurser)	3 dgr	6-9
Papperskurs för konstnärer	Länsarbetsnämnden	3 v	12
Papperskurs för konstnärer	Konstverkstad	1 v	5
Litografi, konstnärer	Länsarbetsnämnden	3 v	15
Färglära för studiecirkel- ledare	NBV	4 dgr	13

2.8.2 Kursernas längd, antal deltagare, lokaler och lärarmedverkan m.m.

De flesta av kurserna för invandrare, flyktingar och arbetslösa har varit av mer än 15 veckors längd, ofta upp emot 35-40 veckor. De allra flesta av de ovan nämnda övriga kurserna har i längd varierat från ett par dagar upp till någon eller några veckor men i en del fall också upp till 40 veckor.

Deltagarantalet per kurs varierar kraftigt men majoriteten av de längre kurserna har haft 12-20 deltagare per kurs.

De långa kurserna har i regel anordnats som internatkurser. Särskilt gäller detta flykting- och invandrarkurserna. I kurserna för arbetslösa har dock externatkurser varit vanligast.

Undervisningen har till allra största delen ägt rum inom skolans lokaler. I fråga om de korta kurserna, särskilt de av personalutbildningskaraktär, har undervisningen eller delar av den förlagts till andra lokaler, t.ex. förvaltnings- eller företagslokaler på eller utanför skolorten.

I fråga om medverkan i uppdragsutbildningen av skolans egna lärare och beträffande eventuella nyanställningar för uppdragsut-

bildningen är svaren på enkätfrågorna från vintern 1989 sådana att endast ungefärliga slutsatser kan dras.

Från ett tjugotal skolor rapporteras att inga nyanställningar gjorts för uppdragsutbildningens skull och från övriga att lärare anställts för olika slag av undervisning i mycket varierande omfattning, från några timmar i speciallämnen till ett par hela tjänster.

2.8.3 Kostnadstäckning

Allmänt uppges att full kostnadstäckning har eftersträövats. I regel har ersättning begärts och erhållits för lärarlöner och utrustning (om undervisningen ägt rum på skolan), för lärares resor, för administrationskostnader, för kost och logi (vid internatboende), samt för studiebesök m.m.

För kurser för invandrare och flyktingar har enligt avtal mellan invandrarverkets regionkontor och respektive skola utgått ett bestämt belopp per vecka och flykting beräknat på en grupp om 12 personer. För kurser för arbetslös ungdom har länsarbetsnämnd i regel debiterats med ett bestämt belopp per elevvecka.

2.8.4 Uppdragsutbildningarnas konsekvenser för folkhögskoleverksamheten

Vilka förändringar har uppdragsutbildningen medfört ekonomiskt, personellt, pedagogiskt samt ideologiskt och profilmässigt?

Svaren på dessa båda frågor i kommitténs enkät varierar mycket beträffande både omfattning och innehåll. En allmänt positiv erfarenhet av uppdragsutbildning kommer klart till uttryck även om många skolor påpekar att genomförd uppdragsutbildning utgjort en mycket liten del av den totala verksamheten och att den därför inte medfört några märkbara förändringar.

Som positiva effekter i allmänhet har anförts att skolans totalmiljö berikats, att verksamhetsbasen har breddats, att skolan fått ett ökat rekryteringsunderlag och nya värdefulla samhällskontakter, samt att förståelsen för invandrare och invandrarproblem ökat. I några fall uppges en skolas internationella profilering ha ytterligare förstärkts genom invandrar- och flyktingkurser.

Några negativa erfarenheter anges vara svårigheten att få in uppdragsutbildningen på ett smidigt sätt i den ordinarie verksamheten, sociala och språkliga problem på grund av invandrar- och flyktinggruppers heterogenitet samt risken av att uppdragsutbildningen stjäla uppmärksamhet och resurser från den vanliga verksamheten. Några har rapporterat att flyktingkurserna ibland lett till "kultur-krockar", medan andra har sett detta som en positiv

utmaning och som en anledning till samtal om kulturella olikheter.

Pedagogiskt sägs uppdragsutbildningen ha verkat stimulerande, ställt nya krav och livat upp den pedagogiska debatten. Invandrar- och flyktingkurserna har påskyndat internationaliseringen av undervisningen och har sporrat till pedagogiskt nytänkande.

Personalmässigt har uppdragsutbildningen givit ökat tjänsteunderlag för lärare som hotats av uppsägning och medfört vissa nyanställningar. Den har också medfört ökade och breddade arbetsuppgifter för kuratorer och syo-funktionärer.

Ekonomiskt har uppdragsutbildningen helt klart varit en tillgång. Den har medfört effektivare lokal- och resursutnyttjande, ökad internatbeläggning och bättre möjligheter till nyinköp av undervisningsmateriel såsom TV och videoteknisk studioutrustning. "Marginalresurser" har bättre kunnat tas till vara.

Vad som av enkätsvaren framkommit om uppdragsutbildningen inom folkhögskolan överensstämmer för övrigt rätt väl med kommunernas bedömning av motsvarande utbildning inom skolväsendet och vuxenutbildningen. Det framgår av rapporten *Granskning av skola och vuxenutbildning 1987-88, - En del av en nationell utvärdering* (SÖ, 1989). Där heter det bl.a. så:

Som positiva effekter av uppdragsutbildningen anges allmänt att den

- har en inbyggd fortbildningseffekt för lärare och skollärare
- vitaliserar och breddar komvux kompetens
- ger möjligheter att modernisera och öka utrustningen
- ger ett ökat och mer varierat utbildningsutbud.

Som negativa effekter framhålls att svårigheter att beräkna skolledarresursen, framför allt tidsmässigt, gör att skolledarnas arbetsbörda ökar vilket kan inverka menligt på den reguljära verksamheten. Det förekommer också påpekanden om att uppdragsutbildning ibland drar till sig duktiga lärare och bra lokaler till förfång för den reguljära utbildningen.

2.8.5 Överväganden och bedömningar

Uppdragsutbildningen får, enligt förordningen om sådan utbildning vid folkhögskola (SFS 1986:117), inte ha sådan art eller omfattning att den ändrar folkhögskolans karaktär och därmed förutsättningarna för statsbidraget till den reguljära utbildningen.

Kommittén har efter genomförd granskning funnit att uppdragsutbildningen hitintills utvecklat sig enligt givna förutsättningar. Utbildningen har fungerat väl och har dessutom medfört för folkhögskolornas vanliga verksamhet positiva effekter. Särskilt när det gäller kurser för invandrare och flyktingar har folkhögskolan kunnat göra insatser som ligger helt i linje med dess tradi-

tionella uppgift. Några större nackdelar för de vanliga elevgrupperna och för undervisningen har inte framkommit.

Omfattningen har varit måttlig – utbildningen har engagerat ett 60-tal skolor och har i regel begränsat sig till några, eller högst en handfull, kurser på varje skola. Vid några skolor har den emellertid, som framgår av översikten ovan sid. 128, fått så stor omfattning att en begränsning behöver diskuteras mellan skolorna i fråga och tillsynsmyndigheten.

På grund av det som här anförts anser kommittén att folkhögskolorna även fortsättningsvis bör få åta sig uppdragsutbildning under vissa förutsättningar.

En sådan förutsättning är att utbildningen i fråga ansluter till skolans vanliga utbud och till dess profil och särart. En annan är att utbildningen till omfattningen är så begränsad att den inte i något avseende menligt påverkar skolans ordinarie statsunderstödda verksamhet. En tredje förutsättning är att den ekonomiska ersättningen för uppdragsutbildningen ger full kostnadstäckning så att förutsättningarna för statsbidraget till skolans reguljära utbildning inte ändras.

Kommittén vill i detta sammanhang erinra om vad som sagts ovan sid. 97 om möjligheten att överföra vissa yrkesinriktade kurser till uppdragsutbildningsområdet. Utöver de exempel som där anförts kan övervägas om inte många korta samverkanskurser skulle kunna ges som uppdragsutbildning. Frågan bör prövas under kommande treårsperiod genom uppdrag därom till tillsynsmyndigheten.

2.9 Studieomdömet och dess normering m.m.

Enligt direktiven skall kommittén bedöma konsekvenserna av att studerande med enbart folkhögskola som behörighetsbakgrund fr.o.m. 1991 kan antas både inom betygssurvalet och högskoleprovurvalet. Kommittén skall därvid beakta de krav som härigenom behöver ställas på en normering av studieomdömet. Kommittén bör lägga fram förslag till utformning och finansiering av en sådan normering.

I detta kapitel behandlas denna fråga samt därutöver några frågor som har att göra med folkhögskolornas behörighetsgivning.

2.9.1 Studieomdömet

Studieomdömet är ett urvalsinstrument för sökande inom folkhögskolekvoten. Det infördes 1958 som ersättning för den betygsgivning som då börjat bli allmän inom den från början betygsfria folkhögskolan. Det skall bestämmas av skolans lärarråd, vari ingår rektor och lärare samt internatföreståndare. Som omdöme får en-

dast användas något av uttrycken Mindre god, God, Mycket god eller Utmärkt. (Enligt föreskrifter från UHÅ ges dessa omdömen värdena 1-4 vid urvalet till högskoleutbildning.) Skolans styrelse avgör om skolan skall ge studieomdömen.

Omdöme får ges endast till studerande som begär det och endast till studerande, som genomgått minst en allmän kurs eller en allmän kurs med särskild inriktning (utom fritidsledarutbildning) om minst 30 veckor (eller två kurser som ansluter till varandra om minst 15 veckor vardera). Kursen skall kännetecknas av ett brett ämnesurval (folkhögskoleförordningen, SFS 1977:551 35 §, och SÖ:s tillämpningsföreskrifter SÖ-FS 1982:131).

Det bör understrykas att studieomdömet endast ger en prognos beträffande de studerandes möjligheter att bedriva studier - det innehåller inte någon värdering av redovisade kunskaper. Det skall avse den studerandes förmåga att bedriva teoretiska studier. Det bygger på en kollektiv bedömning gjord av de lärare som undervisat en elevgrupp under minst 30 veckor.

Sedan 1966 gäller en av SÖ och SFHL (Svenska folkhögskolans lärarförbund) given rekommendation om fördelningen av de fyra omdömena. Den säger att Mindre god bör ges till 5 procent, God till 35 procent, Mycket god till 45 procent och Utmärkt till 15 procent.

Som *normeringsinstrument* erbjuds skolorna att använda en del av högskoleprovet men endast såsom grupp-prov för att mäta standarden hos skolans olika kursgrupper.

I sina allmänna råd och anvisningar har SÖ framhållit att skolorna skall iakttä följande då studieomdöme sätts:

- o Bedömningarna skall grundas på iakttagelser från så många som möjligt och i varierande typer av arbetsuppgifter och arbetssituationer.
- o Skriftliga och muntliga kunskapsprov kan endast ge en liten del av det underlag som krävs. Prov bör därför användas främst för att ge underlag för bedömning av förändring av kunskaps- och färdighetsnivå.
- o Storleken av dessa förändringar är svåra att jämföra när det är fråga om studerande med olika utgångsläge. Det finns risk för överskattning av förändringar när det gäller studerande med mycket bristfälliga "ingångsvärden", liksom för underskattning av studerande med goda "ingångsvärden".
- o Bl.a. vid bedömningen av en delfaktor som gäller den studerandes arbete i grupp kan det övervägas att som omdömesunderlag utnyttja också medstuderandes erfarenheter.
- o Tillfälliga omständigheter (exempelvis sjukdom eller påfrestningar före och under kurs) som förändrat förutsättningarna för studierna vid folkhögskola, skall beaktas.
- o Kvaliteten på bedömningen höjs, om den fraktioneras, dvs. olika delfaktorer provas var för sig, vid den enskilde lära-rens bedömning.

- o Innan lärarrådet fattar beslut om studieomdöme, kan det vara lämpligt att rangordna de studerande i fråga om studieformåga utan att använda omdömesgraderna som graderingsinstrument.
- o Vid det slutliga sammanvägandet bör viss hänsyn tas till olika bedömares varierande kännedom om den enskilde studeranden.
- o Innan omdöme slutgiltigt sätts på grundval av dylikt formellt framtaget omdömesunderlag, skall särskild individdiskussion ske a) beträffande alla de studerande som hamnat i ett gränsskikt mellan två studieomdömen, b) då enstaka bedömare kraftigt avvikit från övriga och c) då någon i lärarrådet så begär.
- o Omdöme sätts för alla de studerande som kan få omdöme enligt ovan. (Undantag görs endast för den som skriftligen begärt att inte bli bedömd.) Motiveringen till detta är dels att en relativ bedömning förutsätter en stor grupp för jämförelser, dels att några elever, som vid slutet av en viss kurs inte begär studieomdöme flera år senare kan behöva ett sådant. De studieomdömen som sätts men som den studerande inte begär att få ut bör om möjligt inte vara offentliga handlingar.

2.9.2 Studieomdömesgivningen i praktiken

Under de tre senast redovisade verksamhetsåren har antalet givna studieomdömen varierat mellan ca 5 800 och 5 300. Teoretiskt sett skulle nästan alla de 12 000–13 000 kursdeltagarna på allmän kurs och allmän kurs med särskild inriktning ha kunnat begära omdöme. Vid ett mindre antal skolor har inga omdömen givits under senare år.

I folkhögskoleförordningen sägs, som tidigare nämnts, att studieomdöme får ges till elever som genomgått en lång kurs om 30 veckor med ett brett ämnesinnehåll. Enligt SÖ:s tillämpningsföreskrifter avses härmed allmän kurs eller allmän kurs med särskild inriktning med undantag för fritidsledarutbildningen. Men studieomdömen har också givits till deltagare i särskilda linjer som följande sammanställning av uppgifter från SÖ visar:

Avgivna studieomdömen på olika slag av kurser

	1986/87	1987/88	1988/89
Allmän kurs	3 913	4 366	3 842
Allmän kurs med särskild inriktning	1 402	1 204	1 340
Särskild linje	224	236	157
Totalt	5 539	5 806	5 339

Den av SÖ och SFHL rekommenderade procentuella fördelningen av de fyra omdömesvärdena (se ovan sid. 00) har för alla folkhögskolorna totalt sett i stort sett följts. Det visar följande uppgifter från SÖ:

Omdömesgivningen totalt

	<i>1986/87 Procent</i>	<i>1987/88 Procent</i>	<i>1988/89 Procent</i>
Utmärkt (4)	16	15	15
Mycket god (3)	47	47	47
God (2)	32	34	34
Mindre god (1)	5	4	4
	100	100	100

Andelen Utmärkt och Mycket god är betydligt högre på särskild linje och på allmän kurs med särskild inriktning än på den rent allmänna kursen:

Omdömesgivning på särskild linje

	<i>1986/87</i>	<i>1987/88</i>	<i>1988/89</i>
Utmärkt (4)	28	15	21
Mycket god (3)	46	53	52
God (2)	25	28	27
Mindre god (1)	1	4	1
	100	100	100

Avvikelserna från de rekommenderade procenttalen för de fyra omdömesgraderna har på de enskilda skolorna varit stora. Särskilt gäller detta andelen "fyror", och SÖ har därför upprepade gånger påmint om att rekommendationen bör följas (se bl.a. Ds U 1982: 11 sid. 24 ff och Folkhögskolan 1982:5 sid. 18 ff).

2.9.3 Folkhögskolan som väg till högskolan

Hur många söker sig till högskolan och antas till utbildningar där via folkhögskolekvoten? Till vilka utbildningsalternativ är frekvensen störst?

Tyvärr kan några heltäckande svar ej ges på de frågorna. Central statistik finns inte publicerad beträffande t.ex. de konstnärliga utbildningarna och de fristående kurserna.

Men för den stora mängden utbildningslinjer vid de statliga och kommunala högskolorna finns central statistik över antagningarna. Här skall därför återges relevanta uppgifter om antagningarna höstterminen 1988 och 1989 (ur UHÄ-rapporterna härom 1988: 21 respektive 1989:24).

Vid antagningen till de *statliga* högskolornas utbildningslinjer sökte hösten 1989 1 137 personer med behörighet förvärvat genom folkhögskolestudier. Av dem antogs 341 via folkhögskole-

kvoten och ungefär lika många via annan kvot. Andelen som antagits via folkhögskolekvoten motsvarar knappt en procent av samtliga antagna. Som en jämförelse kan nämnas att de som vunnit tillträde genom högskoleprovet och arbetslivserfarenhet hösten 1989 var 1 735, motsvarande sju procent.

De via folkhögskolekvoten antagna fördelade sig sektorsvis sålunda:

<i>Utbildningssektor</i>	<i>ht 1989</i>
Tekniska yrken	41
Adm., ekon. och sociala yrken	122
Vårdyrken	18
Undervisningsyrken	114
Kultur- och informationsyrken	21
Lokala linjer	25
Summa	341

De sektorer dit de flesta folkhögskolekvotsökande vunnit inträde var de, som traditionellt lockat många folkhögskolestuderande, nämligen den sociala sektorn och undervisningssektorn.

En närmare uppfattning om intresseinriktningen och antagningen ger en genomgång linjevis. Den visar att fyra eller fler sökande tagits in via folkhögskolekvoten på följande linjer:

	<i>1988</i>	<i>1989</i>
Biologilinjen	5	6
Matematisk/naturvetenskaplig linje 1 (ny)	-	10
" " 2 (ny)	-	21
Väg- och vattenbyggnadslinjen	1	4
Ekonomilinjen	22	21
Förvaltningslinjen	8	6
Internationell ekonomi	4	4
Juristlinjen	14	12
Linjen för personal- och arbetslivsfrågor	14	13
Psykologilinjen	7	9
Samhällsvetarlinjen	7	10
Sociala linjen	33	33
Systemvetenskapliga linjen	14	7
Läkarlinjen	10	10
Förskollärlinjen	32	46
Fritidspedagoglinjen	29	32
Idrottslärlinjen	5	4
Grundskollärlinjen, åk 4-9, So-ämnen	8	7
Grundskollärlinjen, åk 1-7, SV-So	6	3
Kulturvetarlinjen	15	14
Religionsvetenskapliga linjen	4	5
Idrottspedagoglinjen	16	4

Till *kommunal* högskoleutbildning intogs hösten 1988 respektive 1989 via folkhögskolekvoten följande antal sökande:

	ht 1988		ht 1989	
	Platser	Fh-kvoten	Platser	Fh-kvoten
Hälso- och sjukvårdslinjen	2 373	42	2 376	70
Hörselvårdslinjen	25	2	37	2
Laborietoriessistentlinjen	451	21	451	2
Rehabiliteringslinjen (terapeuter och sjukgymnaster)	480	16	483	29
Sociala omsorgslinjen	515	35	537	30
Ortopedtekniska linjen	32	-	32	1
Tandhygienistlinjen	69	2	73	-

2.9.4 Nuvarande normeringsinstrument

Studieomdömet ger, som förut påpekats, endast en prognos beträffande de studerandes förmåga att bedriva studier. Men eftersom det är graderat och avsteg förekommer och naturligen måste förekomma på olika skolor från den av SÖ rekommenderade skalan – en skolas elever kan som grupp prestera bättre eller sämre resultat än genomsnittet –, har det setts nödvändigt med någon slags normering. En sådan skulle göra det möjligt att avgöra i vilken mån de olika omdömesgraderna grundar sig på likvärdiga bedömningar på de olika skolorna. Därigenom skulle förhindras att orättvisor uppstår mellan sökande från olika folkhögskolor.

Som normeringsinstrument har folkhögskolorna sedan ett tiotal år använt en specialkonstruerad version av högskoleprovet, det s.k. "folkhögskoleprovet". Det har på SÖ:s uppdrag utformats av pedagogiska institutionen vid Umeå universitet och innehåller de moment som ingår i högskoleprovet utom två. Folkhögskoleprovet har också rättats av samma institution som har ett eget datorsystem för ändamålet. Sedan rättningsresultatet inrapporterats till SÖ, har SÖ efter bearbetning sänt ut det till skolorna som vägledning för omdömesgivningen. Kostnaderna för rättningen har uppgått till ca 250 000 kronor per år. Tidigare fanns ett särskilt anslag för ändamålet, men under senare år har kostnaderna belastat SÖ:s myndighetsanslag.

Anledningen till att SÖ låtit konstruera ett eget folkhögskoleprov är dels den att man inte ansett hela högskoleprovet adekvat för de kunskaper och färdigheter som folkhögskolan ger, dels den att högskoleprovet får anordnas enbart av högskola och får ges endast på de orter varje högskola själv bestämmer. Tidigare ägde provet rum på färre orter än nu då det ges på ett 40-tal orter.

Under det senaste året har SÖ begärt men inte erhållit medel för att använda detta normeringsinstrument, och saknar också medel därtill för kommande budgetår. Den av SÖ ombesörjda normeringen har därmed upphört åtminstone temporärt.

Eftersom det hittills använt frågebatteriet, byggt på samma slags frågor som ges i högskoleprovet, nu är uttömt, är det nödvändigt att nykonstruera det om provet alltjämt skall finnas kvar. Kostnaden för en nykonstruktion har av SÖ bedömts uppgå till

600 000-700 000 kronor. En sådan nykonstruktion torde behöva göras vart fjärde eller femte år. SÖ begärde för 1990/91 medel till en nykonstruktion, men riksdagens beslut våren 1990 innebar att några medel ej anslogs.

2.9.5 De nya reglerna för tillträde till högskoleutbildning

Med giltighet från och med antagningen till hösten 1991 gäller nu nya regler för tillträde till högskoleutbildning. Reglerna avser dels behörigheten för olika slag av studier, dels hur urvalet skall göras mellan behöriga sökande.

Generellt sett innebär de nya reglerna att tillträdet förenklas och att sökande får fler möjligheter än nu till antagning. Så t.ex. får, som inledningsvis nämndes, sökande antas både genom betygsurvalet och genom högskoleprovet. Upp till 2/3 av de sökande får antas via provet. Vidare får högskoleprovet, som ges varje vår och höst, genomföras redan i gymnasieskolan, komvux eller folkhögskolan. Det får genomgåås hur många gånger som helst, och det är alltid det bästa resultatet som räknas.

De nya reglerna för högskoleprovet väntas få den effekten att inom kort 40 000 eller fler sökande årligen kommer att genomföra det mot nu ca 10 000.

Urvalet till de ca 35 000 årsstudieplatserna på fristående kurser skall göras efter regler, som varje högskola eller universitet själv ställer upp. Den hittills använda lottningen upphör. Sökande som är 25 år och har minst fyra års yrkeserfarenhet, behöver inte dokumentera sina förkunskaper utan får själv avgöra om hon eller han har erforderliga förkunskaper motsvarande allmän eller särskild behörighet (självprövningsrätt).

För somliga utbildningar, bl.a. läkarlinjen och journalistlinjen, kommer kompletterande antagningsmetoder att användas, t.ex. beskrivningar av vad som erfordras för att lyckas på dessa utbildningar. Detta kan medföra att sökande, som har speciella intressen och kunskaper, får större möjligheter än nu att komma in på eftertraktade utbildningar.

Innan de nya reglerna närmare redovisas, bör påpekas att *behörighetsreglerna* och *urvalsreglerna för antagning* är två skilda delar av tillträdesreglerna. De behandlas därför här var för sig.

Behörighetsreglerna

Enligt de nya behörighetsreglerna har den *allmän behörighet*, som genomgått tvåårig eller treårig gymnasielinje (eller de tre första åren av fyraårig teknisk linje) med fullständig studiekurs och betyg i alla ämnen, samt har kunskaper i svenska och engelska som motsvarar slutförd lärokurs om minst två årskurser i gymnasie-

skolan. Föreskrifter om annan svensk utbildning inom t.ex. komvux eller folkhögskola som ger allmän behörighet m.m., skall meddelas av UHA. Allmän behörighet har också svenska medborgare som fyllt 25 år, varit yrkesverksamma minst fyra år och har kunskaper i engelska som motsvarar slutförd lärokurs om minst två årskurser i gymnasieskolan. Allmän behörighet har även den som har utländsk utbildning som i huvudsak motsvarar ovan nämnda svenska.

Särskild behörighet fastställs i form av krav på särskilda förkunskaper för viss utbildningslinje eller fristående kurs. Kraven skall avse kunskaper i ämne eller ämnen i gymnasieskolan eller motsvarande utbildning. De avser lägst betyget 3 i det eller de ämnen som fordras. (Högre krav i enskilt ämne samt medelvärde 3,0 av de betyg som ingår i förkunskapskraven, kan förekomma.)

Urvalsreglerna

Vid *urval* av sökande till allmänna och lokala linjer som har fler sökande än antagningsplatser, används dels ett *betygsurval*, dels ett *provurval*. Hur stor andel av platserna som tillsätts efter betyg respektive efter prov kommer att variera mellan olika linjer. Den som uppfyller kraven för båda urvalen, skall ingå i båda. Prövningen görs alltid i den grupp som är mest fördelaktig för den sökande.

I *betygsurvalet* skall ingå följande grupper:

1. Sökande med treårig, eller de tre första åren av fyraårig, gymnasieutbildning.
2. Sökande med tvåårig gymnasieutbildning eller treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning.
3. Sökande som har allmän behörighet genom utbildning vid folkhögskola och har studieomdöme från utbildningen.

Platserna fördelas mellan dessa grupper i proportion till antalet sökande i varje grupp. Sökandena antas inom respektive kvotgrupp på grundval av betyg eller studieomdöme.

Sökande i *provurvalet* antas på grundval av poäng för högskoleprovet (högst 2,0) och poäng för arbetslivserfarenhet (0,5 poäng för minst fem års arbete).

Varje högskole- eller universitetsstyrelse beslutar om vilka kriterier som skall gälla vid urval till fristående kurser. Ett eller flera av kriterierna betyg, behov av utbildning, tidigare utbildning, högskoleprov och arbetslivserfarenhet kan användas. Även av sökande åberopade särskilda skäl kan läggas till grund för urvalet.

Högskoleprovet anordnas alltid på en lördag. Anmälningssavgiften är 100 kronor. Själva provet tar omkring 4 timmar. Omedelbart efter provet delas facit ut. Provhäftena får behållas. Provet rättas med hjälp av dator.

Antalet rätta svar utgör den s.k. råpoängen. Denna överförs till en s.k. normerad poäng, som kan vara högst 2,0 och lägst 0,0. Den normerade poängen anger vilken poäng provet ger vid urval till högskolans utbildningslinjer. Översättningen till normerad poäng görs så att det alltid är lika svårt att få en viss poäng – oavsett vilka som deltagit vid det enskilda provtillfället.

Den som fått en normerad poäng i närheten av 2,0 tillhör de bästa, ett provresultat omkring 1,0 är genomsnittligt, medan ett resultat under 1,0 är under genomsnittet.

Vid ett eventuellt urval till högskolans utbildningslinjer är det summan av poäng för arbetslivserfarenhet och poäng på provet som avgör konkurrensen.

Resultatet sänds till de prövande 3–4 veckor efter provtillfället. Resultatet uttrycks i antal rätt lösta uppgifter och i form av normerad poäng. Det är giltigt i två år.

Man får delta i provet hur många gånger man vill, även om giltighetstiden för tidigare resultat ännu inte gått ut. Den som har deltagit flera gånger får använda det bästa giltiga resultatet vid ansökan.

Det är viktigt att komma ihåg att ett provresultat som man når under en enda dag naturligtvis kan påverkas negativt av särskilda omständigheter. Man kan kanske lyckas bättre vid ett senare tillfälle.

Det är också viktigt att komma ihåg att provet inte mäter oföränderliga egenskaper. De kunskaper och färdigheter som provet mäter kan man påverka. Kunskaper kan inhämtas på många olika sätt, t.ex. genom tidningsläsning, föreningsarbete eller utbildning.

Högskoleprovet innehåller inga "svåra" provtyper där det gäller att känna till en viss teknik för man skall kunna besvara frågorna rätt. Provtyperna är så valda att det skall vara lätt att förstå hur man går till väga för att lösa uppgifterna. Frågorna är av flervalstyp där endast ett svarsalternativ är korrekt. Det är inte vana vid olika slags prov som skall ge utslag i provresultatet utan de prövandes kunskaper och färdigheter.

Hur provet ser ut framgår av sidorna 13–44 i häftet *Högskoleprovet 1990*, som ger orientering och exempel. Exempelen kan av de sökande studeras såsom förberedelse för provet.

2.9.6 Överväganden och synpunkter beträffande studieomdömet och dess normering

Det problem som kommittén här har att behandla, gäller frågan om jämförbarheten och rättvisan mellan skolorna ifråga om den graderade studieomdömesgivningen och om vilken slags normering som behövs därför.

Kommittén vill då först framhålla att nuvarande system för normering har mist en stor del av sitt värde därigenom att mer än hälften av skolorna regelbundet inte deltar i "folkhögskoleprovet" och därigenom att många elever även på deltagande skolor bojkottar det. Som nämnts förut, utdelar ett mindre antal skolor inte några omdömen.

Företrädare för SÖ har till kommittén framfört uppfattningen att något särskilt "folkhögskoleprov" inte behövs om det vanliga högskoleprovet är förlagt så att det passar folkhögskoleverksamhetens rytm och om det kan genomföras på så många orter att det inte blir ekonomiskt betungande för folkhögskolestuderande att delta. Helst bör provet genomföras på varje folkhögskola.

Högskoleprovet ges numera på drygt fyrtio orter spridda över hela landet. Det administreras av varje högskola för sig, och varje högskola bestämmer var det skall ges. Underhandsinformationer ger vid handen att provet också kan förläggas till en folkhögskola om tillräckligt många anmäler sig för att vederbörande högskoleenhet skall anse det befogat att ordna ett provtillfälle där. Provtillfällena faller också tämligen väl in i folkhögskolornas rytm - de anordnas i slutet av oktober och i början av maj.

Eftersom folkhögskolestuderande kan genomföra högskoleprovet under, lika väl som före eller efter folkhögskoletiden, får de samtidigt två möjligheter till antagning, nämligen dels genom omdöme och dels genom prov. Om de också har allmän behörighet från gymnasieskola eller komvux, får de *tre* olika antagningsmöjligheter. De bedöms alltid i första hand i den kvotgrupp som är mest fördelaktig för dem.

Det förefaller därför inte längre nödvändigt att konstruera och använda ett särskilt "folkhögskoleprov" av samma karaktär som högskoleprovet. Om högskoleprovet, som ju rättas centralt, i stället används, kan tillsynsmyndigheten utan större kostnad medverka till att provet blir vägledande för studieomdömesgivningen. Detta kan ske t.ex. på det sättet att skolorna för de studerande, som genomgått högskoleprovet, sänder in kopia av resultatet till tillsynsmyndigheten. Därefter gör myndigheten en sammanställning totalt och för varje enskild skola och sänder ut materialet som vägledning för varje skolas omdömesgivning. Avlagt enskilt högskoleprov får givetvis användas både som urvalsgrund vid ansökan till högskoleutbildning och som grund för den av tillsynsmyndigheten genomförda normeringen.

Om detta system skulle införas, skulle ovan angivna kostnader för nykonstruktion och för rättning bortfalla. Om denna form av normering skall bli meningsfull, måste dock deltagande i högskoleprovet bli obligatoriskt för de skolor som utdelar studieomdömen.

Om man vill behålla detta slag av normeringsinstrument, förefaller således högskoleprovet fullt tillräckligt och något särskilt folkhögskoleprov obehövt. Det kan emellertid på allvar ifrågasättas om någon normering av detta slag överhuvud taget behövs och om den alls kan vara meningsfull med tanke på att många skolor och många elever inte deltar i nuvarande normeringsprov. Säkert kommer kursdeltagarnas intresse av att delta i normeringsprov inom folkhögskolan och att utnyttja studieomdömet vid ansökan till högskolan att avta i takt med att intresset för att söka via de nya högskoleprovsmöjligheterna ökar. Benägenheten att ta ut studieomdöme kommer sannolikt att kraftigt minska om villkoret blir obligatorisk genomgång av ett normeringsprov som är lika med högskoleprovet.

Ett avgörande skäl för ett ifrågasättande är naturligtvis också att den nuvarande normeringen i praktiken upphört, som ovan nämnts. Andra skäl är att folkhögskoleprovet inte har varit obligatoriskt för vare sig elever eller skolor. Också vid de skolor som deltagit har många elever bojkottat proven. Provens värde som normeringsinstrument har begränsats av att de inte speglar hela den aktuella elevgruppens studieförutsättningar, varken totalt i landet eller vid en enskild skola.

Kommittén anser därför att kravet på särskilda normeringsprov och särskilda normeringsförfaranden kan utgå. Lärarkollektivens bedömningar förefaller fullt tillräckliga. De lärarkollektiv, som utdelar omdömena, har normalt följt kursdeltagarna under minst ett års tid. Omdömena fördelas efter en av SÖ rekommenderad skala. De säger endast något om vad lärarkollektivet anser om kursdeltagarnas förmåga att bedriva teoretiska studier. De är inga betyg som utdelas av en enskild lärare. Ett definitivt upphävande av kravet på normeringsprov och normeringsförfarande förutsätter dock att nuvarande rekommendation om fördelningen av omdömesgrader följs på skolorna och att tillsynsmyndigheten uppmärksammar och påtalar flagranta avsteg från den rekommendationen. Rektor har självklart också ett ansvar att tillse att sådana inte förekommer.

Att större avsteg ibland måste förekomma är emellertid naturligt med tanke på att studerandegruppernas förutsättningar för teoretiska studier kan växla från tid till annan och från skola till skola. Sådana avsteg bör dock motiveras i protokoll eller på annat sätt.

Det kan i detta sammanhang finnas anledning att gå ännu längre och diskutera om studieomdömet alls behövs när högskoleprovet blir så allmänt som det förväntas bli. Sannolikt kommer

många, kanske de flesta, folkhögskolestuderande att begagna sig av provet.

De som nu söker via folkhögskolekvoten och antas via den utgör bara en bråkdel av det totala antalet, och andelen kan väntas bli än mindre. Detta kan göra den kvotgruppen alltför liten och chanserna att komma in via den alltför små.

Kommittén har emellertid inte ansett tiden mogen för att föreslå en sådan förändring. Men om erfarenheterna av de nya reglerna för tillträde till högskolan visar att det inte längre finns samma anledning som hittills att ge graderade studieomdömen, bör enligt kommitténs mening en förändring övervägas.

2.9.7 Allmän och särskild behörighet för högskolestudier samt behörighet för gymnasiestudier

Nuläge

Enligt gällande bestämmelser i SFS 1978:811 ger folkhögskoleutbildning *allmän behörighet för högskolestudier* om den i huvudsak är av samma slag och omfattning som krävs för allmän behörighet genom gymnasiestudier. Enligt UHÄ:s tillämpningsföreskrifter, UHÄ/FS 1987:1, gäller detta utbildning på allmän kurs, som bygger på grundskolan och omfattar minst 60 veckor, samt utbildning som dokumenteras med särskilt intyg som utfärdas av rektor vid folkhögskolan och som utvisar att den sökande genomgått utbildning som motsvarar minst två årskurser på linje i gymnasieskolan.

Under åren 1986/87-1988/89 har enligt uppgift från SÖ antalet kursdeltagare som uppnått allmän behörighet minskat från årslögen ca 1 800 till ca 1 600.

Fördelat på de olika slagen av kurser har utvecklingen varit denna:

Allmän behörighet genom folkhögskolestudier

<i>Slag av kurs</i>	<i>1986/87</i>	<i>1987/88</i>	<i>1988/89</i>
Allmän kurs	1 357	1 285	1 236
Allmän kurs med särskild inriktning	375	318	342
Särskild linje	63	62	45
Totalt	1 789	1 665	1 623

Antalet kursdeltagare som fått intyg om *särskild behörighet* i ett eller flera ämnen samt antalet utdelade särskilda behörigheter i olika ämnen (de flesta önskar särskild behörighet i mer än ett ämne) har utvecklats sålunda under de tre senaste åren:

	1986/87	1987/88	1988/89
Deltagare som fått särskild behörighet	1 932	1 855	1 797
Antal särskilda behörigheter i olika ämnen	4 234	4 137	3 954

Överväganden och bedömningar

Innan kommittén övergår till sina överväganden om folkhögskolestudiernas behörighetsvärde, så vill den framhålla att det sker i medvetandet om att det principiellt sett finns en stark spänning mellan å ena sidan folkhögskolornas starka krav på frihet från centralt fastställda läro- och kursplaner och varje skolas rätt att själv få utforma sina kursplaner och sitt arbetssätt, och å den andra sidan skolornas lika starka krav på att alltså få utfärda intyg om kompetenser och behörigheter. Kraven är egentligen oförenliga, och det senare kravet ställer särskilda villkor inte bara beträffande kursinnehållet utan också i fråga om lärarnas kompetens och kännedom om undervisningen på grundskole- och gymnasie-stadiet. Kravet på att få utfärda särskilda behörigheter väcker också frågan om behovet av prov och normering.

Som framgått av det föregående anser kommittén att det vore naturligare om folkhögskolornas verksamhet mer överensstämde med det fria bildningsarbets traditioner än med gymnasieskolans och den kompetens- och behörighetsgivande vuxenutbildningens. I det fria bildningsarbetet finns inte prov, normeringar och betyg eller graderade omdömen.

Kommittén vill också understryka, att den anser att folkhögskolorna endast i mycket begränsad omfattning bör rätta sina allmänna kurser efter vad som fordras för att de skall ge olika behörigheter. Folkhögskoleverksamheten bör i så stor utsträckning som möjligt vara av folkbildningskaraktär, dvs. ha det fria bildningsarbetets karaktär, och så litet som nödvändigt av den karaktären att den fordrar noggrann anpassning till bestämda krav på kursplaner, prov och betyg.

Men så länge folkhögskolorna vill ge behörigheter och studieomdömen, så länge måste de också räkna med att samhället och avnämarna – här avses närmast högskolorna – kräver att behörigheter och kompetenser reellt motsvarar vad som gäller för gymnasieskolan och komvux. Det är också viktigt för folkhögskolornas goda renommé att så är fallet.

De nya och generösare reglerna för allmän behörighet för tillträde till högskoleutbildningar har, som framgår av föregående avsnitt, lett kommittén till slutsatsen att nuvarande prov- och normeringsförfarande kan avvaras.

När det gäller särskild behörighet i ett eller flera ämnen anser kommittén däremot att en översyn av reglerna behövs och att en skärpning därvid bör ske av kraven.

Ett starkt skäl för en översyn av behörighetsreglerna är att de nuvarande bestämmelserna om folkhögskolestudiens kompetensvärde och om villkoren för att studierna skall vara behörighetsgivande delvis stammar från 1960- och 1970-talen. De är därför inte helt anpassade efter dagens skol- och utbildningssituation.

En översyn blir nödvändig också därför att UHÄ som tidigare nämnts efter samråd med SÖ skall meddela närmare föreskrifter om vilken utbildning inom bl.a. folkhögskolan som skall ge allmän behörighet (SFS 1989:73, lydelse från 1 juli 1991).

När UHÄ nu skall företa denna översyn och därefter meddela de nämnda tillämpningsföreskrifterna, är det enligt kommitténs mening angeläget att följande synpunkter beaktas.

Minimifordran för *allmän behörighet* skall enligt högskoleförordningen vara genomgången tvåårig gymnasielinje med fullständig studiekurs och betyg i alla ämnen samt kunskaper i svenska och engelska som motsvarar minst två årskurser i gymnasieskolan (ovan sid. 138). Det betyder att även den som gått en tvåårig yrkesinriktad linje och har angivna kunskaper i svenska och engelska får allmän behörighet.

Under förutsättning att föreskrivna villkor uppfyllts, bör därför såväl allmänna kurser som specialkurser och yrkesutbildningskurser kunna ge allmän behörighet.

Vad så beträffar folkhögskolornas rätt att utförda intyg om *särskild behörighet* i ett eller flera ämnen med vissa krav på lägsta betyg eller lägsta medelbetyg, så bör villkoren härför, som nämnts, skärpas. Den särskilda behörighetens syfte är att ange vilka speciella kunskaper som studerande måste ha för att kunna följa undervisningen på en bestämd linje eller kurs inom högskolan. Det ligger därför i de folkhögskolestuderandes intresse att de intyg de får om särskild behörighet verkligen motsvarar angivna och erforderliga krav på kunskaper och färdigheter. En skärpning behövs också med tanke på betygsvärdenas ofta stora betydelse vid antagningen till högskoleutbildningar om vilka stark konkurrens råder. Kraven för olika betygsgrader får inte variera så mellan olika skolor, att tvivel på objektiviteten och fordringarna vid skolornas betygsgivning uppstår.

Detta ställer i sin tur vissa krav på de allmänna kurser, som avses ge särskild behörighet i ett eller flera ämnen. Innehållet måste i allt väsentligt motsvara vad som gäller för ämnet eller ämnena i fråga i gymnasieskolan eller komvux. Lärarna bör i princip ha utbildning och behörighet som är likvärdig den som lärarna på gymnasiet eller i komvux har i ämnet eller ämnena, och de bör ha god kännedom om fordringarna för olika betygsgrader. Undervisningens omfattning i tid bör motsvara åtminstone vad som gäller i komvux.

För närvarande utfärdar rektor på lärarnas förslag här berörda behörigheter utan att några centrala prov eller andra normerande prov används. Detta är av flera skäl otillfredsställande. Systemet

kan bl.a. leda till att folkhögskolornas behörighetsgivning misskrediteras.

Risken härav framstår klarare genom en erinran om vad som gäller för gymnasieskolan och komvux, nämligen en centralt fastställd läroplan, noga reglerad behörighet för lärarna samt centrala prov.

I komvux är för normeringen av betygen numera centrala prov obligatoriska i svenska, engelska, matematik och fysik, troligen snart också i kemi. Obligatoriska centrala prov i nämnda ämnen bör införas också för folkhögskolor som önskar ge särskild behörighet i något eller några av dessa ämnen.

En möjlig väg att gå för att bevara folkhögskolans särart och ändå tillfresställa behovet av särskilda kunskaper för särskilda behörigheter kan vara följande. För kursdeltagare som önskar särskild behörighet i ett eller flera ämnen, bör lärarna klargöra vad som krävs enligt kursplanerna för gymnasieskolan eller komvux. Dessa studerande ges sedan särskild handledning utan att detta behöver påverka uppläggnings- och undervisningen för hela gruppen. Särskild tid efter den vanliga kursens slut kan också anslås för dem som önskar särskild behörighet.

När det slutligen gäller folkhögskolornas rätt att utfärda intyg som styrker att kursdeltagare på grundskolenivå har uppnått *behörighet för gymnasiestudier*, bör sådant intyg få utfärdas till den som med godkänt resultat genomgått en allmän kurs vilken i allt väsentligt givit sådana kunskaper och färdigheter som motsvarar fullständig studiekurs i årskurs 9 på grundskolans högstadium.

De kunskaperna och färdigheterna kan uppnås på kurser av olika längd och karaktär beroende på kursdeltagarnas utbildningsbakgrund. Så t.ex. torde normalt en årskurs om minst 30 veckor vara tillräcklig för kursdeltagare som tidigare genomgått endast åttaklassig folkskola eller åtta år i grundskola. För somliga, t.ex. sådana som har bristfälliga kunskaper och färdigheter endast i något eller några ämnen, kan en kortare kurs vara tillräcklig. För andra, t.ex. invandrare med mycket kort tidigare skolutbildning, kan en längre kurs, eller en introduktionskurs före den egentliga allmänna kursen, behövas.

Studiegången bör överhuvudtaget anpassas väl efter kursdeltagarnas utbildningsbakgrund och efter deras syfte med folkhögskolestudierna.

3 Huvudmannaskapsfrågor

3.1 Intresset för skifte av huvudman

I kommitténs direktiv erinras om att det i vissa landsting har förts diskussioner om omfattningen av landstingens folkhögskoleverksamhet och om ett överförande av landstingsfolkhögskolor till olika slag av folkrörelser. Därför bör, heter det, kommittén kartlägga landstingens intentioner i dessa frågor liksom organisationers och folkrörelsernas intresse av att överta landstingsfolkhögskolor. Kommittén bör i anslutning härtill bedöma effekterna av sådana huvudmannaskapsbyten för såväl de direkt berörda skolorna som för folkhögskoleverksamheten i stort.

Kommittén har fullgjort kartläggningsuppdraget genom enkäter dels till de 21 landsting och tre kommuner som är huvudmän för folkhögskolor, dels till ett hundratal rörelser och riksorganisationer med minst 20 000 individuellt anslutna medlemmar.

I kommun- och landstingsenkäten frågades om några diskussioner förts i de i direktiven angivna frågorna, om några utredningar i ämnet genomförts, pågår eller planeras, om några uttalanden gjorts i frågorna och slutligen om vilka motiv som föranlett eventuella diskussioner.

Av svaren framgår att nämnda frågor har aktualiserats under senare år i åtminstone sex landsting. Det har skett bl.a. genom särskilda utredningar, vanligen initierade av landstingens förvaltningsutskott och i några fall efter propåer i motioner.

Motiven och motiveringarna för aktualiserandet har utgjorts av hänvisningar till önskemål om att bättre kunna ideologiskt profilera folkhögskolornas verksamhet (somliga landstingsfolkhögskolor har redan nu ett mycket nära samarbete med t.ex. arbetarrörelsens organisationer), till tidigare svårigheter att rekrytera elever och till allmänna besparingskrav.

Ett resultat av hittills förda diskussioner i landstingen är att huvudmannaskapet för Gripsholms folkhögskola fr.o.m. 1 juli 1990 övergår från Södermanlands läns landsting till Röda korset. Kon-

kreta diskussioner om eventuella överlåtelse pågår i Stockholms kommun och i Kalmar län.

I övrigt har diskussionerna ännu inte lett till några beslut om huvudmannaskapsförändringar eller om ändringar i omfattningen av landstingens folkhögskoleverksamhet. I några fall har landsting vid ställningstagande till genomförd utredning beslutat att ingen huvudmannaskapsförändring f.n. skall ske, i andra fall att fortsatt utredning skall bedrivas.

Genom svar på den andra av de ovan nämnda enkäterna har följande organisationer anmält preliminärt intresse av att överta en landstingsfolkhögskola:

- Hörselfrämjandet
- Friluftsrämjandet
- Nykterhetsorganisationen Verdandi (NOV)
- Örebromissionen (ÖM)
- Pingströrelsen
- Metodistkyrkan
- Kristdemokratiska samhällspartiet (KdS)
- Aktiv ungdom
- Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur
- Riksförbundet för hembygdsvård
- Assyriska riksförbundet
- Miljöpartiet de gröna
- Motorförarnas helnykterhetsförbund (MHF)
- Malmö folkhögskoleförening.

Muntliga och skriftliga propåer om intresse har framförts också från hyresgäströrelsen i Stockholm och Malmö, från några stadsdelsföreningar och från Riksidrottsförbundets distriktsorganisation i Göteborg, samt från Föreningen Den nödvändiga skolan.

Kommitténs sekretariat har tillsammans med företrädare för skolöverstyrelsen, Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation och Landstingsförbundet samt Svenska folkhögskolans lärarförbund informerat de flesta av nämnda organisationer om villkoren och kostnaderna för att driva folkhögskola m.m.

3.2 Konsekvenser av förändrat huvudmannaskap

Konsekvenserna av en överlåtelse av folkhögskolor från landsting till rörelse eller organisation har belysts i flera landstingsutredningar. Därvid har påpekats att det vore olyckligt om alla eller flertalet landstingsskolor avvecklades eller överläts till organisationer och rörelser. Det har framhållits som viktigt att det allt framgent finns folkhögskolor som är neutrala i politiskt och religiöst avseende eller beträffande ideologisk inriktning eller organisationsintresse i övrigt.

De *ekonomiska konsekvenserna* har bedömts på olika sätt. I några utredningar har det bedömts som ekonomiskt fördelaktigt

för landstingen att överlåta sina folkhögskolor. I andra utredningar har vinsten för landstingens del bedömts bli marginell i förhållande till landstingens totalkostnader.

De *personalmässiga konsekvenserna* har bedömts något olika i de olika landstingsutredningarna. Att vissa svårigheter kan uppstå för lärare som överförs från en landstingsfolkhögskola till en rörelse- eller organisationsfolkhögskola anses ofrånkomligt liksom att det kan bli svårt för en rörelse- eller organisationsägd folkhögskolestyrelse att överta samtliga lärare och samtlig övrig personal. Men några större problem väntas, enligt utredningarna, uppenbarligen inte uppkomma.

3.3 Övertagande av befintligt statsbidrag

De ekonomiska villkoren vid en huvudmannaskapsförändring är av betydelse för om en förändring i enskilda fall skall kunna genomföras eller ej. Villkoren gäller särskilt överförandet av statsbidrag.

I fråga om statsbidraget finns en förebild från 1982. Landstinget i Skaraborgs län överlät då Axevalla folkhögskola till en stiftelse, vari landstinget själv ingick tillsammans med Riksföreningen Finska föreningarna i Sverige. Utgående statsbidrag fick då övertas av stiftelsen.

Ett mer aktuellt fall gäller Gripsholms folkhögskola. I budgetpropositionen för 1990/91 föreslogs att Röda korset skulle få bedriva statsbidragsberättigad verksamhet vid denna då landstingsägda folkhögskola fr.o.m. budgetåret 1990/91. Förslaget skulle ses "som en engångslösning" i avvaktan på folkhögskolekommitténs ställningstagande i principfrågan (prop. 1988/89:100 bil. 10 sid. 151-151). Riksdagen godtog förslaget.

3.4 Överväganden, bedömningar och förslag

I kommitténs direktiv sägs att profileringen av folkhögskolans verksamhet bör bli tydligare i framtiden med tanke på att det övriga utbildningsväsendet numera är så väl utbyggt.

Om landstingsfolkhögskolor överlåts till folkrörelser och idéella organisationer, underlättas onekligen möjligheterna att profilera verksamheten. Kommittén anser därför att sådana huvudmannaskapsskiften bör främjas.

En förutsättning för att sådana skiften skall kunna genomföras är att utgående statsbidrag till åtminstone större delen får övertas av den nye huvudmannen. Ingen torde finna det möjligt att överta en folkhögskola om huvudmannen under ett ovisst antal år framöver måste svara för verksamhetens totalkostnader helt utan

statsbidrag. Och den totala volymen bidragsveckor för riket ökar ju inte genom ett huvudmannabyte.

En smidig form för ett övertagande, eller ett alternativ till ett helt övertagande, kan vara Axevala-modellen, dvs. att en rörelse eller organisation bildar en folkhögskolestiftelse tillsammans med ett landsting. Härigenom kan det bl.a. bli lättare att lösa de personalproblem som ett huvudmannaskapsskifte kan medföra.

Med ovan gjorda överväganden som grund föreslår kommittén att organisation eller rörelse, som önskar överta landstingsfolkhögskola, får tillgodoräkna sig större delen av vid överlåtelse tillfallet till skolan i fråga utgående statsbidrag. Hur stor del av statsbidraget i form av elevveckor (deltagarveckor) som får övertas bör avgöras från fall till fall. Självklart bör elever, som påbörjat en längre utbildning, få avsluta denna oavsett huvudmannabytet.

Vad sedan beträffar beslutandeinstansen vid en huvudmannaskapsförändring kan ifrågasättas om riksdagen behöver ta ställning i varje enskilt fall.

Eftersom ett byte av huvudmannaskap för en folkhögskola inte i sig medför någon förändring av den totala statsbidragsvolymen, föreslår kommittén att regeringen bemyndigas besluta. Eftersom besluten om huvudmannaskapsförändringar kan innebära politiska och ideologiska ställningstaganden av principiell betydelse, är det under alla förhållanden nödvändigt att beslutsfunktionen handhas av ett organ som har god politisk förankring.

Vad som nu sagts bör i princip gälla även för andra slag av huvudmannaskapsbyten än från landsting till organisation.

Vad slutligen angår personalkonsekvenserna anser kommittén det självklart att en ny huvudman i viss utsträckning önskar förändra personalsammansättningen. Särskilt kan detta gälla rektors- och lärartjänsterna. Någon total förändring av hela personalstyrkan på en skola torde i regel dock inte behöva komma i fråga.

Med någorlunda god framförhållning inför ett övertagande och med smidiga övergångsbestämmelser torde säkerligen de flesta eventuellt uppkommande personalproblem kunna lösas. Självfallet bör förhandlingar i god tid före ett huvudmannabyte upptas mellan på skolan företrädde personalorganisationer och företrädare för såväl den överlåtande som den nye huvudmannen.

Tillsynsmyndigheten, dvs. för närvarande SÖ, bör självfallet vara centralt samrådsorgan i frågor om huvudmannaskapsskiften.

4 Internat-externat. Utlokalisering av kurser m.m.

4.1 Internatplatser och internatboende

4.1.1 Utveckling och nuläge

Folkhögskolornas mest påtagliga särart har varit möjligheten att kunna erbjuda utbildning och studier i internatmiljö.

Fram till de senaste tjugo-trettio åren har också så gott som alla skolor varit internatskolor. Det har sin givna historiska förklaring. Under de första femtio åren av den svenska folkhögskolans tillvaro förlades nämligen nästan samtliga skolor till landsbygden eller till små tätorter och samhällen. Detta skedde bl.a. för att eleverna skulle få en lugn och aktiv studiemiljö i internatform. Eleverna var då nästan uteslutande ungdomar i åldern 18-25 år.

Under de senaste tjugo åren har nästan alla nyttillkomna skolor förlagts till större tätorter, städer och storstadsområden. Detta har skett bl.a. för att man lättare skall kunna erbjuda kurser och utbildning även till andra än ungdomar, t.ex. till korttidsutbildade som har ansvar för barn och familj och som inte har så lätt att bedriva studier utanför hemorten.

De flesta av dessa nya skolor har organiserats som externatskolor, dvs. skolor som inte erbjuder internatboende.

Andelen internatboende kursdeltagare har kontinuerligt sjunkit. Till minskningen har verksamt bidragit de allmänna kommunikationernas och privatbilismens utveckling liksom förändringar i övrigt av levnadsförhållanden och levnadsvanor.

Av de 128 folkhögskolorna är nu elva rena externat och fem har så få internatplatser som 10-25. Endast åtta kan erbjuda mer än 100 platser. Det bör nämnas att somliga externatskolor i storstadsområdena förgäves försökt få tag i internatmöjligheter till rimlig kostnad.

Det disponibla antalet internatplatser har gått ned under de senaste femton åren. En av orsakerna till nedgången är att elever och kursdeltagare numera har krav på att få bo i enkelrum i hög-

re utsträckning än tidigare. Förr accepterades allmänt dubbelrum, och de flesta internat erbjöd då också i regel endast dubbelrum.

Det totalt disponibla antalet internatplatser uppgår nu till 8 400 enligt uppgifter som lämnats av skolorna själva i mars 1989.

Under 1980-talet har andelen internatboende elever på långa kurser hållit sig omkring 45 procent. Under de senaste åren har ungefär hälften av rörelsefolkhögskolornas elever varit internatboende mot en tredjedel av kommun- och landstingsskolornas elever.

Internatboendet på allmänna kurser har minskat under senare år, medan den påtagligt ökat på särskilda linjer.

En förklaring till den utvecklingen är att de särskilda linjerna, som ökat sin andel av det samlade kursutbudet, i allmänhet är riksrekryterande och internatberoende, medan externatskolornas och externatkursernas verksamhet till stor del utgörs av allmänna kurser för vuxna och äldre korttidsutbildade, som bor på eller i närheten av kursorten.

4.1.2 Överväganden och bedömningar

Värdet av en internatmiljö, rätt använd, är allmänt erkänt. Den ger kursdeltagare och lärare utomordentligt goda tillfällen att umgås även utanför lektionstid. Den ger kursdeltagarna stimulerande möjligheter att närmare lära känna kamrater från olika samhällsförhållanden, länder och kulturer. Den erbjuder många tillfällen till samtal och meningsutbyten och till gemensamt skapande och gemensamma kulturupplevelser.

Att bo tillsammans, arbeta tillsammans, sjunga tillsammans och arrangera fester och resor tillsammans bidrar i hög grad till utvecklandet både av kursdeltagarnas egna personligheter och av deras förståelse för andras bakgrund och problem.

Internatet och internatmiljön erbjuder kort sagt mycket goda förutsättningar för skapandet av en personlighetsutvecklande social gemenskap och en engagerande och inspirerande social och pedagogisk miljö. Gemensamma kulturupplevelser, gemensamma fritidsaktiviteter, debatter, samtal och diskussioner är också på de allra flesta skolor fortfarande ett levande inslag i veckorytmen.

Det kan dock diskuteras om alla skolor med internat verkligen utnyttjar eller kan utnyttja internatmiljöns alla möjligheter. På många skolor reser alla eller de flesta kursdeltagarna hem över veckosluten. Lärarna flyttar i ökande takt ut från tjänstebostäder på skolområdet bl.a. på grund av inträffade höjningar av bostadsförmånsvärdet. Studiecirklar, samkväm och andra gemensamma aktiviteter tilldrar sig inte samma intresse som tidigare.

Det skall inte heller döljas att internatlivet kan ha negativa sidor. Bristande respekt för enskilda kursdeltagares behov av integritet och ensamhet kan vålla problem. Vad som bör vara demo-

kratiska uttryckssätt och arbetsformer kan urarta till "de välverbaliserades och högljuddas maktrevir".

Kommittén vill här framhålla att också externatskolorna och externatkurserna kan utgöra goda personlighetsutvecklande och socialt utvecklande pedagogiska miljöer. Men den anser att internatformen har så stora fördelar att det alltjämt är angeläget att så många skolor som möjligt erbjuder internatboende och att de fullt ut tillvaratar de möjligheter internatformen medger.

Det är allmän omvittnat att kostnaderna för att driva ett internat tenderar att öka och att internatkursverksamhet är dyrare än externatkursverksamhet. Många efterfrågar därför någon form av förstärkning av statsbidraget till skolor eller kurser med internatboende.

Kommittén har övervägt den frågan men finner, som framgår av kapitel 6.4.2 nedan, inte anledning att föreslå någon förändring.

4.2 Utlokalisering av kurser

4.2.1 Utveckling och nuläge

Sedan 1977 har en folkhögskola rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten. Sådan verksamhet skall dock bedrivas i god kontakt med moderskolan och får inte ha karaktären av enbart förmedling av statsbidrag till kursverksamhet på annan ort.

Inget är sagt om geografiska avstånd mellan moderskolan och kurs utanför skolorten. Men i 1973 års folkhögskoleutredning tänkte man närmast på en landsbygdsskolas möjlighet att ordna kurser för korttidsutbildade i närbelägen tätort på s.k. dagligt pendlingsavstånd.

Möjligheten att utlokalisera både korta och långa kurser har i ökande grad utnyttjats av folkhögskolorna. Enligt uppgifter från skolornas rektorer förekom 1988/89 utlokaliserade långa kurser vid ett 40-tal skolor.

I många fall rör det sig om externatkurser (ofta s.k. dagfolkhögskolor) anordnade av landsbygdsfolkhögskolor i närbelägna tätorter. Men i ett tiotal fall rör det sig om utlokalisering på mycket stora avstånd. Det finns skolor som kontinuerligt anordnar flera långa kurser på olika orter med 20–100 mils avstånd från moderskolan.

Genom riksdagsbeslut 1977 blev det möjligt att förlägga kurser eller del av kurs utomlands. Denna möjlighet utnyttjas av allt fler folkhögskolor, 1988/89 av omkring 25 skolor. Längden av och syftet varierar. En folkhögskola med språkinriktning har så gott som alla kurser förlagda till tre eller fyra länder i Europa.

4.2.2 Överväganden, bedömningar och förslag

Genom att förlägga kurser utanför skolan och skolorten har många folkhögskolor nått målgrupper, som de annars inte hade nått.

Möjligheterna att utlokalisera kurser underlättar också för folk-rörelser och organisationer att tillgodose utbildningsbehov i regionala och lokala organ, avdelningar och församlingar.

Men när utlokaliseringen av kurser sker på längre avstånd än dagligt pendelavstånd, kan det med skäl sättas i fråga om en nära kontakt mellan elever, kursdeltagare och skola kan upprätthållas. I några fall kan också ifrågasättas om moderskolan i förhållande till de utlokaliserade långa kurserna verkligen är en "huvudskola" i den meningen att huvuddelen av verksamheten bedrivs där. Det förekommer vidare i några städer med egna folkhögskolor att upp till fyra andra folkhögskolor – ofta på långt avstånd – kontinuerligt där anordnar långa kurser som ett slags nya filialer.

Det finns uppenbara risker med en alltför långtgående utlokalisering. En sådan är den att folkhögskolorna i allt för hög grad blir instrument för bidragsförmedling till organisationers kurser på olika orter i stället för verkliga skolenheter.

Risk föreligger också för att reella filialsolor åter uppstår, ett system som 1973 års utredning och riksdagen 1977 uttryckligen ville avskaffa.

Kommittén anser därför att den pågående utvecklingen mot reella filialer på betydligt längre avstånd än dagligt pendelavstånd från moderskolan bör brytas. Det bör ankomma på tillsynsmyndigheten att härvidlag ta initiativ till dialog med skolor, vars utveckling i nu berört avseende är särskilt framträdande. Möjligheterna att flytta "moderskolan" till ort där i praktiken verksamhetens tyngdpunkt ligger, kan därvid vara ett diskussionsalternativ.

För någon eller några av de i detta sammanhang aktuella skolorna är situationen den att en uppdelning i flera skolenheter är det bästa alternativet. Om en sådan delning sker helt inom ramarna för både den totala verksamhetsvolymen i riket och för huvudmannens tilldelning av bidragsveckor, uppstår så vitt kommittén kan se inga negativa effekter. Sådana förändringar tillstyrks därför.

Kommittén har nämligen uppfattat direktiven så att det är den totala bidragsberättigade undervisningsvolymen vid folkhögskolorna som alltfjämt skall vara begränsad och inte t.ex. antalet skolor som den volymen fördelas på.

Det kan ju t.ex. mycket väl tänkas att folkhögskoleverksamheten som helhet betraktad kan bli kvalitativt bättre om antalet skolor blir mindre än nu och kvarvarande skolor får större möjligheter att utveckla verksamheter som kommittén anser det önskvärt att folkhögskolorna vidarutvecklar. Det kan å andra sidan lika väl tänkas att den kan bli bättre om ett antal mycket stora skolor

med stor andel utlokaliserade kurser delas eller omstruktureras. Det är enligt kommitténs mening inte en skolas storlek som är avgörande för kvaliteten, utan verksamhetens innehåll och resultat.

I detta sammanhang vill kommittén aktualisera en fråga som väckts under arbetets gång. Den gäller möjligheterna för en huvudman, som ansvarar för flera skolor, att inom rimliga gränser själv bestämma fördelningen av den bidragsberättigade verksamhetsvolymen mellan sina skolor. Att införa en sådan möjlighet skulle ligga i linje med det ökade ansvar för folkhögskoleverksamheten som kommittén anser att huvudmännen bör ha.

Några större problem eller svårigheter med det aktualiserade förfarandet kan kommittén inte se. Eftersom frågor om fördelning av statsbidrag naturligen måste ske genom kontakt med tillsynsmyndigheten, ankommer det på den att uppmärksamma eventuella negativa konsekvenser och påtala dem för huvudmännen och skolorna. En sådan konsekvens kan vara att en skola genom omfördelningen blir alltför liten eller alltför stor för att kunna fungera väl. Och någon rätt att omfördela så att i praktiken en skola läggs ned har inte åsyftats.

Kommittén föreslår därför att huvudmän, som äger och driver flera folkhögskolor, inom rimliga gränser och inom ramen för en långsiktig planering, själva bör få avgöra fördelningen av den statsbidragsberättigade verksamhetsvolymen mellan skolorna.

Kommittén har för övrigt fått en konkret fråga av nu behandlat slag att ta ställning till. Pingstförsamlingarnas skol- och kursverksamhet, som är huvudman för pingströrelsens skolor, har nämligen i skrivelse till kommittén önskat få genomföra en sådan uppdelning av Mariannelunds folkhögskola, att denna skolas kursverksamhet i Norrland får bilda en egen skolenhet med centrum i Dalkarlså, Robertsfors kommun.

Kommittén föreslår att en sådan uppdelning får göras per den 1 juli 1991.

5 Studiefinansieringsproblem

Studiefinansieringen har för de flesta en avgörande betydelse för möjligheterna att börja på folkhögskola. Många studerande har ansvar för hem och familj och drar sig för att ta studielån. Detta gäller inte minst för korttidsutbildade, som i 40-årsåldern söker till folkhögskola för att få grundskolebehörighet eller allmän gymnasiebehörighet.

Studerande vid folkhögskola kan finansiera sina studier på flera olika sätt. Deltagare som är under 20 år får studiehjälp på samma villkor som gymnasieelever. Om de bor på internat får de dessutom inackorderingstillägg. De finansieringsformer som kommer i fråga för de flesta deltagare över 20 års ålder är studiemedel, särskilt vuxenstudiestöd samt utbildningsbidrag från länsarbetsnämnden. Vissa deltagare kan också få socialbidrag, sjukpenning eller bidrag från omsorgsstyrelse.

Enligt centrala studiestödsnämndens och arbetsmarknadsstyrelsens statistik för 1988/89 erhöll sammanlagt ca 15 400 kursdeltagare studiestöd eller utbildningsbidrag för långa kurser. Knappt hälften av dem fick studiemedel, en dryg femtedel studiehjälp och lika stor andel utbildningsbidrag. Särskilt vuxenstudiestöd fick bara 13 procent av de kursdeltagare som hade någon form av studiestöd.

Det ingår inte i folkhögskolekommitténs uppgifter att behandla studiefinansieringsproblem. Till kommittén har dock från folkhögskolorna med stort eftertryck framhållits att studiefinansieringen är ett av de allra svåraste hindren för att rekrytera deltagare bland dem som har det största behovet av folkhögskolestudier.

Några grupper som har särskilt stora problem med studiefinansieringen är invandrare och personer med läs- och skrivsvårigheter.

Många folkhögskolor erbjuder kurser för *invandrare* som fått lagstadgad grundundervisning i svenska och som tillgodogjort sig grunderna i svenska språket, men behöver bygga på sina kunskaper i språket och samtidigt skaffa sig kunskaper om svenskt samhällsliv och svensk kultur. Tidigare kunde många av dessa invandrare få utbildningsbidrag av länsarbetsnämnderna, men den möj-

ligheten har i stort sett upphört, delvis p.g.a. den goda tillgången på arbete. Länsarbetsnämnderna erbjuder nu i stället deltidsarbete i kombination med studier på komvux eller i studieförbund. Den kombinationen passar inte alla invandrare. Folkhögskolan passar dem som vill studera på heltid och få en överblick över svenskt samhällsliv och svensk kultur. Genom att utbildningsbidrag inte längre är en möjlig finansieringsform har antalet invandrarstuderande på folkhögskola sjunkit kraftigt.

På ett tiotal folkhögskolor anordnas kurser för *vuxna med läs- och skrivsvårigheter*. De studerande har i flera sammanhang skrivit till folkhögskolekommittén, både för att berätta om folkhögskolestudiernas positiva effekt och för att be kommittén agera för en lösning av problemen med studiefinansieringen. De lägger ett stort ansvar för sina läs- och skrivsvårigheter på skolan och samhället och anser därför att de inte skall behöva skuldsätta sig för att rätta till de problemen. Om de sedan vill fortsätta studierna blir skuldbördan mycket stor, innan de ens kommit upp på en kunskapsnivå som de flesta fått redan i grundskolan.

Studiemedel utbetalas till folkhögskoleelever som fyllt 20 år efter de regler som gäller för utbildning på gymnasienivå. Det innebär att de i regel får studiemedel endast för sex terminers studier. Endast de studerande vid fritidsledarlinjen får studiemedel efter de regler som gäller för högskoleutbildning. Dessa regler ger studiemedel för i normalfallet upp till tolv terminers studier.

Kursdeltagare, som bedrivit folkhögskolestudier på grundskole- och gymnasieskolenivå efter 20 års ålder och som sedan vill fortsätta med folkhögskolestudier på någon annan linje än på fritidsledarlinjen, kan få avslag på ansökan om studiemedel, därför att de redan har fått studiemedel under sammanlagt sex terminer.

Skuldsätningen är ett problem framför allt för de korttidsutbildade i 40-50 årsåldern, som måste ta studiemedel för studier både på grundskole- och gymnasienivå eller som får oförmånliga villkor för särskilt vuxenstudiestöd, därför att de inte är berättigade till dagpenning från A-kassan. Det är en stor risk att motviljan mot att skuldsätta sig i kombination med studieovana leder till att studierna inte kommer i gång.

En särskild utredare har nyligen fått i uppdrag att se över det nuvarande systemet för vuxnas möjligheter att finansiera studier. Kommittén har i en skrivelse till utredaren redogjort för skolornas syn på studiefinansieringen och därvid framhållit de problem som här har beskrivits.

6 Ett förenklat statsbidragssystem

6.1 Inledning

Enligt direktiven har folkhögskolekommittén till uppgift att utvärdera folkhögskolans statsbidragssystem, föreslå ett statsbidragssystem där kontroll över kostnadsutvecklingen kan upprätthållas, samt föreslå principer för fördelning av den bidragsberättigade undervisningsvolymen. I direktiven framhålls att det även i fortsättningen är nödvändigt att tillämpa ett system som begränsar den totala bidragsberättigade undervisningsvolymen vid folkhögskolorna.

I tilläggsdirektiven sägs att bidragssystemet bör vara konstruerat för att lätt kunna anpassas till ett system med icke statligt reglerade tjänster. Vidare sägs att om kommittén kommer fram till att viss verksamhet inte bör vara statsbidragsberättigad, bör frigjorda resurser kunna användas till en generell förstärkning eller till att förstärka särskilt angelägen verksamhet.

Kommittén vill då först erinra om att regering och riksdag har fattat principbeslut om att införa treårsbudgetering. Detta innebär en fördjupad prövning av myndigheternas hela verksamhet och en mer uttalad inriktning på resultat och styrning i ett längre perspektiv. Den grundläggande idén bakom beslutet är att myndigheterna eller de som bedriver verksamhet, som helt eller delvis finansieras med anslag över statsbudgeten, får ett ökat ansvar för hur resultaten skall uppnås inom ramen för regeringens resurstilldelning och styrning i övrigt. Därför kommer regeringen och riksdagen att ställa ökade krav på redovisning av till vad och hur dessa resurser utnyttjats.

Systemet med treårsbudgetering innebär att regeringen och riksdagen i framtiden vart tredje år, med utgångspunkt i en fördjupad anslagsframställning, beslutar om inriktning av verksamheten och om resurser för denna för de följande tre budgetåren. Självva anslagsbesluten fattas dock varje år av riksdagen.

6.2 Nuvarande statsbidrag

Det nuvarande statsbidragssystemet för folkhögskolan infördes budgetåret 1977/78. Avsikten var att resurserna skulle kunna användas på ett friare sätt än tidigare, samt att det administrativa arbetet skulle förenklas såväl ute på skolorna som på skolöverstyrelsen. Därför beräknades statsbidraget enligt en schablonmetod knuten till verksamhetsvolym och lärarlönekostnad.

Statsbidrag till folkhögskolorna lämnas i form av allmänt bidrag, tilläggsbidrag och särskilda bidrag.

Det allmänna bidraget utgörs av produkten av tre faktorer: undervisningsvolym, en i förordning angiven genomsnittlig lärarlönekostnad och en bidragskoefficient. Volymen avser all den kursverksamhet en folkhögskola genomfört under ett verksamhetsår under förutsättning att kurserna motsvarar de krav som anges i folkhögskoleförordningen och därtill knutna föreskrifter. I volymen ingår även sådan verksamhet i studiecirklar som lärare genomfört inom ramen för sin tjänst. Volymen uttrycks i elevveckor (en elevvecka = en elev under en kursvecka).

Eftersom det ansetts att en folkhögskolas storlek av bl.a. pedagogiska skäl bör begränsas, erhåller varje folkhögskola bidrag efter ett regressivt system (den s.k. bidragstrappan). Det innebär att fullt statsbidrag ges för de 5 100 första elevveckorna. Därefter ges statsbidrag med 80 procent av elevveckorna upp till 7 500, med 50 procent upp till 9 500 och med 20 procent upp till 11 000 elevveckor. När elevveckorna räknats om på det sätt som beskrivits här, kallas de *bidragsveckor*.

Bidragskoefficienten är ett tal som räknats fram i syfte att schablonisera folkhögskolans bidragssystem. Detta tal sattes ursprungligen till 0,0038. Beräkningen gjordes med utgångspunkt från de statliga medel, som år 1977 var tillgängliga för folkhögskoleverksamhet, i relation till volym och lärarlön. Koefficienten har senare i besparingssyfte sänkts till 0,0036.

Den genomsnittliga lärarlönekostnaden anges med en lönegrad och en löneklass i det statliga lönesystemet. Från början avsåg denna faktor det faktiska löneläget, men den har inte följt med i utvecklingen av lärarlönekostnaden för folkhögskolorna.

Sammanfattningsvis innebär detta att en skola per bidragsvecka får 0,0036 av den angivna lärarlönekostnaden inkl. vissa sociala avgifter för ett år.

Det allmänna bidraget justeras med avseende på två olika förhållanden. Fullt bidrag utbetalas endast om folkhögskolan har en lärartäthet om lägst 2,1 undervisningstimmar per elevvecka. I annat fall skall bidraget reduceras. Denna bestämmelse innebär en garanti för att statsbidragen används för undervisning.

Bidraget justeras vidare med hänsyn till den faktiska lärarlönekostnaden vid den enskilda folkhögskolan. Från budgetåret 1984/85 har avvikelsen mellan den i förordning angivna lärarlönekost-

naden och den verkliga blivit allt större, beroende på att andelen lärare med högre åldersklass blivit allt större. Det innebär att samtliga folkhögskolor redovisar en positiv justeringspost. För 1988/89 utgjorde denna i genomsnitt drygt 300 000 kronor per skola. I ett fall uppgår den till 900 000 kronor. Justeringsposten har inte budgeterats, vilket lett till en underbudgetering av statsbidraget under en följd av år.

Tilläggsbidrag ges för kallorts- och semesterlönstillägg, tjänstledighetslön för rektor och lärare samt till avlöningsförstärkning för lektorsbehöriga ämneslärare.

För vissa verksamheter utgår *särskilda statsbidrag*. SÖ fördelar således årligen en tilläggsresurs om f.n. 9,5 milj.kr. till maximalt 26 000 elevveckor musikundervisning. Resursen består av ett tillskott om 0,5 elevveckobidrag för varje sådan elevvecka musikutbildning. Detta bidrag skall användas för att möjliggöra en ökad lärartäthet.

För deltagare, som är i behov av särskilt stöd i undervisningen, ges ett särskilt bidrag motsvarande 0,5 elevveckor. Det är avsett för åtgärder som underlättar studiesituationen för psykiskt, fysiskt, socialt och språkligt handikappade deltagare. Åtgärderna kan vara ökad lärartäthet, elevassistans, anskaffande av särskild utrustning etc. För långa kurser används ca 30 procent av denna resurs för deltagare med fysiska och psykiska funktionshinder och 70 procent för deltagare med sociala och språkliga handikapp (inkl. invandrare med språksvårigheter). 1989/90 uppgick resursen till 58 748 bidragsveckor motsvarande en kostnad om ca 44,5 milj.kr.

I den mån bidraget inte räcker för att ge stöd åt särskilt resurskrävande handikappade studerande, kan ett bidrag utgå till extra förstärkningsåtgärder, exempelvis för elevassistenter. Inom en given ram prövar SÖ ansökningar om sådant bidrag med hänsyn till varje folkhögskolas särskilda behov. SÖ fördelar också årligen ur detta anslag f.n. ca 1,5 milj.kr. till folkhögskolor som vidtar åtgärder för att förbättra skolornas fysiska tillgänglighet för studerande med funktionshinder. Anslaget uppgick totalt till 12,7 milj.kr. 1989/90. Särskilt bidrag ges också till vissa korta kurser (anpassningskurser) och för utbildning av teckenspråkstolkar och teckenspråklärare. Sammanlagt utgick för dessa ändamål ca 19 milj.kr. 1989/90.

Skolorna får vidare ersättning för den av skolöverstyrelsen fastställda nedsättningen av rektorernas undervisningsskyldighet.

Totalt omfattade statsbidraget till driften av folkhögskolorna nästan 640 milj.kr. för 1988/89. Därutöver ges under anslagen till forskning inom skolväsendet resp. till fortbildning m.m. medel för pedagogiskt utvecklingsarbete för folkhögskolan samt för fortbildning av folkhögskolans lärare om sammanlagt drygt en miljon kronor.

Det totala statsbidragsberättigade verksamhetsvolymen får sedan 1983/84 inte växa utöver en viss nivå som årligen anges i budgetpropositionen. Ett s.k. *bidragstak* har införts. Verksamheten begränsas genom regler som säger att det bidrag som en folkhögskola garanteras för ett visst verksamhetsår skall motsvara genomsnittet av vad skolan disponerade under de två budgetåren före det närmast föregående. Om en skola överskrider den för året garanterade volymen får skolan en viss täckning, under förutsättning att utrymme finns inom den totala volymen för samtliga folkhögskolor i landet. Skolor som minskat sin verksamhet ger således ett bidrag till dem som expanderat.

Under de senaste budgetåren har varje folkhögskolas bidragsvolym minskats med ca en procent vid två tillfällen för att garantera att nytillkomna folkhögskolor skulle nå upp till en miniminivå. Denna expansion har således skett inom ramen för den beslutade totalvolymen för folkhögskoleverksamheten. En viss reduktion av varje skolas volym har också skett med anledning av att lärarnas löneökningar överskridit den av regeringen och riksdagen fastställda utgiftsramen för statliga lönekostnadsökningar.

Det nuvarande bidragssystemet tillkom i en situation då folkhögskolan successivt kunde öka verksamhetsvolymen. Det är konstruerat med en bidragstrappa för att styra utvecklingen mot en önskvärd storlek på skolorna. Så länge en årlig expansion av verksamheten kunde göras fungerade bidragssystemet mycket väl, men när verksamhetsvolymen begränsades bortföll väsentliga förutsättningar för systemet och de begränsningsregler som infördes medförde olägenheter för skolorna.

Den nuvarande konstruktionen av bidragstaket medför t.ex. risk för att skolorna inte prövar nya kurs typer. Om man inte lyckas rekrytera tillräckligt många deltagare till en ny kurs, minskar statsbidraget på sikt och därmed förutsättningarna för att kommande år bibehålla verksamhetens omfattning.

Andra nackdelar med systemet är att det kan leda till betydande underbudgetering i statsbudgeten samt att det innebär en onödig detaljreglering.

6.3 Finansieringen av folkhögskolornas verksamhet

Folkhögskolorna finansierar sin verksamhet med intäkter från i huvudsak tre källor, nämligen staten, landstingen och kursdeltagarna. Mindre delar av intäkterna härrör på rörelseskolorna från huvudmän och primärkommuner, samt på alla typer av folkhögskolor från konferens- och uppdragsverksamheter.

På regeringens uppdrag har statskontoret i samarbete med folkhögskolekommittén genomfört en kartläggning och analys av folkhögskolornas ekonomi och av olika offentliga bidrag till verksamheten. Analysen avser även möjligheter och former för en

eventuell övergång till treåriga budgetramar (se statskontorets skriftserie 1990:3 Statsbidrag till folkhögskolan). Statskontoret har utöver den ekonomiska kartläggningen och analysen föreslagit några alternativa modeller för folkhögskolornas statsbidragssystem.

I kartläggningen ingick ett urval om 25 folkhögskolor, varav 14 rörelseskolor, nio landstingsskolor, en stödföreningsskola och en primärkommunal folkhögskola. Kartläggningen avsåg budgetåret 1987/88 resp. 1988. Närmast föregående undersökning av folkhögskolornas ekonomi utfördes fem år tidigare av SÖ.

Bidragsgivarnas andel av finansieringen skilde sig väsentligt mellan rörelseskolorna och landstingsskolorna i statskontorets urval. Skillnaden framgår av följande tabell:

Intäkter (procent)	Rörelsefolk- högskolor	Landstingsfolk- högskolor
Statsbidrag	42	37
Landstingsbidrag	17	} 44
Huvudmannabidrag	1	
Kommunbidrag	2	-
Elev- och personal- intäkter	24	13
Konferens- och upp- dragsverksamhet	7	2
Övrigt	7	4
Summa	100	100

Landstingens bidrag till kursdeltagare från det egna landstinget som går på folkhögskolor i ett annat län kallas *interkommunala ersättningar*. Landstingsförbundets styrelse rekommenderar varje läsår schablonbelopp för dessa.

Läsåret 1989/90 var det rekommenderade schablonbeloppet 385 kr. per elevvecka. 22 landsting följde rekommendationen, medan ett landsting betalade ut en något lägre ersättning. Inget landsting betalade ut ersättning för kurser som var kortare än en vecka. Landstingsförbundets styrelse har för läsåret 1990/91 beslutat rekommendera en interkommunal ersättning om 425 kr. Det innebär en höjning med ca 11 procent sedan föregående läsår.

För kursdeltagare som studerade vid rörelsefolkhögskolor inom det egna länet läsåret 1989/90 gav 14 landsting bidrag motsvarande det rekommenderade schablonbeloppet, dvs. 385 kr. per elevvecka. I tre län gavs ett lägre bidrag per elevvecka, medan fem landsting gav ett fast årsanslag till rörelsefolkhögskolorna inom det egna länet. Ett län saknar rörelsefolkhögskolor. Konsekvenserna av denna modell för bidragsgivning kan bli, att en rörelseskola får större landstingsbidrag för en kursdeltagare från ett annat län än för en deltagare som är bosatt i det län där skolan är belägen.

6.4 Överväganden och förslag

6.4.1 Folkhögskolornas ekonomiska situation

Folkhögskolornas ekonomiska situation varierar kraftigt från skola till skola. Detta beror på flera faktorer bland vilka de viktigaste är huvudmannens förutsättningar och vilja att bidra till verksamheten.

Folkhögskolekommittén har övervägt frågan om folkhögskolornas finansiering med utgångspunkt i bl.a. statskontorets rapport om skolornas ekonomi, i diskussionsinlägg från styrelsen för Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation (RIO), i yttranden som har inkommit till kommittén med anledning av fakta- och debattboken, samt i synpunkter som framförts i andra sammanhang.

Krav har därvid framförts på en betydligt större differentiering mellan skolor med olika slag av huvudmannaskap. RIO:s styrelse t.ex. föreslår att statsbidraget till rörelsefolkhögskolorna skall vara 20 procent högre än till landstingsfolkhögskolorna. Motiveringarna är den stora skillnaden i offentlig finansiering och rörelseskolornas bräckligare ekonomi.

Statsbidraget till folkhögskolorna är nämligen differentierat med avseende på huvudmannaskap. Bidraget till landstingsskolorna är 5,8 procent lägre än till rörelseskolorna. Differentieringen kom till i en situation då staten genomförde allmänna besparingar. Bidraget till sociala lönekostnader för landstingsfolkhögskolorna sattes därvid till samma nivå som för övriga landstings- och primärkommunala skolor.

När det gäller att bedöma folkhögskolornas möjligheter att finansiera sin verksamhet, är det viktigt att hålla i minnet att många skolor är små och självständiga enheter som har begränsade möjligheter att klara av stora ekonomiska påfrestningar. Detta gäller i särskilt hög grad merparten av rörelseskolorna. Få huvudmän för rörelsefolkhögskolor har möjligheter att satsa egna resurser för att klara ekonomiska problem på en skola. De flesta rörelseskolor finansierar sin verksamhet helt med hjälp av samhällsstödet och de intäkter som vissa delar av verksamheten kan ge. Organisationerna kan möjligen hjälpa till vid enstaka tillfällen, t.ex. när det gäller större investeringar.

Landstingsfolkhögskolorna har allmänt sett en tryggare situation genom att landstinget i besvärliga situationer kan ge hjälp i både administrativt och ekonomiskt avseende. Landstingens ekonomi har dock på senare tid utsatts för allt starkare påfrestningar. Administrativa förändringar har lett till allt större självständighet, också i fråga om det ekonomiska ansvaret, för de enskilda verksamheterna. Detta medför att de arbetsvillkor, som gäller för rörelseskolorna, börjar bli allt vanligare också för landstingsskolorna.

När folkhögskolorna får ökad självständighet och större ekonomiskt ansvar blir det viktigare med långsiktiga besked om de ekonomiska förutsättningarna. Det statsbidragssystem som kommittén föreslår är utformat bl.a. med tanke på detta.

Enligt kommitténs mening är det viktigt att också landstingens bidrag ges på sådant sätt att skolorna kan garanteras en lugn och stabil utveckling. Skolorna har mycket svårt att klara snabbt insatta besparingsåtgärder.

De rekommendationer som Landstingsförbundets styrelse regelbundet utfärdar för landstingen medverkar till att skapa stabilitet i ekonomin. Kommittén vill, med respekt för landstingens suveränitet, understryka vikten av att rekommenderade bidragsnivåer uppnås och att landstingen även i övrigt uppträder enhetligt. Många skolor är riksrekryterande, vilket gör att de interkommunala ersättningarna spelar en mycket stor roll för verksamhetens finansiering.

6.4.2 Differentierade bidrag

De förslag som framförts om större statsbidrag till rörelseskolor än till landstingsskolor syftar till att åstadkomma större ekonomisk säkerhet för rörelsefolkhögskolorna. En ökning av statsbidragsandelen leder dock inte automatiskt till det resultatet. Om staten ökar sitt ansvar står det varje landsting fritt att, med detta som argument, minska sin insats. En stabil utveckling garanteras på ett bättre sätt om skolorna oberoende av huvudman får i stort sett samma statsbidrag och en så likartad behandling som möjligt från landstingens sida. Mot den bakgrunden vill kommittén inte förordna en större differentiering av bidragen med hänsyn till huvudmannaskapet än nu.

I diskussionen och i synpunkterna på kommitténs debattbok har föreslagits att större statsbidrag skall utgå till verksamheter som är särskilt kostnadskrävande eller angelägna. De vanligaste förslagen är att högre bidrag skall ges för verksamhet vid internatfolkhögskolor och för verksamhet för korttidsutbildade.

Verksamheten vid *internaten* är otvivelaktigt mer kostnadskrävande än externatverksamheten. Internatet är också en förutsättning för många av de studieformer som är säregna för folkhögskolan. Detta kan sägas tala för att internatskolorna borde ha ett större bidrag.

Å andra sidan är så gott som samtliga folkhögskolor internatskolor. Endast elva är rena externatskolor. Det är inte möjligt att, inom folkhögskoleanslagets totalram, omfördela resurser till internatskolornas fördel.

I dag bor knappt hälften av internatskolornas långkurselever på skolan. Det kan finnas skäl att stimulera en ökning av detta antal. Att göra detta genom en ny bidragskonstruktion förutsätter

dock inte bara ett betydande resurstillskott utan också en detaljreglering som går långt utöver den nuvarande och som inte kan förenas med direktivens krav på ytterligare förenklingar.

Att ge ett större bidrag till internatskolor än till externatskolor skulle för övrigt stå i motsats till en prioritering av korttidsutbildade, eftersom dessa främst av familjeskäl har svårare att förlägga sina studier utanför hemorten.

När det gäller förslaget om en prioritering av utbildning av korttidsutbildade är det viktigt att konstatera att samtliga folkhögskolor har ett ansvar för denna studerandegrupp. Det finns således inte någon anledning att ge somliga folkhögskolor större bidrag för sådan verksamhet. Verksamhet för korttidsutbildade är i allmänhet heller inte mer kostnadskrävande än annan utbildning. Däremot kan rekrytering av korttidsutbildade vara mer resurskrävande. Särskilt gäller detta folkhögskolor som har svårigheter att rekrytera korttidsutbildade. Kommittén föreslår nedan under avsnitt 6.4.4 att en viss andel av statsbidraget skall bindas bl.a. för rekryteringsåtgärder för korttidsutbildade.

6.4.3 Principer för det nya statsbidragssystemet

Folkhögskolekommittén har, efter att ha tagit del av yttranden över debattboken och förslag till förändringar i statsbidragssystemet, kommit fram till att det nuvarande systemet har övervägande fördelar jämfört med de föreslagna alternativa systemen. Om det nuvarande systemet förenklas ytterligare och anpassas till treårsbudgeteringen, kommer det att kunna få den enligt direktiven eftersträfvade strukturen.

De nya former för styrning av verksamhet som bekostas över statsbudgeten, vilka har beskrivits i inledningen till detta avsnitt, ger dem som utövar verksamheten ett ökat ansvar för hur de eftersträfvade resultaten skall uppnås. Det innebär att verksamheten regelbundet skall prövas mot de uppsatta målen. För att detta skall fungera, måste styrningen och budgeteringen ske i längre tidsperspektiv än tidigare. Kommittén anser att denna form av styrning passar synnerligen väl för det fria bildningsarbete som folkhögskolan bedriver.

Det ökade ansvaret för utbildningsanordnarna förutsätter ett enkelt och schabloniserat statsbidrag som är lätt att förutse och överskåda både för anordnarna och för regering och riksdag. Det statsbidragssystem som förordas har förenklats så långt som kommittén anser att detta är möjligt. Ett schabloniserat system innebär med nödvändighet att öronmärkta bidrag inte utgår i lika stor utsträckning som eljest.

Kommittén har försökt att schablonisera bidraget så att den eftersträfvade förutsebarheten och överskådligheten uppnås, utan att det drabbar enskilda folkhögskolor eller angelägen verksamhet

på ett alltför kännbart sätt. Totalt kommer ett lika stort statsbidrag att lämnas som tidigare, men det går inte att helt undvika problem i förändringssituationen.

Med denna utgångspunkt föreslår kommittén att så gott som hela statsbidraget lämnas i form av ett *allmänt bidrag* som skolorna får disponera mycket fritt. Därutöver föreslås ett *förstärkningsbidrag* som skall täcka merkostnader för viss musikundervisning och för handikappade elever, samt vissa *särskilda bidrag*.

Fördelningen av resurserna mellan folkhögskolorna föreslås ske enligt nuvarande princip, dvs. efter antalet genomförda deltagarveckor. Reglerna för fördelningen förenklas. Statsbidragsresursen förutsätts även i fortsättningen vara begränsad, vilket innebär att det s.k. bidragstaket kommer att bestå.

De deltagarveckor för vilka statsbidrag ges skall fördelas mellan folkhögskolorna för en treårsperiod. För varje skola beräknas antalet statsbidragsberättigade deltagarveckor för perioden med utgångspunkt i de tre senaste årens genomförda verksamhetsvolymer för vilka statsbidrag har erhållits.

För folkhögskolorna är det en avsevärd fördel att kunna planera verksamheten för en längre period än ett år. En längre planeringsperiod ger skolorna ökad möjlighet att pröva nya kurser och nya utbildningsformer.

Det innebär också att, med undantag för kompensation för kostnadsutvecklingen, resurserna för en folkhögskola är låsta under en treårsperiod. Under perioden sker den uppföljning och utvärdering som skall ligga till grund för eventuella beslut om förändring av verksamheten inför nästa treårsperiod.

På den nationella nivån skall regering och riksdag som underlag för sina beslut ha den fördjupade anslagsframställning, som tillsynsmyndigheten skall ge in till utbildningsdepartementet vart tredje år. De förslag som där läggs fram skall bygga på fakta om kursutbudets utveckling, skolornas rekryteringsarbete och förändringar i deltagarsammansättningen m.m. Där skall också finnas en ekonomisk redovisning för treårsperioden.

Kommittén föreslår i kap. 7 att den statliga regleringen av lärarnas och rektorernas tjänster skall upphöra. Som en följd därav föreslås här att statsbidraget inte längre skall vara relaterat till lärarnas löneutveckling. Enligt kommitténs mening bör statsbidraget värdesäkras enligt de principer som kommer att gälla för kostnadskompensation inom skolsektorn i dess helhet. Kvaliteten i bildnings- och utbildningsverksamheten riskerar annars att sjunka samtidigt som trycket på folkhögskolorna att bedriva i snäv mening lönsam verksamhet kan öka.

Med nu redovisade principer som grund beskriver kommittén i nästföljande avsnitt utförligare det förenklade statsbidragssystem som den föreslår.

6.4.4 Allmänt bidrag

Det allmänna bidraget skall vara deltagarrelaterat och utges efter det antal bidragsberättigade deltagarveckor en folkhögskola har genomfört.

De deltagarveckor som en kurs ger upphov till beräknas efter antalet arbetsdagar om minst 5 undervisningstimmar i en kurs och antalet deltagare vid kursens början. Fem sådana deltagardagar utgör en deltagarvecka. I kurser som är 15 veckor eller längre och som ges över två terminer, justeras antalet bidragsgrundande deltagare med hänsyn till antalet deltagare vid den andra terminens början. I övrigt görs i bidragssammanhang ingen åtskillnad mellan kurser med avseende på kurstid. För deltidskurs reduceras antalet deltagarveckor i förhållande till kursens omfattning.

Det totala antalet deltagarveckor för vilka statsbidrag skall lämnas bestäms för vart och ett av verksamhetsåren i perioden 1991/92-1993/94 till den volym som staten lämnade bidrag för under 1989/90. Varje enskild folkhögskola garanteras i princip för varje år i perioden ett antal deltagarveckor som beräknas till genomsnittet av de tre senast redovisade årens volymer för vilka skolan erhöll statsbidrag. Den enskilda skolans antal deltagarveckor kan dock komma att justeras om summan av deltagarveckorna avviker från totalvolymen 1989/90.

Kommittén anser att den s.k. bidragstrappan (se ovan s. 160) bör avskaffas och att varje deltagarvecka bör bli lika mycket värd. Detta medför dock avsevärt ökade bidrag för de skolor som har en statsbidragsberättigad volym om mer än 5 100 deltagarveckor och vid 7 500 deltagarveckor och därutöver kraftigt ökade bidrag. Bidragsunderlaget för en enskild folkhögskola bör därför i princip begränsas till 7 500. Eftersom varje deltagarvecka över 5 100 kommer att ge ett högre bidrag än tidigare, får även folkhögskolor med mycket stor verksamhetsvolym kompensation för en stor del av de deltagarveckor som inte längre blir bidragsgrundande.

Den föreslagna övre gränsen är nödvändig därför att de ekonomiska resurserna är begränsade. Gränsdragningen innebär inte att kommittén av pedagogiska eller sociala skäl vill begränsa förekomsten av stora skolor. För att markera detta föreslår kommittén att det ges ett statsbidrag om tio procent av deltagarveckans värde för de överskjutande veckorna upp till 11 000. För deltagarveckor över 11 000 skall statsbidrag inte ges.

Sedan 1977/78 har 21 nya folkhögskolor inrättats. Så länge en totalbegränsning av folkhögskolans statsbidragsberättigade verksamhetsvolym inte förelåg, kunde nya skolor växa successivt. Efter införandet av bidragstaket har denna möjlighet varit begränsad. Även i det föreslagna schabloniserade statsbidragssystemet kommer det att vara svårt för en folkhögskola att öka sin verksamhetsvolym. Det är dock angeläget att de små skolorna ges tillfälle att växa. Detta är nödvändigt för att de skall kunna ha en

ämnesmässig bredd i sin lärarkår. Dessa skolor bör därför erbjudas möjlighet att successivt under treårsperioden öka sitt bidragsunderlag till 4 000 deltagarveckor. Kommittén anser att denna ökning inte såsom tidigare bör finansieras genom att samtliga folkhögskolors statsbidrag urholkas, utan genom att bidragsunderlaget på det sätt som ovan beskrivits begränsas till 7 500 deltagarveckor.

Den fastställda bidragsberättigade volymen för en skola skall, som förut sagts, ses som ett genomsnitt för treårsperioden. Det blir därmed möjligt för en folkhögskola att variera verksamhetsvolymen från år till år inom treårsperioden utan att den framtida bidragsberättigade volymen påverkas.

De flesta landsting är huvudman för flera folkhögskolor. Även vissa folkrörelser har fler än en folkhögskola. Det kan vara av intresse för en sådan huvudman att omfördela de bidragsberättigade volymerna mellan sina skolor. Kommittén har i kap. 4.2.2 föreslagit att den möjligheten öppnas.

För treårsperioden 1994/95–1996/97 bestäms antalet statsbidragsberättigade deltagarveckor för respektive skola efter en mer kvalitativ bedömning, som föregåtts av en uppföljning och utvärdering av verksamheten under den föregående perioden.

Då värdet av deltagarveckan i statsbidragsavseende bestäms inför det första året i treårsperioden, 1991/92, bör anslagsposter eller delar av anslagsposter i det nuvarande bidragssystemet föras över till det allmänna bidraget. De belopp som står till förfogande skall vara summan av belastningen på resp. anslagspost under 1989/90 uppräknad enligt de principer som kommer att gälla för bidragets värdesäkring. Deltagarveckans värde utgör kvoten mellan detta belopp och den totala beräknade volymen deltagarveckor för 1991/92.

Till det schabloniserade allmänna bidraget bör föras följande anslagsposter enligt regleringsbrev 1989/90:

1. Allmänt bidrag inkl. kostnader för justering med hänsyn till resp. skolas lönenivå och för nedsättningen för rektors undervisningsskyldighet, bidragen till kallortstillägg, tjänstledighetslöner, semesterlönstillägg och lektorstillägg.
7. Medel för skolöverstyrelsens konferenser med företrädare för folkhögskolan.
8. Särskilda åtgärder i anslutning till folkhögskolans kulturarbete, (dock ej visst bidrag till Hantverkets folkhögskola).
9. Medel för samråds-kretsar.

Den ökade schabloniseringen av det allmänna bidraget medför bidragsförändringar, som för vissa skolor kan bli förhållandevis stora, beroende framför allt på lärarnas löneläge. Det allmänna bidraget bör därför vid övergången till ett nytt bidragssystem justeras för samtliga skolor. Justeringen bör vara schabloniserad och beräknas i förhållande till det allmänna bidrag som gavs för verksamhetsåret 1989/90, exkl. bidrag till löneförmåner vid tjänstledig-

het för studier. För det första året i treårsperioden justeras bidraget med hälften av den förändring som inträffat till följd av det nya systemet och för det andra året med 25 procent. Därefter ges statsbidrag utan justeringar.

Det finns i det nuvarande statsbidragssystemet inte något uttalat krav om en viss gruppstorlek. För det statsbidrag en skola erhåller är dock skolan, som ovan beskrivits, skyldig att hålla en viss *lärartäthet* i undervisningen. I praktiken är detta en reglerande faktor vad gäller den genomsnittliga gruppstorleken. Lärartätheten är nu 2,1 undervisningstimmar per elevvecka.

Detta mått gäller för skolans samlade verksamhet under ett arbetsår. Skolan har alltså möjlighet att variera lärartätheten mellan kurserna beroende på vad som kan anses pedagogiskt och metodiskt lämpligt. Bestämmelsen är en garanti för att statsbidraget huvudsakligen används till undervisning.

Den del av statsbidraget som nu binds till undervisning genom föreskrift om viss lärartäthet utgör ca 80–100 procent av det totala bidrag som skolan erhåller. (Andelen är beroende av bl.a. skolans storlek och lönekostnadsnivå.) För den del av bidraget som inte binds till undervisning skall skolan finansiera skolhälsovård och syo- och kuratorsinsatser samt kontaktverksamhet med organisationer och institutioner.

Kommittén anser att en viss mängd undervisning även i fortsättningen bör föreskrivas som krav för statsbidrag. Om ett sådant krav inte anges, skulle det vara möjligt för en enskild folkhögskola att minska de egna undervisningsinsatserna eller finansiera annan verksamhet med statsbidraget. Detta skulle betyda att staten skulle komma att finansiera en allt större del av en enskild folkhögskolas verksamhet. Det är också nödvändigt att föreskriva en viss mängd undervisning för det allmänna bidraget, för att kunna bestämma när särskilt bidrag skall utges för ökad lärartäthet vid undervisning av handikappade kursdeltagare eller vid kvalificerad musikundervisning (se nedan).

I ett nytt statsbidragssystem bör kravet på lärartäthet sättas till 2,0 undervisningstimmar. En förändring från 2,1 undervisningstimmar per deltagarvecka till 2,0 innebär att ca fem procent av statsbidraget kan användas till andra ändamål än undervisning, utöver de resurser som i dag inte är bundna till undervisning. Denna resurs bör betraktas som en fri resurs, dvs. den skall kunna användas till insatser skolorna själva bedömer gagnar verksamheten bäst.

Kommittén anser dock att det bör ställas krav att en skola binder medel motsvarande en viss andel av statsbidraget för att finansiera rekrytering, uppsökande verksamhet och åtgärder som motiverar vuxna korttidsutbildade för studier. Det bör vidare ställas krav att en skola binder medel motsvarande en viss andel av statsbidraget för genomförandet av ett program för utvecklingsarbete och personalfortbildning. Andelen bundna medel för dessa

åtgärder bör fastställas till motsvarande fem procent av det allmänna statsbidraget.

6.4.5 Förstärkningsbidrag

Det allmänna bidraget bör även i fortsättningen kompletteras med ett bidrag till skolornas merkostnader för handikappades studier och kvalificerad musikundervisning.

Bidraget till skolornas merkostnader för *handikappades studier* bibehålls i nuvarande former, dvs. kursdeltagare som är i behov av särskilt stöd i undervisningen till följd av ett handikapp får schablonmässigt räknas som 1,5 deltagare. Det totala antalet deltagarveckor som utgör underlag för beräkning av stödet skall inte begränsas.

Som handikappad skall anses den kursdeltagare på vilken nuvarande definition i SÖ:s anvisningar till folkhögskoleförordningen är tillämplig och som är i behov av särskilt stöd till följd av handikappet. Enligt kommitténs mening är det angeläget att förstärkningsresursen för handikappades studier används först, när den reguljära undervisningsresursen visat sig vara otillräcklig. Invandrare med språksvårigheter bör exempelvis inte generellt räknas som handikappade. Språksvårigheter av den grad, att den studerande är i behov av särskilt stöd, föreligger endast om en invandrad kursdeltagare har en mycket bristfällig grundutbildning.

Merkostnad föreligger då skolan haft utgift för åtgärd som har direkt samband med den handikappades studier. Merkostnad för ökad lärartäthet skall anses föreligga först då skolan för hela verksamheten haft en lärartäthet om 2,0 undervisningstimmar per deltagarvecka och då särskild undervisning för den eller de handikappade anordnats utöver 2,0 undervisningstimmar per deltagarvecka i den kurs vari den handikappade deltar.

Även bidraget till ökad lärartäthet i vissa kurser med *kvalificerad musikundervisning* kvarstår i nuvarande former och omfattning. Även detta bidrag utges endast under förutsättning att skolan haft en genomsnittlig lärartäthet om 2,0 undervisningstimmar per deltagarvecka. Kommittén anser dock att bidragsgivningen bör koncentreras mer än idag till de skolor som har särskilt stora kostnader för sin musikundervisning därför att utbildningen ifråga kräver särskilt hög lärartäthet.

6.4.6 Särskilda statsbidrag

Utöver allmänt bidrag till folkhögskolorna utges särskilda bidrag i syfte bl.a. att finansiera särskilt kostnadskrävande verksamhet. Sådana bidrag ges nu inom såväl anslagsposten allmänt bidrag som under en rad olika anslagposter. Antalet sådana bidrag är stort.

Kommittén anser att den nuvarande uppdelningen på en rad anslagsposter med åtföljande detaljreglering bör slopas. De särskilda bidrag som avser åtgärder för *handikappades studier* eller kursverksamhet inom handikappområdet bör sammanföras i en grupp och hanteras av tillsynsmyndigheten i samråd med folkhögskolorna och berörda organisationer. Tillsynsmyndigheten bör pröva om och i vilken utsträckning vissa utbildningar kan genomföras som uppdragsutbildning. Myndigheten bör även pröva om det finns anledning att behålla det särskilda bidraget till handikappanpassning av folkhögskolornas fastigheter.

De särskilda bidragen avseende handikapp är:

Korta kurser för dövblinda

Inom det allmänna bidragets ram beräknas bidrag till merkostnaderna för kortkursverksamhet som vänder sig till vuxna dövblinda och deras anhöriga. Under 1988/89 beräknades bidrag under denna post med drygt 0,6 milj.kr.

Extra förstärkningsåtgärder för studerande med funktionshinder

I den mån handikappschablonen inte täcker en folkhögskolas merkostnader för handikappades studier kan efter SÖ:s prövning ytterligare statsbidrag utges under denna anslagspost. För 1989/90 beräknades 12,7 milj.kr. för detta ändamål. Bidraget används till större delen till kostnaderna för personlig assistans åt kursdeltagare med funktionshinder.

För vissa handikappanpassningar av folkhögskolornas fastigheter fördelar SÖ efter prövning ca 1,5 milj.kr. Detta bidrag fördelas nästan uteslutande till rörelsefolkhögskolor.

Kostnader för vissa korta kurser för handikappade

För vissa korta kurser för synskadade och döva utges särskilt bidrag till skolornas merkostnader för utbildningen samt till kostnaderna för deltagarnas resor och inackorering. För budgetåret 1989/90 utgjorde beloppet 8,5 milj.kr.

Tolkutbildning

Utbildning av tolkar för tolkning av döva och dövblinda anordnas vid några folkhögskolor. Särskilt bidrag lämnas till skolornas merkostnader för utbildningen. För 1989/90 anslags 7,8 milj.kr.

Teckenspråkläro-utbildning

För teckenspråkläro-utbildning vid framför allt Västansviks folkhögskola anslags till merkostnaderna 2,6 milj.kr. för 1989/90.

Särskilda bidrag till *Samernas folkhögskola* bör enligt kommitténs mening lämnas i samma utsträckning som nu, men de bör samordnas, helst till ett särskilt bidrag. De särskilda bidrag som nu ges till Samernas folkhögskola är:

1. Till särskilt statsbidrag för ökad lärartäthet i kurser i samiska språk och samisk slöjd beräknades under 1988/89 drygt 400 000 kr. Bidraget får tas i anspråk endast under förutsättning att skolan i kursverksamheten totalt genomfört 2,1 undervisningstimme per vecka.
2. Då Samernas folkhögskola under många år haft svårigheter att finansiera verksamheten, vilket delvis är en följd av att skolan är förhållandevis liten, lämnas särskilt statsbidrag. Detta bidrag var 0,8 milj.kr. för 1989/90.
3. Samernas folkhögskola och Finska folkhögskolan i Sverige uppbär inte landstingsbidrag i samma utsträckning som övriga folkhögskolor. Det har därför ansetts angeläget att kompensera dessa skolor med ett särskilt statsbidrag. I anslagsposten ingår medel för en konsulenttjänst vid Samernas folkhögskola. För 1989/90 budgeterades 1,9 milj.kr. sammanlagt för de båda skolorna.

Ljungskile folkhögskola erhåller ett förhöjt allmänt bidrag genom att skolans elevveckor räknas om till bidragsveckor efter ett förmånligare system än vad som gäller för övriga folkhögskolor. Bidragets storlek är ca 0,8 milj.kr. Detta är motiverat av skolans exceptionella storlek. Kommittén anser att ett särskilt bidrag av denna storlek bör lämnas till *Ljungskile folkhögskola* också för den kommande treårsperioden. Med hänsyn till nödvändigheten att i framtiden begränsa bidragen till stora skolor bör dock tillsynsmyndigheten pröva om det är befogat att på längre sikt hålla fast vid denna särbehandling.

Till *Folkhögskolornas informationstjänst* utbetalades för 1989/90 ett statsbidrag om 558 000 kr. Kommittén anser att informationstjänsten även i fortsättningen bör erhålla ett särskilt bidrag.

När det gäller övriga särskilda bidrag bör det ankomma på tillsynsmyndigheten att fortlöpande i anslutning till den fördjupade anslagsframställningen pröva vilka av dessa bidrag som skall utges även fortsättningsvis. Det kan finnas skäl för att några av de större bidragen skall bestå, medan det däremot inte finns anledning att bibehålla mindre bidrag, som fordrar omfattande administration.

De övriga särskilda bidragen är:

Bidrag till Nordens folkhögskola Biskops-Arnö

Ett särskilt bidrag om 6 000 kr. för upplåtelse av mark till Nordens folkhögskola Biskops-Arnö utbetalas till Domänverket.

Särskilda åtgärder i anslutning till folkhögskolans kulturarbete

Skolöverstyrelsen fördelar årligen efter ansökan medel till olika projekt i anslutning till folkhögskolans kulturarbete. För 1989/90 fördelas 100 000 kr. Dessa medel föreslås ovan hänföras till det allmänna bidraget. Inom anslaget ryms ett särskilt bidrag om 80 000 kr. till Hantverkets folkhögskola för den utbildning som anordnas för reparation och byggande av stråkinstrument. (Fr.o.m. 1990/91 avlöses denna utbildning av utbildning för pianotekniker för vilken det lämnas ett särskilt bidrag om 100 000 kr.)

Särskilt statsbidrag till Vårdinge folkhögskola

Vårdinge folkhögskola erhåller sedan några år särskilt statsbidrag till kostnaderna för en fritidsassistent.

Nordkalottlinjen vid Tornedalens folkhögskola

Fr.o.m. 1989/90 beräknas särskilt bidrag till Tornedalens folkhögskola för den av skolan bedrivna s.k. nordkalottlinjen. Bidraget har tidigare beräknats under anslagen för gemensamt nordiskt kulturarbete. För 1989/90 fick skolan 34 000 kr. i bidrag.

Föreningen Nordisk folkhögskola i Genève

Föreningen Nordisk folkhögskola i Genève erhåller under denna anslagspost fr.o.m. 1989/90 bidrag med 200 000 kr.

Bidrag för nordiska kursdeltagare

I enlighet med riksdagens beslut 1990/91 utges ett särskilt statsbidrag om 2 milj.kr. till folkhögskolor som har kursdeltagare från de nordiska länderna. Bidraget ges som en kompensation för uteblivna landstingsbidrag.

Medel för fortbildning av folkhögskolans rektorer

Till kostnaderna för fortbildning av folkhögskolerektorer har budgeterats medel motsvarande 0,5 milj.kr. under det allmänna bidraget. Dessa medel bör föras över till de särskilda bidragen.

6.4.7 Bidrag under andra anslag

Under anslaget Bidrag till kontakttolkutbildning lämnas bidrag till folkhögskolans merkostnader vid anordnandet av kontakttolkutbildning. Bidraget är konstruerat på samma sätt som bidraget till kvalificerad musikundervisning och lämnas för en volym om högst 2 000 elevveckor. Under anslaget lämnas också bidrag till utbildningsanordnarnas kostnader för deltagarnas resor och in-

ackordering samt inkomstbortfall vid deltagandet i kontakttolkutbildning. Bidrag lämnas också under detta anslag till studieförbund.

Kommittén föreslår att denna utbildning genomförs som uppdragsutbildning med Tolk- och översättarinstitutet som uppdragsgivare. Detta innebär att budgeterade medel under anslaget till bidrag till kontakttolkutbildning samt en resurs ur det allmänna bidraget till folkhögskolorna motsvarande antalet deltagarveckor för kontakttolkutbildningen förs över till institutet vad gäller utbildningskostnaden resp. till centrala studiestödsnämnden (CSN) vad gäller deltagarnas studiestöd.

7 Personalfrågor

7.1 Ett samlat personaladministrativt ansvar

7.1.1 Nuläge

Folkhögskolornas samlade personalstyrka kan uppskattas till ett stycke över femtusen personer. Den består dels av pedagogisk personal, främst rektorer och lärare, vars löne- och anställningsvillkor är statligt reglerade, dels av annan personal för vilka huvudmännen och folkhögskolestyrelserna bär hela det personaladministrativa ansvaret.

Vid sidan av de statligt reglerade rektorstjänsterna har skolstyrelserna på främst större skolor förordnat också andra skolledare, såsom biträdande rektorer, studierektorer och kursföreståndare. Det är då fråga om lärare som fullgör skolledarfunktioner mot nedsättning av undervisningsskyldigheten. Dessa skolledartjänster omfattas inte av den statliga regleringen.

Enligt SCB:s lärarstatistik (U60 SM 8801) fanns år 1988 på folkhögskolorna förutom rektorerna något över 2 500 lärare. Av dessa var ca 1 500 ämneslärare, inemot 300 lärare i övningsämnen, omkring 30 speciallärare och ungefär 700 timlärare. Cirka 400 nya lärare tillkom medan 300 slutade. Omkring 400 var deltidsanställda och omkring 200 partiellt tjänstlediga. Något över 70 procent av lärarna var behöriga enligt gällande regler.

Vid de medelstora folkhögskolorna utan internat finns för icke-pedagogiska uppgifter vanligen tio à tolv tjänster och vid skolor med internat ett tjugotal tjänster. Tjänsterna betecknas kamrer eller skolsekreterare, kanslist och kontorist, bibliotekarie, skolsköterska, kurator, vaktmästare, tekniker, husmor, kökspersonal, lokalvårdare och liknande. Många av tjänsterna är deltids-tjänster.

Rektors och lärares rättigheter och skyldigheter regleras i folkhögskoleförordningen.

I folkhögskolläraernas tjänsteåliggande ingår undervisning men också socialpedagogiska och administrativa uppgifter. Där kan

också ingå kurativt arbete, studie- och yrkesorientering, pedagogiskt ansvar för korta kurser samt kontaktverksamhet med studieförbund och organisationer. Lärare kan vidare åläggas att biträda vid lärarutbildning som är förlagd till skolan och att vara handledare, samt att under högst tre månader varje arbetsår utföra rektorsgöromål på den egna skolan. Folkhögskoleförordningen reglerar inte i detalj hur mycket en folkhögskollärare skall utföra av administrativt och socialpedagogiskt arbete.

Arbetstiden bestäms som en årlig undervisningsskyldighet. Den är 816 undervisningstimmar för ämneslärare och 960 för lärare i s.k. övningsämnen och speciallärare. Många folkhögskolor har korta kurser utspridda över hela året och över alla veckodagar, vilket ger en annan form av tjänstgöring än inom det allmänna skolväsendet. Helgundervisning är vanlig på korta kurser. Lärare kan åläggas att tjänstgöra under högst 42 veckor av ett arbetsår.

Behörig till rektorstjänst på folkhögskola är den som har lärarutbildning och är behörig till tjänst som lärare vid folkhögskola. Gäller tjänsten en skola med internat, fordras dessutom minst ett års tidigare tjänstgöring vid internatfolkhögskola.

Rektor skall verkställa styrelsens beslut, leda arbetet på skolan, ansvara för studieplaner, årsredovisning och slutrekvisition av statsbidrag samt tillse att SÖ:s administrativa krav uppfylls. Rektor är dessutom ansvarig för skolans byggnader, representerar skolan utåt och fullgör kontakter med myndigheter.

Den statliga regleringen av lärar- och rektorstjänsterna åstadkoms dels genom tämligen detaljerade bestämmelser i folkhögskoleförordningen, dels genom bestämmelser i avtal som träffas mellan Statens arbetsgivarverk (SAV) och berörda personalorganisationer.

Bestämmelserna i folkhögskoleförordningen gäller bl.a. behörighet för tjänster som lärare och rektor, tillsättning av sådana tjänster, tjänsteåligganden, ledighet och vikariat, anställningsupphörande m.m. Bestämmelserna omfattar 40 paragrafer och kompletteras i vissa avseenden av tillämpningsföreskrifter givna av SÖ.

7.1.2 Förhandlingsorganisation om den statliga tjänsteregleringen upphör

För den pedagogiska respektive den icke-pedagogiska personalen är som nämnts inledningsvis det personaladministrativa ansvaret delat. Detta medför en besvärande nackdel i avtalssammanhang. Förhandligar om löne- och anställningsvillkor m.m. måste föras mellan statens arbetsgivarverk (SAV) och de statsanställdas huvudorganisationer, trots att inte staten utan respektive folkhögskola eller folkhögskolestyrelse är arbetsgivare. Detta innebär bl.a. att varje skola eller styrelse måste tillämpa avtal från minst två

avtalsområden, eftersom ju övrig personal inte har statligt reglerade tjänster.

Denna nackdel skulle elimineras om den statliga regleringen av rektors- och lärartjänsterna upphörde. En sådan förändring skulle emellertid kunna leda till problem i fråga om ordnandet av förhandlingsverksamheten. Enligt vad kommittén erfarit genom företrädare för landstingsförbundet respektive Rörelsefolkhögskolornas Intresseorganisation (RIO) kan det problemet emellertid lösas utan större svårighet.

Från *Landstingsförbundet* har därvid följande anförts i en skrivelse till kommittén:

Landstingsförbundet har rätt att träffa kollektivavtal och utfärda för landstingen bindande rekommendationer på löne- och avtalsområdet. Det är förbundets uppgift att som central arbetsgivarpart verka för att centrala avtal och överenskommelser följs av landstingen. Landstingens skyldighet att i detta avseende följa förbundets rekommendationer har skrivits in i stadgarna.

Landstingsförbundet samverkar med Svenska Kommunförbundet och Statens arbetsgivarverk om centrala arbetsgivarfrågor inom den offentliga sektorn. Det är ett led i förbundets uppgift att tillvarata landstingens intressen. Förbundet verkar även för ett utökat samarbete med arbetsgivarorganisationer inom den privata sektorn.

Förbundets uppgifter i framtiden som arbetsgivarorganisation blir framför allt att förhandla om övergripande löne- och avtalsfrågor, stödja landstingens arbete med personalpolitiska frågor och utvecklingen av det nya löne- och förhandlingssystemet, samla information och kunskaper i landstingen samt informera omvärlden om landstingens verksamhet.

Under de år som Landstingsförbundet varit central arbetsgivarorganisation inom den offentliga sektorn har ett antal personalkategorier fått byta huvudman. Det vanligaste är att statligt reglerade arbetstagare förts över till den landstingskommunala sektorn.

Sådana förändringar av huvudmannaskapet har normalt föregåtts av ett utrednings- och remissförfarande och därmed varit väl känt för parterna innan beslut har fattats.

Själva överföringen har sedan skett i form av en överenskommelse mellan de centrala parterna, varvid bestämmelser om överföring m.m. tagits in som de lokala parterna sedan haft att följa.

Parterna har i förhandlingarna gjort tekniska jämförelser mellan de berörda avtalssektorernas löne- och allmänna anställningsvillkor och därefter gjort en helhetsbedömning av likheter och skillnader. Ett vanligt inslag i sådana överenskommelser har varit att garantera en totalt sett oförändrad

förmånsnivå till de individer som överförs till den landstingskommunala sektorn.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det blir en naturlig uppgift för Landstingsförbundet att, i samband med ett upphävande av den statliga regleringen, svara för förhandlingsverksamheten för de landstingskommunala folkhögskolornas lärare och skolledare.

Också från RIO har samma besked lämnats. RIO skriver:

Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation (RIO) är huvudmannaorganisation för samtliga 76 folkhögskolor som drivs av folkrörelser, organisationer och stödföreningar. Fr.o.m. den 1 juli 1990 tillkommer Röda Korsets folkhögskola, Gripsholm, som ny medlemsskola.

Förutom sina primära uppgifter att bevaka de utbildningspolitiska frågorna, fungera som remissorgan samt bistå de enskilda skolorna med förhandlingar, utredningar och rådgivande verksamhet, behandlar RIO löne- och avtalsfrågor i en ökande omfattning.

Statens avtalsverk (SAV) är ställföreträdande myndighet och avtalslutande part för RIO:s medlemsskolor när det gäller de statligt reglerade tjänsterna. I praktiken har RIO sedan fått gå in som "ett mellanled" och svara för tolkning och rådgivning m.m. kring hur avtalen skall tillämpas.

Genom bl.a. snabbmeddelandena "RIO löne- och avtalsinformerar" som kommer ut 10-15 ggr per år samt genom årligen återkommande 2-3-dagarsutbildningar för folkhögskolornas administrativa personal har RIO svarat för omfattande insatser inom löne- och avtalsområdet samt även i övrigt tillhandahållit tjänster som vanligtvis en arbetsgivarorganisation svarar för.

I en särskild intern utredning har RIO diskuterat den nu aktuella frågan. En viktig utgångspunkt har därvid varit att finna en samverkansform med Landstingsförbundet kring ett framtida gemensamt agerande i syfte att åstadkomma ett nytt avtal för samtliga lärare och skolledare på folkhögskolorna.

I RIO:s interna utredning har två alternativa lösningar diskuterats, nämligen dels att RIO ombildas till en arbetsgivarorganisation och dels att en särskild branschkommitté för RIO-skolorna bildas inom arbetsgivarorganisationen SFO (tidigare statens förhandlingsorganisation).

Vid den extra kongress som anordnas i början av oktober månad 1990 kommer med stor sannolikhet styrelsen för RIO att förordna SFO-alternativet. Förutsatt att kongressen följer förslaget, kan arbetet med att förbereda den nya branschkommittén påbörjas redan före årsskiftet.

För RIO-skolornas del kommer samtidigt övergången till SFO att medföra kostnader i form av medlemsavgifter på

totalt sett mellan 1,5–2 miljoner kronor per år. Skall dessutom ett trygghetsavtal liknande det som finns inom PTK-området tecknas, så innebär detta ytterligare ca 1,5 miljoner kronor i årliga kostnader.

SFHL har i sitt yttrande över kommitténs fakta- och debattbok avstyrkt ett upphävande av den statliga regleringen av lärar- och rektorstjänsterna. Förbundet skriver:

Även om en samordning av löne- och anställningsvillkoren sker, kommer en splittring att ske på det sättet att hela folkhögskolan inte längre kommer att lyda under samma typ av lagstiftning. De *offentligräusliga principer* som i dag gäller för hela skolformen, kommer att upphöra. För landstings- och kommunägda skolor kommer viss offentligrättslig reglering att kvarstå, medan för rörelseskolor och stödförenings-skolor *privaträuslig reglering* kommer att gälla. Ett exempel på detta är att LOA, Lagen om offentlig anställning ednast kommer att gälla på skolor med landsting eller kommun som huvudman. Ett annat exempel är Sekretesslagen och dess bestämmelser om offentlig handling.

Fördelen med den offentligrättsliga regleringen är att den garanterar en offentlig insyn i verksamheten och en likvärdighet över hela riket. Det gäller inte minst grunderna för tjänstetillsättning, besvärsmätt m.m. En gemensam lagstiftning för dessa områden förenklar lärarrekryteringen och rörligheten inom skolformen. En splittrad lagstiftning försvårar dem.

SFHL anser att de skäl som angavs i propositionen för att avreglera de statliga lärartjänsterna till förmån för kommunala inte kan överföras till folkhögskola. De skälen var i SFHL:s sammanfattning följande:

1. Ett enhetligt arbetsgivaransvar kommer att förbättra möjligheterna till ett ökat medborgerligt inflytande över den offentliga verksamheten. De lokala skolpolitikerna får större ansvar och möjligheter att fritt välja vägar och medel för att nå de nationella målen.
2. Ett enhetligt arbetsgivaransvar kommer att förenkla personalpolitiken. Man slipper tillämpa statliga och kommunala avtal på samma arbetsplats. Det blir lättare att föra en samlad personalpolitik. Det råder aldrig något tvivel om vem som har arbetsgivaransvaret. Samverkan med innan verksamhet hos samma arbetsgivare underlättas.
3. Genom decentralisering till kommunal nivå får lärare och elever reellt inflytande över sin arbetssituation. Initiativ, entusiasm och uppfinningsrikedom kommer att kunna tas till vara. Lärarnas kompetens kan bättre utnyttjas. Möjligheterna för lärare och elever att i direkt samspel med de politiskt ansvariga påverka villkoren i skolan ökar.

SFHL:s motiveringar för åsikten att dessa regeringens skäl för en avreglering inte kan överföras till folkhögskolorna är följande:

1. Eftersom den offentlighetsregleringen kommer att upphöra för rörelseskolor och stödföreningsskolor kommer det medborgerliga inflytandet att minska inom dessa.
2. Det kan vara sant att det blir klarhet i vem som har arbetsgivaransvaret. Men i vissa fall kommer det att innebära att arbetsgivaren av ekonomiska skäl inte har råd med detta ansvar. Här behöver utredas trygghetsregler för personal m.m. Eftersom folkhögskolorna är så små enheter, kommer det inte heller att ges samma möjligheter som inom en kommun till samordning och samverkan med annan verksamhet hos samma huvudman. Det kan fungera beträffande landstingsskolorna och i vissa större rörelseskolor, men inte för de små rörelserna och stödföreningsskolorna.
3. Folkhögskolorna har i dag ett stort mått av frihet både för den lokala huvudmannen och lärare och elever. Initiativ och entusiasm tas tillvara redan i dag, inte minst inom den pedagogiska verksamheten. Detta kommer inte på något sätt att öka om den statliga regleringen försvinner och är inget argument för en sådan förändring. Det enda som behövs är att vissa detaljregler i förordningen försvinner.

Det finns därför flera skäl till att behålla den statliga regleringen av tjänsterna på folkhögskola. Folkhögskolan kan inte jämföras med privata skolor som är alternativ till grund- och gymnasieskola, eftersom den är en egen skolform med lång tradition bakom sig. Som egen skolform är den beroende av en identitet, vilket också folkhögskolekommittén har påpekat.

7.1.3 Överväganden och förslag

Kommittén har vid sina överväganden sett betydande fördelar med ett enhetligt personalansvar. En fördel är att huvudmännen och folkhögskolestyrelserna då lättare kan disponera den samlade personalstyrkan efter från tid till annan skiftande behov och enligt på varje skola vid varje tidpunkt rådande förutsättningar. En annan fördel är att en samordning av lärartjänstgöring på folkhögskola och i det fria bildningsarbetet underlättas; inom det senare finns inga statliga personalregler.

Ett starkt skäl för en förändring av nuvarande dubbla personalansvar är att riksdagen på regeringens förslag hösten 1989 beslutat att den statliga regleringen av skolledar- och lärartjänsterna inom hela det allmänna skolväsendet skall upphöra. Statsbidraget

skall inte längre kopplas till lärarlönekostnaderna. I propositionen i frågan (prop. 1989/90:41) sades att förslaget borde få konsekvenser även för folkhögskolorna.

Kommittén har vid sina överväganden, med anförda skäl som grund, kommit till uppfattningen att motsvarande förändring bör göras även för folkhögskolornas del. Några större problem därmed har kommittén inte funnit.

Beträffande frågan om förhandlingsorganisation på arbetsgivar- sidan visar nyss återgivna uttalanden från Landstingsförbundet och RIO att dessa båda huvudmannorganisationer har goda möjligheter att samverka för att få till stånd ett avtal, som kan tillämpas för såväl de landstingskommunala som de rörelse-, organisations- och stödföreningsägda folkhögskolorna. Kommittén anser det önskvärt att ett sådant avtal kan komma till stånd.

Kommittén föreslår sammanfattningsvis att den statliga regleringen av folkhögskolornas rektors- och lärartjänster upphör med utgången av juni månad 1991.

7.2 En mer flexibel arbetstidsreglering

7.2.1 Nuläge och problem

Den tyngdpunktsförskjutning mot det fria bildningsarbetet som kommittén förordar för folkhögskoleverksamheten förutsätter motsvarande förskjutning av innehållet i lärarrollen. Läraren behöver bl.a. ägna mer tid och uppmärksamhet åt personlig vägledning och studiehandledning och ibland också åt kurativ och studievägledd verksamhet. Mer tid behöver ägnas åt pedagogisk planering, utveckling och utvärdering.

Ett särskilt problem gäller tillgodoräkandet av tid för lärarnas socialpedagogiska uppgifter. Dessa uppgifter är olika tidskrävande beroende på vilka målgrupper skolan har.

Ett annat problem, som redan berörts i avsnitt 2.7, gäller tillgodoräkandet av den tid då en lärare planerar och följer en samverkanskurs, liksom den restid som blir alltmer omfattande i takt med att samverkanskurser förläggs till orter ofta långt från skolorten. Ibland får lärare inte tillgodoräkna den tid som lagts ned på planering av en kortkurs som ställs in.

Det varierande kursutbudet på folkhögskolan innebär vidare krav på lärarna att ständigt förnya sig och kontinuerligt vidga sina kunskaper. Resurserna för fortbildning är emellertid långt ifrån likvärdiga för landets folkhögskollärare.

Fastställande av rektors undervisningsskyldighet rymmer också vissa svårigheter. Hänsyn tas inte alltid till det förhållandet att rektors arbetsbelastning varierar starkt mellan skolorna.

7.2.2 Överväganden och förslag

Det som nu sagts leder enligt kommitténs mening till slutsatsen att en översyn av lärarnas och rektorernas arbetstidsreglering behövs. Ett av syftena med en sådan översyn bör vara att underlätta en mer flexibel disponering av lärarnas årsarbetstid. En sådan kan bli till stor fördel både för verksamheten och för lärarna.

Ett annat syfte med översynen bör vara att underlätta en samordning av lärartjänstgöring på folkhögskola med tjänstgöring vid andra skolformer eller inom det fria bildningsarbetet.

I detta sammanhang bör situationen uppmärksammas för en grupp lärare, vars anställningsförhållanden behöver särskilt ses över. Det gäller konstnärer, musiker och experter inom olika ämnesområden som verkar som lärare utan föreskriven lärarutbildning och som i regel aldrig når den lön och får de villkor i övrigt som gäller övriga lärare på folkhögskolorna.

Om den statliga regleringen av rektors- och lärartjänsterna upphör, bör den rekommenderade översynen göras av de blivande avtalsslutande parterna under samråd med statens arbetsgivarverk.

7.3 En förbättrad lärarutbildning och lärarfortbildning

7.3.1 Nuläget

Sedan 1970 anordnas vid Linköpings universitet en 40-poängs utbildning av lärare och annan pedagogisk personal vid folkhögskolorna och i folkbildningsarbetet. Fr.o.m. 1977 sker det inom en särskild linje, folkhögskollärlinjen. Antalet utbildningsplatser per år är 75. Under perioden 1977-1988 har ca 500 studerande gått igenom denna lärarutbildning.

Utbildningen består av en teoretisk kurs (21-26 poäng) och en praktisk kurs (14-19 poäng). Som styrinstrument fungerar dels en lokal plan med kursplaner och blockplaner, dels ett av linjenämnden antaget dokument med namnet En pedagogisk grundsyn.

Antagning sker till och undervisning ges inom sex huvudområden, nämligen Samhället, Naturen, Språket, Människan, Kulturen samt Arbete och fritid. Vid urvalet av sökande kompletteras meritvärderingen med personliga intervjuer, företagna av en intervjugrupp med representanter för Folkbildningsförbundet, Svenska folkhögskolans lärarförbund och universitetet i Linköping. Speciell hänsyn kan tas till behov av lärare och ledare inom särskilt ämnesområde.

Folkhögskollärlinjen skiljer sig från andra lärarutbildningar genom delvis andra och friare arbets- och examinationsformer, högre grad av deltagarstyrning, högre genomsnittsålder hos de studerande och oftast längre erfarenhet av lärar- och ledarverk-

samhet, samt större variation när det gäller deltagarnas utbildningsbakgrund. Utbildningen är profilerad så att den blivande läraren skall kunna verka i linje med folkbildningens mål, historia, tradition, kultur och organisation.

En översyn av folkhögskollärlinjen har påbörjats av linjens ledare och lärare. Syftet är att anpassa utbildningen närmare till det fria bildningsarbetets villkor.

Intresset för att söka till folkhögskollärlinjen har under 1980-talet kontinuerligt sjunkit. Till de 35 intagningsplatserna sökte årligen under 1970-talet upp till 600 personer, under de senaste åren har endast ett 60-tal sökt.

Däremot är intresset för fortbildning fortfarande ganska stort. Särskilt gäller detta de s.k. rikskurser som fortbildningsnämnden vid Linköpings universitet anordnar för lärare och blivande lärare vid folkhögskolorna. Nämnden anordnar årligen ett 25-tal sådana kurser. Kurserna omfattar 1-2 veckor och genomförs i regel som internatkurser.

Kurserna vänder sig till förtroendevalda, lärare och annan personal inom folkhögskola och studieförbund och till studerande inom folkhögskollärlinjen. I mån av plats får också lärare från annan vuxenutbildning delta. Kursutbudet bygger på förslag från folkhögskolorna, från SFHL, från folkhögskollärlinjen och från SÖ samt från RIO, Landstingsförbundet och Folkbildningsförbundet.

Denna fortbildningsverksamhet bekostas dels genom statliga anslag, dels genom kursavgifter.

Förutom dessa rikskurser administrerar fortbildningsnämnden årligen ett antal studiedagar. Ansvaret för innehåll och genomförande ligger på av fortbildningsnämnden arvoderade, av SFHL utsedda s.k. pedagogiska sekreterare i de åtta SFHL-distrikten. Fortbildningsavdelningen administrerar också årliga konferenser för dessa sekreterare.

7.3.2 Överväganden, bedömningar och förslag

Både grundutbildningen och fortbildningen av lärare måste rättas efter den tyngdpunktsförskjutning i verksamheten mot det fria bildningsarbetets innehåll, pedagogik och metoder som kommittén har förordat i detta betänkande.

Behovet av bättre grundutbildning och fortbildning i specialpedagogik och i de många nya ämnesområden som nu förekommer på skolorna måste också beaktas mer än hittills. Detsamma gäller de estetiskt inriktade och yrkesinriktade utbildningar som tillkommit och tillkommer; i dessa undervisar i stor omfattning konstnärer, musiker och andra yrkesutövare som ofta saknar erforderlig kännedom om folkhögskolans pedagogiska särart.

Med det ökade ansvar för verksamheten som huvudmännen och folkhögskolestyrelserna får enligt kommitténs förslag blir det naturligt att de får ett större inflytande än nu på lärarutbildningen och ökat ansvar också för fortbildningen.

En mycket viktig uppgift för såväl grundutbildningen som fortbildningen är att klargöra vad den nya lärarrollen innebär och fordrar av den enskilde läraren.

Beträffande frågan om studier med B-avdrag ersattes det systemet 1982 för det allmänna skolväsendets del med det s.k. LUVA-systemet (LUVA = lokalt utvecklingsarbete). Det innebär att varje kommun får statsbidrag till lokalt utvecklingsarbete och personalfortbildning i form av en viss andel av statsbidraget till lärarlönkostnader. Detta bidrag får kommunerna sedan fördela och använda främst efter kommunens och de enskilda skolornas behov.

Från det nya systemet undantogs folkhögskolorna. Med upphörandet av den statliga regleringen av lärartjänsterna, upphör också för folkhögskolorna det nuvarande systemet med B-avdragsledighet för studier. I stället förordar kommittén, som framgår av kapitlet om statsbidragsgivningen, att bidrag till fortbildning och lokalt utvecklingsarbete läggs in i schablonbidraget till skolorna. Det blir därmed folkhögskolestyrelserna som får ansvaret för hur medlen till fortbildning skall användas. (Se ovan kap. 6.4.4 sid. 170.)

Med det nu anförda som grund bedömer kommittén det angeläget med en översyn av lärarutbildningen och lärarfortbildningen. I den översynen bör också beaktas behovet av ett starkare inflytande över både grund- och fortbildningen från huvudmännens sida. Möjligheterna att förlägga lärarutbildningen till mer än en högskola bör diskuteras. Kommittén föreslår att UHÄ får i uppdrag att företa översynen i samråd med bl.a. tillsynsmyndigheten, Landstingsförbundet, RIO och berörda personalorganisationer.

8 Den centrala statliga förvaltnings- och tillsynsfunktionen

Kommittén skall enligt sina direktiv pröva formerna för den statliga tillsynen över folkhögskolorna och frågan om vilka förvaltningsuppgifter rörande folkhögskolorna som även fortsättningsvis bör hanteras av statlig myndighet, samt lägga fram de förslag som prövningen kan föranleda.

Prövningen bör göras mot bakgrund av vad styrningsberedningen anfört om SÖ:s framtida uppgifter och med beaktande av kommitténs överväganden och förslag i övrigt.

I direktiven erinras också om att styrningsberedningen förordat att möjligheterna att avlasta SÖ förvaltningsuppgifter bör prövas i takt med att styrsystemet för olika utbildningsformer ses över mera i detalj, samt om att SÖ för närvarande har såväl tillsynsuppgifter som administrativa uppgifter avseende folkhögskolorna.

8.1 SÖ:s förvaltnings- och tillsynsuppgifter

Skolöverstyrelsen (SÖ) är statens centrala tillsyns- och förvaltningsmyndighet för folkhögskolorna. För övriga skolformer under högskolenivån fungerar länsskolnämnderna som regionala tillsyns- och förvaltningsmyndigheter, men de har inte någon funktion gentemot folkhögskolorna.

I folkhögskoleförordningen sägs att SÖ skall ha inseende över folkhögskolorna och utfärda de föreskrifter som behövs för verkställigheten av förordningen. Vidare skall SÖ fastställa ett reglemente för varje skola, i den mån verket så bestämmer i förväg godkänna studieplaner för varje kurs, besluta om statsbidrag till samtliga skolor, medge dispenser från olika föreskrifter samt handlägga överklagandefrågor.

Vad tillsynen skall innefatta, och hur den skall gå till, säger förordningen inget närmare om. En viss vägledning ger dock regeringens instruktion för den statliga skoladministrationen. (SFS 1988:815.) Det heter där att den statliga skoladministrationen skall se till att de mål och riktlinjer för skolväsendet, som riksdagen och regeringen har fastställt, förverkligas inom givna

ramar och att en långsiktig och övergripande planering sker. Det heter också att tillsynen skall omfatta besök och inspektioner.

Inom SÖ fullgörs tillsyns- och förvaltningsuppgifterna för folkhögskolorna av en enhet inom avdelningen för vuxenutbildning. Enheten består av folkhögskoleinspektören, som är dess chef, jämte tioalet medarbetare, varav fem är handläggare. För vissa uppgifter anlitas expertis på andra avdelningar inom SÖ. I de löpande arbetsuppgifterna ingår stöd och rådgivning, tillsyn och utvärdering, godkännande av studieplaner för kurser (sker numera i regel i efterhand), fastställande av reglementen, information, utveckling och samordning av kurser och stödåtgärder inom handikappområdet, kartläggning av utbildnings- och fortbildningsbehov för lärare, utarbetande av långsiktiga handlingsprogram och av underlag för långtidsbedömningar och anslagsframställningar, fördelning av statsbidrag och kontroll av statsbidragsanvändningen samt administration av forskning och centralt initierat utvecklingsarbete inklusive rektorsfortbildning m.m.

Eftersom folkhögskolorna nu är 128 - de var ett tjugotal när folkhögskoleinspektionen inrättades 1913 - och antalet korta och långa kurser per år uppgår till omkring 11 000, måste tillsyns- och inspektionsuppgifterna fullgöras mest som stickprov eller som särskilda insatser (t.ex. inspektioner i äldre formell mening) på förekomna anledningar. Det antal skolor, som inspektören och andra företrädare för enheten hinner besöka och lära känna under ett år, uppgår till högst ett dussintal.

Tillsynsfunktionen har alltmer fokuserats på information, rådgivning och stimulans, något som rekommenderades i propositionen 1980/81:107 om en förändrad statlig skoladministration. Där sades att SÖ i sin tillsynsverksamhet bör fungera mer som samtalspartner än som kontrollant. Genom riksdagsbeslut 1989 om skolans styrning m.m har dock tillsynsrollen åter renodlats och skärpts.

Under senare år har formerna för riksdagens och regeringens tillsyn av folkhögskolorna diskuterats av och till. Med tanke på folkhögskolornas fria ställning och på deras karaktär av folkbildningsinstitutioner har sålunda hävdats att tillsynen och inspektionen borde brytas loss från den statliga tillsynsmyndigheten SÖ och förläggas till ett statligt folkbildningsråd med förvaltnings- och tillsynsuppgifter också för folkbildningsverksamheten i övrigt.

Till bilden hör att statsmakterna beslutat att all offentlig verksamhet på sikt skall mer än nu präglas av målstyrning och resultatstyrning och att budgeteringen skall ske i treårsintervall med början 1991. Vidare har riksdagen och regeringen med anledning av styrningsberedningens förslag våren 1989 beslutat att SÖ och den statliga skoladministrationen i övrigt skall ges en annan roll än hittills. Beslutet innebär att SÖ i fortsättningen inte skall göra egna fristående tolkningar eller värderingar av riksdagens och regeringens beslut. SÖ skall inte heller komplettera de politiska be-

sluten med egna föreskrifter om verket inte av regeringen bemyndigas därtill i enskilda frågor eller slag av frågor.

SÖ:s roll skall i framtiden främst vara att förse regeringen med underlag för bedömningar på lång sikt, att ge stöd till skolväsendet i syfte att främja uppfyllandet av fastställda mål och upprätthållandet av en likvärdig utbildningsstandard i hela landet, att bedriva läroplansarbete samt att fullgöra de uppdrag och uppgifter som regeringen bestämmer i särskild ordning. SÖs stöd till det allmänna skolväsendet skall främst bestå i rådgivning och information.

Beträffande utvärderingen skall SÖ som hittills ha ett självständigt ansvar på den nationella nivån. SÖ skall vart tredje år lämna regeringen en samlad, värderande information om tillståndet och utvecklingen i skolväsendet.

I framtiden skall innebörden av begreppet tillsyn begränsas till kontrollfunktionen; råd och stöd, som hittills ingått i begreppet, skall skiljas ut därifrån. Med tillsyn skall nu avses kontroll – i första hand genom länskolnämnderna – av att skolverksamheten bedrivs i enlighet med fastställda mål och riktlinjer och inom givna ramar. Tillsynen innefattar också att avvikelser skall påtalas och/eller att föreskrivna möjligheter till sanktioner skall aktualiseras. Den skall även bestå i bevakning av att lokala beslut inte äventyrar principen om ett enhetligt skolväsen och en likvärdig utbildningsstandard.

Som en följd av riksdagens principbeslut har en översyn av SÖ:s och länskolnämndernas framtida uppgifter och organisation påbörjats.

Det är inte uteslutet att den översynen kan leda till ganska radikala förändringar. SÖ:s uppgifter kommer sannolikt att renodlas i enlighet med ovan refererade principbeslut, vilket bl.a. torde medföra att verket i framtiden inte får just några förvaltningsuppgifter.

Här skall slutligen erinras om att SÖ 1989 inrättat ett folkbildningsråd med uppgift att bistå verksledningen med kunskaper och erfarenheter på folkbildningsområdet samt att ge råd och synpunkter till vägledning för verkets arbete inom detta område. I rådet ingår ett tiotal personer som är verksamma inom folkhögskola och studieförbund och inom forsknings- och utvecklingsarbete. Generaldirektören är ordförande i rådet med chefen för vuxenutbildningsavdelningen som ersättare. Rådet sammanträder ett par gånger per termin.

Folkbildningsrådet inom SÖ är ett rent rådgivande organ och har inga myndighetsfunktioner.

8.2 Överväganden och förslag

Det är en allmänt erkänd uppfattning att SÖ har fungerat väl som central förvaltnings- och tillsynsmyndighet för folkhögskolorna. Men med tanke på den översyn av SÖ:s uppgifter och organisation som förestår kan det finnas skäl att överväga alternativ. Översynen kommer nämligen sannolikt att innebära att SÖ får en helt ny struktur.

Ett annat skäl är en väntad förändring av statsbidragsgivningen till studieförbunden. Förändringen kommer säkerligen att medföra att ett ökat ansvar för verksamheten läggs på studieförbunden. Också det statsbidragssystem som kommittén föreslagit kommer att ge huvudmännen och folkhögskolestyrelserna ett ökat självständigt ansvar för verksamheten.

Nu nämnda skäl talar enligt kommitténs mening för att man vid en översyn av SÖ:s uppgifter och organisation bör överväga att överföra det centrala förvaltnings- och tillsynsansvaret för all folkbildningsverksamhet inom utbildnings- och kultursektorn från SÖ och statens kulturråd till ett statens folkbildningsråd. Detta råd skulle överta förvaltnings- och tillsynsansvaret för folkhögskolorna, studieförbunden och den kulturverksamhet som studieförbunden får anslag till via statens kulturråd.

Ett statens folkbildningsråd kan förslagsvis bestå av personer med erfarenhet från folkbildningsarbete och med stort förtroende hos dem som är verksamma inom folkbildningssektorn.

En diskussion om för- respektive nackdelar med den här aktualiserade förändringen av tillsynsfunktionen måste självklart ta sin utgångspunkt dels i den förändring av folkhögskoleverksamheten som kommittén föreslår, dels i en föreställning om vilka uppgifter ett statligt förvaltnings- och tillsynsorgan för folkbildningen och folkhögskolorna bör ha.

Uppgifterna kommer säkerligen att ofta förändras, men med tanke på nu förutsebara förhållanden torde några vara givna. Dit hör de traditionella uppgifterna att fördela resurser mellan skolorna, att utöva tillsyn, att svara för årliga anslagsframställningar, att vart tredje år avge en fördjupad anslagsframställning, att svara för uppföljning och utvärdering på nationell nivå, att samordna centralt initierade forsknings-, utvecklings- och fortbildningsinsatser, samt att vara beredningsorgan åt regeringen i folkhögskole- och folkbildningsfrågor. Därtill kommer ett antal nya uppgifter som följd av kommitténs förslag, såsom medgivanden till viss yrkesutbildning, prövning av statsbidrag till skolor som inte fyller kraven för allmän kurs m.m. Några läroplansfrågor av typen godkännande av studieplaner kommer däremot inte att ingå.

För ett bevarande av SÖ som förvaltnings- och tillsynsorgan talar självklart det faktum att SÖ har lång erfarenhet av och avsevärd kompetens för dessa uppgifter. Eftersom den övriga vuxenutbildningen handläggs av SÖ, kan den helhetssyn på vuxenut-

bildningen som nu finns samlad på en myndighet komma att äventyras.

Ett annat argument till förmån för SÖ är kommitténs förslag om att tillsynsmyndighetens medgivande skall erfordras om en folkhögskola vill bedriva viss yrkesutbildning; SÖ har ju det övergripande ansvaret för yrkesutbildningen i det allmänna skolväsendet.

För ett fristående förvaltnings- och tillsynsorgan kan en rad argument framföras. Ett sådant är den friare ställning och den ökade frihet som folkhögskolorna enligt kommitténs förslag kommer att få.

Ett annat argument är den tydligare markering av verksamhetens folkbildningskaraktär som kommittén förordat i betänkandets framtidsperspektivavsnitt. Inrättandet av det tänkta folkbildningsrådet kan ses som en markering av att folkbildningen mer än nu bör präglas av självförvaltning.

Ett tredje argument är att fördelningen av bidrag genom ett statens folkbildningsråd kan ske med en mer samlad helhetssyn på folkbildningen som grund och med kvalitetsbedömningar och avvägningar som är väl förankrade hos folkbildningsverksamhetens egna företrädare. I detta arbete fordras ofta prioriteringar som lämpligen bör göras av personer med god förankring inom sektorn.

Den aktualiserade förändringen kan vidare leda till ett intensivare samarbete inom det nätverk som folkrörelser, folkbildningsorganisationer och folkhögskolor bör utgöra och i vilket också ingår kultur- och fritidsverksamheter på bibliotek, museer och fritidsgårdar. Den kan också medverka till att folkbildningverksamheten får en tydligare profil och ett ökat värde i den totala samhällsverksamheten.

Argument emot tanken på ett folkbildningsråd som statlig förvaltnings- och tillsynsmyndighet finns naturligtvis. Ett är att risk kan föreligga för att rådet med den föreslagna sammansättningen inte tillräckligt kritiskt och objektivt skall kunna granska verksamheten med hänsyn till statens intresse och föreslå omprövningar av olika verksamheter i en tid av allt knappare resurser. Den risken bedöms emellertid som ringa.

Ett annat motargument är att förslaget innebär tillkomsten av en ny myndighet. Enligt kommitténs bedömning behöver detta i sig dock inte innebära någon kostnadsökning. Med hänsyn till de minskade uppgifter som förvaltnings- och tillsynsmyndigheten får enligt kommitténs förslag, beräknas nämligen den nuvarande personalmängden för arbetsuppgifter avseende folkhögskolorna och studieförbunden förslå och i varje fall någon ökning inte behövas.

Kommittén har av olika skäl inte kunnat ta definitiv ställning till frågan om hur den centrala statliga förvaltnings- och tillsynsfunktionen bör vara organiserad. SÖ:s framtida roll och organisation är okänd. Hur statsbidragssystemet till studieförbunden kom-

mer att se ut är inte heller känt. Och kommittén har inte haft mandat att analysera frågan i hela dess vidd utan endast i den mån den berör folkhögskolorna.

Därför nöjer sig kommittén nu med att förorda att frågan om central statlig förvaltnings- och tillsynsmyndighet för folkhögskolorna förutsättningslöst prövas i samband med den påbörjade översynen av SÖ:s uppgifter och organisation och att det sker under beaktande av här framförda synpunkter.

9 En förbättrad uppföljning och utvärdering

9.1 Uppföljning och utvärdering – förutsättningar för målstyrning och decentralisering

Kommittén har i det föregående förespråkat en övergång till en mer utpräglad målstyrning, en minskad regelstyrning och en ökad decentralisering av ansvar och befogenheter till huvudmän och folkhögskolestyrelser.

En sådan förändring av styrningen av folkhögskoleverksamheten förutsätter, om den skall bli framgångsrik, att uppföljningen och utvärderingen av verksamheten avsevärt förbättras. Om så inte sker, får varken riksdag och regering, huvudmän eller folkhögskolestyrelser tillgång till de instrument de behöver för att kunna styra verksamheten efter på olika nivåer givna mål och intentioner.

Uppföljning och utvärdering är två olika, men med varandra nära sammanhängande företeelser. Av dem är uppföljningen en av flera förutsättningar för utvärderingen. Uppföljning är i sin tur en funktion som nära sammanhänger med tillsynsfunktionen. Tillsyn och uppföljning är alltså funktioner som är integrerade delar av utvärderingen.

Med *tillsyn* och *uppföljning* avses i allmänhet den fortlöpande granskning av verksamhetens utveckling som verksamhetsansvariga på olika nivåer bedriver i syfte att kontrollera att utvecklingen följer givna intentioner, riktlinjer och föreskrifter. I ekonomiskt hänseende syftar uppföljningen till att mäta och beskriva ett prestationsflöde och ställa det i relation till resursförbrukningen.

Med *utvärdering* avses vanligen en bedömning av i vilken grad resultatet av en verksamhet motsvarar uppställda mål och angivna syften. I ekonomiskt avseende syftar utvärderingen till en analys av de resursinsatser som gjorts för att nå redovisade resultat.

Tillsynen och uppföljningen kan sägas fylla en kontroll- och signalfunktion, medan utvärderingen identifierar och klargör problem och svårigheter och söker ge förklaringar till eventuella brister i måloppfyllelsen.

Det bör framhållas att uppföljningen och utvärderingen avser såväl processen i en verksamhet som verksamhetens resultat.

Uppföljningens och utvärderingens främsta uppgift är att ge underlag för utveckling och förnyelse, men också underlag för eventuellt nödvändiga korrigeringsåtgärder.

Uppföljning och utvärdering har i ökande omfattning och i olika former länge förekommit inom folkhögskoleverksamheten. De är inga nya påfund. Det nya ligger i att de måste få en mer framträdande roll och bli mer målrelaterade än hittills.

Till det nya hör också att uppföljnings- och utvärderingsfarenheterna måste betydligt mer påtagligt än hittills få återverkningar på verksamheten och dess planering och genomförande. Det som brukar kallas feed-back, återkoppling eller erfarenhetsåterföring är ett nyckelbegrepp i allt styrningstänkande och en nyckelfunktion i alla målstyrningsmodeller.

Uppföljning och utvärdering kan vara ganska svårhanterliga styrningsinstrument. Som styrningsberedningen framhållit i sitt betänkande *En förändrad ansvarsfördelning och styrning på skolområdet* (SOU 1988:20), är många av de processer och resultat, som det pedagogiska arbetet består av och leder till, svåra att mäta och beskriva. Säkerheten i de slutsatser som dras blir därför mycket beroende av de värderingar som utvärderingen grundas på. Det är väsentligt att dessa värderingar klart anges i alla utvärderingssammanhang. Härigenom kan olika perspektiv och skilda värderingar lättare brytas mot varandra. Att värderingar öppet redovisas och diskuteras även i utvärderingssammanhang är eller bör vara en självklarhet i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle.

Utvärdering kan göras på många olika sätt och på olika ambitionsnivåer, och de kan bygga på data av olika slag. Ibland kan mycket enkla tillvägagångssätt tillämpas, ibland erfordras vetenskapligt mer sofistikerade metoder. Det beror på syftet med utvärderingen.

Huvudsaken är att målrelaterade utvärderingar kommer till stånd och att de får aktivt påverka verksamhetens utveckling.

En effektiv tillsyn, uppföljning och utvärdering i konstruktiv anda både förutsätter och ger anledning till ifrågasättanden och förbättringsdiskussioner. Därigenom kan en för varje verksamhet nödvändig utvecklingsprocess hållas levande. Detta kan i sin tur medverka till att förändringsbenägenheten främjas hos alla av verksamheten berörda.

Om alla av en verksamhet berörda ser utvärderingen just som ett tjänligt instrument för utveckling och förnyelse, så förtas säkerligen mycket av den skepsis och tveksamhet som ofta råder då denna form av bedömning kommer på tal. Så sker också om utvärdering betraktas som ett självklart och nödvändigt led i planeringen och genomförandet av verksamheten. Detta gäller inte minst den egentliga verksamhetsnivån, dvs. det dagliga arbetet i

den enskilda skolan och i den enskilda undervisningsgruppen. Där bör utvärdering vara en naturligt integrerad del av arbetet och ses som en förutsättning för att arbetets kvalitet skall kunna bli bästa möjliga.

9.2 Överväganden, bedömningar och förslag

9.2.1 Ansvaret för utvärderingen

För folkhögskoleverksamhetens del betyder övergången till en mer utpräglad mål- och resultatstyrning att främst utvärderingen måste avsevärt förbättras på alla nivåer.

Inom det allmänna skolväsendet har stat, landsting och kommun samt de direkt verksamhetsansvariga ett gemensamt ansvar för att alla delar av skolverksamheten utvärderas.

För folkhögskoleverksamheten måste ansvarsfördelningen bli annorlunda. Folkhögskolorna ägs och drivs av en rad olika huvudmän med bidrag från staten. Huvudansvaret för utvärderingen av verksamheten måste därför vila på de verksamhetsansvariga på varje skola (rektor, lärare, övrig personal och kursdeltagare) samt på skolstyrelserna och huvudmännen.

Vad riksdagen och regeringen, dvs. statens företrädare, har anledning att låta utvärdera är om verksamhetens resultat överensstämmer med de övergripande syften, mål och uppgifter som staten satt upp som villkor för sitt bidrag och som författningsreglerats i folkhögskoleförordningen. Dessa syften, mål och uppgifter måste därför utgöra utgångspunkter för utvärderingen på nationell nivå.

Denna målrelaterade utvärdering bör sedan ha sin motsvarighet på huvudmannanivån och styrelsenivån samt när det gäller verksamhetens praktiska genomförande på verksamhetsnivån (skolnivån).

Rättigheten och skyldigheten att följa upp och att utvärdera verksamheten och dess resultat bör nära knytas till den ansvarsfördelning som kommittén förutsatt i sin målstyrningsmodell. (Se vidare kap. 10.2 nedan sid. 200.)

Tillsyn och uppföljning är funktioner som fordrar fortlöpande insatser. På nationell nivå bör dessa funktioner naturligen vila på den centrala statliga tillsynsmyndigheten.

Också för utvärderingen på nationell nivå kan tillsynsmyndigheten ansvara. Eftersom denna inte är verksamhetsansvarig – folkhögskolorna är ju fristående institutioner – så behöver inte verksamhetsansvar och utvärderingsansvar kollidera. Ett alternativ kan vara att förlägga ansvaret för den nationella utvärderingen till fristående, vetenskapligt arbetande utvärderingsinstitutioner.

För den centrala tillsynsmyndigheten som utvärderingsorgan på nationell nivå talar bl.a. att kommittén, som framgår i ett an-

nat sammanhang, tänkt sig att den myndigheten alltför skall svara för samordning av forskningsinsatser, och sådana insatser kan ibland behövas för utvärderingens skull.

Utvärderingen bör lämpligen redovisas i samband med vart tredje års fördjupade anslagsframställning. Inget hindrar att riksdagen och/eller regeringen inför varje sådan framställning uttrycker önskemål om bestämda utvärderingsinsatser. Om så sker, undviks säkerligen den ofta påtalade risken för att en myndighet, som har ett visst om än i detta fallet obetydligt förvaltningsansvar, också ges ett utvärderingsansvar, nämligen risken av att utvärderingen inte blir helt objektiv.

Utvärderingen på nationell nivå bör självklart dra nytta av de erfarenheter som hittills gjorts inom SÖ:s nationella utvärderingsprogram för skolan och vuxenutbildningen och som har relevans för folkhögskolan. Ävenså bör resultatet av det arbete beaktas, som nu pågår inom regeringskansliet om utvärderingen som en följd av riksdagsbeslutet 1989 om skolans styrning. Särskilt gäller detta den del av arbetet som kommer att beröra folkbildningsverksamheten inom studieförbunden. Erfarenheter från olika slag av utvärderingar inom kulturområdet bör också tillvaratas.

För den målrelaterade utvärderingen på huvudmanna- och styrelsenivåerna bör liksom på verksamhetsnivån de ansvariga själva svara, dvs. huvudmännen och folkhögskolestyrelserna respektive skolpersonalen och kursdeltagarna. Denna utvärdering bör de själva utforma och genomföra. Kommittén avstår därför från att här närmare diskutera dess utformning.

Den kan emellertid underlätta för alla parter om former och metoder för utvärderingen och resultatredovisningen kan utvecklas gemensamt för alla berörda behov. Inte minst gäller detta kvalitativa förhållanden där metodutvecklingen hittills varit svag, men där behovet av nya metoder blivit allt starkare bl.a. genom övergången till en mer utpräglad mål- och resultatstyrning.

9.2.2 Utvärderingens former och metoder

Folkhögskolorna fullgör uppgifter som tillhör både det kompetensgivande utbildningsområdet och det fria bildningsarbetet. Det gör att utvärderingen av verksamheten måste ha något olika inriktning och använda sig av något olika former och metoder beroende på vilken del av den som utvärderas.

För båda verksamhetsslagen behövs naturligtvis löpande statistisk information, om kurser, om deltagarnas ålder och utbildningsbakgrund, om personalen, om kostnader etc. Sådan information torde som hittills kunna insamlas och bearbetas främst genom SCB:s försorg. Tillsynsmyndigheten bör dock ha beställningsansvaret för den statistik som behövs på nationell nivå. Huvudmän-

nen, folkhögskolestyrelserna och rektorerna bör ha skyldighet att lämna de uppgifter som tillsynsmyndigheten önskar.

För båda behövs också en målrelaterad resultatredovisning för bedömningen av statsbidragsgivningens effekter. Uppföljningen och utvärderingen av folkhögskolorna bör som nämnts ligga till grund för den fördjupade anslagsframställning som enligt den nya budgetprocessen skall lämnas vart tredje år. Denna anslagsframställning kräver en väl uppbyggd verksamhetsstatistik och kostnadsredovisning. I de avseenden en sådan nu inte finns, måste former för insamlande och bearbetning av erforderlig information följaktligen skapas.

För den del av folkhögskolans verksamhet som har det fria bildningsarbetets karaktär måste i stor utsträckning kvalitativa former och metoder användas. Sådana saknas i hög grad i dag och behöver utvecklas både för den utvärdering av verksamheten, som folkhögskolorna själva behöver, och för den utvärdering som bidragsgivarna – stat, landsting, kommun och huvudmän – behöver.

Huvudmännens och skolstyrelsernas egna utvärderingar saknar för övrigt naturligtvis inte intresse ur bidragsgivarnas synpunkt. Den vikt och den omfattning som huvudmän och styrelser ger åt utvärderingen säger en hel del om förhållningssättet till den verksamhet skolorna bedriver, och utvärderingens inriktning och karaktär visar vilka resultat och processer som prioriteras.

Med det nu anförda som grund anser kommittén att stat, landsting, kommun, huvudmän och folkhögskolestyrelser i samverkan med varandra bör utforma och utpröva nya former och metoder för resultatredovisning och utvärdering. Särskild vikt bör därvid läggas vid behovet av kvalitativt inriktad utvärdering. Tillsynsmyndigheten bör ges i uppdrag att initiera och leda detta utvecklingsarbete.

För vissa utvärderingsbehov – och inte minst i fråga om kvalitativt inriktade utvärderingar – erfordras forskningsinsatser. Erforderliga medel för sådana bör reserveras inom ramen för statens totala forskningsresurser. Forskningen bör inrymma, eller ansluta till, andra studier om det fria bildningsarbetets roll i och betydelse för samhällsutvecklingen. Sådan kunskap kommer att vara av stort värde både för folkhögskolorna själva och för bidragsgivarnas förståelse för folkhögskoleverksamhetens betydelse.

10 En ny folkhögskoleförordning

10.1 Folkhögskolorna - fristående folkbildnings- och utbildningsinstitutioner

Folkhögskolorna är fristående folkbildnings- och utbildningsinstitutioner. De är i grunden privaträttsligt reglerade, till skillnad från de enbart offentligrättsligt reglerade skolorna inom det allmänna skolväsendet. De ägs av landsting, kommuner, stöd- och garantiföreningar samt av organisationer företrädande bl.a. olika folkrörelser. Huvudmännen bestämmer själva skolornas syfte, ändamål och inriktning. För att skolorna skall kunna komma i åtnjutande av statsbidrag, måste dock verksamheten ligga inom ramen för bestämmelserna i folkhögskoleförordningen.

Riksdag och regering har ansett folkhögskolorna så viktiga för samhällsutvecklingen, att de har beviljat dem statsbidrag. Som villkor därför har staten ställt vissa krav beträffande verksamhetens syfte, inriktning, innehåll och organisation. Villkoren anges i folkhögskoleförordningen och i de föreskrifter som tillsynsmyndigheten (SÖ) fått rätt att utfärda.

Även dessa villkor ger folkhögskolorna stor frihet att organisera och genomföra sin verksamhet och profilera den både ideologiskt, innehållsmässigt och pedagogiskt.

Kommittén anser att folkhögskolorna även i framtiden bör ha denna fria ställning och att deras frihet och självständighet i flera avseenden bör öka. Detta leder naturligen till konsekvensen att författningsregleringen av folkhögskolorna bör förenklas.

Kommittén skall enligt direktiven överväga om vissa regler bör ges i lagform. Med hänsyn till den fria ställning som folkhögskolorna bör ha syns det inte påkallat med några regler av den naturen att lagform fordras. Sålunda bör reglerna inte innehålla något av civillagskaraktär eller av betungande offentligrättsliga regler. Regelverket bör i stället begränsas till att enbart avse förutsättningar för ett gynnande i form av statsbidrag. Förordningsformen är därför fullt tillräcklig.

10.2 En mer utpräglad mål- och resultatstyrning

Av den här redovisade uppfattningen om folkhögskolornas fria ställning följer som något naturligt att de statsunderstödda folkhögskolorna från statens sida bör styras och regleras endast i fråga om verksamhetens övergripande syfte, huvudsakliga innehåll och inriktning samt principiella organisation. I övrigt bör endast de regler anges, vilka oundgängligen behövs för att staten skall kunna förvissa sig om att ändamålet med dess bidrag till verksamheten uppnås.

I stället för styrning genom regler bör staten utöva sin kontroll genom löpande tillsyn och genom uppföljning och utvärdering av verksamheten. Denna statliga utvärdering bör ske gentemot de av riksdag och regering i riksdagsbeslut och förordning givna intentionerna.

Kommittén finner det angeläget att också huvudmännen i särskilda måldokument anger syfte, mål och inriktning för sina folkhögskolor och att de själva kontinuerligt utvärderar eller låter utvärdera verksamheten gentemot dessa mål. Av måldokumentet bör klart framgå vilken ideologisk och innehållsmässig profilering som skall prägla huvudmännens folkhögskoleverksamhet. Arbetet med att utforma och fastställa ett sådant måldokument kan för övrigt medföra ett önskvärt ökat aktivt engagemang från huvudmännens sida för sina skolor.

Lika angeläget är det att varje folkhögskolestyrelse i dialog med lärare och skolläda i en verksamhetsplan formulerar syfte, mål och inriktning för varje skolas verksamhet. I planen bör fortlöpande anges vilka slag av linjer och kurser som styrelsen anser att skolan skall anordna. Styrelsen bör utvärdera eller låta utvärdera skolans verksamhet gentemot denna verksamhetsplan. Även styrelsernas engagemang kan genom detta arbete vitaliseras.

Det ankommer slutligen på rektor, lärare och övrig personal att omsätta statens, huvudmännens och styrelsernas intentioner och mål i praktisk verksamhet. Kursvärderingar bör ingå som en naturlig del av kursplaneringen och verksamhetsprocessen. Vid utvärderingen bör kursdeltagarnas aktiva medverkan betraktas som mycket viktig.

Denna mål- och resultatstyrningsmodell förutsätter att måldokumentet på olika nivåer är tillräckligt tydliga för att kunna vara vägledande för verksamheten och att informationen om målen och intentionerna verkligen når alla berörda samt att de verksamhetsansvariga aktivt främjar förverkligandet av dem.

Modellen förutsätter också att utvärderingens resultat kontinuerligt får påverka planeringen och genomförandet av verksamheten.

Modellen förutsätter slutligen att det alljämt för varje skola finns en aktiv styrelse.

10.3 Folkhögskolornas samhällsroll – att främja demokrati, jämlikhet och välfärd

Enligt direktiven skall folkhögskoleverksamhetens allmänna mål och syfte vara detsamma som det hittills varit. Innan kommittén diskuterar vad detta innebär, vill den emellertid något beröra frågan om folkhögskolornas samhällsroll.

I svenska skollagar och skolförordningar anges inte uttryckligen skolformernas samhällsroll trots att den rollen ofta angivits i propositioner och riksdagsbeslut. (Den reviderade läroplanen för vuxna av år 1988 utgör ett första undantag.)

Införandet av en formulering om folkhögskolornas samhällsroll skulle ge en klarare uppfattning om hur regering och riksdag ser på folkhögskolans roll och funktion i samhällsutvecklingen.

Samhällsrollen för folkhögskolornas del bör naturligtvis vara densamma som regering och riksdag flera gånger angett för både folkbildningen och det allmänna utbildningsväsendet, nämligen att verksamheten skall främja demokrati, jämlikhet och välfärd. I linje härmed skulle folkhögskolornas samhällsroll kunna formuleras så:

Statsunderstödda folkhögskolor skall främja samhällets utveckling i riktning mot demokrati, jämlikhet och välfärd.

Denna korta formulering kan ses som en sammanfattning av det syfte som den samhällsstödda vuxenutbildningen (inklusive studieförbundens och folkhögskolornas verksamhet) skall ha enligt den 1988 reviderade läroplanen för statlig och kommunal utbildning för vuxna, nämligen

att överbrygga utbildningsklyftorna och därigenom verka för ökad jämlikhet och social rättvisa,

att öka de vuxnas förmåga att förstå, kritiskt granska och medverka i kulturellt, socialt och politiskt liv och därigenom bidra till det demokratiska samhällets utveckling,

att utbilda vuxna för varierande arbetsuppgifter, medverka till arbetslivets förändring och bidra till full sysselsättning och därigenom främja utveckling och framsteg i samhället, samt

att tillgodose de vuxnas individuella önskemål om vidgade studie- och utbildningsmöjligheter och att ge dem tillfälle att komplettera ungdomsutbildningen.

10.4 Folkhögskolornas ändamål och uppgifter

Som framhållits i kap. 2.1.2 ovan sid. 52-55, har folkhögskolornas främsta ändamål och huvuduppgift hittills i stadgor och förordningar alltid varit att ge, meddela eller främja *allmän medborgerlig bildning*. Därjämte eller därutöver har skolorna fått ge viss praktisk utbildning samt fr.o.m. 1977 i begränsad omfattning yrkesinriktad utbildning främst inom förenings-, fritids- och kultursektorn.

Som kommittén förut förordat, bör folkhögskolorna alltjämt ha till huvuduppgift att ge allmän medborgerlig bildning. De bör också ge fördjupade och specialinriktade kunskaper och färdigheter, t.ex. inom den praktiskt-estetiska sektorn. Därutöver bör de få ge utbildning för folkbildningsverksamhetens, folkrörelsernas och de ideella och fackliga organisationernas behov av ledare och funktionärer, samt utbildning för ledaruppgifter främst inom kultur- och fritidssektorn.

Skolorna bör vidare också få anordna annan, yrkesinriktad utbildning, främst sådan utbildning som inte ges av andra utbildningsanordnare. Av hänsyn till behovet av arbetsmarknadsanpassning och god hushållning med samhällets resurser bör tillsynsmyndighetens medgivande därvid erfordras. De bör slutligen också få anordna s.k. uppdragsutbildning under vissa förutsättningar.

Dessa ändamål och uppgifter bör anges i förordningen.

10.5 Verksamhetens inriktning m.m.

Formuleringen i nuvarande folkhögskoleförordning om verksamhetens innehåll och form förefaller av en rad yttranden över kommitténs fakta- och debattbok att döma välfunnen och väl användbar även i fortsättningen. Till sin innebörd överensstämmer den med vad som anges i mål och riktlinjer för de flesta övriga skolformer.

Föreskriften om verksamhetens innehåll och form var formulerad av SFHL och infördes som 3 § omedelbart efter "ändamålsparagrafen" som var 2 §. Föreskriften löd och lyder så:

Verksamheten vid folkhögskola skall till innehåll och form vara sådan att den

ökar den studerandes medvetenhet om sina egna och om världens villkor,

vidgar förmågan att känna och uppleva,
utvecklar kritiskt omdöme, självständighet och samarbetsförmåga,

ökar den studerandes möjligheter att vara skapande, samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.

Till skillnad från tidigare innehåller den nuvarande förordningen inga föreskrifter om vilka ämnen som skall förekomma.

Kommittén anser att föreskrifterna om verksamhetens inriktning, innehåll och form bör finnas kvar även i fortsättningen. Viss språklig justering eller komplettering med hänsyn till tidens och framtidens krav behövs emellertid enligt vad som redovisas i det härefter följande förslaget till ny skolförordning.

Vidare bör det även i fortsättningen i förordning slås fast att varje folkhögskola själv får bestämma sin verksamhet inom av riksdag och regering givna ramar och att verksamheten får präglas av den ideologiska och innehållsmässiga inriktning som skolans huvudman bestämmer. Det bör också sägas att verksamheten alltid skall bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktänkande samt utformas så, att mångsidighet i undervisningen eftersträvas.

Slutligen anser kommittén att det inte heller i en ny förordning bör föreskrivas vilka ämnen som undervisningen skall omfatta.

Nedanstående förslag till ny folkhögskoleförordning bygger på uppfattningen att endast de föreskrifter skall finnas som staten anser oundgängliga för att syftet med statsbidragsgivningen skall nås och att tillämpningsföreskrifter, utfärdade av tillsynsmyndigheten, skall behövas endast i undantagsfall. Därför har ett antal bestämmelser i nu gällande förordning uteslutits. Det sistnämnda gäller fram för allt bestämmelser i fråga om tjänsteregleringen för lärare och rektorer; kommittén förutsätter att den nuvarande statliga regleringen upphör.

Vissa grundläggande behörighetsregler för lärare bör finnas i förordningen men bör placeras, liksom skett för det allmänna skolväsendet, i en bilaga till förordningen. Det bör ske först sedan regering och riksdag tagit ställning till kommitténs förslag. Kommittén förutsätter att nuvarande behörighetsregler i stort sett skall gälla även för framtiden.

Med hänsyn till det ökade ansvar för verksamheten som huvudmännen och folkhögskolestyrelserna föreslås få, har bestämmelserna i nuvarande förordning om tillsynsmyndighetens fastställande av reglemente och om lärarråd och kursråd m.m. utgått liksom detaljföreskrifter om verksamheten. Varje styrelse bör själv få avgöra vilka samrådsorgan som bör finnas och vilka befogenheter som dessa bör ha. Med tanke på folkhögskolornas betydelse som demokratifrämjande institutioner har dock en bestämmelse medtagits om medinflytande vid styrelsesammanträden för kursdeltagare, lärare och övrig personal.

Lärarråd och kursråd har erfarenhetsmässigt utfört ett gott arbete, och kommittén räknar med att styrelserna tar tillvara dessa erfarenheter i samrådsformer som styrelserna själva avgör. Det pedagogiska planerings- och ledningsansvaret bör dock enligt kommitténs mening vila på rektor och inte på lärarrådet.

Folkhögskolorna tillhör vuxenutbildningen. Inom den av stat och kommun bedrivna övriga vuxenutbildningen föreskrivs inte någon skyldighet att tillhandahålla hälsovård. Kursdeltagarna där hänvisas till allmän hälso- och sjukvård. Kommittén anser att samma förhållande bör råda för folkhögskolornas del och föreslår att bestämmelserna om kostnadsfri hälsovård utgår.

10.6 Förslag till ny folkhögskoleförordning

Inledande föreskrift

- 1 § Föreskrifterna i denna förordning gäller för sådan folkhögskola som regeringen har förklarat berättigad till statsbidrag.

Syfte och uppgifter

- 2 § Folkhögskolorna skall främja demokrati, jämlikhet och välfärd. Deras huvuduppgift skall vara att ge allmän medborgarlig bildning. Därutöver får folkhögskolorna ge utbildning för ledar- och funktionärsuppgifter inom folkrörelser och ideella organisationer samt inom kulturell verksamhet och fritidsverksamhet. De får också ge viss yrkesinriktad utbildning och uppdragsutbildning enligt särskilda bestämmelser i denna förordning.

Verksamhetens inriktning

- 3 § Verksamheten vid folkhögskola skall ha en sådan inriktning att den
- utjämnar utbildningsskillnader,
 - ökar den studerandes medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor,
 - utvecklar kritiskt omdöme, självständighet och samarbetsförmåga,
 - ökar den studerandes skapande färdigheter, samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.
- 4 § Huvudmän och folkhögskolestyrelser får själva besluta om skolornas verksamhet och ge skolorna önskad ideologisk och innehållsmässig inriktning inom ramen för bestämmelserna i denna förordning. Verksamheten skall dock alltid bedrivas i en anda av tolerans och respekt för olik tänkande. Allsidighet i undervisningen skall eftersträvas.

Tillsyn

- 5 § skall vara tillsynsmyndighet för folkhögskolorna.
- 6 § Riksrevisionsverket och tillsynsmyndigheten får för granskning av tillämpningen av denna förordning ta del av skolas räkenskaper och övriga handlingar samt företa de undersökningar som i övrigt behövs.

Styrelse, organisation m.m.

- 7 § Varje folkhögskola skall ha en styrelse om minst fem ledamöter. Huvudmannen avgör i övrigt styrelsens sammansättning och utser dess ledamöter.
Styrelsen beslutar om vilka samrådsorgan som skall finnas på varje skola och hur de skall vara sammansatta.
Företrädare för de studerande, lärare och övrig personal skall ha rätt att närvara vid styrelsens sammanträden och att därvid delta i överläggningarna, ställa förslag samt anteckna skiljaktig mening till protokollet.
- 8 § Styrelsen skall minst vart tredje år fastställa en verksamhetsplan för skolan. Planen skall ges in till tillsynsmyndigheten.
- 9 § För varje skola skall huvudmannen på förslag av styrelsen fastställa ett reglemente. Detta skall insändas till tillsynsmyndigheten.
Reglemente skall innehålla uppgifter om skolans huvudman, om förhållandet mellan huvudmannen och skolan, om sammansättningen av skolans styrelse och dess ansvarsområde samt om skolans samrådsorgan och deras sammansättning och ansvarsområden.
- 10 § Vid varje folkhögskola skall finnas rektor, lärare och den personal i övrigt som behövs för skolans verksamhet enligt fastställd verksamhetsplan. Rektor skall ansvara för den pedagogiska ledningen av skolans verksamhet.

Verksamhet och kursutbud

- 11 § Folkhögskolas verksamhetsår räknas från den 1 juli till den 30 juni nästkommande år.
- 12 § Alla kurser vid folkhögskola skall kallas folkhögskolekurser. Deras längd skall anges i dagar eller veckor.
- 13 § Folkhögskolekurs skall pågå minst två dagar.
Endagskurser får därutöver anordnas i syfte att motivera korttidsutbildade för folkhögskolestudier.

Kurs som är kortare än fem dagar, skall omfatta minst 4 studietimmar per dag. Kurs skall alltid omfatta minst 14 studietimmar.

14 § Folkhögskolekurser kan vara av tre slag, nämligen allmänna kurser, specialkurser och yrkesinriktade kurser.

15 § Allmänna kurser skall ge kunskaper och färdigheter av orienterande natur i allmänna ämnen. De skall i första hand anordnas för kursdeltagare som saknar sådana kunskaper och färdigheter som uppnås i grundskolan eller som erfordras för allmän behörighet till högskolestudier genom gymnasiestudier.

Allmänna kurser får inte anordnas enbart för kursdeltagare som redan har allmän eller särskild behörighet för högskolestudier.

Allmänna kurser skall erbjuda ett brett urval av allmänna, ej specialinriktade eller yrkesinriktade ämnen. Ämnesinnehållet bör anpassas efter samhällsutvecklingens krav. Kurserna får till högst en tredjedel av innehållet bestå av ämnen eller ämnesområden som ger dem en särskild profil.

16 § Varje folkhögskola skall under verksamhetsåret anordna minst en allmän kurs om minst 30 veckors längd och med lägst 20 deltagare närvarande vid kursstarten. Kursdeltagarna får tillhöra olika årskurser inom en flerårig studiegång men skall i övrigt utgöra en bestämd sammanhållen studiegrupp.

För skola, som under en treårsperiod inte uppfyllt kravet, omprövas statsbidraget. Om särskilda skäl föreligger, kan regeringen därvid medge ett annat lägsta antal deltagare än det i första stycket angivna.

17 § Yrkesinriktade kurser för ledar- och funktionärsuppgifter inom folkrörelser och ideella organisationer samt för fritids- och kulturverksamhet och det fria bildningsarbetet, får fritt anordnas inom ramen för folkhögskoleverksamhetens syfte och inriktning.

Annan yrkesinriktad utbildning får anordnas endast efter tillsynsmyndighetens medgivande. Sådan utbildning får uppgå till högst en tredjedel av en skolas årliga antal deltagarveckor.

18 § Specialkurser och yrkesinriktade kurser skall till lägst en fjärdedel innehålla allmänna ämnen.

19 § Folkhögskola får åta sig uppdragsutbildning under förutsättning att utbildningen ansluter till skolans vanliga utbud, att den inte i något avseende menligt påverkar den vanliga statsunderstödda verksamheten och att den ger full kostnadstäckning så att förutsättningarna för statsbidraget inte ändras.

20 § I kurstiden för kurs som pågår lägst 15 veckor får räknas in en dag för upprop och en dag för avslutning.

Samverkanskurser

- 21 § Kurs, som folkhögskola anordnar i samverkan med studieförbund, annan organisation eller institution, skall i samråd med samverkansparten planeras, administreras och utvärderas av rektor eller lärare med fast anställning på den anordnande skolan. Till lägst femton procent av undervisningsinsatsen skall lärare med fast anställning på den anordnande skolan också svara för undervisningen.

Samverkanskurser bör ingå i ett större utbildnings- eller fortbildningssammanhang eller annat större aktivitetssammanhang hos samverkansparten. Kurserna bör ansluta till den anordnande skolans ideologiska, ämnesmässiga eller verksamhetsmässiga profil.

Korta kurser av två till fem dagars längd bör normalt inte uppgå till mer än en tredjedel av skolans totala antal deltagarveckor och får inte överskrida hälften.

Studie- och yrkesorientering, kontaktverksamhet m.m.

- 22 § Vid folkhögskola skall anordnas studie- och yrkesorientering, kontaktverksamhet med folkrörelser och studieförbund samt uppsökande verksamhet för att motivera korttidsutbildade för folkhögskolestudier.

Undervisningen samt studie- och yrkesorienteringen skall vara avgiftsfri.

Intyg och studieomdöme

- 23 § Kursdeltagare skall ges intyg om genomgången kurs.

- 24 § Styrelsen får besluta att studieomdöme skall ges till kursdeltagare som har gått igenom en allmän kurs om minst 30 veckors längd och som begärt sådant omdöme. Studieomdömet skall avse kursdeltagarens förmåga att bedriva studier.

Som studieomdöme får endast användas något av uttrycken Mindre god, God, Mycket god eller Utmärkt. Studieomdömet skall bestämmas gemensamt av de lärare, som undervisat dem som kan begära studieomdöme.

Kursdeltagarna

- 25 § Riktlinjer för antagning av kursdeltagare fastställs av styrelsen.

- 26 § Till folkhögskolekurs kan antas sökande som fyller minst 18 år under det kalenderår då kursen börjar.
Om särskilda skäl föreligger får styrelsen till kurs om minst 15 veckor antaga den som ej har uppnått den ålder som anges i första stycket men som fyller 16 år under det kalenderår då kursen börjar. Antalet sådana studerande får dock ej överstiga fem procent av det totala antalet deltagare i kursen.
Till kurser vid skola, som regeringen bestämmer, får antas sökande, som fyller minst 16 år under det kalenderår då kursen börjar.
- 27 § Till kurs om högst tre veckor som anordnas i samarbete med ungdomsorganisation och i skolans lokaler får antas sökande som fyllt 14 år då kursen börjar.
- 28 § Kursdeltagarna skall före början av varje kurs upplysas om skolans ideologiska och ämnesmässiga inriktning.
- 29 § Folkhögskola bör om möjligt bereda kursdeltagarna bostad och kost i anslutning till skolanläggningen (internat). Avgift för bostad och kost får ej understiga belopp som motsvarar riksskatteverkets norm för värdet av naturaförmånen fritt vivre.
Sådan avgift får ej höjas för kursdeltagare under pågående verksamhetshalvår.
- 30 § Finner rektor anledning till allvarlig anmärkning mot kursdeltagare, kan rektor efter hörande av lärare och övrig personal tilldela kursdeltagaren varning.
- 31 § Kursdeltagare får förvisas från folkhögskola för viss tid, om hans eller hennes uppförande kan antas inverka skadligt på andra kursdeltagare eller om andra skäl föreligger.
- 32 § Har åtal för viss gärning väckts mot kursdeltagare, får denne förvisas på grund av gärningen endast om kursdeltagaren erkänt den eller befunnits skyldig till gärningen genom dom, som vunnit laga kraft.
- 33 § Fråga om förvisning prövas av styrelsen efter förslag av rektor och hörande av lärarna och personalen i övrigt.
Styrelsen får besluta att förvisning skall ske utan hinder av att beslut om förvisning ej har vunnit laga kraft.
Vid avgörande av fråga om förvisning skall föreskrifterna i 29 kap. rättegångsbalken om domstol med endast lagfarna ledamöter tillämpas på motsvarande sätt.
- 34 § I ärende om förvisning skall styrelsen se till att utredning finns som allsidigt klarlägger de omständigheter som är av betydelse.
Utredningen skall inledas utan dröjsmål och genomföras så skyndsamt som möjligt. Kursdeltagare och i förekommande fall dennes vårdnadshavare skall få tillfälle att ta del av utredningen och avge synpunkter till styrelse. Kursdeltagare

skall beredas möjlighet att inför styrelsen låta sig biträdas av den som han utser därtill.

Behörighet som lärare och rektor

- 35 § Villkor för behörighet som lärare och rektor vid folkhögskola anges i bilaga till denna förordning.

Statsbidrag

- 36 § Statsbidrag lämnas i form av allmänt bidrag och förstärkningsbidrag. Därutöver lämnas särskilda bidrag för vissa ändamål.
Statsbidrag beräknas för tiden den 1 juli – den 30 juni nästkommande år (redovisningsår).

Allmänt bidrag

- 37 § Allmänt bidrag beräknas med hänsyn till antalet deltagarveckor under redovisningsåret för en folkhögskola och ett av regeringen för redovisningsåret fastställt belopp för varje deltagarvecka.

Det antal deltagarveckor, som får läggas till grund för statsbidrag för en folkhögskola, fastställs för en treårsperiod av tillsynsmyndigheten med ledning av den verksamhetsvolym, som genomförts under de tre föregående redovisningsåren.

För det antal deltagarveckor som överstiger 7 500 men understiger 11 000 lämnas statsbidrag med tio procent av det i första stycket angivna beloppet. Om det finns särskilda skäl, får tillsynsmyndigheten göra avsteg från den regel som anges i andra stycket.

För åtgärder i syfte att nå korttidsutbildade samt för utvecklingsarbete och personalfortbildning skall folkhögskola avsätta medel motsvarande fem procent av det allmänna statsbidrag som beräknas utgå för redovisningsåret.

Deltagarvecka

- 38 § Antalet deltagarveckor för en kurs beräknas efter antalet arbetsdagar om minst fem undervisningstimmar i kursen samt antalet närvarande vid kursens början. Fem sådana dagar utgör en deltagarvecka.

För kurser som är 15 veckor eller längre och som ges över två terminer justeras antalet bidragsgrundande deltagare

med hänsyn till antalet kursdeltagare vid den andra terminens början.

För deltidskurs reduceras antalet deltagarveckor i förhållande till kursens omfattning.

Om rektor eller lärare vid folkhögskola har tjänstgjort vid studiecirkel som är statsbidragsberättigad enligt förordningen (1981:518) om statsbidrag till studiecirkel m.m. får tjänstgöringen räknas om till deltagarveckor. Kvoten av antalet tjänstgöringstimmar och koefficienten två skall därvid anses motsvara antalet deltagarveckor.

Folkhögskola skall meddela lärarledd undervisning i genomsnitt minst två undervisningstimmar för varje deltagarvecka.

Förstärkningsbidrag

39 § Förstärkningsbidrag lämnas till merkostnader för handikappades studier. Bidraget beräknas så att antalet deltagarveckor vari har ingått deltagare som är handikappade, skall höjas med det tal, som motsvarar antalet kursveckor multiplicerat med halva antalet handikappade kursdeltagare.

Merkostnad föreligger då skolan haft utgift för åtgärd som har ett direkt samband med en deltagares handikapp.

Merkostnad för ökad lärartäthet föreligger då skolan för hela verksamheten under redovisningsåret fullgjort den i 38 § föreskrivna undervisningsinsatsen per deltagarvecka och då särskild undervisning för den eller de handikappade anordnats utöver två undervisningstimmar per deltagarvecka i den kurs vari den handikappade deltar.

40 § Antalet deltagarveckor för musikutbildning skall höjas med 50 procent om tillsynsmyndigheten har godkänt att högre bidrag får utgå för utbildningen.

Bidraget lämnas under samma villkor som i 39 §, tredje stycket.

Utbetalning m.m.

41 § Tillsynsmyndigheten beslutar om och betalar ut statsbidrag.

42 § Åsidosätter huvudman vad som enligt lag eller annan författning åligger honom i fråga om verksamheten vid skolan, får tillsynsmyndigheten besluta att högst tio procent av det sammanlagda statsbidraget för redovisningsåret skall innehållas i avvaktan på att rättelse sker. Vinnes ej rättelse, får tillsynsmyndigheten förordna att det innehållna beloppet skall dras av från statsbidraget.

Överklaganden m.m.

- 43 § Beslut av styrelsen för folkhögskola i ett ärende om förvisning av studerande från skolan får överklagas hos kammarrätten.
- 44 § I fråga om överklagande av beslut av styrelsen för folkhögskola gäller bestämmelserna i lagen (1986:1142) om överklagande av beslut av enskilda organ med offentliga förvaltningsuppgifter.
- 45 § Beslut som tillsynsmyndigheten har meddelat enligt denna förordning får överklagas hos regeringen.
- 46 § Tillsynsmyndigheten får utfärda de föreskrifter som behövs för verkställigheten av denna förordning.

Denna förordning träder i kraft den

Reservationer

1. Av Stig Gustafsson

Jag delar inte kommitténs förslag när det gäller bibehållande av den särskilda folkhögskolekvoten för tillträde till högskolan.

Tillträdesutredningen föreslog i sitt betänkande (SOU 1985:57) Tillträde till högskolan, att antalet kvotgrupper för tillträde till högskolan skulle reduceras från nio till tre grupper. Det innebär att den särskilda gruppen för folkhögskoleelever föreslogs ersättas av högskoleprovet.

Det var enligt min mening ett klokt förslag som även regeringen gjorde till sitt i sin proposition. En stark opinion bland folkhögskoleföreträdare pläderade för ett bibehållande av en särskild kvotgrupp för folkhögskolestuderande. Riksdagen följde den linjen. Uppenbarligen var tiden inte mogen för ett rationellt beslut.

Enligt min uppfattning – som också bekräftas av kommitténs skrivningar – har den särskilda folkhögskolekvoten mist sin betydelse. Flera studerande med folkhögskolebakgrund söker till högskolan på sina gymnasiebetyg eller väljer högskoleprovet. Endast 341 av 1 137 har tagits in via folkhögskolekvoten. Utvecklingen går otvivelaktigt mot en ökning av högskoleprovet. För närvarande har cirka 10 000 av dem som söker till högskolan genomgått högskoleprovet. Detta är en önskad utveckling, som bör stödjas. Att under sådana förhållanden behålla folkhögskolekvoten är inte tillfredsställande.

Ett bevarande av folkhögskolekvoten anses vara rekryteringsbefrämjande. Jag har också en känsla av att många anser att en egen kvotgrupp ger folkhögskolan status i utbildningsvärlden. När det gäller rekryteringen tror jag inte det blir lättare att rekrytera kortutbildade till folkhögskolans allmänna kurs med att säga "Du kan sedan fortsätta på högskolan genom att söka via en särskild kvot". De flesta kortutbildade har inte högskolestudier som det omedelbara målet utan vill nog ta ett steg i taget och känna sig för hur det är att studera som vuxen. Om det går bra och man vill studera vidare så accepterar de säkert möjligheten att pröva in till högskolan, särskilt som en särskild folkhögskolekvot ingalunda är en garanti för tillträde till högskolan.

Folkhögskolan är på grund av sin särart främst en del av folkbildningen. Folkhögskolans utbildningsform gör eleverna särskilt lämpliga att delta i t.ex. högskoleprovet. Det visar bl.a. erfarenheterna av att tidigare en stor del av de sökande till socialinstituten kom från folkhögskolor och klarade det skriftliga inträdesprovet bra. Detta tycker jag ger folkhögskolan status. Folkhögskolan är med sina fina traditioner en modern och till nutiden anpassad utbildningsform.

I andra sammanhang har också som argument för bibehållande av särskild kvotgrupp anförts att komvuxelever kan söka på sina betyg och dessutom ha högskoleprovet som alternativ. Om de har två alternativ skall även folkhögskoleelever i rättvisans namn ha två chanser. Det är inte tillräckligt starkt argument enligt min mening. Folkhögskolans frihet gör att den inte i alla delar kan jämföras med övriga skolformer.

Enligt kommitténs förslag anar man en önskan att den särskilda folkhögskolekvoten skall själv dö om några år – alla söker på sina gymnasiebetyg eller genomgår högskoleprovet. Det är enligt min mening bättre att ta steget fullt ut nu och slopa den särskilda folkhögskolekvoten. Därmed skulle det nya tillträdessystem till högskolan som skall genomföras fr.o.m. hösten 1991 förenklas och renodlas.

Som en följd av mitt förslag kan även studieomdömet slopas.

2. Av Lars Hjertén

Kommitténs förslag till ny indelningsgrund för kursutbudet stämmer väl med den utveckling som skett, sedan den senaste folkhögskoleförordningen tillkom. Beträffande kurser som är en vecka eller kortare föreslås en uppmjukning, när det gäller medverkan från rektor eller lärare på den anordnande skolan. Om detta skall genomföras, kan inte en alltför stor andel av skolans verksamhet bestå av korta kurser. Den övre gränsen bör vara högst en tredjedel av en skolas deltagarveckor. Det bör påpekas, att flertalet kortkurser endast omfattar 2–3 dagar. Folkhögskoleprofilen kan lätt gå förlorad, om en skola tillåts bygga halva sin verksamhet på 2–3 dagarskurser. Folkhögskolor får inte bli kurshotell eller administratörer av konferenser.

När det gäller en folkhögskolas möjlighet att ge särskild behörighet i vissa ämnen, föreslås en skärpning, eftersom folkhögskoleelever skall jämföras med elever från gymnasieskolan och komvux. Samma jämförelse sker mellan folkhögskolans omdöme och de betyg andra skolformer ger. Därför måste någon form av normering finnas kvar för de folkhögskolor, som ger studieomdömen. Om normeringen skall bestå i ett särskilt folkhögskoleprov eller om man kan använda högskoleprovet bör utredas vidare. Utan ett normeringsförfarande blir det dessutom svårt för ett lä-

rarråd att kunna motivera avsteg från rekommendationen av fördelningen av omdömesgrader, vilket kan vara till nackdel för eleverna på skolan.

3. Av Elisabeth Persson

Utlokaliserade kurser

Förslaget i kap. 4.2 vilket innebär en kraftig begränsning av möjligheten att anordna kurser på mer än pendlingsavstånd från folkhögskolan, dvs. filialverksamhet eller utlokaliserade kurser, anser jag vara mycket dåligt underbyggt. Det är inte föranlett av någon som helst analys, vare sig av orsakerna till att filialverksamheterna uppstått, vilka typer av skolor som har utlokaliserade kurser, hur många elevveckor som omfattas eller hur verksamheten bedrivs och huruvida den förekommande undervisningen fyller de krav som annars ställs på folkhögskoleverksamhet eller ej.

Det är möjligt att det kan finnas skäl att stoppa vissa utlokaliserade kurser, men jag anser inte att det under kommitténs arbete har framkommit *något* som i så fall visar detta. Det tycks mig snarare som om kommittén velat "statuera exempel" och av en händelse fastnat för den utlokaliserade verksamheten som något att ändra på.

Jag reserverar mig mot kap. 4.2 som bör utgå i sin helhet.

Lärarråd och kursråd

I den gamla förordningen fastställdes lärarrådets och kursrådets uppgifter och befogenheter. Den modell för mål- och resultatstyrning och verksamhetens inriktning som beskrivs i kap. 10.2 och 10.3 innehåller vare sig lärar- eller kursråd utan ger huvudmän och styrelser hela ansvaret, såväl för skolans mål, inriktning som verksamhet. Jag anser inte att det framkommit några skäl för att härigenom uppge det viktiga demokratiska inslag i folkhögskolans struktur som lärarråd och kursråd innebär och reserverar mig till förmån för ett bibehållande av obligatoriska lärar- och kursråd.

Kortkursvolymen

Om alltför stor del av en skolas verksamhet består av korta kurser (def. kap. 2.7) torde det vara mycket svårt att bibehålla den "folkhögskolemässighet" i undervisning och socialt liv som kommittén vill värna om.

Kommitténs föreslår nu en uppmjukning vad gäller medverkan av rektor och lärare på den skola som anordnar kortkurser till förmån för samverkansorganisationens lärare.

För att inte vissa skolor skall utvecklas till renodlade kurshotell där folkhögskoleprofilen knappast går att hävda, anser jag det nödvändigt att, i högre grad än kommittén föreslår, begränsa andelen kortkurser på en skola.

Enligt min mening bör korta kurser inte få utgöra mer än en tredjedel av en folkhögskolas verksamhet.

4. Av Karin Starrin

Allmänna kurser

En huvudmålsättning för folkhögskolan även i framtiden är att utjämna utbildningsklyftorna som finns kvar i samhället. Kommittén betonar på ett helt riktigt sätt att det behövs *allmänna kurser* för målgruppen korttidsutbildade.

Kommittén anser att det är viktigt att den allmänna kursen får utgöra ryggraden för skolan vilket jag helt och hållet instämmer i. Man säger vidare att minst en kurs måste ha en bestämd längd av 30 veckor per år. Kursen skall ha minst 20 deltagare vid kursstarten. De skolor som inte någon gång under en treårsperiod uppfyller detta krav bör få statsbidraget omprövat.

Jag anser att kommittén med detta krav ensidigt förutsätter att varje skola genomför åtminstone både årskurs ett och årskurs två. En del skolor har också årskurs tre. Då kan man för att uppnå statsbidragskravet räkna samman samtliga elever och få möjlighet att klara gränsen för 20 deltagare. Jag anser att kravet på deltagare måste vara knutet till hur många årskurser man genomför samtidigt. Pågår endast en årskurs per år måste minimikravet på deltagare kunna sänkas till 10 för att uppnå statsbidragsgränsen.

Jag anser att även när det gäller antalet veckor är det viktigare att man fångar upp de kortutbildade än att man strikt kan uppfylla 30 veckor i ett sammanhang. Anser man att kursen bör delas upp över en längre period med längre avbrott skall detta kunna göras inom en 3-årsperiod.

Samtidigt anser jag att kravet på att möjligheten till filial- eller distansverksamhet måste begränsas till att tillåtas "endast om pendlingsavstånd gäller" är något motsägande. Jag anser att det kravet kan utgå.

På detta sätt anser jag att kurserna kommer att utformas på ett mer *flexibelt* sätt än hittills, vilket betonas av kommittén. Alla skolor kommer att ges rättvisa och större möjligheter att fånga upp de korttidsutbildade.

Särskilda yttranden

1. Av Stig Gustafsson, Berit Oscarsson och Carl-Johan Wilson

Frågor om fritidspedagogutbildningen ingår inte i direktiven för folkhögskolekommittén. Under arbetets gång har vi dock iakttagit att åtskilliga beröringspunkter finns mellan fritidsledares och fritidspedagogers utbildning och arbetsuppgifter.

Folkhögskolekommittén har konstaterat

att "fritidsledarutbildningen på många sätt kan jämföras med fritidspedagogutbildningen. Såväl fritidsledare- som fritidspedagogutbildningen är avsedda för blivande arbetsledare."

att "i många kommuner bedrivs ett framgångsrikt samarbete mellan fritidspedagoger och fritidsledare. Personer med båda typerna av utbildning söker och får tjänster såväl inom öppen fritidsverksamhet som på fritidshem."

att "en del av dem som fått fritidsledarutbildning på folkhögskolor arbetar i dag i skolbarnomsorgen. Det finns kommunala arbetsgivare som föredrar fritidsledare framför fritidspedagoger beroende på den mer praktiska och övergripande inriktning som folkhögskolornas utbildning har."

att "det är rimligt att anta att skolbarnomsorgen i en framtid i ännu högre grad än i dag blir en gemensam arbetsmarknad för fritidsledare och fritidspedagoger och att detta förhållande så småningom kommer att leda till att fritidspedagogutbildningen och fritidsledarutbildningen får allt fler gemensamma drag."

Folkhögskolan har lyckats mycket bra med utbildning av fritidsledare. Vi anser, att folkhögskolans arbetssätt skulle vara värdefullt även för fritidspedagogutbildningen.

Enligt vår mening bör därför prövas om det är lämpligt och möjligt att inrätta en gemensam utbildning inom folkhögskolan för hela den yrkesgrupp, som nu benämns fritidsledare och fritidspedagoger.

2. Av Lars Hjertén och Carl-Johan Wilson

I ett riksdagsbeslut i dec. 1988 fastställdes, att kantorsutbildningen för svenska kyrkans behov skulle ske inom folkhögskolans ram och på Stora Sköndal. Svenska kyrkan fick i uppdrag att besluta om detaljerna för denna utbildning. Ett sådant beslut kommer att tas vid kyrkomötet/ombudsmötet i augusti 1990. Beslutet kommer med stor sannolikhet att innehålla en kursuppläggning, där en del av utbildningen skall ske i form av uppdragsutbildning. Den nya kantorsutbildningen startar under höstterminen 1990 och omfattar 80 veckor. Det finns, enligt vår uppfattning, ingen anledning att åter aktualisera frågan om kantorsutbildningen.

3. Av Elisabeth Persson

Folkhögskolekommittén har funnit att folkhögskolan väl fyller sitt ansvar som vuxenutbildningsanordnare och att den med bibehåll av sina unika utbildningstraditioner och uppgifter visat stor flexibilitet när det gäller att anpassa kursinnehåll och -utbud efter nya behov. En grundläggande orsak är den frihet som folkhögskolan haft att själv utforma kurserna och som i sin tur beror på den för svenska förhållanden minimala statliga regleringen. En annan är den kompetens och det engagemang som präglar lärare och personal inom folkhögskolan.

Kommittén anser att folkhögskolorna även i framtiden bör ha denna fria ställning och att deras frihet och självständighet i flera avseenden bör öka. Jag är helt enig med övriga kommittéledamöter om detta.

Nya detaljerade regler och begränsningar

Trots detta föreslås nu fler och mer detaljerade regler och begränsningar för folkhögskolan. Några av dem tycker jag är berättigade, ex. vis en övre gräns vid 7 500 bidragsveckor för statsbidrag för en skola. I ett avseende - kortkursvolymen - anser jag att kommitténs förslag är alltför generöst.

Som exempel på onödiga begränsningar i folkhögskolornas frihet att själva anordna kurser och bedöma behovet av dem betraktar jag förslaget om medgivande från tillsynsmyndigheten för att få anordna vissa yrkesförberedande eller yrkesinriktade kurser och kravet på acceptans från arbetsmarknadsmyndigheterna och länskolnämnderna för dessa.

Obligatoriska krav på centrala prov för rätt att utfärda särskild behörighet, vilket i betänkandet föreslås övervägas, är ett annat exempel på inskränkning i folkhögskolans frihet. Folkhögskolans

betygsfrihet har alltid varit ett av dess särmerke och det finns all anledning att värna om den.

Nya folkhögskolor

Betänkandet innehåller inte några förslag som skulle underlätta start och verksamhet för nya folkhögskolor.

Behovet av vuxenutbildning kommer att kvarstå under över-skådlig tid. Detta beskrivs utförligt i kap 1. Här om råder i kommittén inga delade meningar.

Det är min uppfattning att folkhögskolan är väl skickad att även i framtiden åta sig ett stort ansvar för vuxenutbildningen och att den också fortsättningsvis kommer att vara en viktig kraft när det gäller att utveckla pedagogiken och metodiken i det svenska utbildningsväsendet.

Vad vi behöver är alltså fler, inte färre, folkhögskolor.

Trots att det endast finns drygt 120 folkhögskolor här i landet är det idag mycket svårt att starta en ny skola. Det största hindret torde vara det tak för statsbidragsberättigade bidragsveckor som regeringen och riksdagen lagt.

Jag anser att det vore mycket positivt om det funnes fler folkhögskolor, särskilt i storstädernas förortsområden.

För att nya folkhögskolor ska kunna etableras krävs dock att det tak för bidragsveckor som nu finns tas bort eller att en "reservfond" av bidragsveckor och medel för nya skolor inrättas.

I direktiven står att kommittén ska arbeta efter förutsättningen att nuvarande bidragsvolym kvarstår. Jag anser emellertid att kommittén borde beskrivit de hinder för förnyelse och nyetablering som det nuvarande taket innebär och också framhållit att det för nästkommande år saknas medel för 14.000 bidragsveckor.

Vuxenutbildningen – och särskilt den som folkhögskolan representerar – är inte överdimensionerad i förhållande till de stora behov som finns och kommer att finnas i framtiden. Nyetablering av folkhögskolor och möjlighet att växa för små och medelstora folkhögskolor borde därför underlättas och uppmuntras och inte som nu förhindras av det fastställda bidragstaket.

Allmän kurs

Jag delar helt kommitténs strävan att slå vakt om den allmänna kursen men anser inte att det finns skäl till en – i praktiken – så markant skärpning av minsta antal deltagare och kursveckor som det föreliggande förslaget innebär.

I den nu gällande förordningen ställs kravet att varje skola ska anordna en allmän kurs med 20 elever i 30 eller 2x15 veckor. Det har emellertid givits ganska generösa dispenser från denna regel

och i praktiken har statsbidrag utgått även till folkhögskolor som haft betydligt färre elevveckor på allmän kurs.

Enligt det nya förslaget kommer inga dispenser att beviljas på förhand.

Den borttagna möjligheten att dela upp en 30-veckorskurs på två 15-veckorskurser kan enligt min mening komma att försvåra rekryteringen av nya elever.

Om därtill kommitténs förslag att förbjuda utlokalisering av kurser – vilket jag har reserverat mig mot – går igenom kan det innebära att små eller medelstora skolor misslyckas med att fylla kraven på en allmän kurs med 20 elever i 30 veckor varje år under en treårsperiod och därmed inte längre blir statsbidragsberättigade.

Ett nytt statsbidragssystem. Folkhögskolornas ekonomi

Jag delar uppfattningen att det föreslagna, schabloniserade statsbidragssystemet kommer att innebära fördelar framför det tidigare.

Det innehåller dock vissa nackdelar som borde vara möjliga att rätta till.

I det nuvarande systemet får de skolor, som har lärare placerade i högre lönegrad än den genomsnittliga, ett tillägg för att täcka de merkostnader som detta innebär.

Sådana justeringar försvinner i och med ett schabloniserat system och får till följd att skolor med fler lärare med lång tjänstgöringstid missgynnas. Det torde knappast vara möjligt att – ens när den statliga regleringen av lärartjänsterna upphör – drastiskt sänka dessa lärares löner för att på så sätt få balans mellan skolans intäkter och utgifter för lärarlöner.

Men redan nu dras många skolor – särskilt sådana som har många långkurser, stora internat och få kortkurser – med ekonomiska problem.

Landstingsbidragen utgör ungefär en sjättedel av rörelsefolk-högskolornas intäkter men storleken per bidragsvecka varierar från landsting till landsting.

Det har inte legat i kommitténs uppdrag att närmare behandla landstingsbidragen, men eftersom de är av så stor betydelse för folkhögskolornas fortsatta existens anser jag att vi, mer än vad vi gjort, borde vägt in dem i diskussionerna om ett nytt statsbidragssystem.

Kommuner och landsting tvingas idag till hårda prioriteringar och besparingar även inom sådan verksamhet som är obligatorisk.

På flera håll aviseras nedskärningar i bidragen till folkhögskolorna. Att ersätta dessa intäkter för skolorna med höjda internatavgifter är inte möjligt.

I en framtid synes det mig därför nödvändigt att staten övertar ansvaret även för den del av rörelsefolkhöghöskolornas intäkter som idag utgörs av landstingsbidragen.

4. Av Paul Jönsson

Folkhögskolekommittén förordar att fritidsledarutbildningen även i framtiden skall förläggas till folkhögskolor. Jag delar denna uppfattning men anser att folkhögskolan inte skall ha monopol på utbildningen. Kommittén borde ha föreslagit att en sådan utbildning också försöksvis skulle kunna förläggas till högskolan.

Större delen av de utbildade fritidsledarna har anställning i kommunerna. Där finns också högskoleutbildade fritidspedagoger anställda med ledarfunktioner främst inom barnomsorg och fritidsverksamhet för barn och ungdomar mellan sju och tolv år.

Kommittén konstaterar att det i kommunerna bedrivs ett framgångsrikt samarbete mellan fritidspedagoger och fritidsledare och att personer med båda typerna av utbildning söker och får tjänster inom såväl öppen fritidsverksamhet som på fritidshem. Det borde vara naturligt att samarbete etablerades även inom utbildningen för dessa yrkesgrupper. Ett gemensamt första skede i utbildningen med senare grendelning torde inte vara en orealistisk tanke. Detta skulle kunna åstadkommas om fritidsledarutbildning etablerades även inom högskolan. Det bör här erinras om det arbete som pågår för en förbättrad skolbarnsomsorg.

Kommittén har redovisat att behovet av utbildade fritidsledare är större än det antal som lämnar utbildningen varje år. Behovet är särskilt svårt att tillgodose i storstäderna. Liksom i fråga om andra yrkesutbildningar är det här viktigt att avnämarna får påverka dimensionering och lokalisering av utbildningarna. Folkhögskolornas frihet att själva bestämma sitt kursutbud gör emellertid att de största avnämarna – kommunerna – har små möjligheter att påverka. Detta förhållande är inte acceptabelt.

I betänkandet framhålls ofta värdet av frihet och mångfald. I frågan om fritidsledar- och fritidspedagogutbildningarnas förläggning framhålls att det inte finns anledning att överbetona enhetliga organisatoriska lösningar. Det är enligt mitt förmenande just vad kommittén i detta sammanhang gjort.

5. Av Urban Karlsson

Jag delar den uppfattning som ledamoten Stig Gustafsson givit uttryck för i sin reservation om den särskilda folkhögskolekvoten vid tillträde till högskolan.

6. Av Lasse Magnusson

Folkhögskolornas frihet och ett förenklat regelsystem

I betänkandet markeras att folkhögskolornas frihet och självständighet bör öka samt att därmed författningsregleringen förenklas. Endast de regler bör anges som oundgängligen behövs för att staten skall förvissa sig om att ändamålet med dess bidrag till verksamheten uppnås.

Jag delar denna principiella syn. Däremot anser jag inte att betänkandet i sin helhet och förslaget till ny folkhögskoleförordning i alla avseenden präglats av detta. I stort sett föreslås en ny och omformulerad förordning som till sitt innehåll är lika omfattande som den nu gällande. Även om jag till stora delar i sak kan instämma i den angivna inriktningen av folkhögskolekurserna och dess utformningar m.m. ser jag det inte som lika nödvändigt att allt detta regleras i förordningen.

I betänkandet föreslås att större krav skall ställas på skolorna när det gäller treåriga verksamhetsplaner, uppföljning och utvärdering samt en dialog med tillsynsmyndigheten. Detta borde ge utrymme för folkhögskolorna att själva i ännu högre grad avgöra vilken verksamhet som bör anordnas och hur densamma läggs upp. Missbrukas ett sådant förtroende kan alltid sanktioner vidtas av tillsynsmyndigheten i efterhand.

Att folkhögskolorna anordnar också behörighetsgivande utbildningar och till viss del yrkesutbildningar är enligt min mening inte heller motiv nog att, jämfört med exempelvis studieförbunbunden, i så hög grad lagreglera verksamheten.

I förordningen ställs, när det gäller vissa yrkesutbildningar, krav på medgivande från tillsynsmyndigheten innan dessa anordnas. Enligt min mening bör folkhögskolornas själva utifrån de av riksdagen angivna ramarna kunna bedöma vilka typer av utbildningar som är angelägna att genomföra inom det fria folkbildningsarbetets ramar.

I en situation där, som kommittén föreslår, den statliga regleringen av rektors- och lärartjänsterna upphört ser jag det också som mindre motiverat att i förordningen reglera och t.o.m. skärpa villkoren för av folkhögskolorna anordnade uppdragsutbildningar. Jag delar inte heller den i betänkandet framförda uppfattningen att det bör övervägas om inte ett stort antal korta samverkanskurser i framtiden i stället bör anordnas som uppdragsutbildning.

Av betänkandet framgår slutligen att nya villkor i form av obligatoriska krav på centrala prov bör övervägas när det gäller folkhögskolornas rätt att utfärda särskilda behörighetsintyg. Enligt min mening hör detta inte hemma i den betygsfria utbildningsform som folkhögskolan utgör. Lärarråden bör själva på ett ansvarsfullt sätt kunna bedöma huruvida förutsättningar finns eller ej för att utfärda intygen.

Kravet på allmän kurs

I betänkandet markeras vikten av att folkhögskolorna i framtiden intensifierar sina insatser för att till särskilt de allmänna kurserna rekrytera korttidsutbildade deltagare. Jag delar helt denna uppfattning.

För att nå detta mål föreslås i betänkandet bl.a. att varje enskild skola årligen skall anordna en allmän kurs på minst 30 veckor och med lägst 20 deltagare. Enligt min mening innebär detta en alltför begränsad syn på hur de prioriterade grupperna bäst skall nås av folkhögskolornas kursutbud.

I framtiden blir det troligen allt vanligare med kurser i basämnen som svenska, engelska, matematik, samhälls- och datakunskap m.fl. som i tid omfattar 4-10 veckor. Vidare utbildningar i form av påbyggnadskurser, i intervallsform samt som distansstudier i kombination mellan studiecirkelar och folkhögskolekurser. För de prioriterade grupperna kan dessa former av studier på folkhögskolan komma att spela en lika stor roll som de långa allmänna kurserna i sin nuvarande utformning.

De tidsmässiga krav på kurslängder som gäller för utfärdandet av allmänna och särskilda behörigheter samt det intresse merparten av deltagarna har av att få intyg på detta är i sig en garanti för att anordnandet av långa allmänna kurser på minst 30 veckor kommer att prioriteras av alla skolor som har möjlighet därtill även i framtiden.

Jag delar också uppfattningen att det behövs en eller flera termins- eller årslånga kurser på varje folkhögskola som ger "rygggrad och kontinuitet" i verksamheten. Detta upplevs också som en självklarhet på folkhögskolorna.

Enligt min mening finns det dock inte behov av att så precist som nu föreslås i betänkandet knyta ett statsbidragsvillkor till en 30 veckor lång allmän kurs med ett lägsta antal deltagare. Med tanke på den frihet till uppläggning av kurserna som bör känneteckna folkhögskolan kan, om ett statsbidragsvillkor över huvud taget måste till, kraven på såväl långa kurser som att vissa deltagargrupper skall prioriteras i stället uttryckas på följande sätt.

1. Varje folkhögskola skall årligen anordna minst en 30 veckor alternativt varje termin en 15 veckor lång folkhögskolekurs.
2. Varje folkhögskola skall vidare årligen anordna kurser minst 4 veckor långa med deltagare från de prioriterade grupperna (deltagare som saknar grundskole- och gymnasiekompetens, personer med funktionsnedsättningar samt invandrare) som sammanlagt omfattar minst 700 deltagarveckor.

Det förstnämnda kravet på långa kurser ger den rygggrad och stabilitet i verksamheten som varje folkhögskola bör präglas av. Det andra villkoret ställer större krav på skolorna att nå fler del-

tagare från de prioriterade grupperna än förslaget i betänkandet. Formerna för att nå detta mål blir dock mer flexibla. Inget hindrar givetvis de skolor som så kan och vill att även fortsättningsvis uppfylla bidragsvillkoret enbart via att anordna en lång allmän kurs på 30 veckor eller som också nu är möjligt via två kurser på 15 veckor vardera.

Ett nytt statsbidragssystem

Principerna för de förslag till ett nytt och förenklat statsbidragssystem som återfinns i betänkandet kan jag till stora delar ställa mig bakom. På några punkter borde dock, enligt min mening, förslagen utformats på ett annorlunda sätt.

Verksamhetsvolym

Utgångsläget för beräkningen av det allmänna schablonbidraget för den första treårsperioden 1991/92–1993/94 bör vara det antal bidragsveckor som den nuvarande statsbidragsmodellen garanterar folkhögskolorna. Riksdagsbeslutet betr. 1990/91 års folkhögskoleanslag innebär att det saknas medel motsvarande 14 000 bidragsveckor för att den nu gällande bidragsmodellen skall kunna upprätthållas (medelvärde av 1988/89 och 1989/90 års garanterade bidragsveckor). Detta innebär i sin tur risk för en nedskärning på 2 % av varje enskild skolas garanterade verksamhetsvolym under det innevarande verksamhetsåret.

Enligt min mening bör man därför vid beräkningen av det antal veckor som ligger till grund för schablonbidraget utöka den totala volymen med de ovan angivna 14 000 veckorna till att sammanlagt omfatta 715 000 deltagarveckor.

Differentierat bidrag

Mot bakgrund av bl.a. statskontorets utvärdering som redovisar stora skillnader i de rörelseägda respektive landstings- och kommunägda folkhögskolornas ekonomisering förs i betänkandet en diskussion om motiven för och emot ett förhöjt allmänt bidrag per vecka till rörelsefolkhögskolorna. Trots den differentiering på f.n. ca 5 % som finns inbyggt i det allmänna bidraget så är i medeltal de årliga offentliga bidragen till rörelsefolkhögskolornas driftsbudgeter ca 20 % lägre än motsvarande för de landstings- och kommunägda folkhögskolorna.

I betänkandet noteras också rörelsefolkhögskolornas begränsade möjligheter att klara framtida ekonomiska påfrestningar samt

folkrörelsernas och organisationernas svårigheter att satsa ytterligare medel till sina folkhögskolor.

Rörelse- och stödföreningsfolkhögskolorna, med i många fall ekonomiskt svaga huvudmän, ställs enligt min mening inför ytterligare svårigheter när det gäller att finansiera verksamheten. De nya skatte- och momsreglerna innebär i medeltal ökade årliga kostnader på ca en kvarts miljon kr per skola som ej kompenseras bidragsvägen. Det förslag som återfinns i betänkandet om att den statliga regleringen av rektors- och lärartjänsterna bör upphöra innebär att en ny arbetsgivarorganisation måste etableras med åtföljande årliga kostnader. Ett nytt statsbidrag som inte är kopplat till lärarlönerna innebär slutligen också att skolorna med säkerhet själva får svara för en större andel av lönekostnaderna än vad som hittills gällt.

Rörelsefolkhögskolorna har under 1980-talet blivit allt mer beroende av landstingsstöd för sin verksamhet. Samtidigt har de bidrag som givits för inomlänsleverna varierat kraftigt mellan de enskilda landstingen. Detta har uppmärksammats i betänkandet och vikten av en likartad bidragsgivning har understrukits. Det finns dock enligt min mening klara belägg för att landstingens beslut redan för innevarande år 1990/91 innebär minskade bidrag för många rörelsefolkhögskolor. Mycket tyder också på att landstingens relativt stora följsamhet till Landstingsförbundets rekommendationer om interkommunala ersättningar för utomlänslever kommer att förändras i negativ riktning under detta och kommande verksamhetsår.

Mot denna bakgrund delar jag inte den "optimistiska inställning" som finns i betänkandet om att landstingsbidragen till rörelsefolkhögskolorna skall kunna bibehållas i nuvarande proportioner. För dessa skolors överlevnad är det därför, enligt min uppfattning, helt nödvändigt med ett utökat statsbidrag för att utjämna den stora skillnad som i dag råder när det gäller de offentliga bidragen till rörelsefolkhögskolorna respektive landstings- och kommunskolorna och för att mildra effekterna av landstingens förväntade framtida minskningar av nuvarande bidrag. Slutligen bör rörelsefolkhögskolorna med sina ekonomiskt sett svagare huvudmän kompenseras för kostnadsökningarna i samband med avregleringen av de statliga rektors- och lärartjänsterna.

I första hand bör detta genomföras i form av ett ytterligare förhöjt schablonbidrag per deltagarvecka till rörelse- och stödföreningsfolkhögskolorna och finansieras via att nya medel tillförs folkhögskoleanslaget. Är det sistnämnda p.g.a. det statsfinansiella läget ej möjligt bör i stället en ytterligare differentiering av bidragen mellan rörelsefolkhögskolorna och landstings- och kommunfolkhögskolorna ske inom det allmänna bidragets ramar.

I betänkandet anges som argument mot det sistnämnda att detta endast leder till att landstingen minskar sina nuvarande bidrag till rörelsefolkhögskolorna. Enligt min uppfattning har enskilda

landsting redan börjat och kommer i än högre grad att i framtiden genomföra detta oavsett om en ytterligare statsbidragsdifferentiering äger rum eller ej.

Utvecklingsbidrag

Det allmänna bidraget till folkhögskolorna kommer enligt det förslag som föreligger i betänkandet att i stort sett på samma sätt som nu gäller vara knutet till kvantitativa mått i form av genomförda deltagarveckor. Enligt min mening bör man överväga om inte en viss del av det allmänna bidraget istället bör betraktas som en för de enskilda skolorna helt fri resurs för i första hand kvalitativ utveckling av verksamheten.

Ett sådant utvecklingsbidrag på 10 % av den enskilda skolans allmänna statsbidrag borde fritt kunna disponeras för förnyelse och utveckling av pedagogiska modeller och enskilda kurser, profilförstärkning, samverkansprojekt med folkrörelser och organisationer, studieförbund och kulturinstitutioner. Inom utvecklingsbidragets ramar bör också ingå de insatser för personalfortbildning och uppsökande verksamhet som enligt kommittens förslag varje folkhögskola skall ha skyldighet att genomföra motsvarande 5 % av det allmänna statsbidraget.

Införandet av ett utvecklingsbidrag bör samtidigt få till följd att den enskilda folkhögskolans genomförda verksamhet lägst får omfatta 90 % eller alternativt 95 % av det antal deltagarveckor som ligger till grund för beräkningen av det allmänna bidraget.

Inget bör samtidigt hindra en enskilda skola att under en treårsperiod använda statsbidraget till mer än nittio procent för att genomföra folkhögskolekurser och därmed avsätta en lägre andel än tio procent för insatser inom ramarna för utvecklingsbidragets användningsområden. I samband med redovisningarna till tillsynsmyndigheten får sedan granskning ske huruvida det allmänna bidraget inklusive utvecklingsbidraget tagits i anspråk i sin helhet eller om reducering av bidragen skall ske.

Övrigt

I betänkandet föreslås vidare ett lärartäthetskrav på 2,0 timmar per deltagarvecka. Enligt min mening är det fullt tillräckligt med de villkor som anges för genomförda lärartimmar i samband med att förstärkningsbidrag utgår till skolornas merkostnader för deltagare med funktionsnedsättningar respektive kvalificerad musikundervisning.

När det gäller det sistnämnda delar jag inte heller den i betänkandet framförda uppfattningen att bidragsgivningen mer skall koncentreras till ett färre antal skolor med särskilt stora kostna-

der för sin musikundervisning. Tillsynsmyndigheten bör i stället få i uppdrag att göra en översyn i syfte att få till stånd mer likartade och rättvisare fördelningsprinciper för samtliga folkhögskolor med musiklinjer som i dag får del av det särskilda statsbidraget.

Det är också viktigt att tillsynsmyndigheten efter den första treårsperioden får i uppdrag att göra en analys av effekterna för de enskilda skolorna av det nya statsbidragssystemet. Förändringar i form av allt för stora minskningar respektive ökningar av statsbidraget till enskilda skolor kan få till följd att de nu föreslagna övergångsreglerna behöver tillämpas under ytterligare någon period. Alternativt kan i stället vissa justeringar av de nya statsbidragsreglerna behöva genomföras.

Kommittédirektiv

Dir. 1988:16

Översyn av folkhögskolan

Dir. 1988:16

Beslut vid regeringssammanträde 1988-04-21

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Bodström, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår, att en kommitté tillkallas för att utreda vissa frågor som rör folkhögskoleverksamheten. En viktig uppgift för kommittén är därvid att överväga folkhögskolans roll och uppgifter i förhållande till andra utbildningsanordnare. En annan är att utvärdera folkhögskolans nuvarande statsbidragssystem.

Bakgrund

Tidigare utredningar

Folkhögskolan har tidigare vid ett par tillfällen varit föremål för översyn. Den senaste utredningen, 1973 års folkhögskoleutredning, överlämnade år 1976 sitt huvudbetänkande (SOU 1976:16) Folkhögskolan. Det lades till grund för regeringens proposition om folkhögskolan (prop. 1976/77:55). 1977 års riksdagsbeslut med anledning av propositionen (UbU 30, rskr. 318) innebar bl.a. att de statliga bestämmelserna förenklades och att ett schabloniserat statsbidrag infördes. Med anledning av riksdagsbeslutet utfärdade regeringen en ny folkhögskoleförordning (1977:551, omtryckt 1983:510).

Folkhögskolans uppgifter och verksamhet

Vid tiden för tillkallandet av 1973 års folkhögskoleutredning hade förut-sättningarna för folkhögskolans verksamhet i skilda avseenden förändrats. Mot bakgrund härav ansågs det angeläget att klargöra vilken roll folkhögskolan kunde och borde spela i kulturliv och utbildningssamhälle. Resultatet

av utredningens överväganden blev, att det inte fanns anledning att verka för någon principiellt förändrad uppgift för den svenska folkhögskolan – varken i kulturpolitiken eller inom ramen för utbildningspolitiken i dess helhet. Folkhögskolans frihet att själv profilera sin verksamhet utgör alltför en av de viktigaste förutsättningarna för dess särställning. Oavsett om den enskilda skolan har direkt anknytning till en folkrörelse eller ej utgör rätten till profilering en förutsättning såväl för huvudmannens engagemang som för skolans möjlighet att svara mot de förväntningar som huvudmannen kan ha. Folkhögskolan har, inom vida ramar, frihet att själv utforma sin verksamhet, anpassa utbildningens innehåll och arbetssätt efter de studerandes behov och förutsättningar samt anpassa verksamheten till nya situationer och till växlande behov. Detta gör att skolformen – trots att skolorna sinsemellan är mycket olika vad gäller exempelvis verksamhetens omfattning och inriktning – har givna förutsättningar att framstå som ett urskiljbart och annorlunda alternativ till annan utbildning. Därutöver kan folkhögskolan ha viktiga uppgifter som kulturinstitution såväl för den omgivande bygden som inom kulturområdet som helhet.

Verksamheten i de olika folkhögskolorna är således mycket varierad och mångskiftande. Skolformens huvuduppgift, att främja allmän medborgerlig bildning och därigenom bidra till deltagarnas personliga och sociala utveckling, kan fullföljas i många skilda former och utifrån skilda förutsättningar.

Basen i folkhögskolans verksamhet utgörs av de långa allmänna kurserna, dvs. kurser om minst 15 veckor som kännetecknas av ett brett ämnesinnehåll. Enligt 19 § folkhögskoleförordningen skall varje folkhögskola under ett arbetsår anordna minst två sådana kurser eller en kurs om minst 30 veckor. Därutöver står det skolan fritt att anordna kurser av mycket skiftande slag. Dessa kan t.ex. vara allmänna kurser med särskild inriktning, andra längre kurser eller korta kurser i olika ämnen ner till två dagar. Fr.o.m. den 1 juli 1987 finns det även möjlighet att anordna endagskurser vid folkhögskolan. Dessa kurser skall syfta till att informera om och motivera korttidsutbildade till olika studier. Sedan den 1 januari 1986 har folkhögskolan också möjlighet att genomföra uppdragsutbildning (SFS 1986:117).

Från att tidigare ha varit ett mycket utpräglat kännetecken för folkhögskolan har internatverksamheten minskat relativt sett även om antalet kursdeltagare som bor på internat i absoluta tal har ökat. För närvarande beräknas ungefär hälften av eleverna på kurser om minst 15 veckor bo i internat. Det finns dock stora skillnader i detta avseende mellan olika skolor. Skolöverstyrelsen (SÖ) har i en för budgetåret 1986/87 anslagsframställning markerat sin uppfattning, att förutsättningarna för att nå folkhögskolans mål är större i de fall skolorna bygger sin verksamhet på tillgång till internat. Att internatet är en betydande pedagogisk resurs innebär emellertid inte, enligt

SÖ, att varje internatfolkhögskola uppvisar positivare effekter beträffande studier och social utveckling än externaten. Det finns skolor som inte tar vara på de möjligheter internaten rymmer och det finns externatskolor som skapar en mycket god pedagogisk miljö.

Förändringar som påverkat folkhögskolan

Under det senaste decenniet har samhällets utbildningsutbud byggts ut väsentligt när det gäller såväl gymnasieskolan som kommunal utbildning för vuxna, högskolan och arbetsmarknadsutbildningen. Benägenheten att fortsätta utbilda sig i gymnasieskolan har ökat. Alla 16-åringar erbjuds numera plats i gymnasieskolan och 95 procent av en årskull påbörjar en gymnasieutbildning. Detta påverkar givetvis förutsättningarna för folkhögskolans kursutbud och elevrekrytering.

Den uppgift som folkhögskolan har att komplettera det allmänna utbildningsväsendet har således förändrats. I takt med att utbildningsväsendet har förändrats och förutsättningarna för folkhögskolan därmed har begränsats har folkhögskolan samtidigt sökt sig till nya målgrupper och uppgifter. Det finns därför skäl att på nytt se över folkhögskolans möjligheter och roll i förhållande till annan utbildning. Jag anser att denna uppgift bör anförtrons en kommitté med särskilda sakkunniga.

Utredningsuppdraget

Med hänsyn till att förutsättningarna för folkhögskoleverksamheten har förändrats är det allt mer angeläget att få vissa frågeställningar belysta och övervägda. Exempel på sådana är: Kommer det även fortsättningsvis att finnas målgrupper och uppgifter för folkhögskolan när det gäller att förmedla kunskaper inom allmänna ämnesområden? Finns det anledning att överväga större förändringar vad gäller folkhögskolans uppgifter inom det kulturpolitiska området? Hur förenas olika slag av verksamhetsförändringar med folkhögskolans övergripande mål att förmedla allmän medborgerlig bildning? Bör folkhögskolan tilldelas ytterligare uppgifter inom yrkesutbildningen eller inom den yrkesförberedande utbildningen? Vad innebär uppdragsutbildningen för folkhögskoleverksamheten i stort?

Huvuduppgiften för kommittén bör vara att överväga folkhögskolans roll och uppgifter i förhållande till andra utbildningsanordnare. En viktig utgångspunkt bör därvid vara att de övergripande mål, som har fastställts för skolformens verksamhet skall ligga fast. Kommittén bör särskilt beakta huvudmannens möjligheter att utveckla verksamheten vid skolan i överensstämmelse med sina grundläggande idéer. Detta för att folkhögskolan i sin

Statsbidragssystem

Med anledning av förslag i prop. 1976/77:55 om folkhögskolan fattade riksdagen beslut om ett nytt statsbidragssystem för folkhögskolan (UbU 30). Detta system innebär att de statliga bidragen, med några bidragsposter undantagna, beräknas enligt en schablonmetod knuten till lärarlönekostnaden. Lärarlönerna är statligt reglerade.

Inför varje budgetår fastställs den totala bidragsberättigade undervisningsvolymen för folkhögskoleverksamheten. För budgetåret 1987/88 uppgår denna volym till 703 700 bidragsveckor. Sedan budgetåret 1983/84 beräknas den statsbidragsberättigade volymen på så sätt att varje folkhögskola för ett kommande verksamhetsår garanteras statsbidrag för en verksamhet som motsvarar genomsnittet av de två närmast redovisade budgetåren. Om verksamheten överstiger den tilldelade kvoten, kan ytterligare statsbidrag lämnas i den mån utrymme finns i den fastställda totalvolymen för den samlade folkhögskoleverksamheten.

Regeringen har tidigare uppdragit åt SÖ att utreda om det är möjligt att schablonisera det allmänna bidraget ytterligare (prop. 1984/85:100 bil. 10, UbU 22, rskr. 200). I uppdraget ingick även att utreda om det är lämpligt att låta förekommande delar av tilläggsbidrag ingå i beräkningsgrunderna för det allmänna bidraget. I samband med anslagsframställningen för budgetåret 1987/88 har SÖ redovisat detta uppdrag.

En av kommitténs viktigaste uppgifter är att utvärdera folkhögskolans statsbidragssystem. Denna utvärdering bör göras så att kommittén får underlag att göra dels en generell bedömning av statsbidragssystemets effekter, dels en mer specifik bedömning där hänsyn bör tas till olika skolors ekonomiska situation utifrån t.ex. huvudmannaskap, kommun- och landstingsbidrag, undervisningsvolym, kortkursverksamhet och internat/externatverksamhet. Kommittén bör föreslå ett statsbidragssystem där kontroll över kostnadsutvecklingen kan upprätthållas. Vidare bör verkan av systemet vara lätt att avläsa, vilket i sin tur förutsätter enkla administrativa rutiner. Den administrativa hanteringen underlättas av att systemet är schabloniserat. Kommittén bör i detta sammanhang tillgodogöra sig det material som SÖ har sammanställt beträffande en ytterligare schablonisering av statsbidraget.

Kommittén bör vidare komma med förslag till fördelning av den bidragsberättigade undervisningsvolymen. Även i fortsättningen är det nödvändigt att tillämpa ett system som begränsar den totala bidragsberättigade undervisningsvolymen vid folkhögskolorna. Enligt nu gällande regler erhåller folkhögskolorna fullt statsbidrag upp till en verksamhetsvolym om 5 100 elevveckor. Vid konstruktionen av ett nytt fördelningssystem bör kommittén överväga om det finns skäl att även sätta en nedre verksamhetsgräns vid vilken fullt statsbidrag skall utgå.

Personal

Rektorer och lärare vid folkhögskolorna har statligt reglerade anställningar, dvs. avlöningsförmånerna fastställs under medverkan av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (statens arbetsgivarverk). I folkhögskoleförordningen finns en ganska ingående reglering av tjänsternas konstruktion, behörighetsvillkor, tillsättning m.m.

Statligt reglerade tjänster för främst rektorer och lärare finns inom stora delar av det statsunderstödda utbildningsväsendet, bl.a. i grundskolan, gymnasieskolan och kommunal utbildning för vuxna. Att ett sådant system med s.k. dubbelt huvudmannaskap tillämpas beror bl.a. på statsbidragens konstruktion. Av betydelse är också hur ingående statlig reglering av personalfrågorna som behövs med hänsyn till bl.a. den kompetens som eleverna skall uppnå genom utbildningen. Önskvärdheten av en över landet likvärdig utbildning är ett annat motiv för en statlig reglering. Systemet med statligt reglerade tjänster är emellertid komplicerat. Kommittén bör närmare analysera dessa frågor.

Kommittén bör överväga möjligheterna att avveckla den statliga regleringen av tjänster vid folkhögskolorna. Vidare bör kommittén se över nuvarande föreskrifter om behörighetsvillkor m.m. i folkhögskoleförordningen.

Övrigt

Efter förslag från regeringen har riksdagen att ta ställning till om nya självständiga folkhögskolor skall inrättas. Riksdagen har i anslutning till 1979 års budgetproposition (prop. 1978/79:100, bil. 12, UbU 21 sid. 4) uttalat att vad gäller statsbidrag till nya folkhögskolor bör ansökningar från folkrörelser som inte har någon egen folkhögskola prioriteras. I detta sammanhang uttalade riksdagen även att en ökning av antalet självständiga folkhögskolor bör bedömas restriktivt.

Inom vissa landsting förs diskussioner om att överföra huvudmannaskapet från de egna skolorna till folkrörelser av olika slag. Det förekommer också diskussioner om omfattningen av landstingens folkhögskoleverksamhet. Kommittén bör göra en kartläggning av landstingens intentioner i frågan, intresset från berörda folkrörelser samt göra bedömningar av vilka effekter sådana omläggningar kan komma att innebära för såväl de direkt berörda skolorna som för folkhögskoleverksamheten i stort.

Styrningsberedningen har i sitt betänkande behandlat den statliga skoladministrationens tillsynsuppgifter avseende skola och kommunal vuxenutbildning. Beredningen har också förordat att möjligheterna att avlasta SÖ förvaltningsuppgifter bör prövas i takt med att styrsystemet för olika utbildningsformer ses över mera i detalj.

SÖ har för närvarande såväl tillsynsuppgifter som vissa administrativa uppgifter avseende folkhögskolorna. Mot bakgrund av vad styrningsberedningen anfört och med beaktande av sina överväganden och förslag i övrigt bör kommittén pröva formerna för den statliga tillsynen över folkhögskolorna och vilka förvaltningsuppgifter rörande dessa som även fortsättningsvis bör hanteras av statlig myndighet samt lägga fram de förslag detta kan föranleda.

Kommittén bör även i andra avseenden än dem jag här tagit upp göra en översyn av de föreskrifter som nu finns i folkhögskoleförordningen för att se vilka som bör ändras. En förenkling av regleringen bör eftersträvas. I detta sammanhang bör kommittén överväga om det nuvarande kravet på särskild styrelse för folkhögskolor med kommunal huvudman bör kvarstå.

Regleringen av folkhögskolorna bör ske i form av lag eller genom bestämmelser som meddelas med stöd av lag. Kommittén bör därför utreda vilka föreskrifter som är av sådan art att de bör ges i lagform och vilka bestämmelser som det lämpligen bör ankomma på regeringen att meddela. Kommittén bör utarbeta ett förslag till folkhögskolelag och ett förslag till den förordning som kan behöva knytas till lagen.

Samråd och tidsplan

Under sitt arbete bör kommittén samråda med berörda myndigheter, utredningar och organisationer. Vid behov bör den bilda särskilda referensgrupper för sådant samråd. Kommittén bör bedriva arbetet så att förslagen kan föreligga i maj 1990.

För kommittén gäller regeringens direktiv (dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen be-
myndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla en kommitté – omfattad av kommittéförordningen (1976:119)
– med högst 8 ledamöter med uppdrag att utreda folkhögskoleverksamheten.

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta
åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

Tilläggsdirektiv till folkhögskolekommittén

Dir. 1989:36

Beslut vid regeringssammanträde 1989-06-21

Statsrådet Persson anför.

Regeringen bemyndigade den 21 april 1988 dåvarande chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en kommitté (U 1988:09) för översyn av folkhögskolan. Kommittén har antagit namnet folkhögskolekommittén. Utöver de direktiv (dir. 1988:16) som vid detta tillfälle gavs beträffande översynen av folkhögskolan bör kommittén beakta följande.

De svenska folkhögskolorna är verksamma i en pedagogisk tradition som i hög grad har präglats av folkrörelserna och som inneburit en fri ställning i utbildningsväsendet. Verksamhetens uppgift, innehåll och form är i folkhögskoleförordningen (1977:551) formulerade med tanke på denna fria ställning.

Kärnan i folkhögskolornas verksamhet har varit kraven på de långa allmänna kurserna. Den långa folkhögskolekursen har haft en allmän folkbildningskaraktär men har ändå givit behörighet för andra studier genom att vanliga skolämnen utgjort utbildningens huvudsakliga innehåll. I övrigt har folkhögskolorna friheten att själva utforma sin verksamhet.

De senaste årtiondena har inneburit en kraftig utbyggnad av utbildningsmöjligheterna. Numera går ca 95% av alla 16-åringar vidare till någon form av gymnasieutbildning. Möjligheterna till högskoleutbildning har vidgats påtagligt i olika delar av landet.

Denna utveckling har bidragit till att folkhögskolan har fått svårigheter att rekrytera elever till kurserna med enbart allmänna ämnen - basen för folkhögskolans verksamhet. Detta förhållande innebär att skolformen inte på samma enkla sätt som tidigare kan knyta an till ett självklart och tydligt utbildningspolitiskt uppdrag.

Utgångspunkten för kommitténs arbete bör vara att kärnan i folkhögskolornas verksamhet även i fortsättningen skall vara att ge *allmän medborgerlig*

bildning. Folkhögskolans roll och dess profil bör preciseras såväl i folkbildningen som i vuxenutbildningen i stort. Kommittén bör söka ange vilken inriktning verksamheten bör ha och till vilka målgrupper den bör vända sig. Stor vikt bör läggas vid möjligheterna att rekrytera studerande bland dem som har kort och bristfällig utbildning.

Folkhögskolorna har under senare år sökt vidga sitt verksamhetsfält. Det har inneburit att man har erbjudit utbildning som många gånger hör hemma i andra utbildningsformer. En samlad bedömning av den roll folkhögskolan kan eller bör spela i förhållande till andra utbildningsformer bör göras. Kommittén bör kritiskt granska och redovisa omfattningen av den folkhögskoleverksamhet som i princip utgör ett parallellsystem till gymnasieskola och högskola.

Folkhögskolans verksamhetsutvidgning har också inneburit att man erbjuder yrkesutbildning inom områden som samtidigt tillgodoses av andra utbildningsanordnare. Kommittén bör belysa om denna roll är förenlig med folkbildningsmålen. Kommittén bör vidare noggrant värdera folkhögskolans yrkesutbildningsinsatser och lämna förslag till gränsdragning för vad folkhögskolan skall ge i form av yrkesutbildning. Särskild uppmärksamhet bör därvid ges åt fritidsledarutbildningen. Kommittén bör i sina diskussioner om denna utbildning ta hänsyn till vad som sägs i regeringens skrivelse 1988/89:70 om ungdomsfrågor och därvid beakta det som har betydelse för folkhögskolan.

Folkhögskolans huvuduppgift inom det estetiska området är att tillgodose elevernas behov av att få utveckla sina uttrycksmöjligheter inom olika konsthänliga områden. Syftet är inte i första hand att studierna skall förbereda för yrkesverksamhet eller för högskoleutbildning inom berörda områden. Utvecklingen inom folkhögskolan har ändå gått i den riktningen att fler och fler studieförberedande kurser har tillkommit. Detta har lett till att studietiden onödigtvis har förlängts för dem som skall genomgå högre konstnärlig utbildning. Kommittén bör diskutera vilken roll de estetiska kurserna skall spela för den breda amatörverksamheten på kulturområdet och som en förberedelse för fortsatt konstnärlig utbildning. Därvid bör beaktas den vidgade roll gymnasieskolan kan komma att få när det gäller förberedelser för högskoleutbildning inom det estetiska området som följd av bl.a. förslagen i betänkandet (SOU 1989:10) Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan.

Kommitténs överväganden när det gäller folkhögskolans utbildningsutbud och profilering får konsekvenser för de överväganden som berör hur verksamheten skall regleras och hur statsbidragssystemet skall utformas. I de tidigare direktiven anges olika förutsättningar för utformning av ett statsbidragssystem för folkhögskolan. En av de viktigaste utgångspunkterna är att systemet skall vara enkelt och om möjligt mer schabloniserat. Därutöver

bör det vara så konstruerat att det lätt kan anpassas till ett system med icke statligt reglerade tjänster. Om kommittén kommer fram till att viss verksamhet inte bör vara statsbidragsberättigad bör frigjorda resurser kunna användas till en generell förstärkning eller till att förstärka särskilt angelägen verksamhet.

När det gäller regleringen i övrigt bör kommittén vara oförhindrad att överväga om det över huvud taget behövs sådana regler som kräver lagform.

Utgångspunkten för kommitténs arbete bör, vilket understrukits med kraft i de redan givna direktiven, vara att folkhögskolans frihet och självständighet skall bevaras. Bidragsbestämmelserna anger de ramar inom vilka verksamheten kan bedrivas, men det är slutligen skolorna själva som skall utforma verksamhetsprofilen. Det är därför angeläget att kommittén så snart som möjligt färdigställer ett diskussionsmaterial som inbjuder till en bred diskussion om folkhögskolans framtida roll och uppgifter bland alla dem som på olika sätt har anknytning till folkhögskoleverksamheten. Med hänsyn till detta bör kommittén ha möjlighet att förlänga arbetstiden med några månader i förhållande till tidigare uppgjord tidsplan. Förslagen från kommittén bör dock vara klara senast den 1 september 1990.

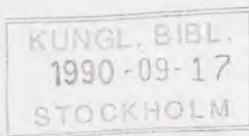
Hemställan

Jag hemställer att regeringen utvidgar uppdraget till folkhögskolekommittén i enlighet med vad jag nu har anfört.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

1. Företagsförvärv i svenskt näringsliv. I.
2. Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. S.
3. En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. U.
4. Transportrådet. K.
5. Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. Fö.
6. Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. UD.
7. Lagstiftning för reklam i svensk TV. U.
8. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. S.
9. Kostnader för fastighetsbildning m. m. Bo.
10. Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. SB.
11. Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. U.
12. Meddelarrätt. Ju.
13. Översyn av sjölagen 2. Ju.
14. Långtidsutredningen 1990. Fi.
15. Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. Fö.
16. Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. K.
17. Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. UD.
18. Lag om folkbokföringsregister m.m. Fi.
19. Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. S.
20. Välfärd och segregation i storstadsregionerna. SB.
21. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. ME.
22. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. ME.
23. Tomträttsavgäld. Bo.
24. Ny kommunallag. C.
25. Konkurrensen inom livsmedelssektorn. C.
26. Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. Fö.
27. Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. K.
28. Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. C.
29. Tobakslag. S.
30. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Ju.
31. Perspektiv på arbetsförmedlingen. A.
32. Staden. SB.
33. Urban Challenges. SB.
34. Stadsregioner i Europa. SB.
35. Storstädernas ekonomi 1982-1996. SB.
36. Storstadsliv. Rika möjligheter - hårda villkor. SB.
37. Författningsreglering av nya importrutiner m.m. Fi.
38. Översyn av naturvårdslagen m.m. ME.
39. Konstnärens villkor. U.
40. Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. ME.
41. Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. C.
42. Internationellt ungdomsutbyte. C.
43. Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. C.
44. Demokrati och makt i Sverige. SB.
45. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Fi.
46. Särskild skatt i den finansiella sektorn. Fi.
47. Beskattning av stipendier. Fi.
48. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. S.
49. Arbete och hälsa. A.
50. Ny folkbokföringslag. Fi.
51. SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. C.
52. Utbyte av utländska körkort. K.
53. I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. C.
54. Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. A.
55. Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. K.
56. Skatt på lotterier och spel. Fi.
57. Personalutbildning inom totalförsvaret. Fö.
58. Konkurrens i inrikesflyget. C.
59. Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. M.
60. Skada av vilt. Jo.
61. Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. Ju.
62. Konkurrensen inom bygg/bosektorn. C.
63. Svensk lönestatistik. C.
64. Årlig revision i statsförvaltningen. C.
65. Folkhögskolan i framtidsperspektiv. U.
66. Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. U.

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. [10]
Välfärd och segregation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [32]
Urban Challenges. [33]
Stadsregioner i Europa. [34]
Storstädernas ekonomi 1982-1996. [35]
Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. [36]
Demokrati och makt i Sverige. [44]

Justitiedepartementet

Meddelarrätt. [12]
Översyn av sjölagen 2. [13]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. [30]
Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. [61]

Utrikesdepartementet

Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. [17]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. [5]
Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. [15]
Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. [26]
Personalutbildning inom totalförsvaret. [57]

Socialdepartementet

Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. [2]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. [19]
Tobakslag. [29]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. [48]

Kommunikationsdepartementet

Transportrådet. [4]
Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. [27]
Utbyte av utländska körkort. [52]
Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. [55]

Finansdepartementet

Långtidsutredningen 1990. [14]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]
Författningsreglering av nya importrutiner m.m. [37]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen. [45]
Särskild skatt i den finansiella sektorn. [46]
Beskattningsav stipendier. [47]
Ny folkbokföringslag. [50]
Skatt på lotterier och spel. [56]

Utbildningsdepartementet

En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. [3]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. [11]
Konstnärens villkor. [39]
Folkhögskolan i framtidsperspektiv. [65]
Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. [66]

Jordbruksdepartementet

Skada av vilt. [60]

Arbetsmarknadsdepartementet

Perspektiv på arbetsförmedlingen. [31]
Arbete och hälsa. [49]
Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. [54]

Bostadsdepartementet

Kostnader för fastighetsbildning m. m. [9]
Tomträttsavgäld. [23]

Industridepartementet

Företagsförvärv i svenskt näringsliv. [1]

Civildepartementet

Ny kommunallag. [24]
Konkurrensen inom livsmedelssektorn. [25]
Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. [28]

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. [41]
Internationellt ungdomsutbyte. [42]
Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. [43]
SÄPO SÄkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. [51]
I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. [53]
Konkurrens i inrikesflyget. [58]
Konkurrensen inom bygg/bosektorn. [62]
Svensk lönestatistik. [63]
Årlig revision i statsförvaltningen. [64]

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. [21]
Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. [22]
Översyn av naturvårdslagen m.m. [38]
Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. [40]

Miljödepartementet

Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. [59]

KUNGL. BIBL.
1990-09-17
STOCKHOLM